

PANNON LÁTKÖZ

Kulturális folyóirat

1997

1.

JANUÁR
FEBRUÁR

PANNON LŐKÖK

Kulturális folyóirat

2. évfolyam, 1. szám.

1997. JANUÁR-FEBRUÁR

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG: Elnök: Vajda László, Tagok: Bogár Imre (Zalaegerszeg),
Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Magyar Lajos (Lenti), dr. Molnár András (Zalaegerszeg),
dr. Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), dr. Szántó Endre (Hévíz)

SZERKESZTŐSÉG:

PÉK PÁL
főszerkesztő

CZUPI GYULA
LACKNER LÁSZLÓ
TAR FERENC
szerkesztők

MUNKATÁRSAK

Bence Lajos (Lendva), Borbás György (Zalaegerszeg), Kardos Ferenc (Nagykanizsa)

PÉNTEK IMRE
főmunkatárs

TÁNCZOS KATALIN
szerkesztőségi titkár

Folyóiratunkat Simon József kerámiaszobraival illusztráltuk.

A borító belső oldalain Hohl Zoltán fotói láthatók. Mellékletünk felvételeit Szakony Attila készítette.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz,
Lenti, Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta, minden páros hónapban.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Orsós Jakab elnök

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOUR címén: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft. Az egyes számok ára 95,-Ft

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Kuzsner Csaba Nagykanizsa

Technikai támogatás: Kanizsa és vidéke Extra szerkesztősége

Nyomdai munkák:

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Bence Lajos: Oda a hazatérőhöz (vers)	3
Gion Nándor: Rádió és gumibot (elbeszélés)	5
Galambosi László: Lassulni kezd (vers)	7
Bisztray Ádám: Kéken ragyog, Gilgámes (versek)	8
Czigány Zoltán: Magyarországi levelek	9
Vasy Géza: Szabó István írói világa (tanulmány)	11
André András: Elégia (vers)	14
Kerék Imre: Tükörpontok az éjszakában (vers)	14
Morvai Péter: Grál-út három grádusa (vers)	14
Géczi János: Ezer veszprémi naplemente (versek)	15
Sárkány Márta: Önéletrajz (novella)	16
Ács Jenő: Magdaléna (vers)	17
Czegő Zoltán: Decemberi jelenés (vers)	18
Oláh András: Szorít a kettétört bilincs, Ki mossa ki a világ szennyését? (versek)	18
Szegedi Kovács György: Miseria (vers)	19
Simek Valéria: Leomló fal az idő (vers)	19
Lázár Tibor: Valami eltört (vers)	19
Kardos Ferenc: Látogatás, Szőnyeg (versek)	20

AZ IRODALOM VISSZAVÁG

Összeállítás fiatal írók műveiből (Novák Valentin, Haklik Norbert, Heltai Ákos, Sárközy Bence, Hajnal V. Csaba, Misik Béla, Gángoly Attila, Tomkiss Tamás és Janox írásai) 21-30

TISZTELETADÁS HAMVAS BÉLÁNAK

Hamvas Béla: Dél és Nyugat géniusza (Részlet)	31
Kelemen Zoltán: Táj vagy örökség? (Tanulmány)	35
Györek László: Maya (Reflexió egy Hamvas-műről)	37
Dienes Ottó: Mikrotheosz (Recenzió-esszé)	39
Sava Babić: A határok eltűnnek? (Napló)	45
Szepesi Attila: Hamvas Béla (vers)	50

MŰMELLÉKLET

Szakony Attila felvételei

KERESZTURY DEZSŐ EMLÉKEZETE

Keresztury Dezső levele Kustos Lajoshoz (Faksimile)	51
Kustos Lajos: Akit szülővárosa a szívébe zárt	52
Kovács Sándor Iván: Keresztury-kommentárok	54
Keresztury Dezső levele Kustos Lajoshoz (Faksimile)	62

TESTVÉRMŰZSÁK

Alföldy Jenő: Mohácsi	exhumálók	63
Tar Ferenc: Egy svédországi magyar		67
Borbás György: A pogány sziget tovább él		68
(tarján): Két serpenyő (Nyílt Fórum Egerváron)		71

DOKUMENTUM

Berentés Tamás naplója - 5. rész	73
--	----

SZEMLE

Gion Nándor: Mint a felszabadítók (Tarján Tamás)	76
Géczi János: Esszék (Füzi László)	79
Kerék Imre: Öböl madárral (Büky László)	80
Nem mind egy-antológia (Szántó Gábor)	84

Bence Lajos

ÓDA A HAZATÉRŐHÖZ

Mottó: "hogy gyávasággal senki a föld alatt
nyugvó elődök hősi nevére rút
szégyent ne hozzon..." (Alkaiosz)

I.

Boldog lehet, ki kerülőkkal,
dülőutak mentén,
kertek alatt végül
mégis hazatalál.

Isten! Mivé lesz a KŐ is
3/4 évszázad után...
mivé szelídülhet a kín,
mivé nemesül a pusztulás.
Mit építhet itt a szenny,
rombol a törvény?
Miféle kór, miféle mákony
hatalma testesül, miféle
önként-halál?

Nem volt másként saha...
Nem volt másabb a sors,
a gonosz mostoha. Se jó se
rossz, se kegyeske:
messzire esett innen
Aquincum, Aquileia,
még messzebb Róma.
Nem énekelt itt Homéros,
Vergiliusz, sem Horáciusz.
Huzatos hely, vad hordák
tanyája voltál Halicanum.

E boreaszi fagyban,
nem virult mandula,
csírában fagyott
meg minden vágytól
duzzadó akarat.
/Délben kelt itt
a nap.../
A hordó is savanyú
bort értelt - nem
isteni ambróziát.
Dalnok, piktor,
„istenhozta” helyett
sunyi mosolyra talált.

II.

Az élet annak rajza is
másodlagos: ami fontos, a Mű maga;
a kő, a gipsz, a véső, a kalapács,
az isteni sugallatú f o r m a .
Mayer Zala, vésőd alól dicső
múltunk mázsás törvénye perel;
gyors tekintet, párducos Árpád
és a Hét Vezér, s bár „egyetlen
négyzetcentiméterük sem hiteles”
mégis hisszük, így jöhettek csak,
lobogó ingujban, fölkinálva nekik
magát a végtelen róna, ki nem
elégített gyönyörű lány, Pannónia.
Nem ágról szakadt, nem kiűzött horda
- fejedelmi arc és fejedelmi külső.

Hogyan is kezdhették ki
 a súlyos palástot fém-malyok?
 (A fátyol alól is könnyű
 angyal mosolyog.) Csernoch János
 azóta is visszakéri, „amit
 életében megmenteni nem tudott”.
 Aradon csákányos kezeiktől,
 a Téren mákonyos eszméktől
 megtépázva az allegória,
 s a Kerepesiben kuncog
 a mosottkő...- szegény,
 szegény Mayer-Zala.

Vágd bele a vésőt, formáld kalapáccsal,
 ha kell, hogy harangként konduljon,
 hang- és szótlannul ne legyen
 a száj, lelkedből adj hozzá,
 csak már mozduljon;
 és feszüljön az izomzat,
 adj kezükbe nyilat,
 vagy hangszer - csak így
 ne hagyj őket, az elmenőket
 a történelem árváit.
 Vagy hívd cinkostársadat,
 az eróziót segítségül - csak így
 ne maradjon, csak így ne hagyj!
 Vagy másképpen tégy csodát!
 Régóta hiányzik már egy új
 csipkebokor-fellobbanás.
 Így tán beteljesül a régi vágy:
 „Isten is megáldja a hazátl!”

III.
 Ki tudja elmenni,
 vagy visszatérni könnyebb.
 Simogató mosolyt küldeni
 fának, erdőnek.
 Tudod itt már a hősök is
 meghaltak, de még moccan
 a kiszikkadt csontváz.
 Naponta pislákolva gyullad
 ki bennünk egy-egy régi láng.
 Néhai ünnepelt, Mayer Zala
 légy üdvözölve nálunk.
 Amazonaszi rengetegbe
 tévedt Odüsszeusz, ki hosszú
 balyongás után végre
 hazatalált.

Lendva, 1996. október - november

Gion Nándor
RÁDIÓ ÉS GUMIBOT

Aztán mégis lett rádióm. Egy este beállított hozzám Bakos Károly, nem tudom, honnan szerezte meg a címemet. Egy koffert hozott és egy nagy fadobozos rádiót. Börtönből jött, ahol két évet ült sikkasztásért, és megkért, hogy fogadjam be néhány hétre, amíg rendezzi az életét. Két ágy volt a szobámban, örömmel befogadtam Bakos Károlyt, főleg a rádió miatt, rádió nélkül nem örültem volna neki, sohasem kedveltem Bakos Károlyt, tudálékos, magabiztos ember volt, kissé utálatos magabiztosságot árasztott, mint aki tudja, hogy neki mindig igaza van. Együtt tanultunk és együtt tanultuk ki a szakmát a bútorgyárban, de ő később elvégzett valami tanfolyamot és bekerült az irodába, ahol aztán pénz közelébe jutott és sikkasztáson kapták, és leültették. Most boldognak látszott, hogy kikerült a börtönből, gyorsan elrendezte a holmiját, én bekapcsoltam a rádiót, megvártam, amíg bemelegednek és világitani kezdenek a lámpái, akkor megkerestem Budapestet, szépen bejött a rádión, és én igen elégedett voltam. Bakos Károly ez idő alatt kissé idegesen járkált a szobában, azt mondta, nagy a mozgásigénye, a börtönben keveset mozgott, a mozgás hiányzott neki a legjobban és természetesen a nők.

Mennyit sikkasztottál? - kérdeztem tőle.

- Egyáltalán nem sikkasztottam - mondta.

- Akkor miért ültél két évet?

- A politika miatt.

- Nem tudtam, hogy politizáltál.

- Nem is tudhattad, mert tényleg nem politizáltam. Ellenben politikai vicceket meséltem. Pontosabban csak egy politikai viccet, de ezért is följelentett valaki.

Nem hittem neki, hiszen mindenki azt mesélte, hogy sikkasztásért került börtönbe. Megkérdeztem:

Milyen vicc az, amiért két évet lehet kapni?

- Jobb, ha nem ismered az ilyen vicceket - legyintett. - Az én viccem nagyjából arról szólt, hogy az egyik elvtárs bemegy a másik elvtárs irodájába, ahol két vezető elvtárs képe lóg a falon. Csakhogy akkor már az egyik vezető elvtárs lebukott. A látogató a falra mutat, és megkérdezi, hogy mikor veszed le már azt a disznót? Mire a másik visszakérdi, hogy melyiket? Én ezt nevekkal meséltem, és valaki följelentett. Az efféle vicceket még hallgatni is veszélyes.

- Tulajdonképpen nem is érdekelnek a politikai viccek - mondtam - Jelenleg a rádió érdekel leginkább. Rendszeresen fogom hallgatni a rádiót, különösen majd a közvetítéseket a világbajnokságról.

- A magyarok nyerik a világbajnokságot - jelentette ki megszokott magabiztosságával Bakos Károly.

- Nem hiszem - mondtam. - Négy évvel ezelőtt ők voltak a legjobbak a világon, és mégsem nyerték meg a világbajnokságot.

- Éppen azért nem nyerték meg a világbajnokságot, mert ők voltak a legjobbak - magyarázta Bakos Károly. - Mindenki tudta, hogy ők a legjobbak, és mindenki dupla erővel hajtott ellenük. Most viszont nem figyelnek rájuk, és ezért megnyerik a világbajnokságot.

Nem vitatkoztam vele, hallgattam a rádió duruzsolását, ő meg elment, hogy mozogjon egy kicsit. Az elkövetkező napokban is keveset tartózkodott a lakásban, nyilván a mozgásigényét elégítette ki, meg talán munkát is keresett magának, rendezni akarta az életét. Közben azonban ő is felfigyelt Svetlanára, de ő nemcsak udvariasan köszönt az asszonynak, hanem leállt vele beszélgetni, és néhány nap múlva már Svetlana behívta magához egy kávéra. Amikor hazajöttem a munkából, Bakos Károly ragyogó arccal dicsekedett:

- Nagyon jó kávéfőzött nekem Svetlana. És nagyon jól áll rajta a rakott szoknya. Észrevetted?

- Észrevettem - mondtam kissé bánatosan és irigykedve. - De azért jó lesz, ha vigyázol. Rendőr a férje.

- Én már nem félek a rendőroktól - mondta. - Holnap délelőtt is elmegyek Svetlanához kávézni. A férje soha sincs otthon.

Milan Markov általában tényleg keveset volt otthon, néha napokig nem láttuk, talán éjszaka sem jött haza, bizonyára rengeteg dolga akadt a rendőrségen. És Bakos Károly ezentúl minden délelőtt Svetlanánál kávézgatott, aztán már nem csak délelőtt. Egy este azt mondta:

- Átmegek egy kicsit a szép szomszédasszonyunkhoz. Megkérlek, hogy oltsd el a villanyt a szobában és figyeld a kaput, a rádiót meg tedd az ablakba, ott is hallgathatod, a rádió lámpáit viszont én jól látom a szomszédból, ha véletlenül hazajönne a rendőr, néhányszor kapszold ki és kapszold be a rádiót, akkor tudni fogom, hogy baj van, és gyorsan kiosonok onnan.

- Sötét van a kapualjban és az egész udvarban - mondtam. - Mi lesz, ha esetleg későn jelzek?

• Igyekezz időben jelezni - mondta. - De a biztonság kedvéért majd veszek magamnak egy gumibotot.

Az ablakba tettem a rádiót, a szobában eloltottam a villanyt, Bakos Károly meg átment Svetlanához. A sötét udvarban csak a rádió lámpái világitottak és Horváthék egyik ablaka, a mögött valószínűleg Erika tanulta a másnapi tananyagot. Bakos Károly esti kiruccanásai rendszeresekké váltak, gumibotot is szerzett magának valahonnan, egy kis gumibotot, feleakkorát, mint a rendőröké, de ezzel a kis gumibotot is nagyokat lehetett ütni, kipróbáltam a tenyeremen, és Bakos Károly most már gumibotot járt esténként Svetlanához. Én meg éberem figyeltem a kaput és a sötét udvart és hallgattam a rádiót, és nem történt semmi baj esténként, néhányszor fölöslegesen riasztottam Bakos

Károlyt, kétszer Galaczkék albérlőjét, kétszer meg Horváth Balázst véltem a rendőrnek, amikor benyitottak a kapun, egyszer azonban tényleg a rendőr jött haza, de akkor is időben jeleztem, és Bakos Károly észrevétlenül átfutott a lakásunkba. De nem csak én jeleztem. Amikor ki-be kapcsolgattam a rádiót, Horváth Erika is eloltotta és felgyújtotta a villanyt a szobájában, lehet, hogy Bakos Károly őt is megkérte, hogy figyelje az udvart. A vészjelzésekkel tehát minden rendben volt, Bakos Károly módfelett boldognak látszott, és mintha megfeledezett volna arról, hogy rendeznie kellene az életét.

Közben elkezdődött a világbajnokság, a magyar focisták gyászosan szerepeltek, még Wales válogatottjától is kikaptak, és nem jutottak tovább a csoportjukból.

- Nem lesznek világbajnokok a magyarok - mondtam szemrehányóan és majdnem dühösen a magabiztos Bakos Károlynak.

- Tragikus dolgok miatt nem lehetek világbajnokok - mondta. - Kivégezték Nagy Imrét és a hír éppen akkor jutott el a magyar focistákhoz, amikor Wales ellen játszottak. A magyar emigránsok gyászszalagos magyar zászlókat tűztek ki a lelátóra, gyászszalagos zászlók alatt pedig nem lehet játszani.

- Unom már minden este hallgatni a rádiót - mondtam, bár tulajdonképpen nem untam, szerettem hallgatni a rádiót, ha nem is olyan lelkesedéssel, mint a világbajnokság idején.

- Hamarosan rendezem az életemet - mondta Bakos Károly. - És akkor majd találunk más megoldást Svetlánával.

Nem maradt ideje rendezni az életét. Egy délután igen gondterhelten üldögélt a szobában, amikor hazaérkeztem, a tenyerét csapkodta a kis gumibottal.

- Délelőtt leütöttem a rendőrt - mondta. Hazajött, és ott talált engem a feleségével.

- Kávézatok?

- Akkor éppen nem kávéztunk, a rendőr rám támadt, le kellett ütnöm a gumibottal.

- Ebből baj lesz - mondtam.

- Nem követtem el semmi büntetendő cselekményt - mondta Bakos Károly, de most nem volt olyan magabiztos, mint máskor.

Akkor este veszekedés, majd dulakodás hallatszott a rendőrök lakásából, Svetlana hangosan sikoltozott, visszhangzott az udvar, még a nyugalmazott ügyvéd skót juhászcutyája is ugatni kezdett, pedig igen jámbor és öreg kutya volt már. Másnap Svetlana bekéült és bedagadt szemekkel jelent meg az udvaron, és ezúttal nem rakott szoknya volt a derekán. A következő napon két egyenruhás rendőr jött be az udvarunkba, és elvezették Bakos Károlyt. Nem sokkal később jött hozzám Milan Markov. Most nem látszott békés természetűnek.

- Aljas ember a barátod - közölte velem és úgy nézett rám, mint aki engem is aljas embernek tart.

- Én inkább tudálékosnak és nagyképűnek nevezném - mondtam.

- Zaklatta a feleségemet - mondta Milan Markov. - Állandóan zaklatta, és mocskos politikai vicceket mesélt neki. Bizonyára neked is mesélt politikai vicceket.

- Nekem nem mesélt politikai vicceket - mondtam. - Ritkán tartózkodott itthon és akkor is keveset beszélgettünk. Tulajdonképpen nem is voltunk igazán jó barátok.

- Azt a viccet sem mesélte el, amelynek az a poénja, hogy: melyik disznót vegyem le a falról?

- Ezt sem mesélte el. Tudta, hogy nem szeretem a vicceket. Leginkább a rádiót szeretem hallgatni.

- Állandóan Budapestet hallgatod - mondta szemrehányóan Milan Markov.

- A világbajnokság miatt.

- A magyaroknak szurkoltál?

- A jugoszlávok nem jutottak ki a világbajnokságra - mondtam óvatosan.

- Jobb lett volna a magyaroknak is, ha nem jutnak ki a világbajnokságra. Alaposan lejáraták magukat. Még Walestől is kikaptak.

- Éppen akkor végezték ki Nagy Imrét - mondtam. - És ez elszomorította a magyar focistákat.

- Nagy Imre afféle magyar nacionalista volt, nem? - kérdezte Milan Markov.

Nem hiszem, hogy nacionalista volt - mondtam.

- A magyarokról sohasem lehet tudni - mondta Milan Markov. - Hallottad már azt a politikai viccet, amely a szocialista országokat jellemzi?

- Nem hallottam.

- Magyarország olyan, mint egy szép alma. Kívül piros, belül fehér. - Milan Markov nevetett a viccen, én nem nevettem, és ez a beszélgetés sem tetszett nekem.

- Nem szeretem a vicceket - mondtam. - A sportközvetítéseket szeretem meg a komolyzenét.

- Hallgatsz te mást is. És éjszakánként sokszor villogtattad a rádiódat az ablakban.

- A légköri zavarok miatt időnként recseg a rádió - mondtam. - Ilyenkor kikapcsolom egy pillanatra, hogy megszűnjön a recsegés.

- Bakos Károlyt akkor is elítéli a bíróság, ha te nem vagy hajlandó tanúskodni ellene - mondta Milan Markov.

- Nincs miért tanúskodnom - mondtam. - Tudtommal nem követtem el semmilyen büntetendő cselekményt.

- A feleségem tanúsítani fogja, hogy mocskos politikai vicceket mesélt neki - mondta Milan Markov. - Márpedig ez igenis büntetendő. És egyébként is, mindenkit el lehet ítélni valamiért. Még téged is.

- Én nem zaklatok senkit, nem mesélek politikai vicceket és nagyon óvatosan élek.

- Legyél óvatos továbbra is - tanácsolta Milan Markov, és végre elment.

Kutatni kezdtem a szobában, Bakos Károly párnája alatt megtaláltam a gumibotot. Egy ideig ütöttem vele a tenyeremet, aztán elrejtettem a szekrény mögé. Egy kicsit csodálkoztam, hogy a két egyenruhás rendőr nem

kereste, lehet, hogy Milan Markov nem is mondta meg nekik, hogy Bakos Károly leütötte őt a gumibottal. Mindenesre óvatosan éltem a továbbiakban. Továbbra is hallgattam esténként a rádiót, időnként ki-be kapcsoltam, hátha meggyőzőm Milan Markovot, hogy csak a légköri zavarok miatt villogtatom a rádiómat. Ilyenkor Horváth Erika is eloltotta és felgyújtotta a villanyt a szobájában, nem tudtam, hogy miért csinálja ezt, vége volt már a tanévnek, nem kellett késő estig tanulni, vészjeleket sem kellett adni, szegény Bakos Károlyt már elvitte a rendőrség. Befejeződött a világbajnokság, a brazilok a döntőben nagyon megverték a svédeket, és ők lettek a világbajnokok. Ezek után is hallgattam és villogtattam a rádiót, az udvarban és a lakásokban csönd volt, úgy látszik mindenki óvatosan élt, Milan Markov többé nem verte meg a feleségét, és az öreg skót juhászcutya sem ugatott.

Egy éjszaka bekopogtattak hozzám. Kinyitottam az ajtót, az ajtó előtt Horváth Erika állt. Most nem hajította le a fejét, felnézett az arcomba és halkán azt mondta:

- Nagyon jólesett, hogy néha fényjeleket adott nekem. Jó tudni, hogy valaki néha rám is gondol.
- Úgy hangzott az egész, mint valami slágerszöveg, amit talán nemrég hallottam a rádióban. Meglepődtem, hirtelen csak dadogni tudtam:
- Én tulajdonképpen nem is...
- Bemehetek? - kérdezte Erika, és azzal már be is jött a szobámba.
- Csak a rádió lámpái világítottak, de a félhomályban is egyből megtalálta az ágyamat és leült a szélére.
- Sötét van itt nálam - motyogtam. Megszoktam, hogy sötétben hallgatom a rádiót.
- Én is szeretek sötétben üldögni, ha van mellettem valaki - mondta Erika. - De én mindig egyedül vagyok. Nincs rádióm, még egy kutyám sincsen. És az utcán sem vesz észre senki.
- Talán azért, mert mindig lehajtott fejjel jár - mondtam.
- Maga az egyetlen, aki észrevette, hogy létezem - mondta.
- Mások is észre fogják venni - vigasztaltam.
- Ahhoz olyannak kellene lennem, mint Svetlana. De én sohasem leszek olyan.
- Jobb is - mondtam. - Az ilyen Svetlana-féle nők csak bajt okoznak az embereknek. Maga sohasem fog senkinek bajt okozni.
- Ígérje meg, hogy máskor is ad majd fényjeleket nekem - mondta.
- Megígérem.

Leültem mellé az ágyra, és elkezdtem kigombolni a ruháját, és Svetlanát képzeltem magam elé rakott szoknyában és kék monokli nélkül. Erika nem ellenkezett. Nagyon kicsi és sovány volt ruha nélkül, de most nem volt olyan szomorú, mint általában.

Ezek után esténként tényleg Erikának adtam a fényjeleket. Ha visszajelzett, ez azt jelentette, hogy át fog jönni hozzám. Legtöbbször visszajelzett, egészen jókedvű lett, és minta megtestesedett volna egy kicsit, nem kellett már minden alkalommal Svetlanára gondolnom, amikor legomboltam róla a ruháját. Közben Bakos Károlyt bíróság elé állították, Svetlana tanúskodott ellene, és Bakos Károlyt elítélték két évre ellenséges politikai uszításért, vagy valami ilyesmiért. Minden bizonnyal politikai vicceit. Erikával sajnáltuk Bakos Károlyt, bár nem sokat beszélünk róla, alapjában véve igen jól megvoltunk együtt a duruzsoló rádió mellett.

- Egy reggel azonban az udvaron elébem állt Milan Markov.
- Figyelmeztettelek, hogy legyél óvatos - mondta.
- Óvatos vagyok - mondtam. - Óvatosabban már nem is élhetnék. Minden este lehalkítom a rádiót.
- A kiskorúak megrontását szigorúan bünteti a törvény - mondta.

Három nap múlva elköltöztem a város másik végére, a rádiót és a gumibotot is magammal vittem és a továbbiakban még óvatosabban éltem. Horváth Erikával később is találkoztam még néhányszor a kirakatok előtt, lehajtott fejjel, halkán köszönt, pontosabban úgy, mint régen, és soha többé nem mondott olyanokat, ami slágerszövegre emlékeztetett volna.

Galambosi László

LASSULNI KEZD

Nyomul bennem a fájdalom,
 áradás medermélyben.
 Az ér-szorosban feketén
 lassulni kezd a vérem.
 Bukdácsol még, kihalt hajó,
 aztán megáll csönd-dokkban.
 Az idő fakó tükrein
 alvadton jelzi: voltam.
 Míg ronccsá omlok odalenn
 a hideglakta térben,
 egy fejfa ázik szótlantul:
 mutatja, törten éltem.

Bisztray Ádám
KÉKEN RAGYOG

Nem fogadom el az öregedést,
 visszatérés útját a semmibe,
 ahonnét csuklóig sár-agyagos kézzel
 felmarkolt az Isten,
 hogy lassú korongjára tegyen,
 s lehellő lelket is adjon,
 /Csak játszott velem,
 úgyis visszaveszi ?/

A magasságot kerestem,
 kezdettől
 a szárnyas magasságot,
 de a mélység jut,
 kerítés tövében a korai sötétség,
 és szurkosan meggyűlik
 gödrök gyehennája,
 de a fellegek csiszolt éle
 mégis kéken ragyog.

GILGÁMES

Vörös agyagból van hétszer égett arcod,
 téglát vetsz, a ház ledől,
 függőónnal kezekben kezded előlről másnap,
 madár-léptű írást hagysz múlandóság ellen,
 fekete cseréppé válik a kemencés Napon,
 homok sátoroz ma feletted, amit tenger,
 új sivatag épít.

Fölébe kerülni a városnak, szelíd földművesnek!
 Gyorsabb ló kell ehhez, lándzsa, hajítógép,
 hatalom, harc és nagyratörés,
 arany-függős asszony így bújik buja öledhez,
 páncélos lélekben mégis puha mag lakik,
 ének szólal benned, Nap-keltő madár.

S veled kezdődik egyszerre minden,
 az éhség, himlő és magvetés tavasszal,
 villám gyújtotta lápon tűztől a félelem,
 s hogy bátornak hiszed magad fiacskád miatt,
 egymást pusztítsák rossz ellenségeid,
 fáklya az éjt, parázsló éji hideget.

Nem tudod, mitől, miért,
 remeg a föld, árkosan füstökben megnyílik,
 hódolsz valakinek, térdre esve gőgös maradsz,
 bika-isten mása előtted, tükrös alabástrom,
 félig isten barátot siratsz, ki veled harcolt,
 barna szakálladon a só kivirágzik,
 Enkidu halott és nem támad fel többé.

Czigány Zoltán
MAGYARORSZÁGI LEVELEK

Kedves bátyám, mihez hasonlíthatnám inkább a költözködést: kedvesünk elvesztéséhez vagy lányomunk megteremtéséhez? Örömkömben szomorkodunk, mert már csak két napig lakunk kinőtt otthonunkban. Vinnénk magunkkal tekintetünk mindennapi útjait, ahogy fogsorunkon járó nyelvünket visszük, vinnénk a megszokás kétfelé húzó terhét, mely az unalomból és a hiányból növekedett. Vinnénk már a repedést is, a nyikorgóást, a penészfoltokat, a sokszínű csempét, a valahol bekóborló áramot és a lépcsőt a szoba közepén, pedig tudjuk: csak árral úszó kikötők a tények.

Esténként a fülledt fürdőszobába húzódunk be a nálunk nyaraló óvodai teknőssel. Zsófi a kislányában, Kata a nagyobban, Matyi a konyhában alszik vagy bömböl, s székekre állított mőzeskosara mellett csak oldalazva lehet eljutni a mosogatóig. A teknős a piros szélű mérlegre szokott fölászni, én a vécétetőn ülök, s míg olvasok vagy éppen neked írok, mereven föl tartja a fejét és nézelődik. Nazianzosi Szent Gergelyt juttatja eszembe, aki úgy vélte, hogy a bűnbeesés előtt állandó szemlélődés állapotában élt az ember, s a jelenben pedig eme kontempláció nosztalgiajában él. Teki e tanítást követi, én a Tekit, de mégis mögöttünk áll Szent Gergely: a követők alkotják a kört, mely az egész alapvonása lehet. Addig-addig szoktam nézni ilyenkor a teknős merev hullószemét, míg meg nem látom a melegséget benne. Pedig mást várhatnánk tőle, hiszen ha bűnbe nem is, de rabságba esett születésekor. S mintha mégsem száműzetésben lenne itt, hanem otthonában, s mintha nem vetné meg sorsának elrontóit, hanem tanítani szeretné őket. Akár a szemlélődésre, akár a szeretetre.

Mikor először fölkapaszkodott a mérleg tetejére, s a kemény műanyagról újra meg újra lecsúszott karmai végére megpihentette, én csak nevettem rajta, micsoda körmönfont szemrehányás ez: megméredzkezik, hogy mutassa, mennyit fogyott, s eszünkbe juttassa, három napja nem kapott halat, Csak később értettem meg, hogy ősi ösztönével talált a mérlegre, amely annak a sziklának vagy kőnek az ő sorsára méretezett megfelelője, melyre felmenői mind kimásztak megpihenni. Bátyám, talán nem is kell folytatnom, hiszen hallottunk már erről. Lehet folyóparti kő a fürdőszobai mérleg, lehet falusi hajnal a Moszkva tér közelében kakasszék, lehet igazi otthonunk a kinőtt lakás: ha szeretetünk azzá teszi.

A bontás ilyen, a filmforgatás végén, mikor csak az marad a helyén, ami nem látható, már nem veszíthetjük el Zsófi résnyre nyitott ajtaja mögött a reggeli, rózsaszín csikot, sem az egyedüli szobai napfényt, ami nyári hajnalokon a kócos pálmára akaszzkodott, sem a szemközti, hámló házfal hideg kétségét a holdvilágban, ha lényegüket megszerettük egyszer. Igaz, nem lesznek velünk, hiszen nem szalad többé Zsófi a boltba Melindához, nem nyit be kíváncsian a sárga boltba, nem int többé az ismerős buszvezetőnek, de tudjuk már, hogy mindez megvan: mert létükhöz képest jelentéktelen időbeliségük. Szemlélődésünk ideje pedig, mintha türelmes várakozás volna: meglátjuk-e végre a követ, a hajnalt, az otthont, mielőtt elköltöznénk?

Kedves bátyám, én azzal az örömmel élek mostani országunkban is, amellyel a teknős beleveti magát a mérlegről a fürdőszoba kövezetébe. Haspáncélja koppanásának hangján mondom: hazám ez az ország. Isten hozzád!

Kedves bátyám, úgy hiszem, te részese vagy a teljességnek, de nem tudom, a teljességnek része-e a hiányérzet? Tudod-e még milyen a nosztalgia egykori pillanatok után, tudod-e milyen a hazavágyódás saját országodban, ismered-e még a veszendőhöz való ragaszkodás belső kényszerét?

Csak csodálkozásom nem múlik, hiába látom napról napra élesebben, hogy lányomban és bennem a szemlélődés alapvonását egyetlen mozdulattal húzták meg. A megőrzés ösztöne, a hűség hite, a régi dolgok szépségének élvezete azonos kettőnkben. Kőbaltás kifejezéssel fejünkhöz vágható, hogy konzervatívok vagyunk. Szerteágazó értékcselecsés valamint genetikai és pszichikai nyomozás helyett csak arra az általános emberi törekvésre hivatkozhatom, mely az elérhetetlen vonzásában születik meg. *Épílyen a szerelem, mert üldözi azt, ami illan, s elfordul attól*, ami kínálja magát, írta az alexandriai könyvtár igazgatója, Kallimakhosz, és közel ezerkilencszáz esztendővel később Shakespeare mondatta Northumberlanddal: *örömmre várni nem kisebb öröm, mint már örülni*, majd a Herceggel: *küzdés azért, mi nincs meg, s ami megvan, már elfelejtetted*, háromszáz év múlva Bergson gondolta úgy, hogy: *a jövőnek a lehetőségek végtelenétől terhes gondolata termékenyebb, mint maga a jövő, s ezért van több varázsa a reménynek, mint a bírásnak*, s kevéssel később Móricz Zsigmond vezette vissza e tapasztalatot történelmi regényének idejébe: a megfoghatatlan *varázsa nagyobb, mint az ismereteknek lenyűgözése*, - s mindezek, ezrével évezredek alatt, egyenesen József Attila hat szavába torkolltak, de mintha innen is eredtek volna: csak ami nincs, annak van bokra. A lehetetlen Zsófi lábánál ül, a távoljövőt elzavartam: az elérhetetlenség égboltja alatt a múlt jegyében születünk, melynek érzete jelenünk veszendőbe hajló területeire is kiárad, s ezért nézzük a számítógép-programnál elfogódottabban a vassodronyhoz kötött kompon átkelő marhacsordát. Ezért volt olyan különös, mikor vasárnap délelőtt meghallottam a házak között tekergő óbégatást, mintha legalább húsz év távolából szólna: *Ószer!*; ezért éreztem úgy, hogy valami maradandóság kerítése mellett jártam évekig, amikor Zsófival először lementünk a lószag nyomában az egykori pasa réjtjére, mely most a magyar katonaságé, és egyszerre voltam első otthonom születésem előtti környezetében is, hiszen a Vérmező volt ilyen gödör a háború végéig, s egyszerre egy olvasott tájban is, a határon levő iskola gyakorlatterepén.

Talán a makacs tárgyi ragaszkodás készítetett dokumentumfilmek készítésére, s az elmúló pillanat rögzítésének varázslata feledtette a tudott tényt: a fikció hitelesebb belső megjelenítésre képes. Gyakran elfog a gyanakvás, hogy a század második felében fölhalmozott ténszerűség eltakarja majd a lényegét, s a jövődőt már megfosztottuk ismeretlenségünk mítoszától. Kincsként tartottam kezemben azt az arasznyi filmszalagot, mely Dsida Jenőről egy pillantásnyi mozgóképet őriz. Petőfi Sándorról egyetlen dagerrotípiát van, Balassi Bálintról egyetlen festmény, igaz, két egymásra festett arcúval. Homéroszról azt sem tudjuk, hány ember volt? Ha a mohácsi csatát látnánk a televízióban, nem lehetnék jobban részesei, mint Brodarics István kancellár írását olvasva, ahogyan nem vagyunk részesei a mostan képernyőn látott öldökléseknek sem. S vajon mennyit nyernénk és mennyit veszítenénk Homérosz, Balassi és Petőfi portréfilmjeinek láttán? Azt remélem, hogy a mű értékét nem érinti a szerző arcképének elértéktelenedése, de mégis kisebb izgalommal olvasnám leveleidet, ha egy kulturális magazinműsorban kéthetente számoltál volna be rodostói magányodról.

Bátyám, mostanában azonban a tények is veszélyben vannak. Részben azért, mert az elmúlt években egyoldalúan mutatott be a múlt, csak az áldozatok oldaláról, s nem a gyilkosoké, részben azért, mert nincs is rájuk nagy szükség, hiszen a valóság mibenlétét a politikusok is meg tudják határozni. Segélje őket az Isten!

Téged pedig, bátyám, tartson meg mostaniságodban, régiségedben úgyis megőrzi Zsófi!

Szalman Radujev vagy **Dzsohár Dudajev** címét nem tudják a postáskisasszonyok sem, ezért hozzád írom levelem Kelemen bátyám, hozzád és kardot fogó elszántságodhoz. Kívíttam magamnak, hogy rádiótelefont hordhassak oldalamon, de kicsi antennájának kicsi itt a téverő ahhoz, hogy a szabadság felé mutathasson, ezért még mindig irigylem térdedhez ütődő kardodat, hiába lennék vele neveléses, ahogy Kata mondja, hiába akadna kocsim ajtajába kiszálláskor. Mégis család volna kardot köntöm, mikor én is mellemen viselem a megalkuvás puha páncélját, melyet ki tudja mióta fogadunk el újból és újból zsarnokainktól, azt híven, hogy magunkat védjük vele, holott őket. Százévente egyszer mertünk csupasz mellett sorsunkért kiállni, és rendre belebuktunk: mibennünk talán sosem volt olyan elszánt a hit, mint abban a népben, amelyet most éppen úgy néz a lenyugodott világ, mint bennünket bármikor. Csakhogy a csecsen Kádároknak csak a megvetés a tábora. Ha Dzsohár és Szalman népének szándéka egyszer mindannyiunké lehetett volna, akkor honpolgáraink mostan nem lennének történelmi óvodások, akikre nézve az a legnagyobb veszély, hogy növekedvén elérjük a konyhai fiókokat, akkor nem trónol közéletünkön a kirekesztetteket kirekesztővé bélyegző nagyhatalmú kisebbség, akkor a Tanácsköztársasággal szemben nem egy tanácstalan köztársaság áll, és akkor nem él tovább mibennünk az az ábránd, hogy nekünk Mohács kell, amikor Trianon sem volt elég. Akkor elég lenne a magyarok miniszterelnökének tekintete.

Látod-e még, hogy hol élünk, bátyám? Ebben az országban Lajos királynak és Ady Endrének már közös szerencséje a mohácsi vész. Ha Trianonban vagy Párizsban Mohács városa esik, mint Munkács, Marosvásárhely, Murszombat, Kismarton vagy Nagyszombat, akkor a tudós alkalmazottak Ady versét is kihagyták volna valamennyi kötetéből, hiszen véletlenül remény nélküli igazságunkat is kimondta volna e költemény címe, éppen úgy, mint hogyha azt írom most keserűen: nekünk Marosvásárhely kell. Csak egy óra járás Mohácstól dél felé, ami elválasztotta Ady versét attól, hogy sértse a szomszéd népek érzékenységét, amely magyarul lelkiismeret-furdalást jelent, hiszen mégsem győzők ők, csak nyertesek, úgy kapták meg hazánk javát, mint a szerencsejátékok hősei, megforgatták Magyarországot fölött a mutatót, melynek minden megállása örökös nyereség volt: Kassa, Kolozsvár, Szabadka.

Öld meg, bátyám, Szalman Radujevet és Dzsohár Dudajevet, ha előbb találkozol velük mint én, és kérlek ne mutasd

Simon József kerámiaszobra

magyarok között ezt a levelemet, mert nálunk már nem szokás edictumot írni, Hadakozó embernek tanító scholáját, mint fejedelmet, mert már kijártuk kötelező iskolánkat, s most már fogyasztunk, élvezünk, rádiótelefonálunk magabízón, mert már értjük a világot, igaz, hogy szavaink java munkanélküli lett, de Babel tornyában már amerikai gyorslift jár, bátyám, viszont Szalmannak és Dzsohárnak mutasd meg, amit írtam, hogy lassák, elveszítik majd, amiért irigylem őket: nekünk már zsarnokunk sincs, hogy megtartsa legbelül hitünk, nekünk már Mohács sem kell, mert magunk vagyunk Mohács, s önmagunkkal inkább megbékélünk.

Jól tudtad, hogy Jézus azt mondta Péternek: „Tedd vissza hüvelyébe kardodat. Aki kardot ragad, az kard által vész el.” De én szeretném levágni, bátyám legalább a fülét. Tudom, hogy azt is tudod jól, milyen önnön mérgünkben veszni el, míg sajnálkoznak rajtunk a győzők.

A fülét, bátyám, a fülét legalább! Nem lesz isten, aki visszargassza.

Vasy Géza

SZABÓ ISTVÁN ÍRÓI VILÁGA

„Kedélyemet két dolog tölti el egyre újabb és fokozódó csodálattal s tisztelettel, minél gyakrabban és kitartóbban gondolkodom rójuk: **a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvények bennem.**”

/Kant/

„Apám keresztje előtt állva, a nyakkendőm fojtogatott. Föléledt a kemény, egyenes paraszt, Szabó József. Kicsi kis kölyökké váltam, apám kézbe fogta mancsomat és tudtam, hogy nem érhet semmi baj, semmi veszedelem. Szavaira úgy füleltem, mint Isten igazságára. Talán ez a mérhetetlen bizalom ad még ma is élnivaló erőt.”

/Szabó István: El nem küldött levéltörődék Faikas Lászlónak Új Irás, 1984 október/

Szabó István a magyar novellairódalom egyik legnagyobb klasszikusa, s ezen nem változtat az sem, hogy ezt egyelőre kevesen tudják. Pedig nincsen más „bűne”, csak az, hogy nem írt regényeket, se drámákat, s csak elbeszéléssel mifelénk szinte lehetetlen igazán beépülni a köztudatba. Korai halálával /1931-1976/ is inkább csak ártott ismertségének, mert szinte véglegesítette ezáltal azt a vélekedést, hogy az elkallódó tehetségek és a ködlovagok közé tartozik, azaz periférikus jelentőségű.

Az azóta eltelt két évtizednyi utókornak azért sem fordulhatott a figyelme igazán az életmű felé, mert az konokan ellentétesnek bizonyul az újabb kordivatokkal. Szabó István ugyanis soha, már ifjúkorában sem az aktuálisat kereste, nem a pillanatnyit tartotta időszerűnek, hanem az „örök” emberi értékeket. Ezek torzulása okozta mindig a konfliktusokat. Így szinte magától értetődő, hogy írói munkásságát minősítve automatikusan és kihagyhatatlanul olyan ódonnak ítélt fogalom társul az esztétikum mellé, mint az etikum. Nem kell feltétlenül korszerűtlennek tekintelnünk e kapcsolatot, főként ha elfogadjuk Arisztotelész tételét, mely szerint az etika nem más mint gyakorlati filozófia. Tudjuk, hogy egy irodalmi alkotás soha nem tudományos értelemben vett filozófiai eszme-futtatás, ám gyakorlati filozófia nélkül aligha tekinthet tartós érvényességre.

Szabó Istvánt - az életrajzi adatok alapján okkal - népi tehetségnek és autodidaktának, jellege szerint pedig ösztönös tehetségnek és ködlovagnak tartották. Származása teljesen egyértelmű: a Keszthely melletti Cserszegtomaj hegyközségben, kisparaszti szülők kései gyermekeként született, s a polgári iskola elvégzése után maga is paraszti munkát végzett, később traktoros lett. 1953-ban került fel a fővárosba, egyetemre, éppen mint népi tehetség, de tanulmányait nem fejezte be. Hiába népi tehetség azonban, sem életútjában, sem szemléletében, sem munkáiban semmi nyoma nincsen a fényes szellők korabeli lelkesedésnek, következőképpen az ötvenes évek eleji megtévesztettségnek sem. Csűrös Miklós jóvoltából publikus a fiatalember és Kodolányi János levelezésének java. Szabó István már a legelső, bemutatkozó levélben közli, hogy ő a politikától immunis /1949/. 1951-ben katona, s ott „Csak nagynehezen sikerül butának látszanom. A tiszték sejtik, hogy értek az ideológiához, s különböző próbáknak vetnek alá. Én jámboran nézek és hallgatok. /.../ Csak attól tartok, hogy nem tudom mérsékelni magam, és egyszer kitör belőlem az ideológia elleni gyűlölet.” /Nyilvánvaló, hogy itt az adott ideológia, azaz az átpolitikáltság az ellenszeves./ A „népi tehetség” tehát korántsem a kor kívánalmái szerint gondolkodik és cselekszik.

Hasonló a helyzet az autodidaktaság s az ösztönös tehetség hiedelmével. Való igaz, nem járt középiskolába, s az egyetemen is nagyjából mellőzte az órákat. Műveltségét tehát formálisan autodidakta módon szerezte. Tanárai mégis voltak, s nem is akárcik. Cserszegtomajon Vajkay Aurél néprajztudós volt egyik első felfedezője. A közeli Keszthelyen Hajdú Péter, a Helikon Könyvtár és Némethy Endre, a múzeum igazgatója a legfőbb szellemi gyámoltói. 1949 és 1955 között folyamatos levelezésben állott Kodolányi Jánossal. S természetesen rengeteget olvasott. Győri János, egyetemista társa „Egy novellista szabadegyeteme” címmel közölte egyik visszaemlékezését, s abban meggyőzően fejti ki, hogy a halkszavú, gyengécskén vizsgáztató diák elképesztően széleskörű, s a többieket megszégyenítő tudással rendelkezett, egy sor olyan területen is, amely abban az időben nemkívánatos volt, mint például a freudizmus vagy Kosztolányi Dezső munkássága. /Kell-e külön említeni, hogy ezekben az években Kodolányi is a nemkívánatos szerzők közé tartozott, s egy karrierre vágyó ifjú aligha hozzá írt volna levelet 1949 tavaszán./ Az „autodidakta” módon megszerzett műveltség tehát eleve szétfoszlatja az ösztönös tehetség hiedelmét: Szabó István egyike a leg tudatosabbaknak nemzedékéből. Az első publikációk utáni egyik levelében ezt írta például 1955 elején: „Én mást akarok, nyugnek, koloncnak érzem a móríci örökséget, ezt az agyontaposott utat. Ötven év óta minden magyar író ezt járja, Krúdy kivételével. Stílusban teremtettek önállót, szemléletben, tárgyvalasztásban is/maga és Tamási/, de a móríci módszerek ma is uralkodnak, s mi, fiatalok is ezt nyűjük, mint valami csodacipőt. Tovább kéne lépni. Itt úgy írnak az emberek, mint ha a nyugati irodalomban semmi sem történt volna a huszadik század folyamán.”

A legérvényesebbnek még a ködlovag minősítés mutatkozik. Életsorsa valóban szerencsétlen a fiatalembernek s az írónak is. Amikor elvégzi a polgári iskolát, meghal édesanyja, ezért esik el a továbbtanulás lehetőségétől. Amikor Inotára megy kubikosnak, apját elüti egy autó, kénytelen visszatérni a gazdaságba. Amikor fővárosi és egyetemista lesz, sem a városban, sem az egyetemen nem érezheti otthonosan magát. Ugyanakkor állandóan kételkedik írói tehetségében, s ez a művelt ember éppen csak azt nem tudja, hogy ez is természetes. Így viszont az otthontalanság, a kishitőség tévutakra viszi, roncsolja idegrendszerét, akadályozza az írást. De mint a Ne nézz hátra válogatott kötete után már posztumusz megjelenésű Iskola a *magasban* /1977/ tanúsítja: volt ereje e tragikus léthelyzetből is kilépni. Maguk a művek pedig egyértelműen azt bizonyítják, hogy a többé-kevésbé ködlovag-sors ellenére, ez a próza nem ködlovag-próza. Nem Krúdy, de

¹Az Irodalomtörténeti Társaság emlékülésén 1996. március 7-én Cserszegtomajon elhangzott előadás frott változata.

nem is Móricz, még csak nem is Kosztolányi vagy Kodolányi, hanem Szabó István prózája.

Szabó István mesterei közé nemcsak tudósok, klasszikus és élő írók tartoztak, hanem az édesapa is. Az elbeszélések gyanútlan olvasóját talán nem árt figyelmeztetni: az egyes történetek valóságanyaga mögött ne az életrajz egyes fejezeteit keressük. Annak az elemei is ott találhatók, főként a késői elbeszélésekben kevesebb az áttétel, de lényegében öntörvényű írói világ formálódik, s erre a szülők alakja a legszebb példa. A leghitelesebb tanú maga az író, aki így vallott:

*„Jó néhány írásomban valóban át meg átszűrődik a gyerekkor, a megfélemlített gyerek, a gátlásos gyerek, a jórátörékvő gyerek, aki többnyire elbukik, pedig nem volt szerencsétlen gyermekkorom. Ama kevesek közé tartozom, akiknek szülei szépen éltek. Édesapám így szólt anyámhoz: te Anna! Soha haragos szó, verekedés vagy dobálózás a há-
----- . Amit úgyis eleget láttam a szomszédban, s ami eliszonyított. Apám és anyám jók voltak hozzám. Mégis elégedetlen voltam.” /Új Tükör, 1976. 21 ./*

A két szülő közül mégis az apa alakja a meghatározó. Kodolányi János számára így írja le őt:

„...kivétel a köztem s apám között fennálló viszony: ha jól körülnézek, egyetlen cserszegi parasztember sem viselkedett volna úgy a fiával szemben, mint ő. Mérheterlenül sokat köszönhetek neki is, és jómagam) is egyre jobban tiszteltem és szerettem ezt a bölcs, finoman érzékeny, messzire látó öregot. Talán ifjúságom is azért volt elviselhető, mert ha a világ keserű volt is, de odahaza, a kis családban békesség volt Jólesik visszagondolni kettőnk viszonyára. Afféle cinkos megegyezés volt köztünk, szavak nélkül, inkább csak nézésünkkel s mosolyunkkal intéztük el egymás közt a dolgainkat, s ez mélyebb értelmű beszéd volt, mint bármiféle mézesmázos, nyalakodó fecsegés. Általában tréfás hangon, viccelődve beszélünk - ez könnyű volt, mert az észjárásunk teljesen egyforma. Csak külsőmet örökölttem az anyámtól, jellemem, érdeklődésem, felfogásom ugyanolyan, mint apámé. Transzcendens világszemléletre való hajlam s az anyagi világ fölé való emelkedés, könnyelműség, nagyvonalúság, érzékenység s bizonyos zárkózottság, ha érzéseinkről van szó, a szép, a jó, az igaz s nemes dolgok után való örök nosztalgia, magas normák s a valami különös, nem a környezetbe illő magatartás. Ilyenek vagyunk ketten az apámmal. Szellemem szinte tökéletes mása az övének, jó-rossz tulajdonságaival, szőröstül-bőröstül” /1955/

S idekiváncsok még egyetlen, rövid idézet a válogatott kötet kiadatlan előszavából: „még ma is úgy adok ki a kezemből minden írást, hogy vajon mit szólna ehhez az édesapám. Őt tekintem a legfőbb fórumnak, ő ül a láthatatlan ítélőszékben.” /Idézi Domokos Mátyás: Varázstükrök között, 1991. 63.17

Az apa-fiú kapcsolatot tehát a valóságban a szeretet, a bizalom, a tisztelet, a konfliktusok feloldása, máskor a konfliktusmentesség jellemzi. Más a helyzet az elbeszélésekben, ahol a többnyire bensőséges elbeszélői nézőpontból megjelenített apa-fiú kapcsolatokban gyakran kiéleződnek, olykor tragédiához is vezetnek a konfliktusok. Ennek oka az erkölcsi normák ütközése, a nemzedékek közti ellentétek sora, a szokásrend különbözősége, amelyet a radikális társadalmi változások csak felerősítenek.

Konfliktusosság és konfliktusmentesség különös módon rétegződik egymásra az *Isten teremtményeiben /1959/*, amelyet *Apám emlékének* ajánlott a szerző. Itt ugyanis az apa és kislánya közti harmonikus viszonyt nem valamilyen külső, társadalmi erő bontja meg, hanem a családon belüli szemléleti különbségek: az apa- és az anyafigura

élesen különböző alkata, gondolkodásmódja. Az ajánlás személyessége, a megjelenítés esetleg filmszerű hitelessége ellenére se gondoljuk azonban azt, hogy az egész elbeszélés önéletrajzi, hiszen az édesanya elidegenítően ábrázolt figurája semmiképpen sem illik bele az életrajzba, az egyértelműen a „mégis elégedetlen voltam” életérzésének szemléletes kifejtéséhez szükséges.

Az elbeszélés menetét sorkihagyásokkal három részre tagolta az író, s ezzel egyúttal megadta a pontos szerkezeti rendet is. Az első egység az exozicció, a második egy cselekvéssor, a harmadik az előzőekből származó következő mélyes cselekménysor, amelyben robban a konfliktus, s igazi feloldás nélkül záródik a történet.

Az eseményekből kiviláglik, hogy az elbeszélés címe több szinten is értelmezendő. A cselekmény szintjén a gyerek által gyűrt ügyetlen agyagfiguráknak kellene Isten teremtményévé válniuk. Kívülről, olvasóként szemlélve a történetet maguk a szereplő emberek bizonyulnak Isten teremtményeinek, olyan amilyen, ugyancsak tökéletlen alkotásoknak. S még tágabbra vonva a kört, magunkat, olvasókat is beleértve mindannyian Isten teremtményeinek bizonyulunk.

Ez a cím, s maga az elbeszélés egyúttal a Biblia megfelelő részének kommentálása-értelmezése is. Mózes első könyvében olvashatjuk: „2,7. És formálta vala az Úr Isten az embert a földnek porából, és leheltet vala az ő orrába életnek leheltét. Így lőn az ember lélek. 8. És ültete az Úr Isten egy kertet édenben, napkelet felől, és abba helyezteté az ember, a kit formált vala. 9. És nevelte az Úr Isten a földből mindenféle fát, tekintetre kedvest és edelre lőt, az élet fáját is, a kertnek közepette, és a jó és gonosz tudásának fáját.”

Jancsi kérdését a kiszáradt körtefával számára is szemléletesen megmutatózó élet-halál dialektikája formálja meg, pontosabban az apának azok a szűkszavú mondati, amelyek a látvány kapcsán e kérdést észrevétlenül is életrehívják. Mint később megtudjuk, a születés kérdésköre nem először foglalkoztatja a fiút, de az anya erre is kiterő válaszokat ad, jellemző fordulatai a nem tudom, a ne zavard, a bolondság. Az apa viszont partnernek is tekinti a kisfiút - akárcsak a természetet, hiszen azzal is „beszélget”. Számára Jancsi is nevelendő „palánta”. Két embertípus, két fajta gondolkodásmód kerül együvé tehát egyetlen családban.

Az anya bigottan, szigorúan és gondolkodás nélkül hívó ember. Számára nem létezik kérdés, hiszen a normák mindent szabályoznak. Olyan szokásrendben lehet élni, amely elfogadható, amely jónak, értelmesnek bizonyul, s amelyhez automatikusan lehet alkalmazkodni. Innen nézve minden, ami más: furcsának, szokatlannak, bolondságnak bizonyul. A szokásrend normái adják a biztonságtudatot, s azért is gyűlöletes a másság, mert bizonytalanná tesz, kérdéseket fogalmaztatna meg, válaszokat követelne, s erre alkalmatlan, legalábbis felkészületlen ez a személyiség.

Természetesen az apa is komolyan veszi a konvencionális normákat, máskülönben csupa konfliktus volna az élete odahaza és a faluban is, de ő mögéjük lát. Számára a világ nemcsak a tapasztalat által megerősített leírás és megértés szintjén létezik, hanem összetett, polifon jelenség, ahol a konvenció mögött ott vannak a lényegi normák, s ezek kutatása-felismerése-megfogalmazása nem egy egyszerűen kor kiváltsága, s nem is tehető automatikussá: mindenkor minden emberének kérdeznie-gondolkoznia kell azon, miért van az, ami van, mi az értelme. Vagyis a számára lehetséges filozófiai szinten is szembe kell néznie a létezővel.

Némi kiélezéssel azt is mondhatnánk, hogy az anya és az apa alakja az ember érzéki és szellemi megismerő tevékenységének különbözőségét is példázza: mintha az anyából hiányozna a szellemi megismerés képessége és igénye. Persze ez némileg igazságtalan kijelentés, s talán helyesebb ha empirizmus és racionalizmus különbözőségére utalunk a szülőkkben. Az anya gondolkodásmódjában a közvetlen tapasztalat és a tapasztalati hagyomány a meghatározó. Ezért egyrészt elfogadja, hogy az embert Isten teremtette, másrészt tudja, hogy ez nem így van, s agyagból nem lehet embert formálni, a gyerek játéka tehát bolondság. A két tétel látszólagos vagy valóságos ellentmondása számára nem nyilvánul meg, az átélhető tapasztalat lesz a meghatározó, válik közvetlenül rációvá. Ez a tapasztalat azonban „malacság”, amelyről nem lehet beszélni.

Az apára nem is pusztán a racionalizmus a jellemző, hanem e kettősség meghaladása a naív, józan, de hiteles, természetközeli népi filozófia nyelvén. Ő úgy gondolja, hogy az ember egyszerre érzékelő lény és eszes lény, s ez a kölcsönhatás tesz bennünket valóban Isten méltó teremtményeivé.

Az öt éves Jancsi inkább csak érzékelő lényből most kezd eszes lénnyé is válni. Kérdései - ez mi, ez miért van így? - a megismerés különböző szintjeire irányulnak. Érdeklődése egyre tudatosabb és tudatra irányulóbb, s egyre inkább összefügg formálódó világképében ismeret és morál. Nem „malackodni” akar, sőt fogalma sincs, hogy mi lehetne ezügyben a malacság, hiszen éppen valami különösen magasatos dologról, magáról az életéről, az emberről van szó. Kérdését az ismeretigény fogalmaztatja meg, s a kicsikart válasz után - apja fiához méltóan - tovább gondolkodik, s arra válik kíváncsivá, hogy képes-e az ember teremteni, válhat-e Istenné? A bábuk készítése közben kétség és remény között hányódik, az anya szereplése nyomán azonban fel kell ismernie, hogy ezek a bábuk valóban nem fognak mozogni. Az ő gondolkodási szintjén még nehéz az apai bölcsességet számon kérni. Számára egyértelmű a tanulság: nem válhat Istenné, nem teremthet embert. S ami legalább ekkora tragédia: úgy látja, hogy apja is becsapta, az az apa, akit ő Istenként tisztelt, akinek a szava szent volt. Hibás ebben az apa is, ugyanis minden jóhiszeműsége ellenére sem vette észre, hogy a gyerek számára ez a játék nem játék, hanem halálosan komoly dolog, s így a csalódás az Édenből való kiűzetéshez válik majd hasonlóvá. Ő csak arra gondolhatott ösztönösen is, hogy a játék az életre nevel, segít felnőtté válni, s ebben végső soron igaza is volt, hiszen a tragikus élmény valóban felnőttébbé tette Jancsit, ellentétben az anya szerinti helyes, ám semleges játékokkal, a labdázással és hasonlókkal.

A Biblia teremtéstörténete az első ember keletkezése mellett minden emberre vonatkozik, ezt fejezi ki a porképzet is: „Orcád veritékével egyed a te kenyeredet, míglen visszatérsz a földbe, mert abból vétettél: mert por vagy te s ismét porrá leszesz.” /Mózes első könyve, 2,19./ E képzet egyszerre érzéki-szemléletes és szimbolikus-szellemi jellegű. Az apa ösztönösen is erre a kettősségre, kétszintűsége próbálja a fiát megtanítani, de Jancsi még annyira gyerek, hogy a jelképeset is érzékletesként tudja csak elképzelni, s rögtön realizálná a hallottakat. Az anya viszont, mint láttuk felnőtt léte is érzéketlen e kétszintűség iránt, egymástól függetlenül veszi tudomásul a szinteket. Az elbeszélés ezt a háromféle Biblia-értelmezést konfrontálja olymódon, hogy egyértelműen helyteleníti az anyáét, megértően fogadja a kisfiúét, s az apa pártján áll.

A szülők kapcsolata nemcsak ez ügyben, egyébként sem lehet harmonikus. Míg a házköri és a mezei munká-

ban feltehetően nagyobb zavarok nélkül tudják a munkát megosztani és tudnak együtt is dolgozni, az egyszem gyerek nevelése válik ütközőponttá, bár az apa láthatóan kompromisszumkereső. Az anya azonban - főként ebben az általa kiélezett helyzetben - mindenképpen győzni akar. Konvenciókhoz szokott szemlélete ragaszkodik ahhoz is, hogy amíg a gyerek nem jár a földekre dolgozni, addig neki kell őt nevelnie. Erre a nevelésre viszont kevésbé alkalmas, rossz „tanító”. Már ez is az apa felé fordítja a fiút, még inkább az apa nevelői természete. Egyébként a vereséget, a pofont is érzékelhetően a hagyományokon belül értelmezi az asszony: ez is a férfi joga, s nem az igazság vagy a büntetés kérdése. Figyelemreméltó az is, hogy míg az anya tudatosan a gyerek előtt alázza meg az apát, az apa négy szemközti, s valóban igazságszolgáltatásként, s láthatóan rendkívüli esetként adott egy pofont az asszonynak.

Az adott, három tagú kisközösségben eddig a békés egymás mellett élésre, az alkalmazkodásra való törekvés volt megfigyelhető minden irányban, bár látható, hogy erre legkevésbé az anya képes, ő az, akitől az apa és a gyerek is tart, s mintha az anyában némi féltékenység is volna, hogy a fia mindig az apjával „susmutol”. Az elbeszélés drámai cselekvéssorában minden irányban, tehát az anya és a fiú, az apa és a fiú, valamint az apa és az anya között is élessé válik a konfliktus, de míg az anya és fia, az anya és férje között kétirányú az ellentét, a fiú és az apa között nem, itt csak a fiú kerül szembe nem is annyira apjával, mint az eszménnyel. Nem az apa gyávasága miatt, hanem azért, mert a szülő kénytelen alkalmazkodni a feleségéhez is, a gyerekhez is, ugyanakkor önmagát is akarja adni. Amit az apa is inkább csak bármi komoly játéknak vélt, azt a fiú szent dolognak tartotta, ezt fejezi ki kétségbeesése. Az apa a kiélezett konfliktushelyzetben egyrészt megalázkodik, másrészt fokozatosan azonosul Jancsi álláspontjával, igazságával. Ezt fejezi ki a pofon is, meg az is, hogy a gyerek keresésére és nyilván megvigasztalására indul. E kisközösségben az anya továbbra is egyedül marad, változatlanul tudatlanul. /"Nem tudsz te semmit" - mondja a férje a pofon után./ Hiába véli racionális lénynek magát, nem képes az érzékelés birodalmából kilépni, a jelenségek és a jelképek világa közt kapcsolatot teremteni. /Ugyanez az ellentét mutatkozik meg *A szent család reggele* című elbeszélésben is./

Amit az apa végezetül mond a feleségének: „Hát nem bolondság, tudd meg.”, a válasz is a címre, igenis, „Isten teremtményei” vagyunk, s így kötelességünk is megpróbálni, hogy mi is istenné, teremtővé váljunk. Az apa felfogása szerint a Biblia tanítása és a természeti tapasztalat között összefüggés van, s minden élőlény teremtésében, növekedésében /és halálában/ van valami isteni /szellemi, spirituális/ elem. Jancsi is erre érez rá ösztönösen, s anyjának szereplése ezt kérdőjelezi meg. Az ő szempontjából nézve a kérdés nyitott marad, az ő teremtése egyrészt azért kudarc, mert az agyagfigurák nem kelnek életre, másrészt azért, mert megtudja, hogy nem benne van a hiba. A teremtést ezért követi nála a pusztítás, a bábuk összetiprása, majd a világgá szaladás. Ez a futás az Édenből való kiűzetésnek felel meg, a gyerekkorból és a naív istenképzetből is ki kell jözanodnia. Az a kiszáradt körtefa, amely éppen ismét porrá kezdett volna válni, szintén biblikus példázatos szerepet kap: Jancsi számára ez válik a tudás fájává. A felismerés után helyzete éppen annyira drámai, mint minden emberé: ő is „megkóstolta” „a jó és a gonosz tudásának fáját”. Zokogása bizonyára meghozza majd számára a feloldást, s egyszer majd ő is eljuthat oda, hogy elmondhassa: „*Kedélyemet két dolog tölti el egyre újabb és fokozódó csodálattal s tisztelettel, minél gyakrabban és kitartóbban gondolok rájuk: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.*”

Kerék Imre

TÜKÖRPONTOK AZ ÉJSZAKÁBAN

Kosztolányi témájára

Bandukolva a néptelen, kihalt
éji városon át, a csendet őrző,
komoran magasodó házfalak közt,
melyek mögül mintha minden élet
elköltözött volna rég, hirtelen
megállsz egy halkereskedés előtt,
s látod a kirakat üvegfalán túl:
mint egyetlen élők az éjszakában,
tükörpontyok kerengnek összevissza
cikázva iránytalanul, nyüzsgöve egymás
fölött, alatt a haltartó derengő
zöld vizében, csapkodva nesztelen
ezüst uszonyukkal, arany szemük
szemedbe villan a gyér lámpafényben,
s megérted akkor: ez az örökös
nyüzsgés, ez a céltalanul kavargó
tenyészet, mit életnek nevezünk,
borzalmasabb és érthetlenebb,
mint a halál végleges csöndje és
mozdulatlan, sívó szobormagánya.

André András

ELÉGIA

Ladányi Mihály emlékére

Demokrácia? Az hát!
Féktelen szabadság.

Nyomor. Dülledt bőség.
Fű-fa-napéjegylenlőség.

Függsz a Kór keresztjén.
Nem bólíntsz: rendjén.

De szólj csak, szájbavernek.
„Hőbörgő eretnek.”

Kellesz ha kellesz.
„Lesz Tánc vagy nem lesz??”

Kellesz ha járod
bár harapva járod.

Fuss! te földbeásott,
lobogtasd elvásott
hűségés nadrágod.

Morvai Péter

GRÁL - ÚT HÁROM GRÁDUSA

Kiáltás a Csoda-kútba

Öt keresem	elveszertet
elveszertet	azt a Követ
azt a Követ	kinek hives
kinek hives	rejtekébe
rejtekébe	nevem vésve
nevem vésve	hol vagy

hol vagy

hol talállak	vállaimnak
vállaimnak	hattyú-tollas
hattyú-tollas	hattyú-szárnya
hattyú-szárnya	szárnya árnya
holvagy	holva

olla	ötke	anya
őe	őe	őe

Gaius Cassiusnál

dicsőség nevednek Longinus
bevégezted vakmerőn a Művet
vívvel kevert vér a kezéd által
gőgösök a porban
döfésed összezúzta őket
Adonáj a dögszagút lezárta
ütve rája létörök pecsétet

Simon József alkotása

Lázár adeptus éneke

„álmodatlan álmodásba estem
megrekedt a hang süket fülemben
csapdavasként bezárult az ajkam
sötét vala bennem
átok vala rajtam

ám az Ő szavára
lefoszlott az átok
újvilágú szemeimet fölvettem rátok
sírban-apadt vállaimat átölelte újra
átölelt a Mondhatatlan halle-hallelúja”

Géczi János

EZER VESZPRÉMI NAPLEMENTE

226.

az utazás a két tenger között
 elvégre mégiscsak utazás
 s nem a felvizezett tengerek
 a részeg szoknyájú vízszemű nő
 nem az éjszaka kikötése
 a sima felszínű oszlopfényekhez
 az utazás sok hősi arca
 a kilométerkövekben
 a felvágatlan merített papirosú régi könyvekben

- nem nem nem állok a szavak mellé
 harsogom szerte
 nem a mindent meggyűrűző lassú tenger

tömény növények és gyilkosdús állatok közül
 ásványokból és hölgy filozófiákból
 féregként a szappanszaggból bukik elő
 : teret ad|on
 egyszerre teremte meg
 magát amely értelmet ad a térnek
 s a teret amellyel önmagát elhatározza

a teremtés mégis hasonlatos
 a mohó gyilkosok szeretkezéséhez

227.

aki pedig beesett
 két sor közé s nem szabadul
 mást sem csinál
 a csapdáját feszegeti
 vérez és a véres vasakat kalapálja

horzsolt bőr kimart hús
 a napkelte
 olyan a lüktető naplemente

(aztán tény lesz

a tény fémmel megtelve
 a tények trolibuszára száll
 a tények trolibuszán elmegy
 fémes liedet énekelve|

228.

gyöngylekvár

229.

a napfogyatkozás alatt
 feladatot adott magának
 kilógott a percből
 zsinag a hasonlatból
 azt húzgáltam
 azzal lebegtettem
 komoly angyalszárnyait

amíg a hold fele a nap felével pározott
 az ázott tollszagot érzem
 a zsinag végét tartom most is

230.

megnevezem - mégsem lesz az enyém
 mondogatnám addig a nevét
 amíg megjelenik átadja magát nekem
 átadom neki magamat
 hiszen engem megnevezett
 üres a kert a délelőtt
 október matt ködébe a növények
 a szájkók beleoldódnak
 valahol két pulikutya kóborol
 csörgetik a hegyoldal hársas avarját
 szimatolják az őszt nem találják
 fölöttem halványkék napkorong úszik
 érzem valaki néz motoz
 helyzetet rögzít
 tudom - nem ő mégsem ő
 nem is valamelyik isten

231.

mint tulajdonos megtelt
 nehéz gyöngyökkel szarral könyvvel
 óvatos napokkal amelyek
 éppen a tulajdonlástól óvatosak zöldek
 hazatalált a csenddel dús házba

látja
 nincs tűznyom a kazánban
 döglött legyek a párkányon
 a villanykörtén légypiszok
 penészbundában hosszú évszak

belezuhan az éles peremű üvegdarabba
 ahol két egymásba nyílt üreg
 egymást visszhangozza

232.

szoraktéről és a tavaszról
 mindent elfelejtett
 nem tudja ibikosz pásztor-e
 avagy a gallygyűjtő cigány
 aki az ágakat baltával lecsapja
 s a zúgó patak hol van

elfoglalja magát
 sárga kövekkel tömött gyümölcsseivel
 azokat görgeti alá
 szomorúan a hegyoldalról
 hajigálja a várost
 a homályos utcákba be belök
 egy-egy birssárga saját naplementét

Simon József alkotása

Sárkány Márta

ÖNÉLETRAJZ

1983. december 14-én születtem Budapesten. Papa és Mama mindig úgy beszélt erről a napról, mint a megdöbbenés nagy napiáról. Nyucikán nem látszott a terhesség, mondták. Amikor 14-én este bejelentette, elfolyt a magzatvíz, Papa és Mama mozdulatlanul maradt a TV előtt, mintha a szavak megbénították volna minden porcikájukat, szemük rátapadt a hirtelen keletkező ürességre. Végül Papa lassan, komótosan felállt kedvenc foteléből, szeméből könnycsepp szivárgott. Kiment az előszobába, felvette húszéves, kopott, nehéz, sötétszürke krombikabátját, amit mindig szeretett volna egy bőrkabátra lecserélni. Nyaka köré tekerte mamakötötte sálját, mert a torka nagyon érzékeny volt és mindig félt a megfázástól. Soha nem ivott hideg vizet, a csapból is csak keverten töltötte meg poharát. Fejére húzta simléderes sapkáját, elől is, hátul is meghúzogatta. Leemelte a fogasról Mama türkálóban vásárolt, az övének egy árnyalattal szürkébb, bélelt ballonkabátját, óvatosan bal karjára tette, mintha királyi palástot vinne, jobb kezével fogta Mama gumicsizmáját, s beballagott a szobába, ahol még mindig mozdulatlanul ült Mama. Mindketten hangtalanul sírtak. Papa elővette zsebkendőjét, letörölte az orrát, összehajtotta a zsebkendőt, jobb zsebébe tette, s ezt erősen megjegyezte, mert tudta, az este még sokszor szüksége lesz rá. Letérdelt Mama elé. A csizmából előhúzta a meleg, kötött zoknikat. Levette Mama lábáról a fekete filc mamuszt, felhúzta a zoknikat, ráadta a csizmát. Mama szóltanul túrte, pap óvatosan felemelte a lakás egyetlen díszéről, az ötvenes évekből itt maradt csószékről. A kabát ujjából kihúzta a valaha csinos, az évek során hajszálvékonyra kopott sálát, Mama nyaka köré tekerte, először a jobb, aztán a bal karját a kabát ujjába dugta, mama hagyta, hogy végiggombolja. Papa a szekrényhez ment, elővette onnan Mama féltve őrzött ünnepi kalapját, lefújta róla a pihéket, és a kalapot Mama fejére illesztette. Remegő kezével megigazította Mama ritkuló hófehér haját. Aztán odament volna a szekrényhez, hogy bezárja az ajtót. Mama ekkor mozdult meg először azóta, hogy Nyuci bejelentette, elfolyt a magzatvíz. Alig észrevehető mozdulattal intett Papának, ne zárja be a szekrényajtót. Majd nagyot lélegzett, s odacsoszogott a lakkozott, sötétbarna kombinátszekrényhez, a felső polcra, a ruhák mögül egy mozdulattal kivette pénzesdobozát, amelyben Papa bőrkabátjára gyűlt a pénz. Annyira sírt, hogy semmit nem látott, de tudta, mind ki kell markolni, mert itt gyerekek születik, az ő gyerekének gyereke. Papa odalépett az olajkályhához s elzárta. Spórolni kell, öt nap múlva hazahozzák a csecsemőt, az unokájukat, kell neki a meleg lakás, meleg szeretet. Papa negyvenkét évi munkájával kiérdemelt, tizenhat éves ugrálós Trabantjával ment a szóltan család a kórházba. A szülőszoba előtt Mama és Papa kéz a kézben ült. Nem beszélgettek, csak néztek maguk elé. Olyan sokszor elmesélték ezt nekem, hogy születésem napjára határozottan emlékszem. Meg azt is sokszor elmondták, Nyuci akkor már évek óta nem dolgozott. Reggelente elment, esténként hazajött, fizetésnapon nagy bevásárlást csapott és némileg hozzájárult a rezsiköltséghez. Aztán a hónap közepén megjelentek a hitelezők, akik a fenti kis előadás anyagi hátterét finanszírozták. Gondolom, kölcsönadtak Nyucinak, de Mamáék ezt így mondták. Aztán jöttek az újabb ígéretések, újabb remények. De a vége mindig az volt, hogy a Papa bőrkabátjára gyűjtött pénz a hitelezőkhöz vándorolt, Mama pedig arról is leszokott, hogy a kirakatokat nézze.

Nyuci azt sem tudta megmondani, ki az apám, így

az ő nevére akart anyakönyveztetni, de a gyámhatóság védte jogaimat és érdekeimet, és képzelt apát kaptam. Anyai nagynéném és férje örökbe akartak fogadni, de Nyuci sértegetett öntudatos alkoholizmusa ezt nem engedte. Ezt mind Mamáéktól tudom.

Mire én akkora lettem, hogy megkérhettem volna őket, legyenek szívesek mégis örökbefogadni, mert nagyon szeretnék egy apát és egy anyát, akkorra Bátya meghalt, Nénje tovább szeretett ugyan, de már nem akart örökbefogadni. Nyuci meg egyszercsak férjhez ment. Az új családtag úgy nézett rám, mint egy ványadt békára, de azért a nevére vett. Apának, Apucinak nem szólíthattam, csak Dezsőnek. Olyan is volt. Olyan Dezsős. Ekkor elköltöztünk Mamáéktól egy panelház harmadik emeletére, és kaptam egy küsszobát. Innen nem is jöhettem ki, ha Dezső otthon volt, de szerencsére keveset volt otthon. Nem szerettem vele kocsmákba járni, mert Nyucinak nem engedte meg, hogy az asztalhoz üljön, nekem meg nem engedte, hogy felálljak, és akkor is meg kellett innom az üdítőt, ha már majdnem bepisiltem. Nyuci végig a fal mellett lapult, Dezső mondta, maradjon is ott, ő ugyan töményt nem vesz neki. Ha sörtől rúg be, az más, akkor majd a tenyerén viszi haza. De Nyuci nem szerette a sört, csak a töményt. Az utcán nem foghattam Dezső kezét, pedig jó lett volna, mert nagy volt és erős. Ereje akkor is megmutatkozott, amikor péppé verte Nyucit, mert hokk is megnyúl a pénzéhez. Ez az egyetlen, amit Nyuci helyesen tett. Dezső csak azért vette feleségül Nyucit, hogy az ő tartós kiküldetése alatt valaki fizesse a lakbért. Nyuci meg azt mondta, Mamáéknál ő ingyen is lakhat, Dezső lakására fizeti a lakbért, Dezső pénzéből. Nyucinak akkor sem volt ugyanis pénze, mert nem dolgozott. Mama és Papa csak Dezső távollétében jöhetett hozzánk, mert őket is utálta Dezső. Mama és Papa így elég sokszor jött és gondoskodott rólam Nyuci helyett. Ezek a látogatások nekem olyanok voltak, mint a karácsony, az év nagy része ünnepléssel telt. Nagyobb ajándékot Papa és Mama soha nem tudott nekem venni, de mindig hoztak fruttit vagy stolwerket. Dezső külföldről hozott nekem videojátékokat, meg olyant irányítós autót, amivel a fiúk szoktak játszani. Azért örültem neki. De akkor sem bántottam, amikor Dezső ezeket visszakérte, amikor végképp kiverte a lakásból Nyucit. Én az új nevemmel egy évig jártam az új iskolába, aztán az új nevemmel visszamentem a régi iskolába, az osztálytársaim nagy csodálkozására és az én nagy öröömre. Megint Papánál és Mamánál laktunk, nem kellett félnem, hogy Nyuci elmegy otthonról és két napig elfelejt hazajönni, arról nem is beszélve, hogy a hűtőtök üresen hagyta ott, és én korgó gyomorral és vérző szívvel álltam a bezárt harmadik emeleti panellakás ablakában és csak vártam és vártam, hátha jön Papa és Mama, és kiszabadítanak innen, de ők akkor éppen elutaztak a másik gyerekekükhöz, akinek rendezett családi körülmények között született gyereke, csak nagyon távol Budapesttől. Aztán, amikor Papa és Mama hazajöttek, megtalálták Nyucit a garázsban, összecsinálta magát, és édesdeden aludt magamagában. Papa és Mama azonnal jött értem, de nem olyan gyorsan, ahogy akartak, mert Papán akkor már jelentkeztek az agylágyulás tünetei és nem vezethetett, taxira pedig nem volt pénzük. Az ablakból láttam őket. Most Mama volt az erősebb, pár lépéssel Papa előtt haladt, időnként bevártá Papát, én meg csak kibámultam, meg ugráltam, meg sírtam, folyt a könnyem meg a taknyom, de nem bántam, jöttek értem, értem jöttek, jöttek értem, értem jöttek, drága Papám, drága Mamám. Ketten közösen törték rám a bezárt harmadik emeleti panellakás ajtaját és én ak-

kor nyolc évesen azt hittem, az emberrablás a világ legcsodálatosabb dolga. Hazavittek, köszöntem Cseresznye úrnak, Meggyfa úrnak, Kék Szilva kisasszonynak, maghajoltam Rózsa királykisasszony előtt, megsimogattam Jázmin és Izsis úrhölgyeket. Mama és Papa megmosdatott, megettetett, megitatott, ágybafektetett, ott álltak az ágyam előtt, míg el nem aludtam. Aztán ott álltak reggelig. Azt kívántam magamnak, ez a mennyei boldogság soha ne múljon el. De sajnos hamar elmúlt, mert az én édes drága egyetlen nagybajuszú, bozontos szemöldökű Papám meghalt. Az orvosok szerint jobb így neki, mert különben bezárhattuk volna a kisszobába, moshattuk volna utána a kakis gatyákat, és tűrhettük volna, hogy játék katonáival teleszórja a padlót. Én nagyon szívesen mostam volna a kakis gatyáját és lejátszottam volna vele minden lovasháborút, de ő nem gondolt rám és elment. És ezután nekem sokáig semmi nem sikerült. Mama idegei kikészültek, egyre többet kiabált Nyucival, volt, hogy azt mondta neki még kurvának is hülye, mert az okos kurva pénzt visz haza, nem gyereket. És amikor Nyuci egyszer azt mondta Mamának, hátát hátrét görnyesztve, hogy vegye már észre magát és fogja be a pofáját, Mama úgy meglökte Nyucit, hogy Nyuci a konyhaszekrénynek esett és betörte a fejét. Mama akkor azt mondta, bárcsak halt volna meg. Ezt mondta a gyerekének, akit annak idején, ahogy mesélte, nagy fájdalommal szült, aki öt tizennyolc évesen a maga négy és fél kilójával szétszakította kívül, belül, de akit annyira szeretett, hogy mindent elfelejtett és megbocsjított. Mama is erre gondolhatott, amikor azt mondta Nyucinak, bárcsak halt volna meg, mert alighogy kimondta, elkezdett remegni, és ezt nem is hagyta abba, egészen addig, amíg az orvos ki nem jött és dupla adag injekciót nem adott neki. Mama szép lassan felgyógyult, én meg akkor kezdtem kiesni a padból. Amikor harmadszor ájultam el, Ila néni, az osztályfőnök már nem is a Mamát hívta, hanem a gyámhatóságot, aki engem nem nagyon szeretett, mert nem adott segítyt, azt mondta, Nyuci kérjen Dezsőtől tartásdíjat, mert én a nevéen szerepelek. Mama azt mondta, még mit nem, az az állat képes lenne levetetni a nevéről. Ezt én sem akartam, mert a régi iskolámban a régi osztálytársaim megint nagyon csodálkoztak volna. Engem a társadalombiztosítás sem nagyon szeretett, azt mondta, nem jár nekem árvaellátás Papa után, mert nem jogilag, csak ténylegesen gondoskodott rólam. Ha drága Papa tudta volna, hogy jogilag is el kell tartania, egészen biztosan megtette volna, mibe került volna az neki.

Szóval, amikor harmadszor is elájultam, kórházba vittek, vizsgálták mindenemet, még az agyamat is, de nem

találtak semmi hibát. Ha kérdezik, előre megmondom nekkik, nincs semmi bajom, ha lenne, nem nyernék a régi iskolámban az új nevemmel matematika meg angol versenyt, és nem az én rajzaim díszítenék az iskola falát. Amikor erre végül rájöttem a kórházban, hívtak egy pszichológust, de én mamával megbeszéltem, hogy a pszichológusnak sem árulok el semmit. Így nem mondtam el, hogy Mamának tizenkétezer a nyugdíja, ebből nyolcezer a lakás, és ha Nyuci nem lop belőle, akkor az egész négyezer megmarad. Ez nekünk éppen elég, mert Mama, ahogy mondja, világiéletében spórolós volt, csak öregkorára szeretett volna másképp élni. De azt mondja, nem bánja, mert élete egyetlen értelme vagyok. Mindig megbeszéljük, mi az ebéd. Néha hatalmas a választék: sült krumpli, krumplistészta, krumplifőzelék, krumplistészta, és amikor hazaérek az iskolából, a Mama az előszobában vár, lesegíti rólam a kabátot, bevezet a konyhába a megterített asztalhoz, elém teszi a Gundel Étterem étlapját és megkérdezi, addig is valami italt? És akkor én rendelék két deci hideg vizet, és amikor a Mama hátulról megkerülve, tálcán hozza nekem a két deci hideg vizet, akkor már nem bírok a lábaimmal, amelyek csak úgy kalimpálnak a szék alatt, és fülig ér a szám, alig tudom kimondani, hogy egy nagy adag gránátoskockát rendelék. Hévégeken eszünk húst is, Mama vesz két szelet karajt, a csontból levest főz, a csontból lefejtett húsból pörköltet készít, ezt nem szeretem, de a rántott hús a kedvencem. Ha Nyuci nincs otthon, akkor másfél szeletet kapok, mert Mama azt mondja, neki már nincs étvágya, így, idős korára. Felvágottat nem eszünk, ruhát a ruti-butikban vásárolunk. Most el kell költöznünk innen, mert a Mama másik gyereke azt mondta, ő nem fizet öröklési illetéket azután, amit Nyuci eliszik. Akartam mondani, hogy ne aggódjon, mert Nyuci mostanában úgyis mindent kihány, amit megeszik, de Mama azt mondta, ne álljunk vele szóba. Akkor a Mama felvette az ünneplő ruháját, azt hittem, templomba megyünk, de csak a kertbe mentünk. Mama elbúcsúzott minden fától és bokortól, minden levéltől és ágtól. Amikor bejött, fáradtan leült, azt mondta, telefonálni akart a jóistennek, de valószerűleg mellétette a kagylót. Mama eladta a karikagyűrűjét, és kifizette Nyuci bírságát, mert az ábécében italt lopott. Mama azt mondta, egyetlen aranya én maradtam. Most már nem is bánom, hogy el kell menni ebből a házból, pedig nagyon szerettein itt. Kíváncsi vagyok az új iskolámra. Szerencsére a régi nevemet megtarthatom, úgy megszoktam már.

Budapest, 1996. január 21.

Kovács Judit, VII. osztályos tanuló

Ács Jenő

MAGDALÉNA

Mikor a kés hóíze fáj, csonkul-é a tenger?
Mikor kavicsok, füzek, patakok nem mormognak
a betonban, mikor alszanak a falban az erüniszek;
mikor a hold, a szél zsandára, őrjöngését sétáltatja,
s kínozzák a levegőt a halál ércreflexei; akkor mondd,
ó, mondd, mert hihetetlen a csalogány-csonk a szájban.
És fonódj körém párdücpuhán s ne figyelj, hogy pupillám
vércsonkja mögött micsoda pipacsvereség bolyong,
mint pisztráng-raj a hóesésben.

Czegő Zoltán

DECEMBERI JELENÉS

Hótól roskad az erdő
 Özek hava
 A füst az égig felnő

Falu Imával teljes
 Fohászfalva
 Az ünnep ma meglesz

Nem a manna Hó zizeg
 Mindent tisztái
 gonoszát meg szelidet

Az ereszt fagy cibálja
 Kongassatok
 Jön a jószág királya

S lám a Csender oldalán
 mint álomban
 ereszkedik bé a szán

Csak nem Jézust hozza tán
 Rögvest itt van
 Lámpa leng az oldalán

Benn a templom udvarán
 hőköl egyet
 s csak megáll a lovas szán

Kicsi ember Kis király
 csak leugrik
 Korona a homlokán

Nagy csizmában öreg pap
 tessékeli
 Két kis harang riogat

És lám átszól a kerten
 öreg néne
 - Beh megnőt a lelkem

Aki nem vak látja
 - erősködik -
 bundája csizmája

tisztára a tavalyi
 Csak nem Jézus?
 Imádságot hallani

Hóra térdel egy leány
 s rendre-szerre
 a sok ember mind ahány

Vizsgálja népe sorsát
 s megnő Jézus
 mint hívőkben a jószág

Oláh András

SZORÍT A KETTÉTÖRT BILINCS IS*(Hajnóczy Péternek)*

fehér galamb
 verdes vasmarokban

kiapadt palack
 csattan a falon

szűkül a kör
 szorít
 a kettétört bilincs is
 mintha hold árnyéka volna

nyirkos gödör
 az éjszaka

siratóasszonyok
 a csillagok
 salakká fagyott a tűz
 kihült a képzelet
 szemed fehérje kiégett

üres a kert
 dérlepte fák ága rezdül

**KI MOSSA KI A VILÁG
 SZENNYESÉT***(Nagy Lászlónak)*

ki tartja ébren a csillagok tüzeit
 halakat ki ad az óceánnak
 ki sarjasztja a rétek dús fűvét
 és az erdőkben ki nevel fákat

hegyeket ki emel porból és kőből
 ki fest színeket a szivárványra
 koszorút ki fon akáctövisből
 a föld sebhelyes vérző homlokára

ki tanít hinni és szeretni egymást
 ki sűg az alvók fülébe álmot
 szitkoló szájából ki old fel átkot

égő szemmel félőn vagy haragvást
 a kígyók fejét ki tapossa szét
 s ki mossa ki a világ szennyését

Lázár Tibor

VALAMI ELTÖRT

Valami eltört, bukdácsolnak a felhők,
 sánta szelek tépik nyakamon a sálat,
 ugatva köhög a tél, didergő ünnep
 lopakodik a sötétben, ritmuszavaros
 az álom, virrasztok az ébrenlét
 határán, s csak a képzelet kalózcsoportjai
 kalandoznak a halott hómezők felett.
 Elveszett minden, eldobtam a futásban
 fegyvereimet, elszórtam jussom tébolyodva,
 nem gondolva, hogy egyszer meg kell állni,
 s megkérdik: honnan, miért jöttem ide.
 Válasz nincs, biztos és visszavonhatatlan a halál,
 temetés sírbeszéd nélkül, hol károgás jelzi:
 az út végére értem, nincs tovább.
 Ha nem láttál még élő sírkeresztet, nézz meg,
 a szemem, a kezem helyén van, de bennem már
 messze jár a gyertyagyújtásnyi idő,
 térképemen visszafelé folynak a folyók,
 és felfelé zuhannak a felrobbant repülőök.

Simon József alkotása

Szegedi Kovács György

MISERIA

Nap mint nap látom
 a lakótelepen
 az ötévesforma kislányt,
 ahogyan küszködik
 az üveggel teli reklámtáskával.
 Odafele még bírja valahogy,
 vissza a földön is
 vonszolja.
 de az ABC-ben rutinosan
 mozog,
 tudja merre kell menni,
 hová kell nyúlni.
 Hónap végén
 erőlködik
 az üres üvegekkel,
 majd megjelenik
 a telivel.
 És feljön a pokol.
 Apja, anyja ördög lesz.
 s ilyenkor rossz, nagyon rossz.
 Ilyenkor azt szeretné,
 ha nem lenne semmi,
 ha megszűnne minden,
 ha kivennék
 a filmet a gépből
 és soha
 nem indítanák
 újra.

Simek Valéria

LEOMLÓ FAL AZ IDŐ

Kutyaugatások
 harsogásával idézlek.
 Kidőlt kerítésedet
 szélzúgás söpri
 udvarod némaságában.
 Leomló fal az idő. Átázott
 napok vakká tették ablakod.
 Nincs zár, szabad az átjárás
 az évszakok egymásba folyó
 keringésében. Szobádat
 csak a nyár fűti fel
 a didergett elmúlásban.
 Behorpadt hátú pincéd
 is megadta magát.
 Óriási kulcsa a múltat nyitotta,
 becsukott száján most rög reped.
 Nem szólsz utánam, magam vagyok
 már nélküled.

Kardos Ferenc
LÁTOGATÁS

Előbb érkezett, mint én.
 Ajtófélfá lett,
 sátorlap,
 rajta füstlyuk,
 hogy megszőkhessünk, ha kell,
 elégetve magunk egy rossz nap éjjelén.

Előbb érkezett, mint más.
 Félfára kent báránývér lett,
 szőnyeglebbentő aszott kéz,
 hogy engedjen, ha kell,
 visszatérnünk a virrasztók öröméért.

Előbb érkezett, mint vártuk.
 pedig lassan, óvatosan haladt,
 s mi kővé lettünk, görönggyé botló lába alatt,
 fa kereszt-gerinccé,
 miben a fény fönnakad.

S megkérdeztük,
 mikor benyitott a véres gyolcsban:
 „Hol vagy, uram?”

Kardos Ferenc
SZŐNYEG

csecsen férfi - markolat - penge - hegy - orosz zubbony - tizenhat éves - baskír fiú - markolat - cső - golyó kavarta örvény - lyuk - szív-üreg - férfiarc lángban - csöndbe csapódó csönd - ráncokat telítő vörös folyam üzenete ahogy becsapódik riadt fiúszembe - hátrahőköl - lép - megdöbben - előránt valamit - figyel - bambán az ég fele bámul - majd felkapja fejét egy neszre - vagy inkább nem hallja arra - zuhanó táj alá türemkedik - még elbújna utólszor de már nem lehet - az ég is zuhanni kezd - nem csak rá - még egy kapkodó mozdulat egy acéldarab után - jel egy másik agynak hogy az idegpályán elindulhat a szerelvény a robbanóanyaggal s a kirakodás után miközben elrobban a kijelölt mennyiség rakétát röpítve egy másik állomásra ahol már fölszaggatták a síneket megpihen - rozsdásodik - a haragos zöld gazban messzire vöröslő csíkokká, mintává szelődül - sohasem visz többé hangot - semerre

AZ IRODALOM

VISZÁRA VAG

I R O D A L M I K Ö Z (L) Ö N Y

A CÍMLAP VOLLMUTH KRISZTIÁN ALKOTÁSA. FOMVA SZÖVEG

A GRAFIKAI SZÖVEG JÁNOS KÉSZÍTÉSE

16. SZÁM

SZERKESZTŐK: TOMKISS TAMÁS, NOVÁK VALENTIN ÉS JÁNOS • TIPOGRÁFIA: HAJNAL V. CSABA ÉS HELTAI ÁRÓS

Mitől ló ki a lóg-láb?

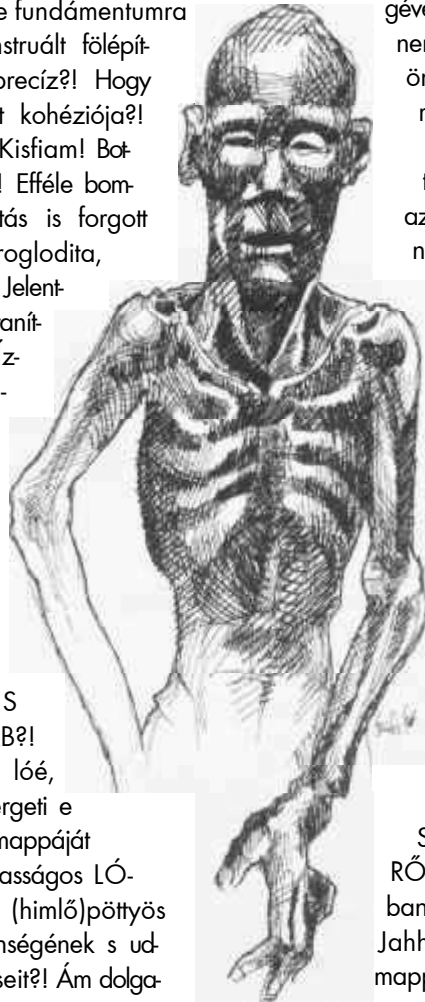
Novák

Valentin

____avagy Ki ló a től mi láglób?

A cím-mondatok nagyszerűségükkel a megjelenetés határain balanszíroznak... Ám kijelenthetem: nem csak a címmondatok mibenlétéről szólok majdan, hanem kifacsart szegény-rokonokról, a KILÓG A LÓLÁB szőléséről is...

Elemezzük a mondatot! No, kis író-diák - mit állítunk? Nagyszerű! Azt állítjuk: lóláb. És mi lóláb? Igen, igen: a kilóg. Ábrázold a táblánál: alanyi rész, állítmányi... Ahogy szoktuk... Ügyes. Egész ügyes! Jeles - mondhatni. Ám mielőtt elbíznád magad, kijelentem: mert bírod a mondatelemzés csínját-bínját - még nem lehetsz író-deák, mitöbb!, író diák sem; csak íródeák! Más ékesszólásának rabszolgája... Riposztanak helye nincs! Hogy a szerkezetig le kell hatolni? Hogy a morfémáig, fonémáig, meg a miacsudáig?! S hogy e fundamentumra húzandó föl a remekül megkonstruált fölépítmény?! Hogy minden poroszul precíz?! Hogy szó-, mondat- és szövegszerkezet kohéziója?! Hogy a szerkezet szüli a tárgyat?! Kisfiam! Botrányos blaszfémia minden szavad! Efféle bomlasztó teóriák miatt már kicsapatás is forgott fönn! Hogy forduljak föl?! Hogy troglodita, én?! Inszolens majom vagy, fiam! Jelentkezz a direktornál! Majd „Ő” megtanítja neked, mi az irodalom! Doktor Ízlés úr majd megmutatja, te, kutya-fattya! Előtte nincs apelláta! Mindnyájunk fölött uralkodik! Ízlés úr: maga az olvasótársadalom... Mi az, hogy affenét?! Hogy az ízlést írják manipulálják? Hogy az „íróság” része a hírnév-csinálás, az ön-piedesztál megácsolása, s az e talapzatról való hangoskodás és divat-riszálás?! S hogy ez kellő?! S hogy ez a LÓLÁB?! Ami kilóg?! S mivel állatorvosi lóé, ezért fenemód bűdös, s messze kergeti e szag a gyanútlan író diákot, ki mappáját szorongatva épp a nagy és hatalmaságos LÓ-hoz indult, az IRODALOM-IDEA (himlő)pötytös lovához, hogy megmutogassa őfenségének s udvartartásának az ifjontóság remekléseit?! Ám dolga

végezetlenül, elundorodva fut el, és magasról... az egész kórteremre, ahol a legnagyobb Lovak döglednek ön-nagyságuk mételében? Tudod fiam, nem is szólsz ellenemre! Akár meg is vitathatnánk a problémát! Csak hát ez a fenemód kórházi strukturalizmusod... Hogy az kell? Ez a gázalarc, miben odaférközhetsz a kórterem-bűzében pácolódó nagyságokhoz? S ha már ott vagy, lerakhatod fenséges patáikhoz írásaid, miket vagy megtipornak (nem rosszindulatból) - hisz észre sem veszik azokat; vagy magukhoz emelik, magukévá teszik, de nem a mű iránti érdeklődés készíti ily balga lépésre e hatalmaságokat, hanem állandó, kitaró (szemük előtt történő) lefölfutkosásod? S eközben cselt vetsz: fölhasználod az infúziót, mit becsempésztél? Ha ide jutottál, miért ne cserélhetéd ki az üvegcséket, mint lánglelkű kísérletező, ifjanc orvosa a mai irodalomnak, s betege az eljövendőnek... S a BEGYEPEDAMIN helyére - az EGO-SUM-AMINA-REX üvegcsét csempészheted? S csorgathatod struktúrádba gabalyodott testükbe: ÖNMAGAD? Nagyszerű! Fiam, ez óriási! Ez a sub rosa támadás! Ez az orv-döfés!!! Fiam, óra után a sarki irodalmi kávéházban meghívlak egy beszélgetésre. Az év végi kollokválás, ígérem, sétagalopp lesz! Hogy még valamit? No, jó! Hogy az „akció vagy merénylet” végén már nem mindennapi látogató a mappa-hozó ifjanc, hanem maga is betegévé lesz az IRODALOM nevű kórságnak? Ami nem csupasz írásművészet többé, hanem írás-önámítás-önreklám hármasa; fennhanggal körítve? S ez az úgynevezett irodalom-kór lett mára az irodalom mételyes ideája? Efelé törnek sokan? S akik elundorodnak ettől, azok leginkább amiatt csömörlenek meg, mert nem lelnek megoldást a NAGY-LOVAK „penetranciájának” elviselésére? Dühükben új irodalmat csinálnak? Mitől ló ki a lóg-láb címkével ellátott új irodalmat? S megtöltik a KIS-LOVAK kórtermét? S kik még ide sem jutnak be (a lovacsák és (fűz)falovacsák!) - lázadásként kitalálják a már kitalált dadát, s zászlajukra hímszik a KI LÓ A TŐL MI LÁGLÓG forradalmi fűgondolatát, miközben a legfőbb idea legfőbb lovai orrukba húzzák lópokrócukat - egy kiállított szardarab bűze miatt; ám míg orruk védve vagyon, azon idő alatt kilóg a lóláb??? Zseniális! Édesfiam, zseniális! A leleplezések leleplezése! Publikáld! Címet is javaslok: MARGINÁLIS GLOSZ-SZA EGY LELEPLEZÉS FÖLÖSLEGESSÉGÉ-RŐL! Szóval... Este hatra légy ott a kávéházban! Vendégem vagy... Amit eszel, iszol... Jahh, tisztelt nebuló-uram! Hozza magával a mappáját, hátha belenézek...

A Nagy Ember Pródwhradába jön

Haklik Norbert

Thuróczy Gergelynek

Aznap sok minden másképp történt, mint azelőtt. A falu felett elfekvő súlyos esőfelhők sem bírtak a nagy hőséggel; lustán tovalebegtek a nyugati szellő hátán, anélkül, hogy egy csöppnyi vizet is adtak volna. A forráság megült a házfalak repedéseiben: a levegő illatozott, mint a fiatal özvegyasszonyok nehéz, könnyáztatta haja. Semmi sem történt, ami arra utalt volna, hogy éppen ez lesz az a dicsőséges alkalom, amikor a Nagy Ember végre a faluba érkezik.

A Nagy Ember eljövételéről a néhai Wojtech Wlatuska beszélt először, s az ő szavai igen nagy hittel bírtak a pródwhradaiak körében, főleg mióta olyan hihetetlen bizottsággal jósolta meg a fűzfája kapcsán bekövetkező különös eseményeket. Persze a prófécia egyáltalán nem volt egyértelműnek és részletesnek mondható: az öreg Wlatuska csupán annyit rebegett maga elé réveteg tekintettel, hogy egyszer majd a faluba érkezik egy idegen, akit történetesen a Nagy Ember néven fog emlegetni az utókor, s hogy a falubelieknek sok kínt kell megélniük, amíg a jövevény nagysága mindegyikük előtt nyilvánvalóvá válik.

Ha ez valóban így hangzott el egykoron, akkor Wlatuska jóslata teljesen helyénvalónak bizonyult, ugyanis az idegen megjelenésekor egyetlen szemtanú sem észlelt olyan dolgot, ami bármelyiküknek is a nagyság fogalmát juttatta volna eszébe, lett légyen szó a legmerészebb képzelettel megvert pródwhradai polgárról is akár.

A Teremtő meglehetősen rossz hangulatban lehetett, amikor a jövevény lelkét testbe öltöztette. A vendég háta ember számára nehezen elképzelhető módon görnyedt előre, s hihetetlen rútságú feje úgy lógott behúzott nyakáról, mint a Pródwhradában akkoriban kornyadozó kiszáradt napraforgók tányérjai. Nem akadt olyan tízéves leánygyermek, aki ne nézhetett volna el könnyűszerrel csenevész alakja felett.

Talán ezért történhetett, hogy mikor e különös egyed belépett a pródwhradai kocsmá ajtaján, hosszú percekig senki sem reagált megjelenésére. Általában kívül esett az emberek látókörén, és azok a kuncsafatok, akik mégis annyira földnek fordították fejüket, hogy észrevehették volna, már olyan előrehaladott állapotban leledzettek, hogy sem a Nagy Embert, sem bármi egyebet nem voltak képesek meglátni.

(Szikkadt csók...)

Novák Valentin

Szikkadt csók.
A hajnal figyel.
Ernyedő öröm pórusaid fölött.
Aládúcolt mámorok házában
vérmadár költ repedt tojást.

Tarisznyámban hamuba halt
köszöntő szavak...

Kardal jósolta jöttöm;
hymen-ének hárfá-futása?
S lám, közelebb álmodtuk
végtelen találkánk.

Karöltve lázadó, kusza vágyak.
Ágyak térdeplő hajnali misémhez.
Sursum corda - a csók-füzér örök,
rozzant szekerén hitemnek
érted gördülök...

Gémberedett lelked hevítem.
Roggyan a könny-sárkányok vára.
Fény fest rést hasadra -
villanykörte-holdak romantikája.
Ahogy romjaimon térdepeltél,
mint földanya borul
ezer mag-fiára...

Végtelenben forgunk,
szánalmas istenek hulló helyén.

Pórusaid fölött ásító végzet.
Csönd festi sóval vetett öled.

Halál-palotához görgettünk követ...

Heltai Ákos

Nagy falat avagy valami elkezdődött

O, aznap rémült trombita szólt a hegyoldalon levezető fák-alkotta alagútból még láttuk a legényt hogy fújta, istenem, a trombitát, az én trombitámat olyan szépen
többet is ittunk aznap este, ha jól emlékszem nem sikerült igazán aznap este, ha jól emlékszem a trombitás legényen kék kalap volt és kék ru ha jól emlékszem a szonátára idegesen játszott a trombitámon talán attól félt visszaveszem tőle mielőtt befejezné a dallamot

valahogy nem illett abba a romantikába ez az egész rémület a fejvesztve rohangáló hangjegyek holdfénynél teljesen meztelennek tűntek csak száruk volt és semmi több semmi több

Porból porrá

Heltai Ákos

porszemek vagyunk
fejest ugrottunk a nyomorgyártó gépbe fogaskerekek közé
mint egy műnyúl az agárstadionban kinek ismétlőfegyver lapul a bundája alatt
porszemek vagyunk
gond nélkül alászállunk a mocsokba beépülve úgy hogy észre sem vesszük
nem túl régen még akkor is vitáztunk mikor csehók víztől sáros padlóját láttuk vízszínű zuhatagon át
üvöltve vitáztunk
porszemek vagyunk
rohadt kis lázadók kiket bár magasak tökön rúgott majd letaglózott a rendőrség
nem is a hatalom maga
a hatalom szolgálja
zuhantunk a mocsokba a porszemek közé beépülve észre sem vettük
porszemek vagyunk
lassan
lebozlunk
hová lettek a nagybetűk?

Meglepő, hogy először éppen a szinte teljesen látsásképtelen Jan Dadinskinék tűnt fel a jövevény, de az ezt követő eseményekre még kevésbé találhatunk épkezláb magyarázatot. A felfedezés örömeitől megmámorosodott Adinski hangosat kurjantva bökött a jövevény felé, és ekkor megtörtént az, amire már hónapok óta hiába vártak a faluban. Az első villámcsapás szinte kettérepesztette az eget, s nyomban eleredt a megállíthatatlannak tűnő zuhatag. A kocsmablakon szétrobbanó esőcseppek akkorának tűntek, mint egy-egy nagyobbfajta férfiököl, és a vízáradat úgy robajlott le a tetőn és ereszekén, hogy Pródwhrada izsakosai már azt hitték, legkedveltebb építményük falai menten rájuk szakadnak. Dörgött-dühöngött az ég, mintha az összes alatta történt rútságot ez alkalommal szerette volna egyszerre megtorolni.

A titokzatos idegen meg csak állt mozdulatlanul a villámok fel-fellobbanó fényében. Szemeit egy meghatározott pontra vetette, és tudjaisten, mire gondolt közben.

Amint megvirradt, menten elszállt a pródwhradaiak jókedve.

Ismét hétágra sütött a nap, s ebből az elszomorító tényből sokan hajlamosak voltak messzemenő következtetéseket levonni. Egyesek úgy vélték, hogy a hirtelen jött eső és a váratlan vendég érkezése között teljesen hiábavaló összefüggést keresni, néhányan egyenesen azt merészték állítani, hogy az idegen egyszerű szemfényvesztő csupán, és éppen időseirűnek tartották úgy elagyabugyálni az amorf teremtményt, hogy az rút orcáját soha többé ne legyen hajlandó Pródwhrada felé fordítani, de az effajta szkeptikusok legésszerűbb érveinek is ellent tudtak állni azok, akik szerint a falu legkívánatosabb esélye és legnagyobb szerencséje érkezett el a jövevény képében. Az ekképp gondolkodók előtt egy árva pillanattig sem volt kétséges, hogy az idegen a Nagy Emberrel azonos, és az égi áldás hirtelen megszüntéért is azokat hibáztatták, akik az előző estét a kocsmában töltötték, mondván, jötevőjük csupán Dadinski és társai tiszteletlensége miatt vonta meg ajándéka folyósítását egy kicsinyke időre, és éppen ezért, legfőbb kötelességüknek érezték minél előbb kiengesztelniük őt. Csak azt nem bírták eldönteni, hogy melyikük legyen az a kivételes ember, aki elsőként részesülhet abban a fenséges kegyben, hogy egy teljes héten át gondoskodhat a Nagy Ember ellátásáról és kényelméről. A pródwhradaiak egymás szavaiba vágva próbálták megkaparintani az elsőség jogát: az ókor szónokainak ékesszólásával ecsetelték azokat a javakat, amiket - szerintük - rajtuk kívül mindenki

más képtelen megadni a jövővénynek. Virágágyások szépségétől kezdve tizenéves szolgálólányok kacér-ságáig szinte minden alkalmasnak találtattam arra, hogy érvként emlegessék fel: s a vasgyúró Strakowski és Mihail Strmska még öltre is mentek a vita hevében, bár rövidesen úgy döntöttek, hogy egymás helyett inkább rőtpihéjű pinácskákkal viaskodnak majd.

Végül maga a Nagy Ember döntött a kiválasztott személy kiléte felől. Amikor a vita már kezdett elviselhetetlenné válni, felszegte busa fejét, eldörmögött néhány érthetetlen szótagot, aztán egy hangos csattanással elterült a vén Chladowskáné ráncos lábai előtt. A pródwhradaiak erre már végképp nem tudtak magyarázatot találni, ugyanis az öregasszony egyáltalán nem tartozott a falu legkedveltebb lakói közé. Ha valamelyik helybéli arra lett figyelmes, hogy csemetéje lekváros arccal ügködik a konyhában, vagy ádáz kölke éppen azon mesterkedett, hogy a család ebét a szomszéd csirkéire uszítsa, csupán Chladowskáné nevét kellett felemlgetnie, hogy a galád gyermek összes eddigi vétkét megbánva megcélozza a konyha legközelebbi sarkát: és a vén csoroszlya még éjszaka sem hagyta nyugodni a falut, mert girhes macskái minduntalan a háztetőkön sértették a derék polgárok szeméinek érmét.

Chladowskáné tehát teljesen alkamatlannak bizonyult arra, hogy ellássa a reá testált feladatot, de ez semmiképp sem veszélyeztette a Nagy Emberek szánt jólét biztosítását. A falubeliek mindahányan találtak valamilyen mondvacsinált okot, amire hivatkozva meglátogathatták Chladowskánét, így nem telt el perc anélkül, hogy legalább tucatnyian ne szorgoskodtak volna a Nagy körül, de ő ezt néma apátiával fogadta. Az öregasszonynál eltöltött idő alatt egy árva falatot sem evett, s ez a fejlemény ismét okot adott a találgatásra. Az, hogy a táplálékfelvétel nélkül eltöltött hét nap semmilyen káros hatással nem volt a teremtmény egészségére, sokak szerint egyértelműen bizonyította, hogy a Nagy Ember jött el hozzájuk azon az emlékezetes napon, mások viszont úgy gondolták, ezek az események is arra vallanak, hogy a jövővény a Sátán küldötte, és éppen elérkezettnek látták az időt arra, hogy visszairányítsák a feladóhoz: de mégis azok voltak a legtöbben, akik úgy hitték, Chladowskáné hibázott valamilyen, s ezért még inkább folytatni kívánták az idegen istápolását: egészen addig, amíg az csodatévő erejével méltóképpen meghálálja a törődést.

Hiába, a rejtélyes férfiú viselkedését a legjobb szándékkal sem tudták megváltoztatni, ám amikor

Csendélet törpével és üveg pohárral

Sarközy Bence

„mama csak maga...
rohadtul nehéz meghalni”

(LAUTREC)

zöld lekvár éveim
koccanó üvegbe tettem el
ha jön a tél a pelyhes fiókamonstrum
jeges szívverésével akkor...
- hogy legyen mit telhetetlen torkára öklendeznem
szobámban tépett papírok
ecsetem éleshideg
ocsmány pofáját az oltárvászon ágyékába fúrta
nem megalvadó habot gyöngyözik
én púder nyakak és vállak tisztaságát akartam
felőni a szem vonalába
és a múzsák márványpadlatú
 mészoszlopcsarnokaiban
meglelni kifogyhatatlan palettámat
most a mamánál lennék boldog
és az ő ápolat úrinő keze
míves mozdulatokkal simogatná fejemet
szoknyáján ritka józan álom vigyázó csőrébe venne
és méretarányos gyermekkoromba ringatózna velem
a bársonyúgen

umbrabarna kocsonya szemetel
ernyőm lyuggató
elsőnek a modell vesz szájába virágot
majd Vincent hússzirmú pipaccsá perforál
alacsony életemben
a zöld minden színek essenciája
s csak én pörgök
a malom mozdulatlan

ágaskodva is csak kövérfürtű csiklókig érek
a szoknyák fölött agonizál valami öreg
 és kimondhatatlan

- mondják
én még nem láttam
de olvastam a szemekről melyekből az olvasni
 tudók szemei
tartalmat merítenek művészetükhöz
csak umbrabarna gödrök ülnek meredek szirteken
és kocsonyát szemetelnek

bőröm égetőt
 az ételliftbe szorult férfiaság
 szakállba s duzzadt herékbe menekül
 harisnyát húzó nő dermed farsot retinámra
 bár letépi
 vágyálmaim az oszlopokról
 mélyerkölcsök
 vagy önelégülten önkielégítők
 ha kell az összes kán kántáncosnót könyomatos
 golgotámra hurcolom
 megfeszülni
 Párizs nagyobb dicsőségére
 ikergödreim katapultáló smaragdjai
 tovakorzóznak egy fiáker plüssszuzatán
 a híd alatt folyó szunyókál anyám zöldselem
 hálóköntösében
 apám áthajt fölötte

lendülete a titkos hullámok közé pazarol
 tétován ragacsosan mindig napvilágra dolgozom
 magam
 de az éjszaka olajos mancsa
 újból
 forró méhébe tessékel

Jane még a te szemeid sem láttam
 csak a szoknyáidat
 melyek egyre finomabb kelmékből szövődnek
 ringó csipőd köré
 ha elbújthatnál a mosolyra húzódó szarkalábakban
 talán pótolnád a mama ölében fészkelődő
 szárnyast
 aki csőrében velem végigvitorlázta Luna
 zarándokútját

már végképp szünni látszott a falubeliek rokonszenve, az események ismét váratlan fordulatot vettek.

Mihail Strmska nejről a legnagyobb jóindulattal sem mondhatjuk, hogy nagyszerű főztjéről vált híressé, ám mégis az ő sparheltjában sült veresre az a húsdarab, ami - Pródwhradában először - étvágyat bírt ébreszteni a Nagy Emberben, amit az újfent szokatlan módon juttatott kifejezésre. Lassan a tűzhely felé fordult, s olyan hangokat hallatott, amik leginkább egy fekélyes gyomor kordulásaira emlékeztettek, és a furcsa zaj csak akkor kezdett alábbhagyni, amikor Mihail a vendég felé nyújtotta a konyhaművészet eme bizarr termékét, az emberi foggal szinte áthatolhatatlan, mócsingos, Strmskáné-féle hússzeletet.

A Strmskáéknál elfogyasztott vacsora érthetetlen változásokat indított meg a Nagy Ember szervezetében. A rejtélyes figura naponta megkövetelte a háromszori étkezést, és egyre többet akart. Noha ellátása Strmskáéknak még nem jelentett nehézséget, a következő héten sorra kerülő házaspárnál a vendég már számottevő fogyasztást produkált, s Litkowiczéknál az egész kamrát kiürítette: a családnak a rokonság segítségét kellett igénybe vennie, hogy ételt juttathasson a teremtmény megtölthetetlenek tűnő bendőjébe.

A Nagy Ember emésztése valami különös, emberi logika által felfoghatatlan módon működött. Hősünk egyszer sem üritett, sőt nem is jelezte e hétköznapi viselkedésre irányuló szándékát, külseje viszont mélyreható változásokon ment keresztül. Először csak ráncai tűntek el, majd megszűnt arca petyhüdsége is; bőre kisimult, ahogy a hús gyarapodni kezdett alatta, gerince kiegyenesedett, s Pródwhrada lakói hamarosan azon kapták magukat, hogy immár ők néznek fel a Nagy Emberre, nem pedig fordítva.

A Nagy Ember ellátása egyre nagyobb erőfeszítést követelt meg a falubeliektől, és a helyzetet még nehezebbé tette a példátlan hőség. A mezők halott növények maradványaitól sárgállottak, s az állatok is sorra elpusztultak elegendő takarmány híján. A jobb sorsra érdemes pródwhradaiak úgy hitték, jobban már nem verheti őket az Isten, ám ekkor olyan gonddal kellett szembenézniük, ami az összes eddigit felülmúlta, s ez a Nagy Ember elhelyezésének kérdése volt.

Amikor a Nagy Ember testsúlya elérte a kritikus tömeget, úgy döntöttek, nem költöztetik tovább a teremtményt. Ellátása már úgyszólván régóta az egész falu feladata volt, így inkább a pórul járt családot költöztették ki a Nagy Ember lakhelyének szánt házból, ám ez a megoldás is időlegesnek bizo-

nyult, amikor a folyamatosan gyarapodó hústömeg szétrepesztette az épület falait.

Ekkorra már országos méretű maffia gondoskodott a teremtmény számára szükséges élelmiszer megszerzéséről. Persze az emberek igyekezetét már régóta nem a Nagy Ember iránt érzett tisztelet, hanem inkább a félelem tartotta fenn, amit akkor érezték, ha a napi fejadag elmaradásának lehetséges következményeire gondoltak. A jövevény ellátása szinte lehetetlenné vált. Hatalmas csigarendszeren emelték a Nagy Szájhoz a frissen vágott pulykák, borjak, tehének tetemeit, amiket az egyetlen szortyintással képes volt bekebelezni, s egy neves tudós közzétette számításainak retentő eredményét, miszerint a Nagy Ember további növekedése katasztrofális következményekkel járhat, tudniillik ha a nagyobbodás irama nem lassul, a Nagy Test belátható időn belül egész Lengyel hont befedi. Ám a rettegés ekkor egy csapásra véget ért.

A Nagy Ember aznap már a második marhacordát pusztította el, amikor hirtelen fájdalmas fintort vágott, s testéből vészajtó hangok, bugyogás-sercegés, röffenések tömkelege tört elő. Tekintete elkomorult, hatalmas szeméibe vigasztalan szomorúság költözött, és egy halk sóhajítás után a Nagy Test nem mozdult többet.

Az orvosok szerint bélcsavarodás végzett vele.

A Nagy Ember temetése bizarr módon zajlott. A pródwhradaiak a Nagy Tetemet elgörgették a környék legmélyebb szakadékáig, egy hirtelen taszajással beleborították, és rárobbantották a sziklafalakat.

A temetés másnapján a falubeliek arra ébredtek, hogy az addig kopaszon kornyadozó fák mind rügyet fakasztottak. Harmadnapra már virágba is borultak az ágak, hogy hamarosan hatalmas, érett gyümölcsök alatt roskadozzanak. A termés a legmerészebb elképzeléseket is felülmúlta. Az emberek még éjjel is kinnmaradtak a földeken, hogy a növényeket megszabadítsák a súlyos tehertől, de így is hetekbe tellett, míg végeztek a betakarítással.

A világ legkülönbözőbb részeiről érkeztek kutatók, hogy magyarázatot adjanak a furcsa jelenségre. Lassan bizonyossá vált, hogy a példátlan hozamot föld alatti folyadékrendszer okozza, aminek központja pontosan az a hely, ahol a Nagy Ember temét rejti a föld.

Jan Dadinski azóta minden éjjel csak bámulja az eget hosszú órákon át, és azon tűnődik, hogy valóban eggyel több csillagot lát-e odafönt, mint mielőtt a Nagy Ember Pródwhradába jött.

ma éjjel éles üvegharangok visítják fel Páriz:st belém porig égnek

is pur és...

egsodorták a marionett-törpe damiljait

s csak ő pörög

a malom mozdulatlan

és társaim

úgymond barátok

meg én

(az már együtt kitesz egy mi-t)

szinten tartott erózió

beleláltunk a lapokba

egymáséiba

a sorok közé

ahová ők meg én ástunk

a sorok közt barázadák vannak

bennük a dűnék mögé hanyatló

harmadik istennel elegy anyám zöldselyem

köntöse

levedző nyílt sebek

éles néma csontok a pillanat cégérei

műhelyében szövetségre léptünk másbani

önmagunkkal

és akkor valaki bedúrta

ránk tolt a umbrabarna földkocsonyát

kikapartuk testünk ritka vázát

külön-külön szántóföldekre

közöttünk pasztell

akvarell

olaj üveglakok (tetszés szerint)

szén kerettel

önarcképünk erős kontúrokat élénk tónust kopott

háttérből sejlenek távoli rokonaink

alacsony értelemben

ebben az apró anorákban

úgy gondolod Jane

sűrű fészekbe gabalyodna tátongó boleród

nem gondolsz semmit

plakátjaim gondoltak ki téged (bocs Ady Endre)

én meg lila orgonapárát kefélek elit

kuplerájokban

magam fizetek

kurvaságodért

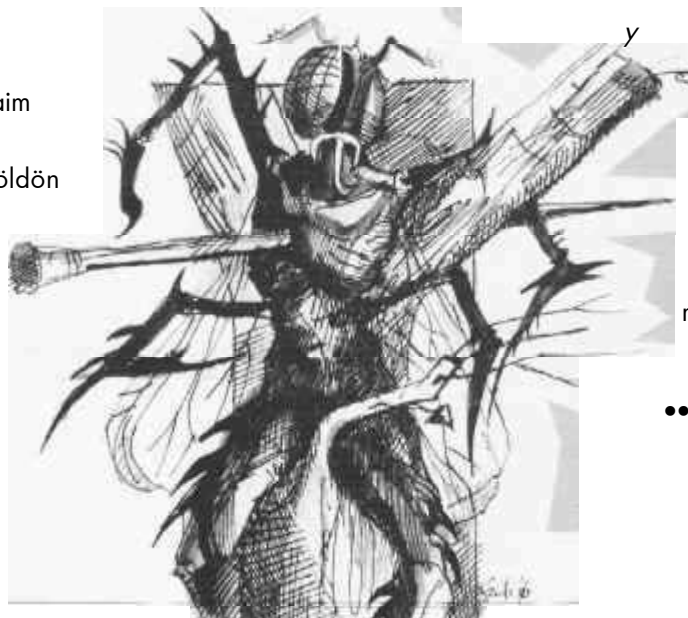
kurváid kurvaságáért

kurvaságoméért

Messzi tájba, égbeszakadt barátaim (96 augusztus)

Hajnal V. Csaba

koromsötét van itt ahogy rájuk nézek
többen ülnek a földön
nagy, szabálytalan körben
lábaikat fiatalosan maguk alá gyűrik
a használt papírokat
papírkosárba dobják
és keresik a villanykapcsolót mert igen nagy a sötét
a ház körül és bent a házban is homályosodik már
pedig a ház felett
szikrázott a nap
és amikor ránéztem barnított meg égetett
kevélyen nézett vissza rám és elnyomott egy mosolyt
ez volt egy éve talán
ma már csak régi dalokat dünyög fönt egymagában
és úgy döntött, többé le sem jön onnan
ma reggel is részeg volt de látta
hogy a házba mennek néhányan
és csak bent veszik le a napszemüveget,
a kabátot, cipőt
és láthatta volna hogy én is utánuk megyek
illetlenül, cipőben, kabátban
de sorban köszöntek amikor
az ajtón beléptem és
kedvesen búcsúztak
amikor az ajtón kiléptem
és nagyot nevettek amikor az ajtót becsuktam és
bezártam és meghúztam
ravasz versem
és messzi tájba,
égbeszakadt barátaim
koccintottak
és tovább ültek a földön
bort ittak
és megállás
nélkül
kéziratokat
olvastak fel
egymásnak

Kátrányvárat épít...

Misik Béla

A szétzúllott öntödében hónapok óta nem dolgozik senki. Leégett kantine, bedőlt falú kerítés.

Az éjjeliőr odaköltözött, mert eddig csak mikor dolgozott volt lakása, most öröklakása van.

Felborult kádak, semmibe vezető sínpárok, és mindenféle meddő salak. A kéményt holnap robbantják, állítja a Kovács, az üzem művezetője. Senki sem hisz neki, kerek szemekkel bámulják, mint egy tébolyultat. A Kovács vállat von, visszaül a koscsijába, és elhajt.

Tót cigarettával kínálja a másikat, kiköp, és tüzet ad. Egy csille ámyékában ülnek, ugyanabban a tartásban, mint húsz évig.

Egy ragyogó porse kanyarodik az udvarra. A pasas kiszáll, a nő bent marad. A pasas körbejár, kiválasztja a két legelvetemültebb arcot. Valamit halkán magyaráz, azok rábólintanak, és kész.

Az elszárguló porse hangjára az éjjeliőr részeg gajdolása kontráz. Kezében két zománcozott vödörrel kitémolyog a porba. Leteszi a vödörket, lehuppan, és elüvölti magát, embe...rek, gyertek, kóstoljátok meg az eperpálinkám, most kotyvasztottam!

Az emberek mind odalődörögnek, van aki azért egy kicsit igyekszik. Az öreg szépen sorban mindenkinek tölt a kopott merőkanállal. Persze sok melléme, mert hát ő sem ma kezdte az ivást, de kit érdekel ez most! jut is marad is! ha nem hát annál jobb! Ezt viszont nehéz elképzelni; az öreg ilyen dolgokban nagyon találékony.

Egyszer hozzájutott egy kamion rohadt banánhoz. Olyan pálinkát csinált belőle, hogy az egész hegy banánillatot bőfőgött. Ezt még az is megitta, aki világléletében utálta a banánt. Mondták is, hogy erre a nemes célra jobb, mint szerencsétlen csecsemőket tömni vele. így hát még elüldögéltek egy darabig, aztán mindenki ment a maga dolgára.

**...a megbolondult
öntőmunkás.**

Az ittlét makacssága A birodalom vág vissza

Gámgoly Attila

A kukacok egyre kövérebbek lettek.

Kifacsart pózban heverő porhüvelyem zsiros lege-
lőül szolgált. Valami rágta a gerincemet: egy újabb
mohó cinkos. Tátott számba gyökérdarabok hulltak a
magasból. Hajszálvékony gyökérdarabok, amilyenek
a semmibe veszett erek voltak.

Elviselhetetlenül fáztam. Ujjaim hegyén zöld pik-
kelyekként foszforeszkáltak a megmaradt körmök.
Szomorú szemgödröm legalján férgék tanyáztak.
Csomókban foszlott a hús konok csontjaimról.

Még mindig vártam.

Koponyám fehér szirt volt a halál tengerpartján, a
fogak csorba kagylók. Fakón csillogó csigolyáim szá-
nalmas őslénymaradvánnyá züllöttek. Állkapcsom
elszáradt. Bogarak nyüzsögtek a szívem helyén. A
nyelvem eltűnt. Utolsó bélyegét egy billegve mászó
csiga nyálkás nyomával ütötte rám a természet.

Ekkor végre megértettem, hogy nincs visszaút.

Tomkiss
Tamás

Én eltüntettem.
Szívja a golyót a vákuum
helyén vörös a nyál
fröcsög
vörösebb a bornál
tűznél gyomornál is
Petőfi nem is ment csatába.
Az általános
iskolában
nem tanították
hogy a költők
állatira ittak
meg hogy
mitől kapták
a trippert.
Én nem látom
a logikát
minden író
áruló.
A kukorékoló kopasz pedig
nem tud írni.
Én eltűnök

Tomkiss
Tamás

Nélkülem

(Kertész-építkezés)

Kopasz a szívem.
Tű a hajam
penge a nyálam.
Véresek az ereim
szennyek az agyam,
Íme: én vagyok itt.
A bujdosó hentes.
A kis herceg rókája.
Életmérgezések
szitává lőtt
.h.u.l.l.a.

Szakadt a zászlóm.
Nincs bennem szeretet.
Én csak én voltam
de nem leszek.
A kocsma bezárt.

A kulcs
nálam van

hiába *Janox*

mint mikor nyílik az ajtó és
nem száll ki senki és
újabb emberhullám érkezik
kintről nekicsapódva a
vigyázzba
rájuk tapadva

merevedett

utasoknak

hajukra
mellükre tomporukra hátukra
kabátjukra nadrágjukra szoknyájukra
csüngni szótlanul

mint

együtt párologni
a többi füstölt heringgel

pléhdobozban

ha alul kifolyt

az olaj elszakadva

merőleges acélcsővek

felfüggesztett ornamentikájától

elképzeltetlen messzeségben

elragadott bakelit^{az}

támasz

se elöl se hátul se jobbra se balra
se fönt csak lent

fekete gumipadló

a talp alatt csak

körülöttem
az akasztottak

és

a leghosszabb szakaszon
a keleti és a stadion között

robogunk a föld alatt a

hiába

A Posztoptimista kiáltvány

Tomkiss Tamás

A Semmit akarjuk. Mi*. Zúzzuk szét a semmit. Vegyük elő Kassákot, és hűtsük a neokassákokat. Ragadjuk ki a lényegét, és túrjuk el dózerral a városokat. Városrombolást Kelet-Európában.

Mi kelet-európaiak vagyunk, és az Urálon túlról (ma Oroszországban) jöttünk. Ültessünk fákat, és vágjuk ki őket, papírnak, könyvnek. Tanuljunk magyarul, bolgáruul, lengyelül, horvátul, cigányul.

Az irodalom a célunk, hogy megszűlessen. Csakis a Semmiből jöhet létre. Csináljunk Semmit. Ne fogadjuk el a dedikált semmiket, ne parolázzunk a semmi prófétáival.

Ne higgyünk népek akarataiban, feladatában. A múlt gyűlöletes; a jövő, amit kínálnak, a múlt folytatása.

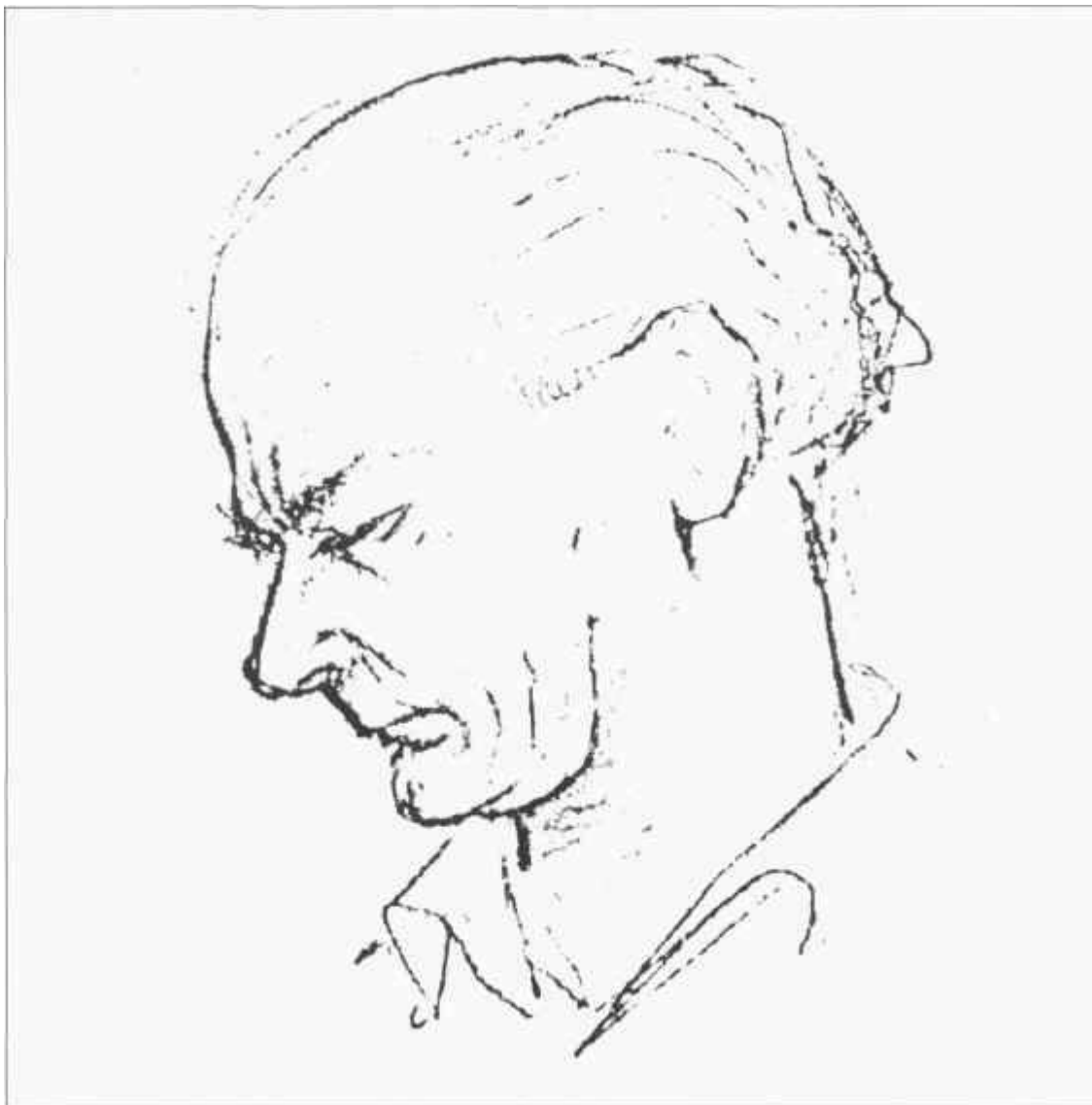
Higgyük, hogy emberek vagyunk, és tanuljunk a Semmi bölcsességéből.

Építkezzünk, de magunkból, magunknak.

Csak így törölhetjük el a posztokat.

Szabadon engedni Magunkat

*én

HAMVAS BÉLA

1897. március 23 - 1968. november 7

DÉL ÉS NYUGAT GÉNIUSZA

Az ország délnyugati sarkában bizonytalan határok között fekszik a hely, amely a Duna völgyének minden megszokott helyétől azonnal és felismerhetően elüt. Akármerről közeledjen az ember feléje, keletről, Somogyból, a Balatonon át, nyugatról, Soprontól délre, északról a Bakony felől, minden átmenet nélkül, egyszerre és váratlanul az előbbihez képest sokkalta világosabbat és melegebbet tapasztal. Az északi határ valószínűleg a Bakony déli lejtője és a Somló; a keleti minden bizonnyal a Balaton vagy a Badacsony; nyugaton pedig határhegységen innen. A körön belül hirtelen a világosság és a meleg tisztább és áthatóbb; ahogy az embert a Karszton átlépve, a Földközi-tenger körébe jutva fokozott fény és hő csapja meg, a sárga nap fénye megfehéredik s a meleg tüze könnyűvé, elektromossá válik, - úgy érezni: ez a hely itt inkább a Földközi-tenger tája, mint a Duna völgyének része. Mint ahogy a sötét hajban néha halánték táján, vagy homlok fölött világosabb csík szökén csillog, a szőkébb, fehérebb, világosabb földközi-tengeri táj itt átnyúlik a Karszton és a Duna völgy sötétebb színét megfényesíti.

A déli hely rokona Dalmácia, a Provence, Spanyolország, Szicília; közelebb áll Attikához, mint Győrhez, vagy Fejérhez, Somlótól délre a táj háttal áll északnak és szemben a tengerrel: Rómával. Mint ha Kemenesalja fővárosa nem Budapest lenne, hanem Athén. Odatartozik - nem nyelvben, népben, szo-

*Részlet az] 943-ban publikált esszéből.

HAMVAS BÉLÁRÓL • SZÁZADIK SZÜLETÉSNAPIJÁN

kásban, - hanem ennél sokkalta fontosabb és lényegesebb alapon: a Hely Génusza szerint. A Földközi-tenger messze túlsugárzik határain és partjain. Olaszországban ez a hatás csak a Pó táján és az Appeninek között vész el, Balkánon csak a szerb hegyek táján, Franciaországban felsugárzik egész Lyonig, Spanyolországban is vagy száz kilométerre a parttól. Ezen a helyen, a Földközi tenger Génusza lakik. Nem véletlen, hogy a rómaiak oly könnyen foglalták el és oly természetesnek vették, tartották, hogy birodalmukhoz tartozzék, Pannonia rómaiává lett, mert egy sarka mindig délhez tartozott.

Különös, hogy e táj költője, Kisfaludy Sándor Provence-ban találta meg hangját és déli mintát vett, Petrarcát, mintha ez természetes lenne? Nem az. Egyébként, ha tömören és felismerhetően csak a délnyugati sarkon uralkodik is Dél Génusza, a tenger a Duna völgyét sok helyen átsugározza: a föld sötétebb haját sok helyen megszőkíti. A Balaton zalai partján, Veszprém körül van ilyen táj; Baranya megyében igen sok; Buda, de még Esztergom is érzi Dél Génuszát, nem is szólva Visegrádról, vagy Szentendréről. Nem egy gazdag király rigolyája volt, hogy Visegrádon és Budán reneszánsz-olasz várkastélyt építtetett. Akkor már itt tenyészték Dél növényei: a gesztenye, a füge, a repkény és a szőlő. Szentendrén még ma is laknak szerbek s némely udvar olyan, mintha spanyol, provencei, vagy dalmát kőműves építette volna. Dél sugarait még Gyöngyösön és Egerben is érezni. A legészakibb hely, ameddig Dél Génusza elér: Tokaj vidéke, a bor és a nemesi kastélyok helye.

Ez a táj délibb sok olasz vidéknél. Mintha közrejátszana, hogy a tenger messzebb van, ezért a langyos párák és a szikrázó fényt jobban kell szeretnie. Amikor ezt a sarkot az északnyugati szél felhője takarja, megszürkül és nem ismerni rá: mikor aztán a nap süt, elkezdi ragyogni és egyszerre önmaga lesz. Ezen a helyen világosabb a fű, fehérebbek a házak falai és kékebb az ég. Mint Somló szőlleje, az üvegesen fehér, majdnem átlátszó kristály bogyó, ez a táj is itt minden dunavölgyi helynél tündöklőbb. A fény az emberbe is mélyen besugárzik: a lényt is világosabbá teszi, a dolgokba is bevilágít, még a gyümölcs is világosabb, íze is fényesebb és tisztább. Mert oldottabb. Délnyugat erről ismerhető fel és minden, amit a Földközi-tenger Génusza átsugároz. Oldottság a tájban az emberben, a dolgokban, a közösségekben, a beszédben a gondolkodásban, a mozgásban. A lét nagy kérdései és nehézségei megvannak itt is maradéktalanul: Dél nem szegényebb északnál egy csepp szenvedéssel se, - de világosabb, mint bármely északi táj: ahogy világosabb Sophoklész, mint Shakespeare.

Mindez azonban inkább csak úgy érezhető, hogy: ha itt e föld virágzana s az emberek igazabban lennének önmaguk, oldottabb élet fakadna e világoszöld lankás oldalakból. És még valami: egy szikra mégis mindenkiben él. Nincsen öreg, asszony, férfi gyermek, nincsen madár, kutya, ló, nincs egyetlen szem cseresnye, egy darab répa, s egy falat kenyér, amelyben kicsiny lélekként Dél Génusza ne élne. akármilyen kicsinyen, akármilyen mélyre süllyedten, de él. És gyakran látni emberen, állaton, dolgon, hogy e szikra felvillan benne s ő maga is megilletődve csodálkozik ezen az oldott és szelíd szépségen.

Semmi sem olyan feltűnő, mint a család. A nyugati részekben a család teljesen a magánéletbe szorult, az ember a kultiváltságban városi fokra lépett. Az életrend demokrata és individualista; mindenki önmagáért felel a nyilvánosság előtt. A család ilyen körülmények között visszaszorult a házba. A keleti tájon a család helyébe a törzs lép: a törzs pedig olyan szociális sejt, amelynek jellege csaknem harcias, de mindig politikai s itt a családot nemcsak elsikkasztják, hanem szándékosan el is rejtik. Ez a keleti „szemérem”. Erdélyben a család dinasztia: hatalmi szervezet. A délnyugati tájon a család az a kör, ahol az emberek együtt élnek. Nemcsak a férfi, az asszony és a gyermek. Mintha nem lenne másnak komoly szava, csak a vérnek. Az utóbbi időben e családközösségről senki sem írt szebben, mint Sorokin. Familiarizmusnak nevezi el és azt mondta, hogy a családiasság szerint épült közösség ismertetőjele: az intimitás.

Ebből az egyetlen tényből igen sok egyéb következik. Főként az, hogy délnyugaton nincs mély realitása sem osztálynak, sem törzsnek. A közösség bensőbb és intimebb és közelebb és melegebb és ruganyosabb és az élettől puhább, semhogy osztály-forma, vagy törzsi szövetség alakjait magára vegye. Bármennyire nincs ma már így, Délen még jól felismerhető, hogy mi volt az, amit őskollektívumnak hívnak. Ez az őskollektívum: a nép. Nem olyan értelemben ősi, hogy régi és primitív: a primitív nem szükségképpen régi, de még kevésbé ősi. A nép úgy őskollektívum, ahogy van ősnövény, őszállat, őskristály, egészen goethei és platóni értelemben: az élet ősfarmája. Minden közösség az őskollektívumból származik és feléje igyekszik: nép akar lenni. A nép az oldott és a megoldott közösség. Népen belül lehet és van is elmentés, harc, feszültség, réteg, osztály kaszt, de végül minden feloldódik abban, hogy: nép. A nép a kollektívum intimitása. Még ennél is több: a nép az egyetlen szakrális közösség. Az osztály, a kaszt, a törzs,

isteni eredetét elfelejtette. A nép az egyetlen kollektívum, amely tudja, hogy istenektől származik. Ma ezt úgy mondanák, hogy: egzisztenciális közösség. S ez Délen érzékekkel tapasztalható. A szegény-gazdag, úrszolga, alkalmazó-munkás ellentéte itt idegen. Mindenkinek családroz kell tartoznia ha béres, ha cseléd, ha munkás, mindegy. Családotag. S a családokat a vagyon, a rang, a cím nem választja el. Minden család egy a népben. Ezért, ahol Nyugaton, vagy Északon kollektív fegyelem van, ott Délen: szociális báj. Az ember nem kényszerből tartozik össze a többivel: a közösség az életben nem várt ajándék, új charme.

Aristotelés írja, hogy a közösség alapja: a Philia. A Barátság. Persze, ma úgy gondolnánk, hogy ez a Philia elvont eszme. Szó sincs róla. Philia, - istennő. A déli polis myriandros istennője. És törvényt kellene hozni, hogy egy városban csak annyi ember lakhasson, ahány egymást személyesen ismerheti. A görögök azt mondták, hogy tízezernél több nem lakhat, mert ha ennél több, ott nem ismerhet mindenki mindenkit. Íme hogyan olvad egybe a Tízezrek városában a család és a nép egyetlen melegben, hogyan válik a város családdá és helyezi magát az istennő uralma alá. Ahol aztán tízezernél több ember gyűlik egybe, onnan Philia eltávozik. Már nem a Barátság tartja őket össze. A polis myriandrosban minden együtt van, ami Délen lényeges: közelség, oldottság, rend és megszentelt élet.

A déli élet rendjében egyetlen részlet sincs, amely ne lenne éppen olyan oldott, oldó, kerek, sphairikus, mint a család-közösség-nép összetartozása. Éppen ezért Dél nem téved szélsőségekbe. Nem épít nagyvárost, nem fejleszti túl értelmét, nem tör túlhatalomra, világvagyonokra elemésztő tudás. Léte minden oldalon kerek. Ahol az élet már nem intenzív, mint ahogy az antik világ letűnése óta Dél szelleme már nem az, kör marad, oldott, csak félig tartalmatlan és üres. Az ország délnyugati sarkában is ezt érezn: kerek, teljes, oldott, s ép, de híg, magtalan és jelentéktelen. Már csak pihenni jó benne, - ahhoz, hogy az ember itt alkosson, öreg és szegény.

Minden bizonnyal azért szegényedett el s azért tudott így megöregedni, mert Dél a három nagy világelem közül csak kettőt kapcsolt össze: a Természetet és a Szellemet. A Lélek kimaradt. Az a lélek, amely harmóniabontó, erjesztő, mély, homályos, határtalan, megfoghatatlan és nyugalmat nem ismer. A Lélek a harmónia felbontója. A görögségnek sikerült olyan világmegoldást teremtenie, amely a Lélek világát kikapcsolja s a természetet közvetlenül a Szellemmel fűzi egybe. A két személytelen világot. A személyest, a végtelen szubjektum világát, a tüzet, amelyben mindakettő eléghet, mellőzi. Erre a megoldásra épült fel az egész antik görög-római világ.

A délnyugati sarok még őriz valamit ebből a világból. Száz éve csak, hogy a rómaiak óta a legnagyobb antik költő, Berzsenyi Dániel itt élt Kemenesalján. Berzsenyi Délnyugat jelképe, - ő az és nem Kisfaludy Sándor. Kisfaludy hűbb, az oldottság benne már lazultság, a harmónia már unalom, ahogy ma már Dél itt tartalmatlanul és lazultan unalmas. Berzsenyi költészetében Délnyugat nem mint mai hely él, hanem a hely, mint örök valóság, mint Génusz. Kisfaludy túlérte és szétfolyó, amilyen Dél ma; Berzsenyi tüzesen, keményen, mélyen és ragyogóan harmónikus: - ő még rendelkezik azok fölött az erők fölött, amiket az ő antik harmónia megfékezett. Berzsenyiben minden megvan, ami ebben a létben jelentékeny: az ősnép, a család melege, a Philia, a szociális báj, a kozmikus harmónia s az isteni eredet nyugodt öntudata.

Ha az ember erre a földre lép, tapasztalhatja, hogy milyen visszhangtalan itt még mindig a modern problematika. Szocializmus, pártviszály, sajtó, közlekedés, mindaz, ami bonyolít és zavar, itt félközömbös színvonalra száll. A gazdasági rendszer familiáris és intim. A termelés körökben történik, ahogy itt csaknem minden sphairikus éppen úgy, ahogy nyugaton minden meredek vonalszerű: emelkedő, vagy lejtő. Délen a középpont a fontos. A család él és növekszik; ezért eszik. Nyugaton fordítva van: itt az ember azt hiszi azért nő, mert eszik. Itt a várostalanság az ipartalanság, szervezetlenség, lustaság és kultívalatlanság. Ebből a világból hiányzik az akarat fel és le-je, mint nyugaton. Minden körszerű. A gazdaság laza és oldott; már szétesett. De még csendben folyik a munka, gög és zsákmány nélkül, mert mindenki nép, akármennyi földje s pénze van.

A nemesség helyzete nem kiváltság. Nemes az, aki közelebb van a középponthez. Szerepe az, ami a családfőé. Nemcsak úr, hanem felelős is. A béres és munkás nemcsak alkalmazott, hanem családtag is. Így áll a délnyugati kis kúria, a család jelképe a béresházak között, mint az apa és az úr és házi isten. Ház tula|donképpen az egész országban csak itt van olyan értelemben, hogy: otthon. Nyugaton a ház személyes kultívaltság jele; északon menedék; keleten ideiglenes és hevenyészetten stílustalan; Erdélyben zárkózott és problematikus. Itt a ház az, ami: családi fészek. De nem a mai családe, hanem úgy, ahogy Dél mindig érti: az örök családe, az ősöké s az utódoké és nem a családe, hanem a népé. A délnyugati

kúria a nyugati közélet és a keleti magánélet között áll: a nép élete. Néhány kúria itt mélyebbet tud mondani a Géniuszról, mint akár a hely költészete, nyelve, társadalma, embere. Ami a költészetben idillizmussá válik, az itt még tiszta idill: ami a társaséletben már jelentéktelenség, az itt még harmónia; ami az emberben túldoldott, még alaposág árán is megtartott és fel nem adott lazaság, az itt még kedves és meghitt. Sehol az országban nem épültek házak oly problémátlanul és közvetlenül a hely szelleméből. A kúria legintimébb helye nem a könyvtár, az ebédlő, az ősök terme, a konyha, vagy a háló. Dél szelleme itt valami olyat teremtett, ami a föld egyetlen pontján sincsen meg, még távolról hasonló formában sem: a méhest. A méhes a meditáció helye. Nyári hely, világos, meleg. Ez a délnyugati táj egészében félig alvó: csábít és altat, mint egy szunnyadó szirén. Ezért a Dél, a nyár, a fény szimbóluma: a méhes, a meditáció, az ébren alvás helye. S ha valaki a méhesben átélt nappali álmok és álmodozások hangulatát kívánja, csak olvassa Kisfaludy Sándort. Semmi alapja sincs, semmi mélysége, semmi gondolata, semmi zenéje. Csak hangulata van, képáramlása, értelmetlen és szakadatlan álmodozás.

De a méhes amellet, hogy az éber álom helye, ennél több: költészet és filozófia és morál és magatartás és metafizika. És Berzsenyi a méhes filozófusa, moralistája, költője. El kell képzelni őt, hogy júliusi napon, ebéd után, a perzselő hőségben és a szikrázó napon lassan átmegy az udvaron, hóna alatt Horatiusával, s a háztól ötven lépésnyire álló méhes ajtaját kinyitja. Kicsiny szoba. Belép. A kaptárok körül zúgnak a méhek s az ablakon szállnak ki-be, ki-be, örökké, korszerűen. A kaptárokon kívül csak puhafaszék és asztal, semmi más. Leül, kinéz a lángoló kertre, aztán a méhek felé fordul és a könyvet elfelejti kinyitni. A külső képek világa hirtelen eltűnik s az ember elsüllyed valahová, ahonnan már nem látni se kertet, se kaptárt. Mozdulatlanul ül és mintha belül valami elkezdené mindazt, amit eddig élt, zajtalanul dagasztani, mint a tésztát, keveri és köpüli az élményeket, szerelmeket, gyermekkort, szülőket, házakat, gondolatokat. Valami dolgozik benne s forgatja életét - milyen különös színben, - milyen mélyen lát most mindent, amit akkor oly röviden és ostobán. Alig emberi élet ez már így, ha fülébe csak a kis rovarok zsongása zümmög távolról s milyen rokon ez a zsongás a nyárral és a meleggel és a fénnel és az olajosan ömlő lassú idővel, ami benne dagasztja önmagát és álmait és a jövőt és a szépet és nagyot, becsvágyat, diadalt, gyűrja és mossa, mint a ruhát és töltögeti a gondolatokat egy percből a másikba. Így emészti meg életét zeusi magányban.

Ez a meditáció. És ismét összefüggés: a meditáció és a rokonság. A meditáció, amikor az ember saját belső lényével vagy együtt: a rokonság, amikor külső lényével van együtt. Együtt, mint a családban és a népben, egészen mélyről, ahogy együtt van a csillagokkal és a kerttel és az asszonnyal.

Ennek a földnek csendes bája és nyugodt oldottsága, ahol a fájdalom is mosolyog, mint Kisfaludy mondja, mindig megvolt. Tanúskodik róla mindaz, amit a föld rejt. A sümegi kis múzeum összegyűjtötte a kőkorszaktól kezdve azoknak a népeknek az emlékeit, akik itt laktak. Leletekben az ország leggazdagabb része. Ósnépek, kelták, a népvándorlás népei, rómaiak éltek itt a kis dombok között. Sok a vár. S vajon épít az ember várat olyan helyen, ahol nem lakik szívesen? A várak körül ma mondák; régebben valószínűleg a mondák köré épültek a várak. A kettő ismét úgy találkozik, mint a kör két vége.

A hely Géniuszának feltétlen rokonsága van az arannyal. Nemcsak a napfény ragyogásán tapasztalni ezt. Ha az ember a Somló déli oldalán leül a szőlők fölött, a világosbarnán égő porrávált apró lánván, letekint a völgyre, valósággal hiányzik a tenger. A légkörben apró arany szemcsék csillognak, mint a dalmát szigetek között, vagy Provence-ban, a pára tündöklök s ebben a ragyogó fényben érik a bor és a gyümölcs. Ez az édes sziréni fény még az ételek ízében is benne van, még az asszonyok mosolyában is, még a szemekben is. S ha az ember, a szállósgazdával beszél is, a dinnyéssel, vagy a permetező leánnyal, érzi, hogy összefügg a napfény az emberi hanggal. A rekedt hang nyugati, mert ködös, az éles hang északi mert hideg; az erdélyi töredezett. Ez a hang itt napos; mint a tündöklő ég: aranyhang és csengése rokon a szentgyörgyhegyi bor csillogásával.

Az egész országban ez az egyetlen hely, ahol az ember tudja, hogy az élet akkor magasrendű, ha művészi. Nyugaton az elementáris lét lefokozódik; az első a kultúra, aztán következik az élet. Északon első a természet, amely az embert felszívja. Keleten az első az Én és az egész világot elnyeli. Délen tudják még, hogy művésznak kell lenni családban, szerelemben, gazdaságban, államban, közügyekben, magánéletben, beszédben, étkezésben, életrendben - újra meg kell alkotni a lét nyersanyagát, kigondolni ihlettel, az istenek segítségével, szenvedéllyel, fölényesen, átmeditálni, megformálni, fölemelni, kifaragni, megfesteni és megírni és elénekezni. Persze ez a tudat elég fakó és erőtlén. Már elmerült és a hely titkát csak a Géniusz őrzi.

Kelemen Zoltán

TÁJ VAGY ÖRÖKSÉG?

„Dido, királynóm, gyűlölöm e földet.”
(Baka István: Aeneas és Dido)

Hamvas Béla életművét három jól elkülöníthető nagyobb korszakra lehet osztani. A kezdetek finoman esztétizáló és az egyetemes emberi kultúra mellett elkötelezett kritikáit, tanulmányait és esszéit a negyvenes évek derekán a *Scientia Sacra* című művével féjlelmezhető, az emberiség szakrális hagyományáról számot adó időszak követte, majd az ötvenes években mindez az örökség, mindez a hatás, tudás beérte, a nagy esszéikus korszak jött el és a *Karnevál* ideje, Hamvas „karneváli ideje”. A tanulmány- és kritikáiról Hamvas természetesen több szál köti össze a *Karnevál* és a kisregények írójával, a következőkben azonban pusztán egyetlen aspektusból szeretnénk vizsgálni a kapcsolódási pontokat. Ez pedig az Osztrák-Magyar Monarchiához való viszony. Dolgozatunk tárgya négy kisebb tanulmány, könyvismertetés, Az öt géniuszt néhány bekezdése és a *Karnevál*.

1935-ben a Napkeletben jelent meg Hamvas Bélának egy Lernet-Holeniáról szóló cikke, 1936-ban a Szigetben ismertette Rilke leveleit, melyeket akkor adtak ki könyvformában, 1939-ben újra a Napkeletben George és Hofmannsthal levelezését ismertette, majd 1948-ban, a Bizonyosságban Franz Werfel utolsó regényéről írt. A fenti négy alkotót (Georget kivéve) a Monarchia alkotói közé szokták sorolni, ez köti össze őket. Hamvas azonban csak Lernet-Holenia kapcsán hozza szóba az Osztrák-Magyar Monarchiát, a másik három alkotót világirodalmi távlatból szemléli. Felmerül a kérdés, hogy egyáltalában foglalkoztatta-e Hamvas az Osztrák-Magyar Monarchia?

Nos, a hallgatás az esetek többségében *elhallgatás*. Nem azért nem beszélünk valamiről, mert eszünkbe sem jut, elfelejtettük, hanem azért hallgatunk róla, mert nem tudjuk elfelejteni, vérünkbe vált, vagy már eleve olyan szorosan beleszülettünk, hogy soha, egyetlen percre sem vonhatjuk ki magunkat a hatása alól. Hosszú évek hallgatása után azonban annál erőteljesebben tör felszínre bennünk és munkáinkban, amit elhallgattunk. Hamvas Béla *Karneváljának* első kötete egyetlen roppant Monarchia-paródia, szomorú, reménytelen görbe tükör, bántó, fanyar ironia, több mint harminc évvel az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után. A *Karnevál* karmestere azonban nem elégszik meg azzal, hogy a kisszerű és neveléses kispolgárokat ábrázolja, lemezletlenül lelki életüket. Hamvas már magát az írásművészetet is parodizálja. Regényében felvonultatja az Osztrák-Magyar Monarchia Magyarországnak az irodalmát, fanyar és szigorú paródiaként gombolyítja az elbeszélés menetét.

A továbbiakban Hamvas első alkotói korszakának négy kritikáját állítjuk párhuzamba a *Karnevállal*, a gondolkodó egyik legérettebb művével, miközben a Monarchia nyomait kutatjuk a Hamvas-életműben. Kérdésünk pedig a következő: irodalmi táj avagy hagyomány, örökség Hamvas Bélánál az Osztrák-Magyar Monarchia, pontosabban milyen értelemben táj, illetőleg milyen értelemben örökség?

Feltehetőleg olyan szellemi-lelki tájról van szó, amely egyszerre földrajzi is és történelmi is, határai égtájak és évszámok alapján világosan és egyértelműen kijelölhetők. A táj behatol az egzisztenciába - és megfordítva: az egyén, a szubjektum formálja a tájat, valahogy úgy, ahogy Petrarca formálta versével a Pó-t, mely verset a folyó és a költő együtt formált. Erről a problémáról kimerítő részletességgel ír Carl Gustav Jung *Föld és Lélek* című esszéjében^[1], amelynek a táj és a szellemiség szempontjából legérdekesebb gondolatai a következők: „Annak a ténynek a következtében, hogy őseink szellemeinek még birtokában vagyunk, azaz, hogy számunkra mindent a történelem közvetít, tudattalanunkkal ugyan kontaktusban vagyunk és történeti determináltságunkban (...) elfogultak (...). A tudattalannal való kontaktus földünkhöz bilincsel, és rendkívül nehézkes mozgásúvá tesz bennünket (...), aki azonban hű marad a földhöz, az megmarad, annak tartalma van. Eltávolodás a tudattalantól és ezzel a történeti meghatározottságtól, egyértelmű a gyökértelenséggel. Ez a veszély fenyegeti idegen földek meghódítóját, de magát az egyént is, ha valamilyen -izmus előidézte egyszálalású következtében elveszíti az összefüggést lényének sötét, anyai, földszerep ősozával.”

Ha valahol nem érezzük jól magunkat, akkor azért nemcsak a köt nyezet felelős, hanem valószínűleg mi magunk is, hiszen egyik vagyunk a mindenkor környezetünkkel. Nem egyszerűen arról van szó, hogy ami fent van, az ugyanaz, mint ami lent van, hanem ami kint van, az ugyanaz, mint ami bent van. Petrarca verseli a Pót, és a Pó szemléli Petrarcat, aki benne áll a tájban. Azt, hogy a táj, a földrajzi környezet mennyiben örökségünk, gondolom, elég érzékletesen megvilágította a Jungádázet.

Hamvas Bélánál egyértelműen a szellemi-lelki tájról van szó akkor, amikor megírja Lernet-Holeniáról szóló tanulmányát, vagy a *Karnevál* első fejezeteit, melyeknek színhelye mint irtuk - az Osztrák-Magyar Monarchia, valahol a Felvidéken egy jellegzetes város, talán éppen Pozsony, ahol Hamvas gyermekifjúi éveit töltötte. Ez a város egyrészt szinte megtestesítője volt az Osztrák-Magyar Monarchiának - villamosvonal kötötte össze a császárvárossal -, másrészt valószínűleg a vidéki magyar kisvárosok tipikus példája volt a szellemi-lelki kisszerűség tekintetében. Ez a kettősség természetesen magában az Osztrák-Magyar Monarchiában is megvolt. Hamvas írja *Az öt géniuszt* című munkájában az univerzális államokkal kapcsolatban, hogy a Habsburg-Monarchia volt az utolsó olyan állam, mely az univerzalitás jegyében élt. Univerzális államon Hamvas nemzetek és nemzetiségek fölötti államot ért (ide a Római Birodalmat és a középkori egyházat sorolja), a Habsburg-Monarchia nem ilyen állam volt. *Egyesítette, összefogta* a nemzetiségeket és a nemzeteket - és nem fölöttük állt. Persze egyáltalában nem bizonyos, hogy politikailag, vagy az egyes kisebbségek identitástudatának tekintetében szerencsés hatalmi komplexum volt, de hogy szellemkulturális-geniális tekintetben egységet alkotott, és biztonságot nyújtott a benne dolgozóknak és azoknak, akik hazájuknak vallották, azt például Márai Sándor hangsúlyosan állította.

Másrészt éppen a már említett kis- és középszerűség nehezítette a művészeti alkotások befogadását, a vidéki zseni pedig - kevés kivételtől eltekintve (Csontvory Kosztika Tivadar) - hallgatásra és meg nem értésre volt ítélve.

Hamvas *Az öt géniuszt* más bekezdéseiben értekezik ennek a területnek a konyhájáról, dicséri egyes magyar tájak étrendjeit, sajátos ételeit, a kettősséget azonban itt sem oldja fel, mivel az osztrák konyháról így ír: „A bécsi konyha alapja minden valószínűség szerint az alsó-ausztriai kispolgári és katonai koszt keveréke. Néhány húsfajta elég híg lével, aránylag ízetlen kóritések, nehéz tészták. Durva és közönséges. A katonai garnizonokon keresztül az egész monarchiában elterjedt, egyes vidékeken jellegzetes ételeket asszimilált, mint a gombócot, vagy a makarónt, vagy a káposztalevest. A bécsi étkezés jellegét a sör határozza meg, mert mindig az ital mondja meg, hogy mit kell enni és nem fordítva. Nem túl zsíros, a fűszerrel elég takarékos, a zöld veteményt rántással készíti, kedveli a lisztes kóritéseket, félkövér húsokat és inkább a sós, mint az édes tésztaeműt. Süteményei álmosak és az egész életrend középszerű.” Ételrend és életrend tehát egymással összefügg, mindkettőre a hely géniusznak van hatása és erre mindkettőnek.

A *Karnevál* szereplői hordozói ennek a kettősségnek. Bormester Mihály inkarnációs maszkjai itt valószínűleg az életből vett karakterek, tanulmányok. Mar Hamvas első alkotói korszakára jellemző volt a szépirodalmi kifejezési formák keresése. Elég, ha itt az Ördögösök című regényre és a *Nehéz nem szatírárt írni* novellagyűjteményre gondolunk. Nem lehet elvetni azt a feltételezést, miszerint a *Karnevál* alapját olyan művek szolgálták előtanulmányokként, mint például a *Jávorka* című novella. A dogmatika kiköltött sorsú tanára, a démoni hatás alatt álló Lala, aki ezzel a romlott sorssal egy egész család életét teszi tönkre, vagy az önnön temetésüknek, ezüstlakodalmuknak, netán egyéb kisszerű pótcselekvéseknek lázában élő sérült emberek mind olyan arcok, olyan inkarnációs maszkok, bábok, melyek másként és másért, de a közép-európai térség más íróinál (például Haseknél vagy később Klímánál) is megjelennek. A tájnak, a föld szellemének hatása alatt állanak ezek a „személyiségek”, és úgy látszik, az alkotó, íróember Hamvas csak igen nehezen és rövid időre képes elvonatkoztatni tőlük.

A *Karneválban* kevés a külső táj, még kevesebb az olyan, amely a szép, békés emberi környezetet, vagy a természetet elevenítene meg. Pedig Hamvas más műveiben előfordulnak ilyen részletek. Elegendő *Fák13* című nagyesszéjére gondolni, vagy *Az öt géniusz* némely tájleíró részletére. A *Karnevál* írójának azonban más volt a terve. Inkább hasonlítható Kafkához abban az értelemben, hogy azt vizsgálja: miért nem lehet otthonra a személyiség a kozmoszban, a kozmosznak abban a részletében, amely az Osztrák-Magyar Monarchia?

Esetleg örökség, szellemi *hagyomány, hagyaték* nélkül való itt az egyén? Erre könnyen hozhatnánk példát *Interview* című öninterjújából, vagy *Az Örgéniuszból*, azonban igaztalanok lennénk, ha ezeket az elmélkedéstörédeket mintegy felhasználnánk alkotójuk ellen. Helyesebb a Kafka-regényekből ismert egzisztenciális veszélyeztettség, a *szorongás* érzete felől megközelítenünk a problémát. A Monarchia írói közül többen is (Kafka, Musil) úgy élték meg, ábrázolták identitásukat, mint kozmoszbavetettséget. Ez az érzés azonban immár nem azonos a régi görögök világszemléletével, akik még képesek voltak tragikus fenséggel átélni ezt a világbavetettséget, és - heideggeri kategóriával élve - világbanvaló-létként éltek meg, mivel képesek voltak *otthon lenni* a kozmosz egy adott területén. Ez a szorongás immár Josef K.-és Törlessé, akik képtelenek megtalálni a helyüket az embertelenül félelmetes és neveléses világban, elveszítették humorérzéküket, és ezzel azt a képességüket, hogy nevéssenek „ezen a láthatatlan nevetiva lón” 18, az anyagtalan, léttelen megvalósulásán, a *Rend* helyén létrejött *Rendszeren*.

Hamvasnál a kozmosznak ez a része, az Osztrák-Magyar Monarchia ilyen neveléses és félelmetes hely, operett- és cukorkaország (Fogalomrendszerében a cukorka és az édesség általában negatív, női princípium, értékhiányt, talmi tartalmakat, csalfaságot szimbolizál.). A Lernet-Holeniáról írt kritikájában erotikus, léha, könnyelmű, domszerű vidéknek írja le ezt az országot. Hamvasnak ez az írása nem egyszerűen kritika. Több annál: parcolat, tanulmánykezdet az Osztrák-Magyar Monarchiáról, még pontosabban arról a képződményről, amely inkább lelki-szellemi és a földrajzi konkrétság ország megszűnése után talán még napjainkban is él tovább, és tagadhatatlanul megvalósul, ha felcsendül egy operett-dallam, vagy valamely közép-európai kisország egyik kiskocsmájában sikerül a szakácsnak elkészítenie egy régi ételt, és tisztán aranylik a szoróban.

Hamvasnál a kép nem ilyen idilli. Szerinte ennek a tájnak a legfőbb jellemzője, „az, hogy: mindig kedélyes és mélyen erotikus.” Ebben látja Arthur Schnitzler, Freud, Weininger, de még Hofmannsthal lényegét is, ezért tartja őket tipikusan bécsinek, azaz Monarchia-íróknak-alkotóknak, kettős értelemben. Tehát: egyfelől a Monarchiáról, másfelől a Monarchiában írtak. Természetesen ismerteti Lernet-Holenia írói munkásságát is a későbbiekben, ahová azonban az elemzés kifut, az megint jellegzetes Hamvas-probléma.

Az öt géniuszban írja Hamvas, hogy a magyar nép, valamint - valószínűleg - a térség többi népe is, híjjával van és mindig is híjjával volt a szellemi (brahman) kasznak, Egy a népet szellemi, lelki és anyagi értelemben egyaránt a lovagi kaszt (ksátrija) vezette, és ezért ezek a társadalmak, de különösen a magyar társadalom, a *közösség* csonka szerveződésűek, sem részleteikben, sem egészükben nem feleltethetők meg a szakrális hagyomány közösségről alkotott fogalmainknak. Ide ér el Lernet-Holeniát bemutató munkájában is: „Jó modor, egyenes beszéd, biztos mozgás keverve kardcsörítető göggel, korlátlan kéjvágygal, primitív becsület keverve gyermekes szellemi Önállótansággal” - lovagi erények. A lovag, mint a térség legfontosabb értékeinek hordozója.

Komoly, történet előtti örökség (a brahman kaszt) hiányában tehát a táj neveléses, kisszerű és félelmetes. A *Karnevál* felütése ennek megfelelő, ott viszont az egész problémát mélyebben tárja fel, és rögtön az elején karkai szorongást és káoszt teremt az új levéltár-igazgató színrelépésével, mellyel kezdetét veszi a karnevál, a maszkok, az álarcok felvonulása és felvonultatása.

A maszkok, a bábok talán Platón barlanghasonlata 19 vagy a szakrális hagyomány halottaskönyvei (Tibet, Egyiptom) óta a kultúra és a gondolkodás középpontjában állanak, Bormester Virgil pedig a *Karnevál* főhősének „apja”, teljesen tehetetlenül áll egy olyan ország jelenségei előtt, melyről eddig azt hitte, hogy szülőföldje - pontosabban a magzati állapot tudatlansági állapotában élte meg identitástudatát -, és most látnia kell, hogy olyan kusza és rendezetlen és végérvényesen - ha már nem a kezdetektől és velejéig - elidegenedett világban él, melynél talán még az a bizonyos „homokos, szomorú, vizes” sík is barátságosabb lehet. A maszkok rengetege leginkább arra az állapotra

hasonlít, melyet a *Tibeti Halottaskönyv* ír le, mint a halál után beálló válsztás, döntés állapotát, amikoris rengeteg káprázat és léttel nem bíró démon szabadul rá az elhunytára, és igyekeznek befolyásolni őt, hogy kábultan és megzavarodva újra elmerüljön az anyagban. Mindezek után úgy tűnik, hogy valamely egzisztenciális, felismert pszichés szorongás az, amit Hamvas megfigyelt a kollektív tudatlanságban, és ezért írta, amit írt.

A további három Hamvas-recenzió azonban más problémákra hívja fel a figyelmet. Itt már szó sincs Monarchiáról, Közép-Európáról, közösségről. Egyetemes emberi és irodalmi tartalmakat elemz a kritikáiról Hamvas. Ezekből az írásokból úgy tűnik: számára Hofmannsthal, Rilke vagy Werfel nem közép-európai, vagy Monarchia-író többé, hanem ember, íróember, alkotóember. Rilke kapcsán Valéryről ír, általában csupa egyetemes, nyugat-európai, vonatkozás keretében. Másutt - éppen az interviwben így vélekedik Rilkeről: „Kelet-Európa számomra Rilke és Kassner, Chagall, Kandinszkij, Klee, Bartók, Kafka.” Az *Interview* természetesen Hamvas utolsó alkotói korszakában keletkezett, 1958 és 1964 között, a *Rilke levelei* című recenzió pedig 1936-ban. Kézenfekvő lenne a magyarázat: a gondolkodó szemléletében beállott változásnak köszönhető ez a látszólagos ellentét Rilke besorolását illetően. Kétségtelen tény, hogy erre a feltételezésre is lehetne egy talán helytálló értelmezést építeni, mielőtt azonban ezt megfogalmaznánk, tekintsük a másik két dolgozatot, Werfelről és a Hofmannsthal és George barátságáról szóló.

A George és Hofmannsthal levelezése című dolgozat egyetlen dologról szól, a barátságról. Ezt a barátságot tágítja Hamvas kozmikus távlatúvá, úgy, hogy immár a klasszikus sorokkal rimel: „Hiába fűrészöld önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat”, amikor így ír: „aki nem él közösségben, az önmagához sem juthat el. Mert másban igazabbak vagyunk, mint önmagunkban.” Féltreértés elkerülése végett: közösségen itt nem azt érti, amit eddig. Nem szakrális vagy társadalmi szerveződésű közösségről van itt szó, hanem olyan körrel, mint amilyen hajdan kedd esténként összejött Mallarménál, amilyen Szabó Lajosék csütörtök esti köre volt (melybe Hamvas is beletartozott), no meg, amilyen a George-kör volt, amellyel Hamvas szintén foglalkozik *Hexakümon* című munkájában.

Nem a szellemi-alkotói közösséget, tájat hagyta figyelmen kívül Hamvas, és nem a Monarchiával, pontosabban a közép-európaisággal szakított, hanem a provincializmussal, nem a közösség ellen küzd, hanem ugyanazzal a fojtó és áporodott levegőű nyájeleggel, amely a *Karnevál* első kötetében az ifjú Bormester Mihályt is körülengi. Az 1948-ról keltezett, *Franz Werfel utolsó regénye* című viselő kritika még egyértelműbben besorolható abba a gondolkodói irányba, amely tudatosan szakít minden provincializmussal, és pusztán az igazán fontos problémákra és dolgokra hajlandó figyelni, és csakis ezekkel foglalkozik. Melyek ezek? Vallás, természet, élet. Werfel a *Meg nem született csillaga* című utópisztikus vonásokkal teli művének kapcsán Hamvas arról a folyamatról ír, amelyen lelki és valóságos pálya- és kortársai átmennek vagy átmentek az utóbbi időben. Arról ír, hogyan mélyül és nemesedik D. H. Lawrence vagy Aldous Huxley művészeté, és ezt a keresztény hitre tért Werfel művén keresztül mutatja be. És hogy miért Werfel, hogy miért egy Monarchia-író? Azt válaszod ki, „amit először meglátsz.”

A Monarchia egy külön, önálló kis világ volt, saját törvényekkel és törvényszerűségekkal, mitológiával, tájjal és ebben a tájban otthonlévő, benne-lévő tárgyakkal és élőlényekkel. Egyszóval: kozmosz, mikrokozmosz, benne emberekkel, akik otthon vannak. Felesleges róla beszélni, mert van, és a beszélő *benne áll*, ahogy Petrarca a Pó vidékén, a síkságon és nézi a folyót. Mi az, ami megbonthatná élőlény és élő táj e rendjét?

A Rendszer.

Az örült, skizofrén, léttelenül létező hivatal Kafka A perében, a megnyomorodott arcú és lelkű maszkok a *Karneválban*, Törless szadizmusból kiutat kereső pajtásai. Erről (is) szól a *Karnevál*.

A regényíró Hamvas ennél mélyebbre nyúl. Számára az egyéni létprobléma egyben személyes-egzisztenciális, szellemi és univerzális. A merénylet a Rend ellen mindenben benne gyökerezik. Így a *Karnevál* is meg kell, hogy kísérelje az Univezalitást. Az üdvözülés, a személy sorsa, a hagyomány, a káosz és a többi számtalan összetevő mellett ott van Hamvas korának szellemi élete is a karneválban, mindenki álarcban táncol, kivétel nélkül.

Nézzünk tehát szét ebben a karneváli forgatagban, a teljesség igénye nélkül; kiket fedezhetünk fel?

Ott táncol Móricz Zsigmond A hét krajcár írója." Fillér Joachimné, az özvegy uzorás, akitől Bormester Virgil pénzt kér kölcsön, a ház különböző, eldugott zugaiból és „szegényes” rongyai közül próbálja előkaparni azt a pénzösszeget, melyet a vöröshajú segédfogalmazónak uzorakamatra kiadni szándékozik.

Természetesen ott lépdél Mikszáth Kálmán is, hiszen a kisvárosi figurái nagyrészt az ő hőseinek mutatnak görbetükröt, ezenkívül ő köszön vissza a kisváros értelmiségének ál- és félértelmiségi, sznob beszélgetéseiből, pontosabban az ő értelmiségi figurái: plébánosok, orvosok, tanítók. Az állatokkal beszélgető, szerencsétlen sorsú Pataj pedig még nevében is rímél Lapajra, a híres dudásra.²⁷

Angela és Bormester Mihály szerencsétlen nászútja tulajdonképpen Szerb Antal *Utazás holdvilág* című művének keserű parafázisa, annyira, hogy még a hűtlenség motívuma is felbukkan egy éjszakai hallgatóság erejéig. (Megjegyzem: ennek a mozzanatnak a főhős életében és inkarnációi sorában később rendkívül fontos szerepe lesz, erre azonban itt nem áll módunkban kitérni.)

Végül még egy karneváli csoportozatra hívnám fel a figyelmet. Ott táncol ugyanis a forgatagos bálban testületileg az egyik legfontosabb magyar irodalmi lap szerkesztősege, külső és állandó munkatársai és egész köre. A Nyugat, (Amelynek mellel az 1930-as évek elején a szerző, Hamvas is munkatársa volt. Ennek a lapnak állít... no nem emléket, inkább újíftet rabelais-i görbetükröt a Karnevál írójára.) Vata úr és Jávorka lapot szerkesztenek. Mi legyen a neve? A számtalan agyrem között ott van a *Jelenkor* és a Valóság is. Bár előbbiről Bormester Mihály, az ifjú meg is jegyzi: „Fantáziátlan és nem igaz.”

Hamvasnak van tehát csak humorérzéke ebben a legnevetségesebb és legfélelmetesebb hazában, az egykori Monarchiában? Nem tudom. Mindenesetre ő nevet. Nem harsányan és felhőtlenül, inkább fanyarul és keserűen. Örökség? Táj? Valószínűleg mindkettő. Ezt a tálat örököltük kívül-belül. Álljunk hát rajta, benne, mint Petrarca a Pó parton, és mosolyogjunk.

- 1 BAKA István: Sztjepan Pehotnij testamentuma, jelenkor Kiadó, Pécs 1994. 8.
- 2 HAMVAS Béla: Scientia Sacra. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1988.
- 3 Uő: Karnevál I-II. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1985.
- 4 Uő: Lernet-Holenia. Napkelet 13. évf. 10. sz. 660-662.
- 5 Uő: Rilke levelei. Sziget 2. köt. 25-32.
- 6 Uő: George és Hofmannsthal levelezése. Napkelet 17. évf. 2. sz. 154-155.
- 7 Uő: Franz Werfel utolsó regénye. Bizonyosság 1948. március 5.
- 8 PETRARCA, Francesco: Daloskönyv. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 1988.
- 9 Európai Műhely I., Boranya Megyei Könyvtár, Pécs. 1990. 144.
- 10 HAMVAS Béla: Az ót génius - A bor filozófiája. Elettünk könyvek, Szombathely 1988.
- 11 HASEK, Jaroslav: Svejk, a derék katona. Európa Könyvkiadó, Bp., 1981.
- 12 KLÍMA, Ladislav: Sternenhoch herceg szenvedései. Európa Könyvkiadó Bp., 1990.
- 13 HAMVAS Béla: A babérligetkönyv • Hexakümon. Elettünk Könyvek, Szombathely, 1993. 170-191.
- 14 Uő: Patmosz I. Elettünk Könyvek, Szombathely 1992. 238-281
- 15 KAFKA, Franz: A per. Európa Könyvkiadó, Bp., 1983.
- 16 MUSIL, Robert: Törless iskolaévei. Európa Könyvkiadó, Bp., 1983.
- 17 HEIDEGGER, Martin: Lét és idő. Gondolat Kiadó, Bp., 1989. 8.
- 18 GINSBERG, Allen: A leplek bitang. Európa Könyvkiadó, Bp., 1983.
- 19 PLATÓN: Összes művei. Európa Könyvkiadó, Bp., 1984. 445-460.
- 20 Tibeti Halottaskönyv. Háttér Kiadó, Bp., 1990.
- 21 Egyiptomi Halottaskönyv. Farkas Lőrinc Imre Kiadó, Bp., 1994.
- 22 József Attila: Összes versei. Századvég Kiadó, Bp., 1993. 235.
- 23 Uo.
- 24 HAMVAS Béla: Lásd 13. jegyzet 273-276.
- 25 MORRISON, James Douglas, Awake című versének részlete, ford. Kelemen Zoltán In: Lords and the New Creatures, Los Angeles. 1968.
- 26 MÓRICZ Zsigmond: Válogatott novellák. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1975.
- 27 MIKSZÁTH Kálmán: Válogatott novellák. Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp., 1965.
- 28 SZERB Antal: Utas és holdvilág. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1974.

Györek László

MAYA

Egy Hamvas Béla tanulmányról

„AMI AZ ÚTON EL NEM INDULT, VAGY AMI AZ ÚT ELEJÉN VAN - A KŐ, A CSECSEMŐ - MÉG NEM SZERZETT MAGÁNAK SEMMI KINCSET ÉS ÖNMAGÁBAN VÉVE SZERETETREMÉLTÓ. S A TELJESSÉGBE ÉRKEZETT LÉNY, AKI SZERZETT KINCSEKET MÁR MAGÁBA OLVASZTOTTA ÉS ÉPPÚGY NINCS SEMMIJE, MINT A KŐNEK, VAGY A CSECSEMŐNEK: SZINTEN ÖNMAGÁBAN VÉVE SZERETETREMÉLTÓ. S A MEG EL NEM INDULT, S A MÁR MEGÉRKEZETT: AZONOS. A GYARAPODÁS ÚTJÁN JÁRÓ EMBERT, AKI FÉLSZEG-MEGSZERZETT CSONKA KINCSEK ALATT ROSKADOZIK, CSAK AZ IDÉTLÉN KINCSEK CSÁBEREJE OKOZTA TÉVEDÉSBŐL LEHET SZERETNI, VAGY A ROKONSÁG KAPCSÁN, VAGY RÉSZVÉTBŐL, VAGY A VÉGTELÉN SZERETET HŐFOK NÉLKÜLI, TÖKÉLETES EGYKEDVÜSÉGÉBŐL.”

WEÖRES SÁNDOR: A TELJESSÉG FELE

„- Megéri-e vénségének idejét Cephisos fia?
- Csak ha magát sosem ismeri meg.”

Ovidius

A „kékvizű” Liriopé és a „görbefutású” Cephisos fia, Narcissus nem érte meg a békés öregkort. De megérheti-e ezt az ember, aki megpillantva magát az idő tükrében, választ keres eredet és cél kérdésére, aki a *valódi lét* felé vágyódik, valódi ember akar lenni. Az emberi lélek saját magával várandós immár évezredek óta. Nehéz és fárasztó utakat járt be, hol eltaszította, hol pedig patetikus sóhajjal ölelte őt magát. Narcissus apja, Cephisos, nyugtalanul változó, medréből minduntalan kitörni akaró; anyja, Liriopé nyugodt és lassú járású. Kettejük nászából valami új született, nem patak, nem víz, olyan amit keresni kell, aminek a lénye mindig elrejtőzik a tarka látszat mögé. Valami más; lét és élet. Narcissus hiába kereste saját lényét kívül önmagán: apját s anyját keresve, vizükbe nézve magát találta meg. Önmagát találja az ember is, ha belenéz az évezredek vizébe, a hol szilajon, hol szelíden folyó időbe, amelyből létrejött.

Ám az ember valahol eltévedt. „Időszámításunk előtt a hatszázadik év körül” - mondja Hamvas Béla. Valami történt, ami által az ember immár képtelen lesz megkülönböztetni létét az életétől. Varázslat borul rá, sűrűszövésszerű tarka fátyol. Ez a maya. Káprázat és álomkép. Szinte csoda, hogy nem ébredünk rá azonnal. Miért? Mert az igazi világ csupa harmonia kell legyen, hiszen a harmónia nem más, mint maga az igazság.

Pialón tudta ezt. A „philosophia perennis” első lépése az a megrendülés, a „maya-reszketés”, amikor az ember rájön, hogy ebben a világban semmi sem az, aminek látszik. Megyek az utcán. Csak varázslat. Nem valóságos a nő, aki szembejön velem. Nem valóság a sírás. Nem valóság az sem, ahogy ülsz és olvasod ezt az írást. Minden csak káprázat. Maya.

A kérdést megkerülni nem lehet. Bármit is gondolok, mondok vagy teszek, az egyben válasz is. Dönteni kell minden pillanatban: igen vagy nem. Az ember közömbös nem lehet. Nem gondolkodni sem lehet: „...azáltal, hogy élek, gondolkodásra és szólásra és cselekvésre vagyok kényszerítve. Személyes magatartásra.” Ha az igent választjuk, mindennap borzongással teli: ez a világ varázslat. De akkor mi a valóság? Mi az, ami

van? Ha most kimondanánk a bűvös szót, Isten, akkor ön-magunkat becsapnánk. Valaki majd jön és segít. Kioldoz, és kivézet a barlangból a fénybe. A gyengeség beismerése lenne ez, a felébredésre való képtelenség, a magunk alvajáró varázslatából. Aki Istent varázslónak képzei, valójában nemet mond a lehetőségnek, hogy valóságos legyen, mindkettő elszalasztja. „Ez pedig azt jelenti, hogy létének csak külső jelei vannak, belső értelme nincs”. Ha valaki kitér a kérdés elől, elveszíti belső énjét, csupán *külső* lehet. Elete leválik a lét egészéről, káprázat lesz maga is, maya. Minden tudása a világról esetleges, nem valóságos, maya.

De mi ez a tudás, amit meg kell szerezni, amihez képest a mai kor embere, a „történeti ember” élete válságos és tudása esetleges. Egyáltalán, mi a látható jele a mai kor válságának? A legfontosabb jel a mérték hiánya. Külső és belső mérték egyaránt. Nem látja, hogy miért van a világ és miért van benne ő. Ha úgy véli tudja, akkor téved, hiszen minden tudása saját magához, vagy történelméhez tapad, egy sohasem állandó, homályos álomképhez. Néha az ész meggyőzi róla, hogy előtte nincs akadály, erős hitet táplál az értelem, a tudás, a történelem, a haladás iránt. Ilyenkor azt hiszi, szabad. De mindig ott rejlik az ész mögött az alapvető tapasztalat: élete elrontott, valami hiányzik belőle, valami változás, valami bizonyosság kellene. Ha azt tartaná, hogy célt keresni értelmetlen, mert ilyen nincs, saját létét szüntetné meg, tenné semmivé.

Mi lehet megoldás? Az egzisztencializmus a bezárkózásban találta meg. Az *egyedí* létezését (*exsistentia*) emeli ki a lét egyetemességével (*essentia*) szemben. Az egyén az egzisztencialista szemlélet számára csupán „észlely”, érzelmi, lelki világa kívül esik látókörén. Alapja a történet megfigyelés és az önreflexió. Betetőzése ez egy hosszú folyamatnak, amelyben a szellem feledésbe merül, és helyét átveszi az ész, mint a valóság feltárásának egyetlen helyes eszköze. Ez azonban nem vezethet eredményre. A külső és a belső itt szétválak, és a belső megismerés a külső valóságot sohasem képes teljesen átölelni. A szellem és az ész úgy viselkedik, mint a Nap és a Hold, a racionális gondolkodás a szellem fényéből él. Ha a szellemtől elfordul, sötét és halott marad, mint a Holdnak a Naptól elfordult oldala.

Hamvas Béla az ilyen, a lét egészéről lemondó életet látja hamisnak, káprázatnak. Az ilyen élet „törmelékes”. Az egészet a *hagyomány* mutatja meg. Ez az „...emberiség szellemének, a lét értelmének, a logosznak, az éberségnek az őre”. Ez az igazi, valóságos története az embernek, az „átkozott történet” helyett, ami felszínes és semmitmondó. Maya. Ez az a tudás, amit magunkba foglalva a lét igazi oldalát felismerhetjük. A felismerés első lépése a káprázat felismerése, igenlése, amit pillanatról pillanatra meg kell tennünk. Nem mondhatjuk, hogy ez a maya nem valóság. Olyan valóság, amely a varázslótól függ. Vagyis tőlünk. A varázslatot szüntelenül teremtjük. Mi vagyunk saját magunk világa, értelme, magunkat pillantjuk meg, ha a világra nézünk, eredetünkre, akárcsak Narcissus. Az igazi tudás: önmagunk tudása; az igazi ismeret: önismeret. Nem is a káprázatot kell tehát ismerni. A mayán nincs mit tudni. A tudás saját magunkra vonatkozik. Nem tárgyi ismeret, hanem állandóan változó, formálódó *lényeg*. Nem tudjuk megragadni, mert csak tükörkép, fogalom, vagy Platónnál *εἶδος*.

Az érzéki világ, mondja Hamvas, nem más, mint az olvajáró lélek varázslata. Káprázat. Tárgyi valóság az ilyen ember számára nincs. Csak káprázat, ami a külső benyomását kelti. Vagyis nem *valahal* vagyunk, hanem valamilyen állapotban. Ez az éberség hiánya, a maya. Ezt látom, ez természetes.. Valójában nem is a varázslat jelenti a problémát, hanem a valóság, ami elrejtőzött, nem természetes, idegen és félelmet ébreszt. Ha meg akarom magam körül szüntetni a varázslatot, ki kell belőle lépnem. Vállalom mindazt, ami együtt

jár a gondolkodással, a cselekvéssel, az „igen” válasszal. Nem biztos, hogy nyerek, de csak így nyerhetek.

De a „történeti ember”, bár valahol mélyen benne él a vágy az igazi értelem után és mélyen belül vállalja a döntést, mégis gyakran inkább ösztöneire hallgat. Elete e földön ezért kétféle lehet: vagy tévelygés, vagy vándorlás. A tévelygő nem jut sehová. Ugyanazt éli meg újra és újra. Míg a vándorló: „...vé-gigéli a félelmet és végigszenvedi a szenvedést...Még a földön van, még ember; de már nem tévelygő, hanem vándorló, zarándok, aki útban van az égi ember felé.” Minden pillanatban dönt, tétovázás nélkül. A romlott világ meghaladását lehetségesnek tartja, mert tudja, mert olyan állapot, melyben ismerték és gyakorolták az igazi tudást. A megoldás tehát a múlthoz fordulás, az „átkozott történet” előtti időkhöz, amikor még „Minden Egy” volt, a lét és a létezés nem vált még ketté.

A hagyományhoz fordulástól eredmény csak úgy várható, ha érzékenyek vagyunk a *kinyilatkoztatásra*, ami minden szent könyv (a hagyomány fő forrásai) alapvető forrása. Ez a *hangoltság*. Egyfajta állapot, mely az alvajárás ellentétéként az éberség szóval jellemezhető. A hangoltság elérhetősége nem annyira az adott korszak, hanem inkább saját szétszórtságunk függvénye. Ez az, ami ma annyira jellemző és akadályozza a kinyilatkoztatásnak, mint az egyetlen igazi és teljes tudásnak a befogadását. Ez a szétszórtság akadályozza meg a sóvárgást a maya megkerülésére. Tarka látszatával ez akadályozza meg a szomjúságot, ami nélkül nincs sóvárgás a magasabb felé.

A szétszórtság megtörése egyfajta beavatási jelent, de a külső segítség csak látszólagos, ez mindig belső kényszerként, megvilágosodásként jelentkezik. A beavatási eljárások ismertek: ilyen volt Hamvas Béla szerint a kínaiaknál a Tao, a görögöknél az orfika, az araboknál a szufi, vagy Indiában a jóga különféle fokozatai. Ezek az eljárások nem mondanak semmi ténylegeset. Nem tartalmazzák a tudást semmilyen formában. Amit elérhetünk, az a mozdulatlan lélek, s ez vezet majd a tudás felé.

A valóság nem az ésszel ismerhető meg, hanem egyfajta mámorral. Csak akkor ismerhetünk meg valamit igazán, ha teljesen egyek vagyunk vele, hiszen minden külső szemlélődés nyújt, az csak a felszín. A tudás egyesülés. A lét tudása a lét szerete, és a lét szerete egyben a lét tudása is. Az egyetlen lét szeretetén keresztül, pedig megnyílik a mindenség titka, hiszen rajta keresztül mindent szerethetek és megismerhetek. Ez az ekstázis. Mindenki által elérhető és megtalálható. Nem végső cél, hanem elérendő alapállapot. Önmagunkba burkolózva törni meg a maya varázst, hogy a „tükörsima lélek” felszínén megjelenjen a valóság és mi legyünk az tükör, amit kényszerű Narcissusként annyiszor kerestünk kívül önmagunkon, állandó hiányérzettel, örök vágyakozással.

Az út tehát kitűzetett. Bevallottan nem könnyű, szigorú mérték: önuralom és fegyelem a legvégső fokon. Állandó belső kényszer és mérték. Vajon valóban meg tudunk-e így szabadulni szétszórtságainkból és valóban ez lenne a válasz a néha minket kínzó kérdésekre? A válaszokat Hamvas munkája szerint ki-kí önmagában hordozza. Az egyetemes lét átélése komoly vonzerő, akárcsak ellenkező oldalról a tarka varázs, ami a világot rejti. Választanunk kell. A tét mi magunk vagyunk: „Az embert nem az ég pusztítja el. Önmagát öli meg azzal, hogy az örök törvényt áthágja.” (Su-king)

FORRÁSOK:

Hamvas Béla: Maya, in Arkhai pp. 1 75-262, Medio Kiadó, 1994

Hamvas Béla: Scientia Sacra, Magvető, 1 988

Hamvas Béla: Ekstázis, Medio Kiadó, 1 996

Rene Guénon: A keleti metafizika, in Metafizikai írások I.

Farkas Lőrinc Imre Kiadó, 1993

Dienes Ottó

MIKROTHEOSZ

A Hamvas-életmű hatodik kötetéről

„AZ EMBER VILÁGA NEM VALAMELY FÖLDRAJZI HELY VAGY NÉP VAGY OSZTÁLY VAGY FAJ VAGY VALLÁS VAGY VILÁGSZEMLELET, HANEM AZ EGÉSZ TEREMTETT KOZMOSZ, ÉSPEDIG LÉLEK- ÉS SZELEMLVILÁGÁVAL EGYÜTT, VAGYIS AZ EGÉSZ TERMÉSZET.” (H.B.)

A Tabula smaragdina teljes címén Kommentár a Tabula smaragdina (Hermész Triszmegisztosz) tizenhárom mondatához, egyben bevezetés az *Alchimiába* (a hermetikus *gondolkodásba*).

Hamvas kiinduló módszertani tétele az, hogy különböző világkorszakokból származó hermetikus műveket nem lehet egy az egyben az egyikből a másikba átértelmezni, lefordítani. Mindazonáltal ezeket a műveket mégiscsak kommentálni kell, röviden: az értelmüket nem filozófiai kommentár alakjában lehet megfejteni a mai ember számára, hanem olyan mértékre van szükség, amely a két gondolkodást megkülönbözteti egymástól, s egységet tud teremteni.

Az ősi, archaikus világ örökre elmúlt, de a művek, amelyek megmaradtak, beavathatnak bennünket egy olyan tudásba, amelynek a csírái ma is bennünk rejlenek valahol a legmélyebb önválónkban, mely nem azonos természetesen az egónkkal.

A hermetikus művekbe (titkos tanításokba) nem egykönnyű dolog behatolni. Az előképzetlenség megbosszulhatja magát, félreértésekre adhat alkalmat. Hasznos tehát, ha némi „beavatottság”-gal rendelkezünk. A beavatás igazándiból nem más, mint önmagunknak a tökéletesség állapotába helyezése, vagy legalább is elindulás ezen a királyi úton. Az alkímia mondja ki azt az egyszerű igazságot, hogy a lények és a dolgok meg- és átváltoztathatók. Az ember eredeti természete valahol elrontódott - ezt nem nehéz tudomásul vennünk saját zaklatott korunkban sem -; a feladat tehát az, hogy a romlást orvosolni kell, és az eredeti természetet helyre kell állítani. Az alkímiában ezt úgy fejezték ki az analógia nyelvén, hogy elemeket arannyá lehet változtatni. De erről még részletesebben szólnunk a következőkben. Ehhez a művelethez kell megtalálni a Bölcsek követét, az egyetlen célravezető képletet. A kő minden valamirevaló épület fundamentuma.

Hamvas a *Tabula Smaragdinát* 1947-1950 között alkotta meg, ezért akik már abban az időben megismerhették, mérhetetlen előnybe kerülhettek spirituális téren. A szerző itt is hatalmas tudanyagot hord össze, s olyan mesterien építi fel esszéjét, hogy az ma is a legjobb és legeredményesebben felhasználható művek közé tartozik, még ma is, mondom, amikor burjánzanak a hasonló témában az értékes vagy kevésbé értékes, illetve silányinak nevezhető művek. Hogy eme tematika miatt éli manapság reneszánszát, azt most ne feszegezzük.

Magának a könyvnek az elolvasását e rövid elemző ismertetés természetesen nem pótolhatja. De mégis megkíséreljük az esszenciát kivonni belőle, hogy megmaradhassunk a lényegiség felségterületén.

A Sors és *aritmológia* című fejezetben Hamvas ebből a módszertani alaptételből indul ki: „Aki az újkori európai filozófiából indul ki, archaikus gondolkodást soha megérteni nem fog, - nem tud és nem is tudhat.” Mert mi is tulajdonképpen az archaikus gondolkodás? A következő, s ezt igen alapvetően meg kell értenünk: „Az a tény, hogy az archaikus gondolkodás beavatás, a következőt jelenti: olyan teoretikus praxis, illetve olyan praktikus teória, amely az ember számára a létezés alapkérdéseiben való elméleti beavatással gyakorlott életertvet nyújt” (Kiemelésemmel, D.O.).

A dolgok megismerése, az életert felépítése és megvalósítása csak a rend alapján képzelhető archaikus értelemben: a rend pedig a számok rendjén nyugszik, más szóval az *aritmológián*. Az archaikus aritmológia az ember és világegyetem (közös) létteljességét tudta nyújtani (Európa az orfikus tízes és a káldeus tizenkettes - időmérés - aritmológiai rendszert vette át).

A modern világban létrejövő egyetemes zűrzavar meghozta eredményét az aritmológia területén is. Az eldologiasodott számkoncepció következtében az emberi létezés egyre szintelenebbé, „értelemüressé és absztrakttá és személytelenné” válik. Létrejön a kvalítástalan, minőség nélküli ember (tömeg), aki így eldologiasodik. A szcientifikus gondolkodás matematikára való rávetítése a kvalítástalan, steril számot hozza létre. Az archaikusnak mondott egységes (vagy igen korlátozott számú) aritmológia (életert, létterv) egységes világtrendeket hozott létre (hierarchiákat). A modern kor viszont megszülte, szüli az önkényes aritmológiákat, mivel az eltömegesedett tucatember világa fölé (szcientifikus aritmológia!) különféle életertveket kezdtek „gyártani”, s különösen a 20. században ezek gomba módra szaporodtak, s szaporodnak

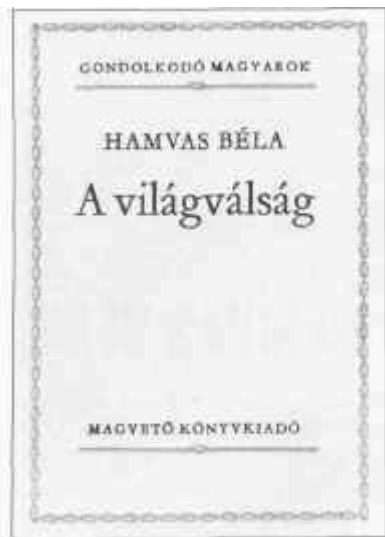
ma is (idealista, realista, romantikus, klasszikus, szubjektív, objektív, pszichológiai, szociológiai, teológiai, eszkatológiai, naiv, egzisztenciális, pragmatista, pozitívista - lehetetlen az összeset felsorolni).

A technikai civilizáció legalább annyi pusztítást eredményez, mint pozitívumot. A száminfláció démoni szerepét már Goethe is felismerte. Ez a féle felhígulás (infláció) végeredményben bizonytalanságot, miszticizmust hoz létre a fogalmak területén is, s olyan illúziókat diktál, amelyeknek a megvalósulási foka rendkívül esélytelen. Példának okáért: végtelenség, végtelen világegyetem, határtalanság, határtalan haladás, korlátlan lehetőség, végtelen fejlődés, végtelen számsor. Hamvas nagyon keményen fogalmaz, amikor ezt veti papírra: „A száminfláció (lásd a fentebb felsoroltakat, D.O.) a másik oldalon természetesen a devalvált egyénhez vezetett. A devalvált egyént, az eldologiasított tömegemberrel szemben az anarchikus (határtalan) szabadságtörekvés jellemzi, helyesebben: az egyéni *önként*. Ugyanaz a felhígulás. Ugyanaz „a határnélküli és formanélküli és túltengő és mértéktelen és elértéktelenedő túltombolás, amely nem egyéb, mint enyészet”. Az archaikus szám (aritmológia) viszont minden esetben limes, határ, törvény.

Ezen a ponton viszont döbbenetes következtetést vonhatunk le a fentiekből. Hamvas szerint a kereszténység aritmológiáját semlegesítendő (emléttük volt, hogy 1947-1950 között készült a mű) az emberiséget (illetve először annak egy jelentős részét) a hagyomány limesébe akarják visszakényszeríteni önmagukat világmegváltónak kijelölő hatolniuk. A *limes*be való visszaszorítás a törvény, cselünkben a *diktúra* alapján történik, s ahogy maga Hamvas fogalmazza meg: „Ez a terrorisztikus rémállamok és a kapitalisztikus bábeldemokráciák közös arcvonala”.

Nem mehetünk most itt bele a részletekbe, ezeket a Hamvas-könyvben kell megtapasztalnunk, felfognunk és megértenünk. Eje a lényegiség felé lépünk egyet tovább. Hamvas úgy érzi, hogy a kereszténység tudja egyedül megvalósítani azt a szabadságot, amelyet a hagyomány kívánt. A keresztény aritmológia számértelmezése a személyes, egyszeri, egyetlen, megismételhetetlen szám, s a személy és a szám megnyilatkozott egysége nincs megbontva. Nem személytelen, formális szám, steril szám, dolog. Ezen utóbbi szám bezár, az előbbi távlatokat nyit, szabadságot ad. A sorsképlet megoldása mindig a szabadság volt. A hagyomány definitív (limes, határ, törvény) szám alapján végezte ezt az operációt: a sorskereket hiába forgatta az egyént sodró erő, mindig vissza kellett térni a határok közé. Ebből következik, hogy a reinkarnálás áll minden archaikus sorsmegoldás mögött. A kereszténység a hagyomány óhajtott megszabadulást valósította meg, mivel a középpontba a személyes számot állítja, annak egyszerűségét, megismerhetetlenségét.

Ha a személyt végül is nem érinti meg a felsőbbrendű, más szóval a személyes élet minőségét nem emeli, akkor a kívülről álló dologi tudásra koncentrál, s azt növeli. A sorstörölődésos modern ember tudáshalmozása nem oldja meg az emberi lét problémáját, mivel az úgynevezett civilizáció minden külső előnye ellenére alig különbözik a ragadozó vadállatoktól. Az éberséget, a körültekintést, a „*circuspectio*”-t nem pótolja a tudáshalmozás, mivel „életemet nem a dologi tudás, hanem látásom világossága dönti el”. A (szellemi) látás világosságának köszönhetően „az ember lényegigantikus alakot ölthet”, a létező világot teljes egészében magába fogadhatja.

Amint láttuk, a hagyomány számértelmezése definitív, végleges, végérvényes, más szóval: lezárt alakzat, benne az értékfokokozatok véglegesek. A hierarchikus rend fokozatai vertikálisan helyezkednek el, s minden hierarchiának száma van. A megfelelés közöttük az analógia (a *Tabula Smaragdina* második gondolategysége így hangzik: ami lent van, az megfelel annak, ami fent van, és ami fent van, az megfelel annak, ami lent van); így például a 7-es szám analógia-sora: a hét bolygó, a szívárvány hét színe, a hét hét napja, és így tovább.

A modern kor, a szcientizmus érája, nem ismeri az archaikus hierarchikus analógiát, s azt sem tudja eldönteni, hogy a különféle valóságsszínvonalak közül melyik az elsőbrendű (politika, lélektan, tudományos, ideológia szintek). Így értékindifferencia lesz a következmény. Az azonosságlogika a dolgokat szembeállítja egymással. Az analógiás logika a kasztársadalom, az azonosságlogika a demokrácia, amely megteremti a társadalomban az ember azonosságát, az egyenlőséget pedig értékekre való tekintet nélkül.

Az azonosság (ellentét) világában az öröklét előtt bezárul a kapu, az analógia világában természetes folyománya a romolhatatlan számsornak: „s éppen ezét a romolhatatlan (örök) számsor történetelen (időtlen), míg a romlandó (történeti) számsor az enyészet (mulandóság) jegyében áll. A két számsornak értelmet és végleges alakot egy harmadik, a szabad számsor ad.

Ahol a dolgok egységesítve vannak, azaz egyenlők, ott egység nem valósulhat meg: „Önmagammal nem vagyok egyenlő, önmagammal egy vagyok”. Hamvas szerint a dolgok effajta egyenlősítése okozza a halálát minden demokratikus és szocialisztikus törekvésnek. A helyes aritmológia művelet tehát nem az egyenlősítés:

„Az Egység megvalósításához az út nem az elemek között egyenlőséget teremteni, hanem az összes tulajdonságok (elemek) kibontakozását elősegíteni (felszabadítani). Így érem el a rendet, amely totálisan akcióképes és amelyben minden igaz, mert szabad. Ez az Egység". Ezt úgy is megfogalmazhatnánk, hogy az egyenlőség csak akkor lenne megvalósítható, ha a személy (egység) nem lenne. Az utópia és a rémálom csak ebben az esetben lenne létrehozható.

Hamvas sorra veszi az Egy, a Kettő és a Három aritmológiai értelmét. Ezt jelen tanulmányban nincs módunk levezetni, viszont a személyre vonatkoztatva megállapíthatjuk: „az embernek (Egy) önmagából ki kell lépnie (Kettő) és önmagát meg kell különböztetnie (átminősülnie), hogy az egységet tevékenységgé tegye (a Háromban) a közösségben". A Kettőből az Egybe viszont nem úgy jutok, ha visszafordulok az Egy felé, hanem ha előrelépek a Háromba (a keresztény *trinitárius* számi). A létezés alapművelete tehát az, hogy hogyan vagyok képes magamat átminősíteni (alkimista nyelvvel: a világot transzmütálni, átváltoztatni). Csak ezáltal módon megkülönböztetett minőségek minősülhetnek egybe, s így létrejöhet az *unió*. A szétválasztott, de egymástól nem megkülönböztetett minőségek (értsük meg jól: személyek) összezavarodnak, s létrejön a konfúzió, a zavar, az összevisszaság, a rendetlenség, a fejtelenség. A közösség, a szabadság és az Egyház száma a Három. Ez az építés száma is. Így az Egyház az emberiség egységének megvalósulása (lennel).

De ezen a sarkalatos ponton ne hogy félreértésben legyen részünk! Hamvas értelmezésében az Egyház nem hagyományos értelemben vett vallásos (történelmi) konstrukció. A *Tabula Smaragdina* értelmezésének közepette Hamvas még nyomdatechnikailag is szembeszökően kiemeli: **„Az Egyház az emberiség állam fölötti, nép fölötti, osztály fölötti, vallás fölötti egysége a szabadság jegyében”.**

Az újkori gondolkodás egyik alapvető hibája az, hogy úgy aposztrófál, illetve abban a hiszemben van, hogy a szám minőségét fel kell számolni, mert az egység csak a minőségtelen számokból teremthető meg, s a számot mérő mennyiséggé kell tenni: így jön létre a tudományra alapozott rémtársadalom (Ne kelljen most erre itt példákat felsorolni). Hamvas elérkezik ezen a ponton a szinte leglényegesebb gondolatig: „Minden immoralitás (démonizmus) alapja, hogy bázisa nem az egész. Minden emberi életterv immorális, amely saját élettervéből akár egyetlen más embert is kizár (Én marad). Minden közösség immorális, amely önmagából bárkit bámiért kizár. Ezért nép, osztály, vallás, stb. immorális közösség. Egyetlen közösség van, amelynek bázisa az egész emberiség, és ez az Egyház". Ezt az Egyházat - amely realizáció meg igencsak imaginárius - illetve ennek az Egyháznak a létrejöhetségességét gátoló, improduktív (devalváló) erőket nevezzük démoni, azaz derealizáló erőknek, hatalmaknak. Ennek a szörnyű munkálkodásnak az eredménye a 0, a nulla mint szám, amely maga az örök enyészet. A 0 nem semmi csupán, hanem az örök halál: „A 0-ban semmi sincs együtt, az egész felosztott és az enyészetben áll". Az összes elemek teljes szabadsága (nem erőszakolt egyenlősége) teszi lehetővé az igazi emberi fejlődést, s hátríthatja el a démoni erők maleficus, rosszindulatú tevékenységeit (háború, forradalom, inség). Hamvas felhívja arra is a figyelmet, hogy Platón nem volt képes abban hinni, hogy az egyetlen közösségteremtő erő a szabadság: csak az állam gondolatát ismerte, az Egyházét viszont nem.

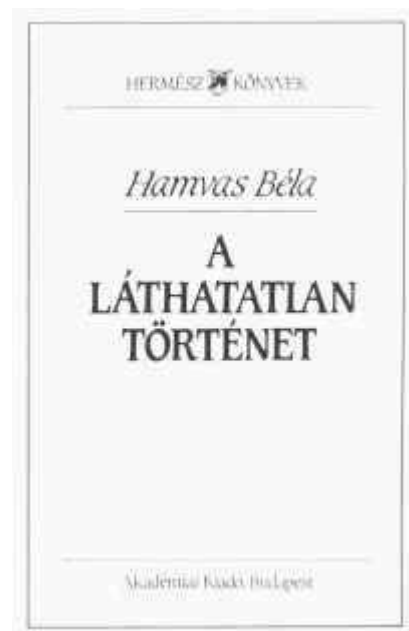
A szabad szám (személy) a fejlődés jegyében áll, s nem a szüntelen és soha véget nem érő körforgásában.

Jól értsük meg tehát: háromféle aritmológia van, s ennek következményeképpen háromfajta logika. Az első alakzat az Egy, a második a szétfőrés, a harmadik az egységstítés, közös áthatás, az *inqualieren*, amely fogalom azt jelenti, hogy minden azonosnak tartott minőség centrumában lappang egyetlen pont az ellentétes minőségből, és minden ellentétesnek tartott minőség centrumában egyetlen pont az azonos minőségből. Az első alakzat az archaikus őskornak, a második az apokalipszisnek (történetnek) ma így mondanánk: történelemnek), a harmadik az egység (szabadság) korának felel meg.

"A szabadság kora az élet egyszerűsége. Egyszer. Mindenki egyszer és soha többé" - mondja ki Hamvas Béla - „A szabadság korában sem a reinkarnációnak, sem a hitetlenségnek nincs értelme". A beteljesülésnek az időpontja azonban ismeretlen, az Evangéliumi Isten Országá aligha van a percekkel, órákkal, napokkal, hónapokkal, évekkel, évszázadokkal, évezredekkel mérhető idő dimenziójában! Isten Országá az egyetlen hiteles irány az emberiség - számára. A hagyomány a szellem történeffőlötti jelenléte, amennyiben valaki a hagyományban áll, az örök jelenben él: öröklétű.

A *Tabula Smaragdina* kimondja, hogy a világegyetem tudásának mindhárom része személyesen az enyém, azé, aki egyszeri, megismételhetetlen (nem azonosítható, nem tehető mással azonosossá) és egyetlen. Ezen az egyszerűsége nyugszik a szám (személy) szabadsága, ezen a szabadságon alapszik a szabad, nem kívülről erőszakolt egységstítés. S e szabad egységstítésen nyugszik az Egyház. Test, lélek, szellem, azaz ember, közösség, életrend: trinitárius logika (aritmológia).

A *Tabula Smaragdina* hamvasi elemzésének kvintesszenciáját igyekeztünk az előzőekben feltárni a jó szándékú olvasó előtt. Az alkímia és a tarot mélyjelentésének

taglalásától jelen tanulmány keretében eltekintünk. Mindenesetre azt mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy Hamvas Béla az egyik legszakavatottabb vezetője lesz a figyelmes olvasónak, aki eddigi önmaga prima materiájából *ultima* materiát, ~~az~~ aranyat, szellemi lényt akar szublimálni. Egyszerűen: emberré akar válni...

A *Mágia Szutra* (1945) is a szentkönyvek sorában foglalhat helyet, s amelynek pontosan száz részre szegmentált szummájából csak egyetlen szegmentumot emelnék az irányvonalat felvillantandó: „a módszert mindenki kezébe adni”. Végeredményben szakrális tan-könyvről is beszélhetnénk, hiszen arról van szó, hogy az embernek mint olyannak el kell indulnia egy felsőbbrendű szerveződés felé, amely kivezető út egyúttal az animalitás legrettenetesebb és legrafináltabb formulációjából.

A kiinduló alapfogalom a száz szegmentum kifejtése felé a *megszólíthatóság*. Ez pedig annyit tesz, hogy szükségem az, hogy más emberek életemre való jogait lehetővé tegyem, ugyanis már pusztán létezésemmel az igények egész aurájával vetetem magam körül. A magántulajdonná tett élet ugyan biztonságosan zárt lenne, de ugyanakkor teljesen üres és tartalmatlan.

Nehéz azonban az önmagamról való lemondás módszerét megtalálni, de nem csak a módszerét, hanem a gyakorlatát is. A legnagyobb nehézséget tehát a megvalósítás jelenti. A helyesét viszont minden körülmény között tenni kell spontán módon vagy sem, mindegy. Egy idő után elkezd érteni az ember, hogy a tett a szó aktivitása.

A szó (a kinyilatkoztatás) már előttem is létezik, de a szó alapján végrehajtandó tett nem biztos, hogy létrejön: „A szó és a tett között a közvetlen kapcsolat megszakadt és életünket kettészeli”. A szó és a tett között a gondolat áll, amely elhatározássá lesz és tettben realizálódik. A modern korban egyre inkább nő a be nem váltott szavak (gondolatok) száma. A tartozást le kellene dolgozni.

Az életrend - erről már szoltunk a *Tabula Smaragdina* bemutatása folyamán - tisztogatása, pallérozása csak annál lesz eredményes, aki magát az emberéletet szakrális ténynek fogja fel. Az üressé vált, megdagadt, realizálhatatlan szavakból, amelyekből hiányzik a megvalósításra sarkalló gondolatra való ösztönzés, illetve ha a gondolat létre is jön, de nincs tett, beáll egyfajta kulmináció, amelyet idealizmusnak nevezhetünk Hamvas szerint. Az idealizmus megvalósíthatatlan (s létrejön a rémuralom, százmilliók likvidálása...). A másik véglet szintén igen veszélyes: a pozitívizmus és a pragmatizmus létrehozza a gondolattalan és ideátlan cselekvő rovarembert, fogaskerekembert.

Itt vissza kell egy pillanatra csatolnunk a gondolatot a *Tabula Smaragdina*-ban kimondott alaptételhez: a személyes megoldás, a személyes üdv nem elégséges egy előre vivő (az igazak közössége) fektetheti csak szilárd gránitalapokra. Az Egyház az egyetemes emberség közössége. Mindenfajta más létezés „az Egyházon kívül vagy beváltatlanul megdagadt szavakhoz, vagy cselekvéshóborthoz vezet”.

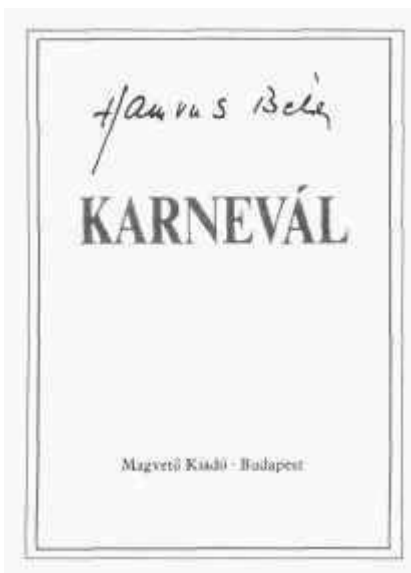
Az ember tulajdonképpen nem kis világ (mikrokozmosz), hanem a kis Isten (*mikrotheosz*). Az embernek világa van, nem csupán környezete: „Az ember világa nem valamely földrajzi hely vagy nép vagy osztály vagy faj vagy vallás vagy világszemlélet, hanem az egész teremtett kozmosz, és pedig lélek- és szellemvilágával együtt, vagyis az egész természet”. Az ember számára fel van adva a lecke: számára a létezés annyi, mint „az egész létezés állandó jelenlétében és esedékességében élni”.

Az ember nem a valódi létezéssel érzi magát szemben állónak, hanem a megzavart *létezéssel*. Nem az igazi léttel, hanem a káprázattal. Elhomályosult éberség (Hamvas gyakran operál ezzel a fogalommal), avagy elfátyolozott tiszta látás jellemző korunk emberére. Az animalitásból fakadó atrocitások ösztönimpulzusai, démonikus megnyilvánulásai egy degradált és lefokozott világot jelenítenek meg előttünk. Megzavarodunk ettől a hamis káprázattal, s „a világot pont olyan hamisnak látjuk, amilyen mértékben bennünk az eredeti tiszta látás elhomályosult”.

A mai címke a *világnézet*. De ha éberségünket, tisztánlátásunkat, mikrotheosz mivoltunkat vissza akarjuk nyerni, akkor nem lehet egyetlen kitérített világnézet búvóhelyére levonulni. A zártság nem vezet a helyes útra, ehelyett az összes lehetőség lényegiségét meg kell ismerni. Az embernek egyetemesnek kell lenni, hiszen létezése is egyetemes. A szabadság nem lehet parciális, „a szabadság csak a létezés egészére alkalmazható”.

Nemcsak testbeli rongáltság (betegség) létezik, hanem a lélekleben az örülség homálya is, s ha a bűn a szellemiség megzavarodását idézte, az örület a humánus világot rombolta, omlasztotta szét: „Amióta a lélekleben az örület uralkodik, az államok és a népek és a nemzetek és a fajok és a rendek viszályban élnek. Az Egyház megvalósítására nincs lehetőség”.

A *létezés rongáltságá* kellene valamiféleképpen megreparálni: „senki sem lehet szellemében büntelen, aki lelki világban nem értelmes, és testében nem

egészséges". De itt egy pillanatra el kell gondolkodnunk. A létezés rongáltságának origóját sem a testben, sem a lélekben, sem a szellemben nem kereshetjük. Ez a pont magának a létezésnek a középpontjában van. Ha a három részre tagolt létezés ismét sikerül összeraknom, s a közöttük lévő demarkációs vonalakat eltörölnöm, akkor módom lesz tudomást szerezni a létezés középpontjáról.

Maga az emberi élet nem szubsztancia, hanem a szubsztanciára való éhség, azaz a merő élet hiányérzet és szomjúság valamire. Az élet felkorbácsolása tudjuk hová vezet: a kiábrándulásba, a romlásba, züllöttségbe. Az életnek van szubsztanciája azonban, s ez az üdv. A sikeres, teljesült élet még nem automatikusan megszerzett üdv is egyúttal. A hérosz az üdvért az életét adja vagy dobja oda. Az önmegtagadásnak (az animális ösztönvilág fékezésének, elfakításának), az aszkézisnek (az erkölcsi tökélyre és a spirituális értékekért való belső küzdelem, s nem a hagyományos értelemben vett önsanyargatás), a lemondásnak (a kancsal vágyakról), szenvedésnek viszont üdvértéke van. Az üdv tulajdonképpen a bukott és helyreállított természet állapota, de egyúttal szubjektív, egzisztenciális gyógyulást, és az élet beteljesedését is jelenti; mely más szóval: az üdvösség az egész emberiség egyesülése Isten országává, amelyet az időbeliségben még aligha közelítettünk meg. Az üdv fontosabb magánál az életnél is, tehát az élet áll az üdv szolgálatában. Amilyen az egyes ember üdvterve, olyanra formálódik az élete és léte. Az élettervet, az üdvtervet az ember létezési középpontjával teremti, és pedig imaginációjával (életképzeletével). Ennek a minősége pedig attól függ, hogy az ember szellemének, lelkének és testének milyen a minősége. az ember számára a bibliai édenkertbe való visszatérés lehetetlen már; ennek a lehetőségéről a kinyilatkoztatás sehol sem beszél. Egyetlen út van előrefelé: ez Isten Országa. A Kertből a Városba (Új Jeruzsálem), az Egyéntől az Emberiségig (Egyház).

A tizenkilencedik század középpontjában az élet áll, a huszadik is a középpontban akarja tartani. De a merő élet felfokozott kultusza - amint már az előzőekben láttuk -, s „az a hit, hogy az abszolút jó az élet, elborzasztó következményekhez vezetett”. A mai ember számára az üdv megszerzésére irányuló élettervet kell nyújtani, de ezt a tervet mindenkinek önmagának kell elkészítenie. Az alkímia az életterv készítése az Ars magna (magas művészet), a kész életterv pedig Opus magnum (nagy mű). Sem a jóga-rendszerek, sem a középkori misztika nem képes a végső megoldást nyújtani. A már elemzett középben kell elkezdni, mert „sem fánum, sem predestináció, sem determinizmus nincs”. Mindez bezár, de nem nyit a végső távlat felé. Az üdvtervet ne tévesszük össze sem az álommal, sem a fantáziával: az üdvterv (az imagináció) kulcsszava a valós valóság, mivel teremtő tevékenység. A meg nem valósítható/valósított eszmék ideológiájának káprázatában élni, az maga a hazugság, és a föld továbbra is „kórház és fegyház és örültek háza” marad: „Egyetlen, még oly kicsiny megvalósított eszme is több, mint egész színpadra való legmagasabb realizálatlan gondolat. Az üdv a megvalósított igében van”. Az embert saját magasrendű képességei kell hogy képezzék, alakítsák: az erkölcs, az értelmi világosság és az egészség szabályai szerint kell az embernek élnie, mivel az üdv (az épség, a középpont) csak így nyerhető vissza. Minden más csak periféria: „a valósággal való szembenézésben mélyebb tisztelet és hódolat van, mint a nyálás és gyáva keretben”. Mivel az ember nem tudta animalitását a szeretet fényes melegével legyőzni, „az embert a sötét hatalom lerohanta”.

Az igazi bölcsesség (Szophia) nem a tapasztalati ismeretek felhalmozódása, hanem a centrumban való széttekintés, éberség. A szakrális életterv imaginálását csupán a tapasztalati ismeretek - kérészetű jellegük miatt - képesek beindítani, aktivizálni.

Hogy igaz vagy nem igaz Hamvasnak az alábbi megállapítása, ezen most ne elmélkedjünk, de mindenesetre mélyen megdöbönt bennünket. Tehát: „A természettudomány az ember imaginációjának a középpontjába az ember animális származásának elméletével, az állatot helyezte (Darwin, D.O.), és ezzel természetesen nem idézhetett mást, mint amit valóban idézett, vagyis az emberségnek a történet folyamán még nem *tapasztalt elálltasodását* „ (kiemeléssel, D.O.). Ezt már megemlégtük tanulmányunk legelején.

A potenciális mikrotheosz az ösztönök korlátlan kiélésére minden mentséget megtalál, s ezzel eljuttatja magát a lehetőséget a szakrális felé való indulásban (középpont). Sophia tükrébe (az egész teremtés világa) nem egykönnyű belenézni, mivel a mai ember tudata a megtört létezés tükré. Ez a tudat csak részleteket, külvilág dolgokat és tárgyakat képes látni: „A feladat tehát az életképzeletet a homályos zűrzavartól megtisztítani”. A turba (a létezés megzavarodása) addig tart, amíg meg nem török az antikrisztus uralma (itt most ne gondoljunk a nietschei Antikrisztus-Dionüszoszra - aki tulajdonképpen Überchrist -, hanem a valóságos sátáni, démoni erő uralmára). Az erénynek álcázott bűnök végtelenül ellenállóak. Az ember nem tévesztheti össze magát a látszattal.

Különösen ma, a huszonegyedik század küszöbén revelálóak Hamvas ezen szavai: „A kereszténység által mélyebb kezdetből újateremtett világban élünk, és itt a hagyomány (héber, buddhista, taoista, mohamedán stb.) minden alakjában

anakronizmus". De pozitív erővonalak is, tegyük hozzá, ha nem valamiféle végleges bezártságba sodornak bennünket.

Az ember szabad abban a tekintetben, hogy a materializált kozmosz szükségyszerűségében éljen tovább, vagy a megváltást válassza. A hívó szót viszont okvetlenül be kell fogadnia az imaginációjába. A modern világban az ember életképzetét (a szakrálisra való potenciális irányultságát) azért „belezik ki” (Hamvas szavai), „és azért sterilizálják, hogy ebbe az életképzetbe aztán tetszés szerint bármely képet elhelyezhessenek. Ebben a szándékban az rejlik: a politikai hatalom rájött arra, hogy a kormányzás legkényelmesebb módja, ha a mindenkire érvényes tömeg-élettervet (üdvtervet) kötelezővé tudja tenni”. Kemény szavak.

A politika alkímiailag nem elég informált, de annak tudatában van, hogy az imagináció befolyásolásából kell kiindulnia, így aztán - tragikus módon - létrejön nem az ember realizálása, hanem derealizálása (lefokozása, tömeggé tétele, masszává gyúrása a nullapont - egzisztencia bázisán). Ennek végeredménye az, hogy az úgynevezett normális ember ősképtől (mikrotheosz) a mai ember egyre inkább eltávolodik, s a bűn, a betegség és az örület martalékává válik. Az eltorzult lény (az eltorzult imagináció) eltorzult élettervet képes csak létrehozni, s elveszik az arány és az összhang; porrá hullik a Mérték (az Isten). A ma megélt lét szabálytalan és törvénytelen, törvényt nélkülöző.

Még egy lépéssel menjünk tovább. Az emberi tehetség, pozitív képesség, maga a zsenialitás is megkérdőjelezhető ebben az összefüggésrendszerben: mindezen tulajdonságok értékét csak egyetlen mérőszám határozhatja meg. Az, hogy milyen hatalom szolgálatában áll. A démon hatalma ugyanis akkor válhat végzetessé, ha az életképzet középpontjába kerül. A hatalom, politika és a roncsolt szellemi és fizikai környezet (ez is mennyire lényeges) által diktált, sugallt (szántsándékkal, jó szándékkal) élettervek - különösen a nagy tömegek számára - dilettanzmusa egyszerűen megrendítő. Mindennek az igazi célja ez: „a valóságot szakrális voltától megfosztani”.

Ezért van emberi nyelven kifejezhetetlen ereje a szellemi tudás minőségi javulásának, a szónak (Igének), a szakrális (igazi) megismerésnek, mivel ezen utóbbi tevékenység exorcizmus, a démonok kiűzésére tett kísérlet. A démon azt diktálja, hogy ami itt van, az az egész, s ezen a roncsolt realitáson kívül nincs más. Ez a diktátum magával a valós élettel áll szemben, s éppen ezért az üdvnek háttal: „Ha az ember csak élvező (fogyasztó) és az egyetemes üdvtevékenységből (termelésből) magát kivonja, tüstént démoni parazitává válik”.

A világban mindenfelé az avatatlanok garázdálkodnak.

A *pneumatikus* (a szellem által vonzott, szakrális) lény mindenütt elnyomott helyzetben van.

Az ember önmagával (az ammalis lényel) szemben azonban ne legyen túl szigorú, kegyetlen pedig egyáltalán ne, de ne legyen túlságosan engedékeny sem. A pneumatikus lénynek korlátoznia kell ösztönvilágának erőit, de a lélek mellett a testet (ösztönvilág) sem szabad aszketikusán teljesen háttérbe szorítani. De az irányítást a szellemi erőknek kell átvenniük; az üdvből a testnek is meg kell adni a maga jussát. Az ember testiélek vagy lélektest, mindegy. A kettő szétválaszthatatlan.

„A természetnek” - a bennünket körülvevő létérnek - „is van üdvakarata, de ez az ember kezében van”. A tönkretett, degradált, összetört természet csak az önmagát elpusztító, degenerált ember démoni környezete lehet.

A világot megváltani nem könnyű feladat, de legalább elménkben ne zárkózzunk el a lehetőség elől...

De a szavak itt már elnémulnak...

Végzőként kellene mondanunk valamit. Ha szükséges, csak ennyit: a kötetben szereplő Hamvas-műveket nem filológiai típusú elemzés tárgyává tettük. A beavatási nem érdemes filologizálni, a beavatást közvetíteni kell, átadni szükséges. A művek egyes részeit ki is hagytuk ebből a közvetítő munkából: a részletekben könnyen el lehet veszni, le lehet ragadni, hiszen nem hétköznapi etikai rendszert kell közvetítenünk, tolmácsolnunk. Nincs olyan Hamvas mű, amelynek ne lenne reveláló jellege és értéke. Amint recenzióesszénk legelején láttuk, Hamvas Béla tiltakozna leginkább a Messter megnevezés ellen. Pedig hiába, nincs olyan szava, amely ne a beavatást szolgálja, ne a pozitív szellemi erők szolgálatában állana. Hogy gondolataival, felismeréseivel néhol vitatkozni lehetne, ez a tény egyáltalán nem von le a gondolat fővonulatának értékéből. Ezekben a témákban nem egy értékes művet tarthatunk már kezünkben manapság, de a hamvasi logika előre való lüktetése, a gondolatiság tisztasága és egyszerűsége lenyűgöző.

DATE ET DATIBUR VOBIS!

Sava Babic

A HATÁROK ELTŰNNEK?, NEMDE?

VANNAK EMBEREK, ÍRÓK, AKIK MINDENHOVA ELKÍSÉRIK ÖNÖKET, SŐT NEM IS SZÜKSÉGES ŐKET TOVÁBBRA IS OLVASNI. ÁLLANDÓAN VELÜNK VANNAK.

MÁSOK CSAK HADD DICSEKEDJENEK MEGÍRT KÖNYVEIKKEL, ÉN AZOKKAL DICSEKSEM, MELYEK OLVASÁSA MEGADATOTT NEKEM.

BORGES, JORGE LUIS

MESTERÜNKKÉ CSAK AZOK VÁLHATNAK, AKIKKEL MÁR ELŐZŐLEG LELKI ROKONSÁGOT TARTUNK.

KEMÉNY KATALIN

VALAHOGY ÚGY ALAKULT, HOGY A NIETZSCHÉRŐL SZÓLÓ TANULMÁNYOKBAN EGYEDŰL CSAK A NIETZSCHE-IDÉZETEK LETTEK FONTOSAK. A TÖBBIT AZ EMBER LEGSZÍVESEBBEN ELHAJÍTANÁ. EZT BELÁTVÁN, WIRTZBACH NEM IS TETT EGYESBET, MINTHOGY KÖZEL NYOLCSZÁZ OLDALON KERESZTÜL NIETZSCHÉT IDÉZTE, DE NIETZSCHE MÓDJÁRA. HOGYAN? ÚGY, MINTHA NIETZSCHE IDÉZTE VOLNA ÖNMAGÁT, MINT AHOGY MEG IS TETTE.

HAMVAS BÉLA, 1937.

1. *Marginália*

Az első, Jugoszláviában megjelent Hamvas-írás a Híd c. folyóiratban látott napvilágot Újvidéken (19/0. jún. 6. sz.) magyar nyelven. Ez volt egyszersmind az első megjelenése is egy Hamvas-szövegnek az író halála és egy hosszú, 22 évig tartó megszakítás után (1948-19/0), hiszen Magyarországon sem jelenhetett meg egyetlen sora sem.

Tudom, hogy 1948-ig Hamvas csak könyvismertetések, tanulmányokat, esszéket jelentetett meg. Kemény Katalin azt állítja, hogy tervezte regények írását is, de tény, hogy eddig az időpontig sem regényt, sem szépprózát nem írt. Más képpen fogalmazva, Hamvas tehát a világot mint egységes egészet fogta fel, melyet nem darabolt lel emberekre, személyekre, alakokra, ehelyett mindent egyetlen személyiség, a szerző közvetlen alapállása határoz meg. A világot a maga egészében, direkt mórion fejezi ki.

Abban az időben amikor félreállították, magányra kárhoztatták, irodalmi munkásságában is változás történik. Nem állíthatjuk, ez a változás az izoláltságából következik, csupán megállapítjuk az elkülönülés tényét az ekkor írt műveiben.

A *Karneválban* kifejezésre jutó nézetek Hamvas nézetei igen is meg nem is: igen, mert Hamvas írta azokat, nem, mert más szerzőknek tulajdoníthatók. Itt először fordul elő nála, hogy az írás hőse nem azonos szerzőjével. A könyv egy „Beszélgetésből”, „Feljegyzésekből” és az „Epolegomen” címet viselő berekesztő esszékből áll. A „Beszélgetések” egy személyiség utórezgései, akinek az élethez és világhoz fűződő viszonya fejeződik ki, tehát olyan fi-

lozófusról van szó, akinek az élete összhangban van filozófiai nézeteivel..

Az 1948-as esztendőben írja meg Hamvas „*A Regény elméletének fragmentuma*” c. tanulmányát. Mintha az a szándék vezette volna, hogy első regényének megírása előtt áttanulmányozza magát a regény műfaját, meghatározza viszonyát e műfaj történeti változásaihoz, változataihoz és lehetséges útjaihoz. Számunkra különösen érdekes összehasonlítani Hamvas „elméleti” megállapításait regényének gyakorlati megvalósulásával. Hamvas számára az első igazi európai regény a Don Quijote, de már a Hamlet is a regény útjában halad. Don Quijote és Sancho Panza ugyanannak az egy személynek kettévált alakja.

Korábban egyetlen hős volt az egész nép (emberiség) képviselője, mára a regényhős anti-hőssé, lett, individuummá. Az élet válik regénnyé. A regény nem történet, hanem az egyén eseménye, személyes sorsa. Az igazság birtokosa nem a közösség, hanem az egyén, aki megváltás után áhítozik. „A romantikus regény atmoszféráját a szabadság pátosza jellemzi, a realista legényt pedig a fogcsikorgatás. Ezután következett az embernek a szűkségszerűség aspektusából történő teljes kitarukozása. Ez a naturalizmus és a milieu-elmélet. Ennek eredménye az lett, hogy a külső körülmények rabságába kényszerített emberből elemi erővel tört fel a szabadság archaikus ősi vágya. Ez pedig a pszichológiai regény. „Hitvallás nélkül nincs regény”, állítja Hamvas. A regény műfaját a vallomás őszinteségének mértéke határozza meg, s ez a vallomás minde nélkül tetten érhető. A történelem is el-

regényesedik, a tudomány, sőt még a filozófia is (vallomások tudat, gyónás: Schopenhauer, sőt Nietzsche is). „A regény nem a pszichológiából nőtt ki, hanem a pszichológia a regényből... Ez a magyarázata annak, hogy a modern pszichológia, mint regény elviselhetően érdekes, mint ismeret jelentéktelen.”

A regénynek három történelmi fázisa van: az első a cervantesi, a személyiség megjelenésének időszaka, a második az emberi sors behatolása a szubjektumba Lorenz Sternnél, a harmadik a regénynek mint személyiségformának Kierkegaard filozófiájába való áttörése. „Kierkegaard pseudoregényeinek nincs konfesszionális tartalmuk, de van megváltás-tudatuk, amely majd jelentkezik a regényírók többségénél is. De nem létezik egyedi megváltás, nincs egyedi bűnvallomás, mely önmegváltóval végződné. Ebben látju Hamvas a regény jelentőségét. „Csak egy másik személy képes engem megváltani, méghozzá csak oly mértékben, amennyire én váltom meg őt. Ezt tárja fel a regény szakadatlanul, ez a regény kultikus eredetének magyarázata. Mert mindaz kultikus, aminek kapcsolata van az emberiség megváltásával.”

A történelmi regény semmit sem old meg, azon kívül, hogy sieteti a történelem regényesedését. A regényben megnyilatkozó humor az élet, a megváltás győzelme a realitások fölött. Hamvas egyik következtetése így hangzik: „Plancktól kezdve az elméleti fizika egyre több jelét mutatja az elregényesedésnek... Mi valamennyien nem a történelemben, hanem a regényben élünk”. Ami pedig a legénynek az ember megváltás-keresésében és megszentelődésében betöltött szerepét illeti,

¹Hamvas Béla fogadtatása Szerbiában (válogatás)

Hamvas megismétli ismert tézisé: nincs individuális megváltás.

A Karnevált egyetlen más regénnyel sem lehet összehasonlítani, a mű nagyon bonyolult, mégis olvasható: az olvasók széles körének készüli.

Könnyűszerrel vonhatnánk le belőle azt a megállapítást, hogy Hamvas szerint az élet nem tragédia, csupán karnevál, de ez így feltételezhető túlzott leegyszerűsítés lenne, még ha pontos is. Maga a regény cselekménye, fabulája is annyira összetett, hogy a formai elemekkel nem is kellene foglalkoznunk.

A legény társadalmi, ill. történelmi-társadalmi regényként is meghatározhatnánk, mert egészen 1884-től napjainkig, pontosabban a mű befejezésének időpontjáig öleli fel az eseményeket. Azt is mondhatnánk a regényre, hogy szerteágazó családregegy, mert cselekményének középpontjában a Bormester (Boromeus, Borkészítő) család áll, s ha ehhez még hozzávesszük a párhuzamon túlmutató Herstál családot, egy kifejezett családregegy áll előttünk több száz mellékszereplőjével együtt.

Hamvasnak e regénye azonban túlmutat a külső formajegyeken: a szerző e nagy történelmi panó alapján azt akarja bemutatni, mennyire bizonytalan és esendő az ember. Például az első generáció Bormestere (Virgil) identitászavarba keiül, szülővárosába indul megtalálni azt (ahelyett, hogy önmagában keresné és lelné meg), amit elvesztett, ebből azután egy sor téves döntés születik: sikertelen házasságra lép, arról is tudomást szerzünk, hogy fiát a szülőszobában a Herstál család újszülött gyermekével elcserélik, így a gyermekeknek is felcserélt sorsuk lesz... A regény nem csak sajtóságon magyar, nem csak a helyi körülmények által meghatározott: magában foglalja az első és második világháborút, és a cselekmény színpontja szinte valamennyi kontinens. Hamvas felhasználja a különböző kultúrákban szerzett jártasságát és ismereteit felsőfokon, ezáltal a legény elhíresült szcenikájával vitákat is indukál...

A legény egyik jelentős és megkapó sajátossága a gyakori és vérbő kommentálás. Mind a hét egység elején és végén, néha még közben is kommentálok találhatók,

melyek nem feltétlenül a szerzőtől származnak, ahol ügyesen és kíméletlenül ítélik az a regény már ismert vagy ezután megismerendő fejezeteiről. Nemcsak holmi költőieségről van itt szó, hanem az író műhelyitkairól, az olvasó azon lehetőségéről, hogy betekintést nyerjen a regény keletkezésének „technológiájába”. De ez sem ilyen egyszerű Hamvas esetében. Ezt az utat választva közben építi különleges képzeletbeli világát, majd alássa, rombolja, változtatja ugyanazt az olvasó szeme láttára, ezáltal az olvasó részesevé válik mindannak, ami előtte történik és alakul. Ezeknek a kommentároknak a következtében sok kis részlet kap teljesen más jelentést, néhány „kulcsfontosságú” esemény háttérbe szorul: még a tapasztalt olvasó is elcsodálkozik, mert úgy érzi, hogy egyszerre több regénycsípővel is találkozott olvasás közben, s minden attól függ, a regénynek mely elemei szerveződnek később egy új, egységes egésszé.

Az egyik alkalommal például az a vád éri a művet, hogy nincsenek jelentős és nagy női alakjai, amint ez a nagyregényekben elengedhetetlen kívánalom, és miután „helyt adtak” ezen észrevételnek, a könyv következő lapjain már meg is jelennek a csupa „grandiózus” nőalakok: valamennyien lemondván nembéli jellemzőikről, nő létükre autokratikus mezt öltönek magukra, matriarkátusi elveiket patriarkátusiakra váltják fel, így hozva önmagukat és környezetüket karikatúrizált abszurd helyzetbe. Többé aztán fel sem merül a női jellemek felvonultatásának igénye, de azért a későbbiek folyamán is találkozunk velük bizonyos kulcs helyzetekben.

Egy másik alkalommal, az első világháború kezdetén, a kommentár egyszerű magyarázatként szolgál: ha az egész világot kívánjuk értelmezni, akkor a főszereplő Bormester Mihályt ketté kell hasítani, megfelezni, hogy személyiségének egyik fele a nyugati, másik fele a keleti frontra mehessen, mert csak így leszünk képesek megragadni a világ egészét. És a két Mihály elindul a világ két végére. Egyikük a keleti fronton fogságba esik, Oroszországban találkozik egy rendkívüli asszonnal, háborús bűnösként szenved, végigéli a forradalmat, beutazza Ázsiát, aszkéta módjára él, megismerkedik

keleti filozófiákkal... A személyiség nyugatra került másik énjé üzletemberré lesz, kalandorrá, szélhámosná, önmagához hasonlókkal barátkozik, államférfi és néprbíbun lesz belőle, beosztása révén Ázsiába is kikerül és itt találkozik önnön másik felével: a harlekin és aszkéta ismét egyesül egy személyben, és így tér vissza Magyarországra.

Hamvas egy konkrét történelmi periódusban mutatja be az emberiség és az ember krízisét. Nagyon hasonló ez ahhoz a képhez, melyhez esszéiben jutott el, de itt minden indirekt módon, személyek, összeütközések, viták, élet-halál harcában nyilvánul meg. Ugyanakkor a regény sokkal inkább élelszagú és konkrét víziója annak, amit Hamvas a régi filozófusoktól és az újabb gondolkodóktól, régi és új kultúrákból megmenekített, esszéiben megfogalmazott. Ezért a közönség számára olvasmányosabb, többszű jelentésrendszerével élelszerűbb is. Bármennyire hatalmas terjedelmű is a regény, benne minden mesterien szerkesztett és elrendezett, még befejezésének nyitottsága is.

Az emberiség életének apokaliptikus ábrázolása a Hamvas filozófiájának kifejeződése, annak ellenére, hogy korábban már hangsúlyoztuk, a szerző csak bizonyos készlettel és keretek között hajlik a filozofálgatásra, hogy ő elsősorban író. Ezméit itt irodalmi alkotásban realizálta, irodalmi művet írt, de már előzőleg eljutott azokhoz a tézisekhez, melyeket az élet valóságával már szembesített. Ezért regényének több jelenete nem is az irodalmi mímézis szerint működik, egyfajta distancia keletkezik, az olvasó azonosulása a személyiség szenvedésével nem teljes.

Hamvas mestere az érzéletes megjelenítésnek, ugyancsak ezt az eljárást követi a morális dilemmák, az absztrakt világértelmezés konkretizálásához is, melyek ellentmondó vitákat váltanak ki az olvasók között. Egyébként nem lenne helyénvaló az a vád, hogy Hamvas a regényt filozófiai nézeteinek alárendelte. Másrészt a regény hátterében mindvégig ott áll Hamvas, aki az után nyomoz, mikor, mely pillanatban tért rá az emberiség arra az útra, mely zuhanásához vezetett, mely az „aranykorszak” végét jelen-

tette. A cselekménysor tulajdonképpen azt jelzi, hogy ebben az életszakaszban minden elhibázott, hogy a legény főhősének kiindulópontja téves, és hogy ez a későbbiek során már semmivel sem korrigálható. Igaz, itt nem is említi az „aranykorszakot”, mert ez a hosszú történelmi intervallum is túl rövid Hamvas eszméi számára, de tudjuk, a kívánt korszakot a Krisztus előtti VI. századba helyezte. Valamennyi hősnének csak a szenvedés marad, mert minden rosszul kezdődött, távlatok nélkül.

Függetlenül attól, hogy Hamvas néhány filozófiai gondolata ismerős számunkra, esetleg más szerzőknél is megtalálható, Hamvas olyan egységes művet hozott létre, amelyben az ellenállhatatlan humor mellett külön illik értékelnünk a regény szövegét át- meg átjáró kommentárok rendszerét. Hogy az ilyen valóság eljárási korunk és az ő művészetekhez való viszonyának mennyire sajátja, mi sem bizonyítja jobban, mint egyik későbbi esszéjének bejegyzése. Nevezetesen, amikor utolsó korszakában a Patmosz c. könyvét írta, a Bartók *Béla: Szonáta két zongorára* c. esszéjében ezt jegyezte le: „Amit a modern festészetéről írnak, hamarosan érdekesebb lesz magánál a festészetnél. A zenében is hasonló a helyzet. Guénon a mi korunkat a kommentár korszakának nevezi, olyan értelemben, hogy képtelenek vagyunk autentikus szöveg létrehozására. Erősségünk a magyarázatban rejlik. A modern festészet és zene kitűnő alkalom arra, hogy a kommentár jobb legyen magánál a műnél.” (1959-1963). Ujabb hivatkozás ez Guénonra, a vele való egyetértésre, de ami magát Hamvas és regényét illeti, bőségesen bizonyítják fergeteges ironiájuk segítségével ezen eljárás alkotóerejét, jóllehet ő maga is esszéiben a művészeti alkotások magyarázója és értelmezője.

32. Marginália

Telefonon keresett meg Milan Lazendity Zomborból (Csonopljanski u. 8.), Hamvasról érdeklődött. Ki tudja, hogyan szerezte meg a telefonszámomat (nem az én nevemen van). Talán azért ilyen szemfüles, mert postás a foglalkozása. Meglepődik, amikor azt mon-

dom neki, hogy nálunk nem jelent meg Hamvas Béla könyve. Felsorolom, mely folyóiratokban jelentek meg Hamvas esszéi, aztán kapom a meglepő választ: ő ezeket mind ismeri, össze is gyűjtötte a megjelent írásokat. Arról érdeklődik, hogyan járulhatna hozzá anyagilag a könyv megjelenéséhez. Éppen most hagyta el a nyomdát a Szavremenik (Kortárs) folyóiratban az *Unicornis* esszégyűjteménye. Luzenditynek még nincs meg, ezért küldök neki egy példányt. Ismét jelentkezik telefonon és kipuhatolja, nem sértene, ha viszonzná ezt valamivel: felajánlja, hogy küld diót, van neki diója. Ily módon szeretne baráti köszönetet mondani. Mit tehetnék, ebből a gesztusból azonnal kitűnik, Hamvas Béla nyomában jár

A HAMVAS-JELENSÉG

A magyar származású Hamvas Béla - a nagy varázsló, esszé- és regényíró, a betiltott hiteles európai gondolkodás nagy őregje, s mind ezek felett proféta, századunk kultúr-történetének kiemelkedő személyisége. Ma még azonban a távoli jövőbe mutató művei nem ismertek, feldolgozatlanok, azok értelmezésével, értékelésével adósak maradtunk. Abban, hogy Hamvas a perifériára szorították, hogy háttérben maradt és szimplifikáltak, semmi rosszat nem találok. A népszerű ismertség és elismertség rákfeneje még nem terheli ezt az író, mint mondjuk a nagyra becsült Borgest, akit ma már - Sioran szavai szerint - lehetetlen idézni, mert már rá hivatkozik a legutolsó zugíró is. Jóllehet szerb nyelven Hamvasnak még nem jelent meg önálló kiadása, lenyűgöző esszéi mégis mélyen gyökeret vertek a szerbség lelkének mélyén, hála mindennek előtt Sava Babic áldásos tevékenységének, aki igazi pontifexként (az igazi hídépítő) fiúi alázattal nagymértékben hozzájárult Hamvas gondolatának magyar nyelvről történő átültetéséhez és terjesztéséhez. Tehát Babic eddig már Hamvas esszéinek egész sorozatát fordította le és jelentette meg folyóiratainkban, elsősorban a Szabadkán megjelenő Rukovetben (amely két teljes kötetet szentelt e zseniális nagy magyar tevékenységének), akárcsak a nagy terjedelmű *Karnevál* c. regényét, amely már csak kiadóra vár.

(Dragan Jovanovic Danilov, 1992)

AMIKOR A MÉHÉSZ ISKOLÁSDIT JÁTSHIK

Világokat és méheket nevelt, közben a század lelkének megváltását egyengette írásaiban. Olvasásuk igénye bennem a méhészettel kapcsolatos.

Előzetes ismereteim Hamvas Béláról úgyszólván a nullával voltak azonosak, de az, ami engem végérvényesen arra ösztönzött, hogy minél előbb és minél alaposabban megismerjem e hatalmas géniust, számomra, a beavatatlan ember számára éppen azok a kiegészítő jelzések voltak, melyek az író meggyőződésének látszólag mellékes részét alkotják. Úgy tűnt nekem, hogy az igazi nagysága az ilyen személyiségnek éppen abban áll, milyen mértékben képes következetesen kivonni magát az előre egyeztetett nyilvános szemfényvesztések alól. Abban a mértékben, ahogyan bölcsességét az „itt és most”-ra képes vonatkoztatni, míg a mennyország örökösén másutt leledzik, az emberiség pedig csak egyre kering egyre elvarázsoltabb körforgásában. Lehetséges, hogy nekem mindez csak azok miatt a közönséges vízzel telt lavórok miatt tűnt így, melyeket Julius Cortasar emleget a megfelelő lebbbezhetetlen védekezés rendszerként, amikor is a társadalom képtelen megérteni azokat, akik úgy tesznek, mintha iskolásdit játszanának. Egyébként ez az a játék, melyben olyan házikót lehet nyerni, melynek „Túlvilág” a felirata.

Mégis, az a tény, hogy Cortasar ilyen rendszerekről írt, nem elegendő ok arra, hogy felfedezzem Hamvas. Felfedezése akkor történt, amikor Hamvas legodaadóbb hazai tolmácsolója és legszakavatottabb képviselője a világon /külföldön/ át törve az irodalmi irányzatok minden állóvizét /lavórait/, bennem felbressztette Hamvas feltételek nélküli leendő tisztelőjét. Sava Babic bennem és Cortasarhoz fűződő viszonyomban felismerte önmagát is és írójához való kötődését is. E feltételezéstől vezérelve keresett fel engem Babic, én pedig rajta keresztül fedeztem fel Hamvas.

Rátaláltam személyében korunk szerény „lángeszére”. A tudás alaposágával és sokoldalúságával egyáltalán nem túlterhelten ez az el-

me befogadta a Stonehenge-ről szóló eszmefuttatásokat éppúgy, mint az indián szöttesekről szólókat, mint a magány metafizikáját vagy a melankólia anatómiáját. Hamvas szellemisége otthont adott a térben és időben legtávolabbra sodródott civilizációknak, s jelentőségüket mindenki által elismerve, de már feledve, élővé varázsolja a kövületeket. A használati utasítással együtt korunk igazi névjegyét is léteszi Karnevál c. regényében, mely egyszerre mese és esszé, regény és költemény. A teljes létezéshez való viszonyát is kifejezik esszéi. Tulajdonképpen ezekben az esszéekben a világminőség és benne az ember egységének kutatása zajlik.

E kutatómunka során csatlakozik Julius Evolához és René Guenonhoz, mint az Egység filozófiájának képviselőihez. Ezáltal Hamvas ma még beláthatatlan következményeivel Herakleitoszt és Nietzschét követi Platon és Kant ellenében, akik a Kettősség filozófiáját képviselik. Nézeteinek megírásakor Hamvas közeledett Ortega vagy Cioran hasonló témájú írásaihoz, de ezért még csak lekicsinylésben sem volt része, csupán elhallgatatták, mint Hölderlint vagy Bataille-t. De Hölderlintől eltérően Hamvas nem örült meg, és Bataille-jal ellentétben nem is integetett a halálnak kacérkodva. Ehelyett a virágok növekedését figyelte és a méneket dús virágú legelőkre terelte.

Mindezt apró fokozatokban, de egyszer s mindenkorra fedeztem fel, miközben Babic munkáiba betekinttem. Nemrég Babic bemutatja Hamvas két világháború között megírt legnagyobb gyűjteményének fordítását. Babic előtt Hamvas neve ismeretlen volt a világban. Azt is mondhatnánk, Babic az igazi hazája Hamvas Bélának.

(1993. Szilvia Monrosz Sz.)

176. *Marginália*

Tatjana Drakulity azt terjeszti, hogy most már végül mindent tisztán lát. Hamvas Béla nem is létezik, csak én találtam ki, én magam írok az ő nevében szövegeket, megjelentve azokat először csak folyóiratokban, hogy meggyőzzem az olvasókat az író létezéséről, hogy alibit szerezzek, és ezek után már könyveket is írjuk. Hamvas életrajzát is - ezt állítja én találtam ki. Az író

nő három jólfésült, egyetemista forma magyarral találkozván az utcán, szóba elegyedvén velük, megkérdezte tőlük, mert hisz magyarok voltak, ismerik - e a nagy magyar filozófust és író, Hamvas Bélát? Kissé tanácstalanok lévén, azt mondták, ez a név valóban magyar, de ilyen nevű nagy magyar filozófus nem létezik. Tehát - fűzi hozzá az író - először én magam megírom Hamvas szövegeit magyarul, azután szerbre fordítom, fiát ezért ismeretlen Hamvas neve a világban, és ezért nem fordítják mások. Az egész csalafintaságot én magam találtam ki és a kulturális közvéleményt is orránál fogva vezetem, miközben titkon a markomba nevetek.

279. *Marginália*

Hamvas Béláról kevés fénykép maradt fenn. Különösen kevés a felhasználható művészi fotó. Talán éppen ezért szinte valamennyi meg-rázó erővel hat. Minden összegyűjtött felvételt rendelkezésre bocsátottam, hogy a legmegfelelőbbet válasszák ki. Válogatott műveinek három könyvéhez egyet-egyet. De bármennyire is válogattam, behatóan tanulmányoztam a felvételek alapján Hamvas Béla alakját, mégis meglepett a Patmosz c. könyvének elejére helyezett fényképe.

A képen egy a munkahelyén vizíerőművet építő segéd munkás /culáger/ látható, aki a „munkásosztály szebb jövőjén és boldogságának építésén fáradozik”. Az összetákoltt bódében triviálisan vagy olyan szakszerűséggel megnevezett szerszámok találhatóak, melyek teljesen zavart kelőek. Az ajtóban háttal a félfának támaszkodva ott áll oldalra billenve - Hamvas Béla. Csak tán nem az ajtófélfára ferde, és Hamvas képviselné itt az egyenességet? Munkásruhában van, öltözéke kortűnet. Mögötte a bodegában annyira sötét van, szinte kivehetetlen, micsapka van Hamvas fején vagy nincs. Ebben a kátrányj-sötétben egyedül Hamvas békés arca tűndöklök: ő mindent tud.

Közvetlenül mellette a fekete falon fekete betűs TILOS A DOHÁNYZÁS felirat a civilizáció egyetlen jeleként, alatta kerékpárjának hátsó kereke látszik a világgal való kapcsolattartás lehetőségeként. A fénykép legexponáltabb része a

deszkákból eszkábált ajtó formája: a korszak teljes összkomfortja, egy léccel kitámasztott ajtó szerűség a nagyvilágra kileső lyuknyi ablakocskájával. A támasztóléc /sötétszürke/ ajtóra és földre vetülő a sötét árnyéka egy ősi mágikus jelet - egyenlő szárú háromszöget alkot.

Hamvas Béla és az ajtó mint egy egyensúlyt alkotnak. A tiltást jelentő fehér tábla és a fénylő ajtódeszkák között mint valami mérleg két serpenyője között a világ tengelyében ott áll - Hamvas Béla.

A Patmosz kiadásának nagy formátumú lapján ott fehérlik Hamvas Béla fekete-fehér fényképe, melyben a sötét tónus kozmikus nővekszik, mintha az író a napfényes világűrben látnánk lebegni nagy tündöklésben, melynek fényesége az előző oldalra is átsugárzik. Ezen az előbbivel párhuzamos oldalon a TILOS A DOHÁNYZÁS tábla kiegészítőjeként ott a felirat: HITELES EURÓPAI GONDOLAT. Ilyen címszó alatt jelenik meg e kiadásban annak az embernek nagy horderejű három kötete, aki ennek az összetákoltt barakknak a kapujában áll.

Fekete, sötétszürke, világoszürke /fehér/ tündöklő nagy fényességben - ez ennek a kivételes értékű esszégyűjteménynek a címlapja. Meg tudunk -e békélni ezzel a fényképpel, és milyen kapcsolatba hozhatjuk az esszéekkel?

Nem szürke szín ez /fekete, fehér/, hanem hamuszín /mint a gyümölcs hamvassága/: hamuból való hamu...

Vajon intuitív rászert erre a könyv grafikus /M.M. Crni/ vagy valaki ezt megsúghatta neki, amikor Hamvas Béla Válogatott műveinek mindhárom könyvét telitalálatként összhangba hozta: a fekete, a sötétszürke, a világoszürke tulajdonképpen hamvasságot ad, itt minden Hamvas.

FELFEDEZÉS - UTÁNZAT - EREDETISÉG

Hamvas jól látta, hogy Nietzschében lejátszódott már az egész XX. század. Egyhelyütt ezt írja róla: „Le minden tudtál”. Egyébként még valamit megfigyelt, nevezetesen azt, hogy Nietzsche csak azt tudta, ami a hiányérzet megjelenési formája. Talán éppen ezért Nietzschét egyfajta véltlen bűnbaknak lehetne tartani - ill felfedezőnek. Hamvas,

hogy kiegészítse e hiányt, tovább lépett, nem is annyira a tudásban /hiszen ő maga mondja: „Azt akarom tudni, amit mindenki tud.”/, mint inkább annak gyakorlati alkalmazásában, állandóan élve önazonosságát, hogy így válhasson Eredetivé. Az elesett mai ember szempontjából azt is mondhatnók, neki sikerült a lehetetlen, pedig csak azt tette, amit kellett, és ami egyedül fontos: ha már életben van, akkor éljen is teljes életet. Egyetlenegy feladatot tűzött maga elé: „Effektíven létezni”. Kiteljesedni. E nézőpontból azt lehetne állítani, hogy Hamvas végül is kérelhetetlen harácsolója Nietzsche tanításának, jobb esetben a XX. század eszméinek, de ugyanakkor saját eszméinek megtestesítője, konkretizálója is. Hamvas elérte, megvalósította az embert, az egyetlen lehetőséget, a Homo normalist. Hamvas mindvégig a teljes egészet tartotta szem előtt. S hogy ez közvetlenül is szolgálhassa, a legnehezebb módszert választotta, melyet rosszul alkalmazva beláthatatlan következményeket von maga után. Pedig ő ezt mondja: „Csak semmi elv. Csak semmi meggyőződés.” Aki földhöz ragadatan értelmezi Hamvas, belebolondul. Meglátásaitól elszédül, és szép keveset vagy semmit sem tud belőle hasznosítani az életében. Természetesen nagy döreség lenne Hamvas vagy bárki mást követni anélkül, hogy tanulhatnánk tőle, sőt ez kifejezetten kívánatos is.

Hamvas a fegyelmet - tehát az élet gyakorlatát spontaneitással, ill. képzelőerővel teszi elviselhetőbbé, hogy aztán azt újra lecsitítsa, fegyelmezze. Mert maga is érezte az elátkozottság ízét. Mindent tudott, de nem tehetett semmit.

Mégis sikerült kitörnie. Ismerete a szerencsétlen ember sorsát. Mindent egyedül kényszerült elvégezni. Nehogy eszét vegyék ismeretei, mint Nietzscheknek, állandóan az ismeretek gyakorlati megvalósításán dolgozott. A „Gyümölcsóra” c. esszéjében ezt mondja: „Létezik olyan esel, amikor az ember előbb (ellép a lépcsőfokra, s csak ezután szerez erről tudomást. Sok szentnek a története ez. Nietzscheé is ez. Létezik azonban más eset is: az ember először ismereteket halmoz fel, s csak ezután lép tovább felfelé. Ez Pascal vagy Tolsztoj esete. Ez volt az én történetem is. Már előre tudtam, mi vár ott majd rám, mégsem jutot-

am el oda. Még mindig nem valószínűsítettem meg elképzelésemet. Ez a semmirevaló tevékenység esete: fennhangon beszélni olyasvalamiről, amit az ember még át sem élt. Megkísérlem, hogy ne semmirekellő életet éljek.” Itt nyilván a megváltásni gondol, de nem önmagáról, hanem másokról van szó. Ugyanebben az esszéjében ezt állítja: „Egyébként tudom, ha az ember önmaga megváltásán fáradozik, önámítás és hiúság rabja lesz, hiábavaló és üres lesz az élete, semmibevesző felszínes jógagyakorlat csupán, mint minden mágia, s végül az ember közömbös marad. Az embernek nem önmagát kell megmunkálnia, mert önmagát nem tudja megmenteni. Csak ha másokat művelek, legyenek akár állatok vagy növények, csak az lesz hatással rám, mert ez visszahatás ként működik.”

A posztmodern hiénái tudják, hogy az istenek már elhagyták a Földet. Ezt nagyon jól tudja Hamvas is, de azt is, hogy valakinek maradnia is kell. De hát lelkünk rajta. Mindent szabad. (Szlobodan Ility)

496. Marginália

A történet ismétlődik: amint nálunk megfordul egy magyar, valaki azonnal megkérdezi tőle, mit gondol Hamvas Béláról. Konrád Györgynek is feltettek egy ilyen kérdést a közönség soraiból: Mit tart Hamvas nagyságáról? Furcsa, hogy Konrád szükségesnek érezte elhatárolódását mindenfajta „izmustól”, és azt mondta, nem rajong egyetlen izmusért sem, így a hamvasizmusért sem, és mint irodalom, Marx is elfogadható. A legkevésbé sem, mondhatnám, ez izléstelen. Vagy tán ő nem tudja, milyen volt a marxizmus viszonya Hamvashoz és műveihez?

Konrád így folytatta: Hamvas még gimnazista korában olvasta, úgy gondolja a *Karnevál* c. regény kitűnő. Nagyra értékeli Hamvas finom iróniáját. Esszéi szerinte tele vannak túlzó retorikával és dagályossággal. Nem tud egyetérteni Hamvassal abban, hogy 5000 évvel ezelőtt az emberek tökéletes lények voltak és azóta csak visszafejlődnek.

Vereség ez, de Konrád számára!

505. Marginália

Jó lenne összegyűjteni és bemutatni, hogyan reagált a magyar kultúra az elmúlt évek során Hamvas munkáira és gondolataira. Be kellene mutatni részleteiben is az egyes személyek pozitív és negatív értékelését, kezdve Németh Lászlótól egészen Czákó Gáborig. A teljes meg nem értés és elutasítástól, a fenntartásokkal és kifogásokkal történő elfogadásig, aztán azokig a ritka személyiségekig, akik megértették Hamvas és csodálták. Tanulságos könyv lenne ez.

612. Marginália

Amint egyre közeledik az 1997. esztendő, Hamvas Béla születésének századik évfordulója, egyre nyugtalanabb vagyok: sikerül-e megjelentetnem ezt a kéziratot, sikerül-e szereznem elegendő pénzt a Hamvas - szimpózium megszervezéséhez?

Természetesen van még időnk, több mint egy évünk, de a kilátások nem kecsegtetők.

E kézirat megjelenítése nélkül ez a tervezett összejevetel torz maradna. Bízunk kell abban, hogy 1997. március 23-ig lesz még új szerb nyelvű Hamvas kiadványunk. Ha találunk kiadót. Ha szerencsénk lesz kettő-három akad az ún. nagy világnyelveken is. Ha szerencsénk lesz ezzel a szimpóziummal, akkor ez a két kerekasztal után /1991, 1995/ a harmadik összejevetel lenne Belgrádban Hamvassal kapcsolatosan.

660. Marginália

Kérdés érkezett hozzám a budapesti Széchenyi Könyvtárból: küldjenek-e a két világháború közötti Hamvas-művek xerox-felvételei helyett mikrofilmet? Mert úgy határoztak, ha már egyszer bibliográfiát készítenek Hamvas bizonyos szövegeiről, akkor mikrofilmet készítenek, hátha még majd kell valakiknek. Okos és előrevívó gondolat. Közleg a 100 éves évforduló, és egyszer majd Hamvas munkáira szüksége lesz a magyaroknak és a világnak is.

(Rajnicz János fordítása)

Szepesi Attila
HAMVAS BÉLA

Horpadt cipőid kilógtak az asztal alól. Ott ültél a félhomályos könyvtárszobában, 1961 őszén, magadba-száműzött férfi. Rég tudtad: a könyvek ki-tárnak és eltemetnek, többet tud náluk minden görbe fa. Például a könyvtár ablaka alatt zúgó vén gesztenye, ágain gerléket vendégelő. Vagy a tücskök, ahogy egyhangú énekük cirpelve emlékeznek a teremtés évszakára - a fű közt futkosó, kis orfeuszi férgek: mind csupa dallam, csupa napsütés. A betűk aszu tudása: több az emlékten éjszakánál, kevesebb a sejtelemnél. Lapozgattad a könyveket, kiszakadva a ragacsos áramokból, magad is tücsökként évmilliókra emlékező. És a fóliánsokból felidézted a kövek és kérgék mámorát, míg körötted zúgott a nagy könyvtárszoba. Csurgott az arany lámpafény, ajtó csapódott, írógép kopácsolt - s egy megsárgult könyvlapon a vén Lao-ce, a görbült mester bivalyháton kaptattott a réten át, autók távoli tülkölése közt, az októberi napsütésben.

FOTÓGALÉRIA

A fotó

par excellence XX. századi művészet. Nem több és nem kevesebb, mint a kavargó század, mint a vonzás és taszítás csapdáiból önmagát mentő ember hite: megtalálni, ami abszolút és igaz. Ugyanakkor a fotó egyedülálló sajátossága a dokumentum jellegű hitelesség. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a fénykép világában a művészi szubjektivitás tárgyiasul; ellenkezőleg: a döntő fontosságú szubjektív mozzanat éppen a tartalom kifejezésére alkalmas tárgy kiválasztása.

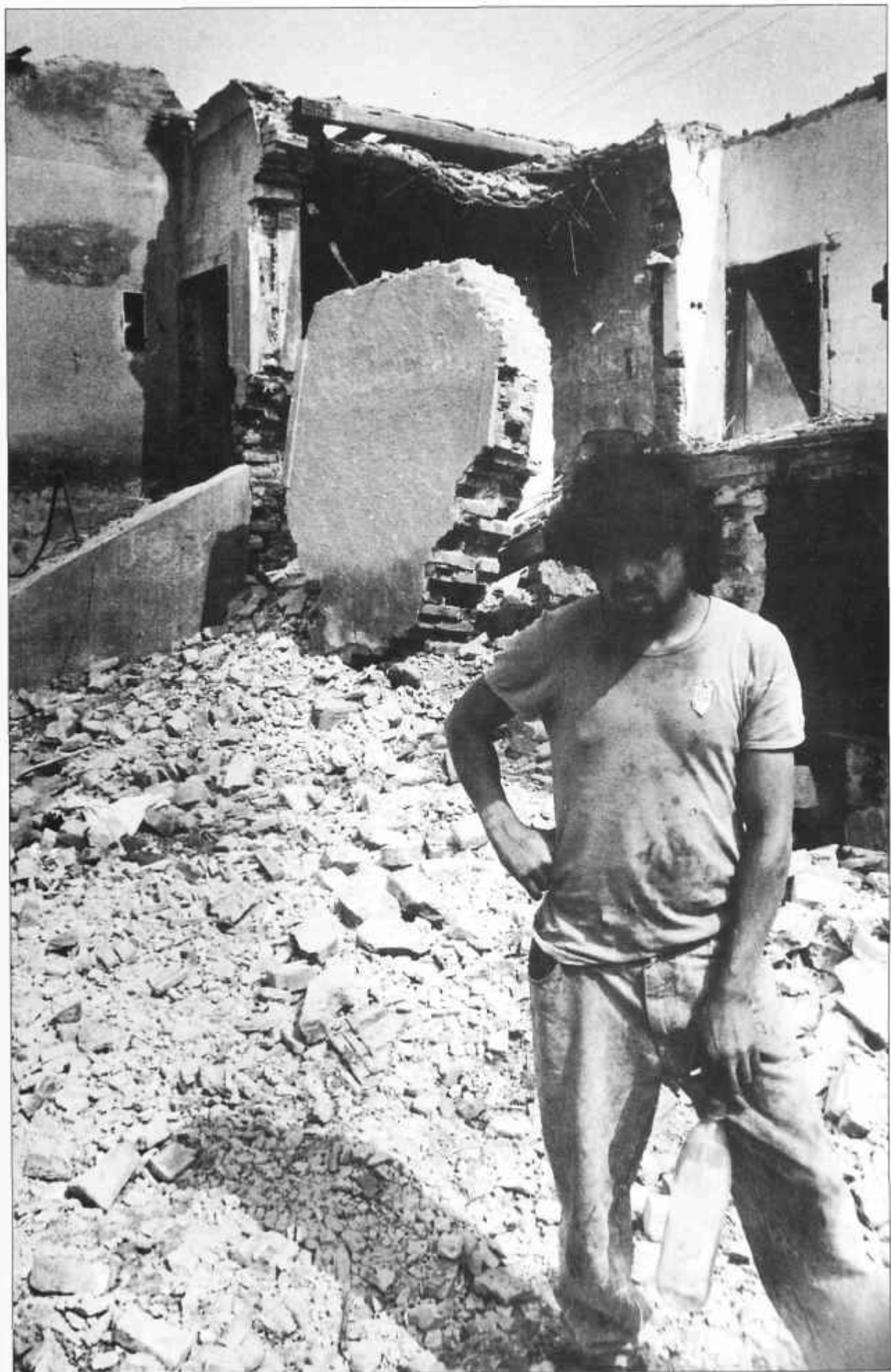
Szakony Attila

akkor és ott volt, amikor a vályogfalak omlásakor életek lettek semmivé, Lapjain ezért a visszavonhatatlan tragédia döbbenetét rögzíti. Fejbeverő hitelességgel.

Pék Pál

Kustos Lajos

AKIT SZÜLŐVÁROSA A SZÍVÉBE ZÁRT

Keresztury Dezső 1996. tavaszán

"Jó szívvél, szóval hadd köszönöm meg hű öregedként is, hogy kebeledre ölelsz" - írta válaszképpen szülővárosának, Zalaegerszegnek Keresztury Dezső 1984. őszén, amikor meleg szeretettel és nagybecsüléssel köszöntötték 80. születésnapján.

"Gyermeki édenkertje" a Jánkahegy volt. S bár jó vagy rossz sorsa az ország, sőt Európa távoli vidékeire vetette, mindig őszinte ragaszkodással gondolt az itthoni tájra. Írásai-ban fel-feltűnnek a görbe hátú dombok, a lankákon lapuló prészázak, a dúsan termő gesztenyefák emlékképei.

A hatvanas évek közepétől kereste a város a kapcsolatot Zala messzire került híres szülőiteivel. 1966-ban került sor a „Nevezetes zalaiak” kiállításával egybekötött találkozójára. A résztvevők között Öveges József, Pais Dezső, Kisfaludy Stróbl Zsigmond és Kamondy László társaságában jelen volt Keresztury Dezső is.

A város vezetésének felkérésére ő írt előszót az 1970-ben megjelent „Zalaegerszeg” képekgyűjteménybe „Emlékező jóreménység” címmel: *„A sors másutt jelölte ki helyemet, évtizedeken át nem jutottam el a pátriába. Amikor legutoljára arra jártam, alig ismételtem rá a városra... A külső kép biztató. Jó lenne, ha ilyen biztató képet kaphatnék a lélekről is, amely az újjáépülő városban él, azt formálja és vele formálódik! Bizalommal tölt el az is, hogy az emberek ismét jóhiszeműek, figyelemmel, sőt büszkeséggel fordulnak a jó hagyományok felé. Az érdemes múlt és az álomból lassan valósággá formálódó jövő értelmes összehangolására töreksenek.”*

Édesapja, Keresztury József is azok közé tartozott, akik arra törekedtek, hogy ipart, bimbózó gazdaságot, pezsdülő kultúrát élesszenek a hajdani „álmos-poros kisvárosban”. Három éven át a polgármesteri tisztség terhét is magára vállalta. Vitázott a villanytelep felépítéséért, a telefon bevezetéséért, muzsikált a város zenekarában, cikket írt a korszerű szőlőkultúra elterjesztése érdekében. Ez utóbbira maga is példát mutatott jánkahegyi birtokán. Az ott épült egykori prészázat a város későbbi vezetése - a '70-es években - helyreállította, emléktáblával megjelölte, s a köznyelvben csak Keresztury-házként titulálta.

Az évek során Keresztury Dezső és a szülőváros kapcsolata barátsággá érett. Rendszeressé váltak a viszontlátogatások, Keresztury rajta tartotta szemét városán: tanácsokat adott, bölcsen bírálta és elismert: *„Lélegzik ez a város, újul, magát is őrizve-kifejezve a jövőt is formálva mindennapi*

munkájával és ünnepeivel. Olyan szülőföld, amelyre nemcsak a gyermekkor emlékei, de a jelen eleven vonzása és a szépen alakuló jövő tervezgetése s kibontakozása is visszahívja azt, amit a nagyvilág sodrása messzire vitt onnét.” /Írja a város centenáriuma megjelent ünnepi kiadvány előszavában./

1974-ben a Megyei Könyvtárban tartott rendezvényen ünnepelte a város a 70 éves Kereszturyt. „Zrínyi” című drámájából színművész barátai /Sinkovics Imre és Gombos Katalin/ adnak elő részleteket. Ekkoriban jelent meg a Dunántúli hexameterek c. kötete is, felelevenítve a rég volt, de nem feledett gyermekkori képeket, színeket, illatokat. Emlékezve, hogy *„jó bora termett kis Zala-parti hazámban apámnak is ottan a Jánka hús-agyagú fia-dombján, mert jó fajt, nemes oltványt tett csak a földbe...”*

Az 1975-ös esztendő kiemelkedő eseménye volt, hogy a Városi Tanács, mint a legmagasabb helyi állami testület, október 20-i ünnepi ülésén Zalaegerszeg díszpolgárává választotta Keresztury Dezső akadémikust, a határainkon túl is ismert és elismert író, költő, irodalomtörténész, aki gazdag életműve és szülőföldje iránt nem szűnő érdeklődése és ragaszkodása alapján érdemelte ki a megbecsülést. Meghatottan fogadta az elismerő címet, s felszólalásában a következőket mondta: *„Ettől a várostól a gyermekkorai élményeken túl ... két nagy ajándékot kaptam. Az egyik ajándék a hűség. Engem 14 éves koromig itt arra neveltek, hogy ahhoz a földhöz, amelyen megszülettem, mindvégig hűséges legyek... A másik, amit ettől a /tágabban értelmzett/ szülőföldtől megtanultam: az arányérzék, a mértéktartás, az igazi nemes értelemben vett realizmus... Ez a város az elmúlt 30 év alatt lejátszódott fejlődésében ezt az arányérzékét valósította meg, ezt tartom legnagyobb értékének, amelyhez nemcsak mindig illendő, hanem lelki szükséglet is hűséges maradnom.”*

Büszkeséggel emlékezett a magyar történelem zalai származású vagy kötődésű nagy egyéniségeire, a józanság lángelméire, Deák Ferencre és Zrínyi Miklósról. Hálóval idézte egykori tanárait: Pais Dezsőt, Suszter Oszkárt, Marton Boldizsárt.

Rendszeresen „hazajárt” alma máterébe, a mai Zrínyi Gimnáziumba, amely legfőbb szellemi mecénásának tekintette őt. Gyakran találkozott a mai növendékekkel, beszélgetett velük emlékeiről, munkájáról, terveiről. Fontosnak tartotta a mai fiatalok érdeklődését: *„azon a kívánságlistán, aminek eleget kell tennem, első helyen áll a zalaegerszegi Zrínyi Gimnázium”.*

A '70-es években zenei és irodalmi alapítvánnyal kívánta jutalmazni az iskola kiemelkedően tehetséges tanulóit. Ezen alapítványok különleges értékét a személyes vonatkozások jelentik: elhunyt felesége - Keresztury Mária zongoraművész - Berlinből hazahozott egykori márkás zongorája, a felesége bankszámláján maradt összesen Bécsben vásárolt ezüsttál mint vándordíj -, s Keresztury Dezső állami díja, melyet az alapítványok céljára tőkeként adományozott.

1984 szeptemberében ismét jeles születésnapot ünnepeltünk, a nyolcvanadikat. Ezúttal a megye legmagasabb elismerését, a Zala Megye Tanácsa Alkotói Díját vehette át 80 szál vörös rózsával. Mindenütt meleg fogadtatásban részesítették. A Zalai Hírlap részletes képes tudósításban számolt be az ünneppel kapcsolatos eseményekről. „Szabadon szolgál a szellem” címmel Keresztury munkásságát méltató könyv- és dokumentum-kiállítás nyílt a Megyei Ifjúsági Központban. A Megyei Könyvtár bibliográfiai válogatást jelentetett meg „Keresztury 80 éves” címmel.

A rendezvénysorozat jeles színfoltja volt a Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben rendezett szerzői est, amelyen népszerű és neves fővárosi és helyi művészek, valamint a Városi Vegyeskar szólaltatták meg Keresztury műveit. A születésnap-i jókívánságokat az ünnepelt egy - erre az alkalomra írt - költeményével viszonzta. A „Köszönet a szülőföldnek” című verset maga a szerző olvasta fel. Az ünnepség egyik rendezője a Magyar Rádió Irodalmi Osztálya volt. Az ország nyilvánossága a „Gondolat” - a Rádió irodalmi lapja - adásában hallhatta a szerzői est hangfelvételét. A műsorvezető-riporter Rapcsányi László volt.

Az egykori alma mater is méltó módon ünnepelte híresé vált egykori tanítványát. Doráti Antal zeneszerzőt kérték fel egy Keresztury-vers megzenésítésére. Az iskolai kórus tolmácsolásában csendült fel az „Imádság” című mű. Átnyújtották a vendégnek az iskolaújság különszámát, melybe ő írt ajánlást: „Növekedj ősi iskolámnak sok jó diákja, s add tovább mi szépet és jót ad új világot: tedd életeredd iskoládd!” Az immár öt éves gyűlő Keresztury-díjasok külön is köszöntötték. „A ti vitorlátokban már komoly szél van, vigyázzatok a hajótokra!” - mondta búcsúzóul.

A gyarapodó évek terhére egyre nehezebben viselve rendszeres szanatóriumi kezelésekre járt Balatonfüredre. Ilyenkor mindig élt az alkalommal, hogy hazalátogasson, és néhány kellemes napot töltsön - felesége társaságában - az egykori családi hajlékban.

Ezek a találkozások és nagy beszélgetések becses emlékként őrződnek barátaiban, tisztelőiben. Láthatóan ő is kedvete elte bennük. Hogy tudott örülni egy-egy rég látott arcnak, a zalai kertekben termett gyümölcsnek, pohárnyi zamatos „hazai” borknak! Ilyenkor nagy szeretettel készültek a finom sütemények, Dezső bácsi kedvenc falatai.

A szülővárossal egyre erősödő érzelmi kapcsolatok arra késztették, hogy művészi gyűjteményéből adományt ajánljon fel Zalaegerszeg társadalmá javára. A város vezetése örömmel fogadta a nagylelkű ajánlatot, s ígéretet tett arra, hogy Keresztury Dezső kívánságának megfelelően fogja elhelyezni, megőrzéséről, kezeléséről gondoskodik.

Azóta elkészült a több ezer kötet elhelyezésére alkalmas szép könyvtárszoba. Az átadott művek szabályszerű katalógizálását és kezelését szakképzett könyvtáros végzi. A házat kívülről teljesen felújították, lakhatóvá tették, környezetét rendben tartják.

Az egykori ján-kahegyi préházból a „zalai tudományos gyűjtemény és könyvtár” a Zalaegerszeg megyei jogú város és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ALKOTÓHAZA lett.

A ház és a hagyaték kezeléséről - a városi közgyűlés megbízásából - az 1992-ben alakult Keresztury Kuratórium gondoskodik.

1985-ben - Zalaegerszeg rendezett tanácsú várossá nyilvánításának 100. évfordulóján - Keresztury Dezső volt a jubileumi emlékbizottság elnöke. Ünnepi köszöntőt mondott a díszünnepségen, részt vett a város első polgármesterének, Kovács Károlynak állított emlékkő koszorúzásán.

Sajnos kora előrehaladtával jelentkező testi gyengüléséhez betegségek társultak. Hosszabb-rövidebb idejű kórházi kezelésekre szorult. Ezért kényszerült távolmaradni a 90. születésnapja tiszteletére - 1994. szeptemberében - tartott városi ünnepi közgyűlésről. Képviselte magát az MTA is, Németh G. Béla akadémikus személyében, aki előadásában méltatta Keresztury munkásságát. Mint a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteletbeli és örökös elnökét köszöntötte őt Kovács Sándor Iván, a Társaság elnöke, s bemutatta a jeles alkalomra megjelent Keresztury-kötetet, valamint az „Irodalomtörténet” c. folyóirat különszámát is.

Utollára 1996. februárjában látogatott haza mindnyájunk Dezső bácsija. A füredi szanatóriumi kúrát követően két szép hetet töltött a Keresztury-házban. Felkereste mindenki, akit szeretett, számontartott, barátjának tekintett. Nagyon elégedett volt a házban végzett munkálatokkal, a könyvtárszobával. Megtárgyalta a Kuratórium helyi tagjaival a hagyatékra vonatkozó további terveit. Felidézett sok régi szép emléket a múltból, mesélte élete gazdag történéseit, érezhetően búcsúzkodott.

Még egyszer szeretett volna elmenni a gimnáziumába, még akarta nézni a Jánkán nemrég épült haranglábat... Sajnos a havas-csúszós útviszonyok, no meg lankadó ereje miatt nem kerülhetett rá sor.

Rövid időn belül még egy találkozási lehetőséget nyújtott a sors. A március 15-én kapott Széchenyi-díjhoz mentek Dezső bácsit köszönteni a város polgármestere és a Kuratórium tagjai. Legközelebb már csak a ravatalára kerültek zalai virágok.

1996. április 30-án hajnalban érkezett feleségétől a fájdalmas hír telefonon: heroikus küzdelemben elhunyt a Kútvolgyi kórházban. 92 évet élt Keresztury Dezső akadémikus, az Eötvös Kollégium egykori tanára, igazgatója, volt vallás- és közoktatásügyi miniszter, a RE.N. klub tiszteletbeli elnöke... az Állami Díj, az Akadémiai Aranyérem, a Széchenyi Díj, a Grillparzer-gyűrű, a Nagy Ezüstérem és a Herder-díj tulajdonosa. Halálával a magyar kultúra meghatározó személyiségét veszítettük el.

Sokan elmentek temetésére szülővárosából. Ravatalától végső nyughelyéig kísérték a zrínyis diákok ajkukon a búcsú dallamaival. Sírjánál a polgármester búcsúzott Keresztury társadalmá nevében. Sírba helyezésekor megszólaltak a szülőváros harangjai, elsíratta - a számára oly kedves - jánkahegyi kisharang is.

Ezután már csak személyes emlékeinkben, veretes stílusú, mély tartalmú írásaiban él velünk. Nem múlik el hét, hogy egy-egy kötetét leemelve a polcra ne merengjenék örök érvényű üzenetein:

„Tegyetek múzeumba mindent, ami csak odavaló.
Legenda nektek már a múlt,
lám szétesett.

Lökjétek hát ki véretekéből a kövesítő régi meszet,
de figyeljétek a bennetek élő üzenetre, parancsra,
mint ősi idők harangja.

Felszáll, s ormos egékbe keringve lehullik a pára,
mélyre ivódik a földbe, ahonnét jött,
gyökerekben lesz később tápláló nedv, szín, illat,
esetleg édes szőlő s bor.

Így tér meg az otthoni tájra

Újra meg újra a messzire ment fiú, hátha cső lesz jó szava,
s példák tettei.

Zárjátok szívetekbe!”

Turi Klára, Keresztury Dezső, dr. Gyimesi Endre és dr. Kustos Lajos

Keresztury Dezső

"ZALAI VÁSÁR", "A LÁNGESZŰ JÓZANSÁG FÖLDJÉN", "A JÓZANSÁG LÁNGELMÉI"

Az írásokat kommentálja Kovács Sándor Iván

A zalaegerszegi Keresztury-Ház Kuratórium legutóbbi ülésén, 1996. június 21 -én egybehangzóan állapítottuk meg, hogy Keresztury Dezső halála után máris tanúi lehetünk kultusza első eseményeinek.

Rajtunk múlik, hogy a Keresztury-kultusz kimerül-e a hagyományos formális megemlékezésekben, vagy az életművet tartjuk ébren és tesszük eleven tudati erővé.

Erre való törekvésünk első jeleként ajánljuk az olvasók figyelmébe az alábbi kommentált antológiát : az Illyés Gyulával 1943-ban "vívott" *Hidi vásár - Zalai vásár* verses vitát, *A lángeszű józanság földjén* című esszét /mindhárom a Magyar Csillag 1943- évi számaiban jelent meg/ és függelékül a jóval későbbi verset, *A józanság lángelméit*/1979-ben kiadott *Válogatott versek* című kötetéből/.*

A Pannon Tükör közlésével egyidejűleg különnyomatban is megjelentetjük az összeállítást, mint a *Zalaegerszegi Keresztury-Füzetek* első darabját, hogy a Kuratórium és a szülőváros Polgármesteri Hivatala segítségével eljuthasson az érdeklődők - elsősorban a zalai fiatalok - minél szélesebb rétegéhez.

Mint a Magyar Csillag szerkesztője, Illyés Gyula tág teret adott folyóiratában annak a disputának, amely Szekfű Gyula antológiája után /1939/ a "Mi a magyar ?", a "Hol a helyünk a világban?" kérdése körül alakult ki. A Pátzay Pál, Szabó Zoltán, Kodolányi János, Vikár Béla, Gábor Ignác, Lajtha László, Vargyas Lajos, Balogh József, Illyés Gyula, Keresztury Dezső írásait felvonultató eszmecsere-t Illyés maga kezdeményezte 1943 januárjában *Hidi vásár* című versével, amire egy hónap múltán a *Zalai vásár*-ral válaszolt Keresztury Dezső.

A Magyar Csillagról írt tanulmányorozatában Németh G. Béla Illyés folyóiratát úgy határozta meg, hogy a "háború utáni idők alakítására való felkészülést kívánta szolgálni", s felsejülő "jövőképei" közül a "konzervatív liberalizmus", a "népi államszocializmus" és az "eurázsiai" transzcendentalizmus különíthető el. Az utóbbi a Máraival még 1942-ben vitázó Kodolányi nézeteit fedi. Kodolányi "elhárítja azt, amivel Márai, szerinte, biztosítani szeretné" a nemzet megmaradását; elhárítja "a nyugati kultúra és civilizáció értékeinek, meg a magyar kultúra és civilizáció rokon, közös értékeinek egybeolvasztását", mert a magyarságnak ősi, eurázsiai transzcendens szimbólumrendszere volt, s töredékeiben még ma is van". (Kortárs, 1995.)

"Az őshaza odaveszett,/ de a vágy nem emlékezet" - válaszolta volna *erre* József Attila. Kodolányihoz képest azok a nagy XIX. századi költők is összefüggőbbnek látták Kelettől s Nyugattól hozott-kapott vonásainkat, akiket az egyik tanulmány invokációja megidézt : ">> Néz nyugatra, borús szemmel néz vissza keletre /A magyar, elszakadt, testvértelen ága nemének.<< Az ifjú Vörösmarty szavára Kölcseytől jön visszhang : » Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak, / Nyugati ég forró kebelem nem tette hideggé.<< Alig jutott öntudatra a magyarság újjászületett irodalmában, már fölmerül nagy kérdése, kultúrájának kettős volta." (Vargyas Lajos, *Hagyomány és kultúra*, 1943, II, 377.)

Kodolányit, az *Emese álma* című monumentális regényciklus második darabja, a *Holdvilág völgye* szerzőjét a Magyar Csillag kritikusa, Szabó Zoltán szerint a "Vörösmarty romantikus és Arany feladatszerű gondja gyötri, prózában azt a kort akarja megjeleníteni, amelyről hiányzó naiv eposzunknak kellene beszélnie." Kodolányi ehhez "külön nyelvet" vagy inkább ormánsági, Balaton-melléki "honfoglalás kori nyelvjárást teremt magának", ez aztán túlhajtott modorosságokba, önmagát kedvtelve "utánzó" bizarrságokba keveri. (1943, I, 432-436.) Kodolányi válaszolt a bírálónak, aki többek között kifogásolta, hogy egy "Móricznál szereplő, ismert kanászdalt » tett át a Balaton mellé, a honfoglalás korába<'<. A felelet lényege: "regényemben hőseim egy turknyelvű dalt énekelnek. E dal csuvas - tehát volgai bolgár - szövege a következő (persze, nem fonetikai írással) :

ii pusz vilyat, pusz vilyat,
pusz kuugyendzse chur vilyat,
ulmaa tsevar tyüzssek sinydzse
kaattseevalan cher vilyat

* A szövegeket alább abban a kontextusban értelmezem, ahogy a magyar költészet úgynevezett "csodaszarvas"-vereseit vizsgáló tanulmányomban nemrég helyet kaptak. (Öt versről van szó: Arany, *Rege a csodaszarvasról*, Babits, *Turáni induló*; József Attila, *A csodaszarvas*; Illyés, *Hidi vásár*; Keresztury, *Zalai vásár*. - A tanulmányt a C. É. T. folyóirat közölte 1996 augusztusában, s megjelenik *Kárpát szent bérc...* című könyvemben is.)

E csuvas szöveg kissé szabad fordítása a dalocska, amit közlök". - Ez a "dalocska" lenne magyarul a "Káka fölött, nád fölött / Horogvessző játszik, / Káka tövén, sás tövén / Réce-ruca játszik. / Dagadozó derekaljon / Legény, leány játszik." (1943, II, 493.)

Mutatis mutandis: majdnem oda hátráltunk vissza, ahol a *Rege a csodaszarvasról* 1865. évi "Sakhagin sakhaga ucsadi kulsár..." kezdetű tatár-üzbégfordításáról kellett szólnom. (Ezt az átültetést tudvalévően a Vámbéry Ármin által Magyarországra hozott "tatár atyafi": Isák Molla készítette Kiskunhalason, vendéglátója, Szilády Áron hathatós közreműködésével. Arany a fordítás első szakaszát mutatványként közölte a Koszorúban. A teljes szöveg még kiadásra vár.) Ha Arany verse olyan ősköltőiesen hangzik tatár-üzbégül-sugallja a párhuzam -, a Kodolányi-regény betétdalocskáját is rokonnépiesen ősvivé hitelesíti a csuvas szöveg.

Illyés versét, a *hidi vásár-t* (1943, I, 36) se tatár, se csuvas nyelvi hangulatok nem régiesítik. Csak ritmusa az Arany Csodaszarvas-verse óta kötelező nyolcas.

*Hol a vásár, ott a vásár,
közepében sámán kántál.*

*Tekerül a kocsma köré,
mint falu a tornya köré.*

*Közepéből, messziről még
az a síp, dob, rikolthatnék,*

*Itt kanyarog karikára
itt csobog Emese álma.*

*messziről még, az a lárma,
mintha Ázsiából szállna.*

*Mennyi utca, lenge térség,
futó állat, tarka népség.*

*A sík alján a tág napból
jön egy lovas pejlóvastól.*

*Ni egy kabar egy ugorral,
egy onyor egy vogullal.*

*Kelet nyíló kapujából
jön egy csorda, jön a pásztor.*

*Ilyen néppel, ilyen fórum
lehetél ős Karakórum.*

*A föld alól, mint a lélek,
mint a szöcske, ürge féreg,*

*Ni egy cserkesz, ni egy tatár,
egyik csendőr, másik csiszár.*

*mint a hangya, a tavaszi,
dől a magyar, az igazi.*

*Kerek a vár, akár az ég,
kereng egyre, mint a kerék.*

*Mint király a háznépével
jön egy hajdú hús ökrével.*

*Hát maga kínai ma mi ?
Láthatja jól, hogy vasuti.*

*Villan a felhőnyi porból,
kimennydörög a szíj-ostor*

*Forog nyugatra, keletre,
a néptenger keveredve.*

*Birka, borjú, a bikára,
szimatol a kun a jászra.*

*Van csízió, van dáridó,
görög, török, örmény, zsidó.*

*Mint az árvíz, mint megéledt
kétezer évnvi kísérlet,*

*Haj magyar sors, szétszakító
s újra összegombolyító.*

*a láthatár sír-árkából
dől a magyar, a javából.*

*Az a glóbus! itt van, itt jár,
Igyál magyar, szebb lesz mindjár.*

*Jön a gyerek, jön a bogrács,
kocsin fut a sátoros ház.*

*Égigérő porban szépen
nézd így jár keser levében.*

*Jön a kémény, ládd-a, füstöl,
jön az udvar mindenestől.*

*Szennyben, szagban, jajban, zajban,
így forgat egyre vakabban.*

*A kocsisor, mint a zsineg
gombolyaggá úgy tekereg.*

*Pokol ez, de - édes, mint a
bakanépnék a körhinta.*

*Ebben élünk, ebben főünk,
a napisten főz fölöttünk.*

Illyés Árpád című versének geneziséjét és Európa felé forduló szemléletváltását nyomozva újabban Domokos Máttyás helyezte el a *Hidi vásár*-t a költői életmű összefüggéseiben (Somogy, 1996). A harmincas évek versei közül a *Magyarok*, az *Ősapa*, a *Philologia*, a *Dülö-út* mutatnak a *Hidi-vásár* felé.

A kétsoros szakaszokká aprózott forma Arany öröksége, de a népseregszemle a *Turáni induló-t*, Babitsot követi. Van azonban egy közelebbi mintája is: Gulyás Pál *Újévi vásárfia - Tiszántúli köszöntő* című verse, amely először 1942. január 1-jén egy debreceni lapban jelent meg, majd *Az Alföld csendjében* című kötetbe is belekerült (1942). A Gulyás-vers különböző terjedelmű és szótagszámú szakaszaiból néhány kétsorosra alakított részletet ragadok ki a *Hidi* vásárral fennálló párhuzam szemléltetéséül:

Gyere ide, Árpád fia, itt van a szép vásárfia!	A halottak az élőkkel együtt ropják táncukat,
Túl a Tiszán és a Túron, itt van a szép Tiszántúlon!	Ond fiai a felhőkkel lejtik új csárdásukat. [...]
Egy nagy fehér lepedőre van kirakva, végy belőle,	Zúg a Tisza, zúg az örvény, ébredj fel Hadház, Böszörmény!
csak járd körül, mint a vizsla: ott a lajbi, ott a csizma,	Híres hajdúk és hunok, kiskunok és nagykunok!
Ott a liba, ott a ruca, ott szalad két mangalica, [...]	Ott szalad a lakodalmas csilingelő csodaszarvas!

Már Gulyás Pál alkalmazza a felsoroló halmozást, és maga a „lakodalmas csodaszarvas” is ott csilingel a köszöntő forgatagában. De sem a színes néprajzi szituációt megtöltő regösének-hitelesítésének, sem a látomások nem keltik fel Illyés figyelmét. A *Hidi vásár* egyneműbb, összefogottabb, a néprajzias-mitologizáló „tarka színpad”, „az új bazár” *Újévi vásárfia*-kellékei helyett a népseregszemle kavargására esik a hangsúly.

A *Hidi vásár* kétsorosai kifogyhatatlanul ötletesek, de hiányzik belőlük a historizáló stilizálás és az a távol tartó beállítottság, ami a *Turáni indulóból* érezhető. A *Hidi vásár* hitvallásosan átélt enumeráció.

Illyés *Hidi vásár-ára* a Magyar Csillag akkori legsokoldalúbb munkatársa, a szépírói teljesítményének javát is akkoriban alkotó Keresztury Dezső a *Zalai vásár*-ral felelt (1943, I, 130). A válaszversnek mottója is van: „A »Hidi vásár«-ra, baráti vita helyett”:

»Hol a vásár, ott a vásár, közepében sámán kántál«	rongyosan a nagy ég alatt kézből majszolják a halat
mint keleti mese, éled magyar élet, a jelképed.	s mintha mindnek füle fájna: kiabálás, süket lárma...
De van-e hát, tudja Isten, Ázsiában vásár ilyen,	Milyen más is, milyen látvány egerszegi híres vásár!
olyan néppel olyan fórum, mint voltál ős Karakorum ?	Mert ünnep a vásár napja, azért tették vasárnapra.
»Keleti« vásárt, no jól van, én is láttam – Gyurgyevóban.	Felkészül a vidéki nép, félesztendő untig elég
Volt ott örmény, zsidó, román, oros, bolgár, rác, turkomán,	s indítja a kakas szója, akár egy proceccióra.
volt ott annyi, hogy nézni sok: népdal, mozi, fürdő, piszok.	Ezeréves falu küldte, nem a puszták szele szülte:
Hadonászó, zajos család, mely nem érti egymás szavát,	a sok Szeg, Túrje Hottóval, Bucsuszentlászló Szentgróttal,

Besenyő, Csatár meg Botfa Szentpéterúrral egy sorba.	lacikonyhán forog a nyárs, sül a kolbász, jó fokhagymás:
városi nép is úgy ébred, várni a falusi népet,	csúszik arra, jobban, mint ő tokaji, a dombi vinkó;
jóemberét, atyafiját: az egyik hoz, a mási ad.	áldomásra húz a cigány, ipa vőt, az sógort kínál.
Tele is néppel a város, két fő-utca sátor-árus;	Hol a vásár, itt a vásár, nem az Obnál, a Zalánál.
másik város a domb alatt, rendben disznók, marhák, lovak.	Nem csak összeröfönt népség: ó-magyarság s kereszténység.
Takarosan, nagykendősen, borotváltan, ünneplőben	Falu, város a kurgánjuk, az Úr Jézus ügyel rájuk.
jár-kelet a nép nyüzsgő sorba, egymást értőn alkudozva;	Az a Bábel tömkelegje nem vonz engem napkeletre,
aki nézi, csendben megáll, csak az árus, az kiabál.	Ez tán nem oly dús költészet, de valóság, igaz élet.
Ez a vásár! mint egy ünnep! Sátrak alatt komák ülnek,	Ez csak álom, az csak ábránd, fonjunk abból szép szivárványt.

A *Zalai vásár* mottójában exponált „baráti vita” nyilvánvaló szemléleti különbségre céloz. Az Illyés -vers zalai parafrázisában Keresztury a „magyar élet” „keleti mese”-jelképeként fogja fel a *Hidi vásárt*, és „nyugatiason” felel rá. Igazi keleti vásárt a romániai Gyurgyevóban látott Keresztury – ő legfeljebb ott látott olyat, mint amit Illyés rajzol. Afféle az, mint Babits fogarasi Vásár-a: „vásári pénz koppan a *durva markon*, / *kilógó ing*, *zord busa szemívek*, / [...] *sötét örménnyel alkud az oláh*, // [...] *jön vastaglábú asszony sárga arccal*”

Illyés keleties *Hidi vásár*-ával Keresztury a maga zalai szülővárosa, Egerszeg „urbánusabb” „híres vásár”-át állítja szembe, és a vásári hétköznapiság helyett a vásárt, mint ünnepi alkalmat festi. Zalaegerszegi vásárba menni: akár a processióra, az úrnapi körmenetre! (A *proseccio* – ami a versben áll – a latin megnevezés népies alakja.) A Zala nem Ob, a zalai vásárnépet nem a „puszták szele” hordja össze; ők nem „a Bábel tömkelegje”, hanem ezeréves falvakból jött keresztények: „*Falu, város a kurgánjuk*, / *Az Úr Jézus ügyel rájuk*.” A *Hidi vásár*: „Az csak álom, az csak ábránd”, nem többre jó, mint „szép szivárványt” fenni belőle. Mintha megint József Attilát hallanánk: „Az őshaza odaveszett, / de a vágy nem emlékezet.”

Ugyanekkor írasa Keresztury Dezsőnek *A lángeszű józanság földjén* című tüneményes szülőföld-esszé (1943, I, 87–91).

A lángeszű józanság földjén költészete, könnyed kifejezési eleganciája s személyessége fölébe kerekíti az esszét a versnek, mert a *Zalai vásárt* nehezíti bizonyos téziszerűség s némi didakszis. Az esszé ötvennégy éve elteltével is friss, lenyűgöző írás:

Ifjúságom voltaképpen két szintéren játszódtott le. Zalaegerszegen és Nemesgulácson. A zalaparti mezővárosban születtem, s ott éltünk tizennégy éves koromig. Akkor a családi birtokra, Badacsony tövében lévő faluba költözködtünk. A külső élet adatai tehát alig igazítanak útba. De azt hiszem, ebben a kérdésben a külső körülményeknél fontosabbak az élmények. Az ember ott el igazán, ahol szívesen van, ahol termékenyítő benyomások érik, ahova a szeretet, az emlék és a vágy érzései kapcsolódnak. S én igazán szabadnak és boldognak mindig a városon kívül éreztem magamat, a -'hegyen ->, ahogy

felénk a szőlőskerteteket nevezik, fák, füvek és virágok között, a szabad ég alatt, tágas kilátókon surranó, csobbanó vizek partján.

A vidék, ahol gyermek voltam, meleg színekkel él emlékezetemben. Ez bizonyára másokkal is így van: a távolból visszaintő ifjúság felderíti a múlt legborúsabb tájait is. Az én emlékeim valószínűleg azért különösen szépek, mert a gyermekségem boldog volt. Szüleim tiszta polgári viszonyok között éltek; vigyáztak ránk, de gondosságuk soha nem vált szigorrá; természetünk szerint hagytak nőni bennünket. Körülöttünk mélységes béke honolt;

a háborúval akkor találkoztunk először, amikor a gimnáziumot kórházzá alakították át s hogy nincs minden rendjén, abból kezdtük sejteni, hogy apánk egyre többet ült hivatalában, ahol puritán gonddal intézte városának ügyeit, mindaddig, míg a túlzott teher alatt össze nem omlott. Elképzelhető tehát, hogy csak nekem oly ragyogóak ezek a vidékek; az én boldogságomat tükröztetik. De mégis azt hiszem, bennünk is ott él az a szépség, az a nyájasság, az a komolyságban is mosolygó, halk derű, mellyel az álom, s a költészet szőtte át emléküket.

Zalaegerszeg nem nevezetes s nem is különösen vonzó kisváros. Megyeszékhely, de csak vicinális vasútja van; a Déli prűszkölő gyorsvonatai két faluval arrébb csattognak el; mondják, a helybeli iparosság nem engedte annakidején ide vezetni a vonalat. Göcsej fővárosa, ezé az Isten háta mögötti országocskáé, ahol a én gyermekkoromban még tengelyakasztó sárba süppedtek ősszel s tavasszal a faluk, ahol azonban a magyarság egyik legeredetibb törzse él. Göcsejből jöttek hozzánk a vincellérek, a szolgálólányok s innen jött iskolatársaim egy része is. Tőlük tanultam meg a nyelvjárást s a népdalokat, velük mentem először falusi kirándulásokra. A göcseji atyafiak gyűltek be nagy ünnepekkor a főtérre s zsúfolódtak be a nagytemplomba az esperes úr recsegő orációit hallgatni. Ez a templom különben a város művészileg legjelentékenyebb épülete. A dunántúli barokk zömök, kissé nehézkes, de darabosságában is vonzó stílusában épült s úgy ül, terebélyesen, földhöz lapulva a város közepén, mint egy gondos kotlóstyúk. Kis emelkedésen épült, ugyanazon a dombon, amelynek másik felét a Vár foglalja el – ma törvényszéki börtön – s a várkert, ahol sötétlombú vadgesztenyék alatt Deák Ferenc bronzszobra álldogál a játszó gyerekek között. A város különben a lapos rétek felé húzódik, a gyakran áradó Zala csalitosá iránt; talán ezért is oly sok az ereszéig nedves ház errefelé. A magasabb részek csak újabban épülnek be; a Kálváriadombra, a polgárok legrégebbi temetőjébe, hajdanában nem egyszer csónakon jártak az emberek. Mi van még látnivaló? A megyeháza, a gimnázium, a Csányi-szobor; a Baross-liget, a göcseji harangláb? Idegennek mindez alig mond valamit.

Ami nem mindennapi itt, azt az embernél nagyobb alkotó formálta, a természet. A vidék enyhe domborulatában az Alpok tornyosodó hullámverése simul ki. A dombok lejtőin szőlők; igaz, inkább csak bicskanyitogató vinkől termelnek, de mégis átvészelték eddig még minden veszedelmet. Az utak felkanyarodnak a hosszan nyúló dombhátakra, két oldalukon présházak, kápolnák, haranglábak sora. A kertészkedés errefelé hozzátartozik a polgári életformához is. A mi szőlőnk a Jánka egyik kis fiadombján van; apánk maga telepítette s gondozta; gyümölcsöt is ültetett hozzá, méhest létesített, nyaralót, vincellérházat épített rá s az egészszet bekerítette gledicsiasövénnyel. Ez a szőlő, a »hegy« volt gyermekségemnek legboldogabb tanyája. A verandáról tág kilátás nyílik a városra, a távoli dombokra s he, Göcsej felé. Besenyőn, Botfán túlra; a Jánka gerincén szólalt meg mindig az esteli harangszó s a ház fölött, a hely egyik könnyöklőjén szokott éjszakánként tárogatózni ifjúkorom egyik legmulatságosabb alakja: »Sorsüldözte Ferenc, titkos festőművész s a haza vándor lantosa : költő«. Ez

a táj is az évszakok fordulása szerint változtatja arculatát; nekem mindig élénkzöld marad, virágzó fákkal s a nyíllá szőlő feledhetetlen, különös, könnyű illatával.

Gulácsra, nagyapánkhöz, eleinte csak vakációban mentünk. Első emlékeim itt utazásokról szólnak. Anyám hajnalban kelt s én, félig álomban addig könyörögtem, míg magával nem vitt. Az öreg kávédaráló nehezen cipelte a kocsikat: döggött-húzzok-meggsza-kaddok; de azért jöttek sorban, mint a közelgő csoda állomásai: Szepetk, Túrje, Ukk, Gógánfa, Sümeg, Tapolca. Ott kocsira szálltunk s pár perc múlva kitérült előttem a világ legszebb látványja, a szeszélyes hegyek között elterülő lapály; közeledett a völgy ölében, zöld lombok árvízében fuldokló falu s a falu közepén ott állt a pléhtető ház, melynek vadszőlős verandáján nagyapánk várt s Tyrász, a nyugdíjas vadászkutya ugrott a nyakamba. Ezt a vidéket folytonosan mozgásban látom, mert így éltem át: kocsiról.

Ó, ezek az ifjúkori kocsikázások! Egy életre elégséges benyomás szunnyad bennük. Szekerek és hintók, lovak, kocsisok, sallangos szerszámok és hámistrángok, elindulások és megérkezések, ezernyi út, elforgó s mindig rokon vidék, az évszakok s napszakok lágyan változó múlása, útitársak s kísérek; a hangulatok, benyomások, érzések és elmékedések micsoda roppant gazdagsága emelkedik fel ingó korállzátonyként az emlékezés hajjából, ha rájuk gondolok! Kocsin lépett életembe először a nagy terek napfényes varázsa, s a holdas éjék kísértetes ijedelme; kocsin parádéztam első szerelmem előtt, ma gam hajva, sárga kesztyűsen, serkedő bajússzal anyám tüzes csikóit s kocsiról búcsúztam az őszi ködbe bújít vidéktől, halálos bánattal, akkor azt hittem: örökre; a gyepelőt szorítva fakadtam sírva értelmetlen váratlansággal, mikor apám halotti ágya mellől hajtattam a pengő hidegben Tapolcára koporsót venni s löcsös szekéren zörögtünk haza a szőlőből, részegen gajdoló legényekkel és lányokkal, mikor az ittas kocsis majdnem a halálba vitt mindnyájunkat. S kocsiból láttam meg minden évben a Balaton csillámló víztükrét. Ez a pillanat mindig a szívembe nyílt. Nincs olyan év, hogy ne látnám többször is, de most is torkomban a szívem, ha megpillantom a tavat, az egyetlen, a leírhatatlant, a kimeríthetlent.

A Balatonról most nem is illik beszélnem. Felszínét mindenki ismeri, titkairól, igazi arcáról a szemérem s az irigység tilja szólanom. A völgyhöz kanyarodom inkább vissza s végignézek rajta hármashegy pincénk elől, mert onnan a legszebb. Balra a Badacsony tömbje, középen a kőkapu, lejjebb a korkováni szőlők. Jobbra a Gulács cukorsüvegje. Szemben a Szentgyörgyhegy kopár bazaltgongója s apró pincékkel borított lankái. Balról az edericsei hegy zárja le a képet; elmosódó háttéréből, mint egy finom Kisfaludy-rege emelkedik ki Szigliget. Jobbra nyílt a kilátás, Csobánc, Haláp, s ha szép az idő, Sümeg is látszik. A völgyben faluk s egy kisváros, patakok, utak, nádas csallitok s legfőként hosszú nyárfasorok. A meghajló nap átsugárzik a felszálló könnyű párán s mindent valami boldog, átszellemült, délibábos fényben old fel. Csend von. Szinte hallani, amint a széljárta hegyoldalakon duzzad s édesedik a szőlő. A táj mintha rélszenderben élne: nincsen egyetlen rikító színe; zöldjén áttetszik a bazalt kékes szürkésége. A legédesebb bor terem itt, de a hegyekről valami fanyar bölcsesség sugárzik. Nem csoda, sokat

láttak. Nem csak a természet vajjódását, a vulkánok születését, hanem az ember »hangyabolyi műveit« is.

Aki egy országrész történelmi szerepét a rajta belfelt tragédiák nagyszerűségén méri, Zalát könnyűnek találhatja. A magyar életnek nem játszódtak le errefelé sorsdöntő jelenetei. Pátosz nélküli vidék ez, kissé félreeső, de bensőséges, mély hagyománnyal gazdag. Telve von emlékekkel; az őstörténet, a római kultúra, a népvándorlás s az Árpádok kora mind itthagya életének nyomaait. Olyan műkedvelő régiséggyűjtő, mint Darnay Kálmán, gazdag múzeumra valót szedett össze belőlük. A vidéken egymást érik a templomok s erődített helyek ép vagy rombadőlt maradványai; a hét híres vár köveit a regényes regeköltészet tette közismertté; Tihany nemzeti ereklyénné vált. Tagadhatatlan, a megye nem büszkélkedhetik világhírű építészeti és művészeti emlékekkel, a barokk is, melynek építészeti újraformálták a Dunántúl képét, csak helyenkint alkotott errefelé remekeket; például Sümegen a püspöki nyárikastélyt s Maulbertsch freskóit. Főúri kastély is kevés bukkan elénk s a régiiek ezek közül is inkább a nemesi udvarházak egyszerűbb stílusában épültek. De mennyi grácia, mennyi ízlés van a módosabb parasztházak romános kőtornácain, barokkos oromfalain s ősi, fával, zsuppal, náddal élő díszítő elemein!

Vérbúlsú, a vad, Veszprém körül telepedett meg, Koppány, a lázadó, Somogyból támadt fel István ellen. Zalában, úgy látszik, inkább a csendesebb, bölcs urak foglaltak szállást népeikkel. Azóta se indult ki innen forradalom; a meggyűlt indulatok legfeljebb hét határra szóló bicskázásokban kerestek utat maguknak. Igaz, hogy a megye a kivételes, lázas építőkből sem igen adott a nemzetnek. Festetich György például, a reformok terén Széchenyi legnagyobb elődje, azok közé a magyarok közé tartozott, akiket, mint »fontolva haladók«-at annyiszor megvádoltak lassúsággal, de akik ebben az országban rendesen a munka dandárját végezték el. A Keszthelyi Helikon is a nyájas műzsák találkozójának készült. Azok a dunántúli költők jöttek össze ott, akik Kazinczy házard stílusreformjával szemben a nyelv hagyományos géniuszt védelmezték. Vezérük Kisfaludy Sándor, akinek verseiben először vált beszédessé a magyar táj, s épp ez a föld, a zalai köznemesi világ éneklője volt. De Berzsenyi is szívesen eljött a nyájas Keszthelyre, a kék hegyek közé, »melyeken a nektár csorog s az öröm dala harsog«, a »századokat látott vadonok« mellé, ahol »a szilaj Arkászok legelészve terelgetik a nyájt s a kies estvéken nyögdécsel lassú furulya«. Csakugyan Zalában ne történt semmi világraszóló; az országintéző urak Füredre is - ahol különben az első állandóbb magyar színház épült a Dunántúl - legfeljebb előzetes országgyűlési megbeszélésre jöttek össze, mint 1825 nyarán. A megye legnagyobb szülőtte vitathatatlanul Deák Ferenc, a bölcs, aki nem szenvedélyeivel, lázas tettvágyával, képzeletének vagy műveltségének ragyogásával tünt ki, hanem nyugalomával, megingathatatlan jogérzékével s lángeszű józanságával.

Ahogy a táj, úgy él emlékezetemben a nép is. Évtizedekkel ezelőtt, még ifjú fejjel, csodálkozva olvastam Berzsenyi jellemzését a somogyi pórokról, akik között úgy élt, oly számkivetetten, mint a lelkes fehér ember a bunkós bennszülöttek közt. Az a kép is, melyet bosszús falu-

kutatóink könyveiben találtam, eléggé újszerű volt nekem. Én másként ismertem a népet, pedig közötté éltem, a nyarakat a falusi gyerekekkel játszottam, kalandoztam, verekedtem át; részt vettem később munkájukban, ünnepeiken, temetéseiken s lakodalmaikon; ismertem vágyait s gondjaikat. De sem kizsarolt s halálra éheztetett helótával, sem dühtől rekedt, ordas csikasokkal nem találkoztam közöttük többel, mint a városokban, az urak és polgárok között. Igaz, hogy gyermekkorom földjén aránylag egészséges a birtokmegosztás. Nagybirtok, ha van, több határban helyezkedik el kisebb darabokban; a köznemesi földek 50-500 hold között mozognak; a közbirtokossági erdők, legelők, a sokoldalú, majdnem kertészkedő gazdálkodás a kisebb gazdáknak is módot adott, a napszámos szegénységnek állandó munkaalkalmat biztosított. Vannak, akik az itteni nép szelidségét azzal magyarázzák, hogy a vidék katolikus. A vallás csakugyan erősen befolyásolja a zalai nép életét - Móricz Zsigmondnak oda kellett mennie, hogy már féfikora delén, találkozzék olyan törzsökös magyarokkal is, akik nem kálvinisták, - de a vallás csak egyik magyarázó ok. Érzésem szerint fontosabb az, hogy a vidék urai együtt éltek a néppel, hogy tömegelnyomás és szolgaság arrafelé ismeretlen volt; a tehetséges parasztyerek megtalálta az utat felfelé. Hadd említsék meg itt egy játszótársamat, a szomszéd suszter fiát, akitől később Párisból, Berlinből, Londonból, New Yorkból kaptam leveleket, aki ma Pest egyik legkeresettebb divatszalonjának tulajdonosa, de megvizsgáztathatná például a francia gótikából a szakembereket. Ő csak kiöltő, de nem egyetlen példa.

Ifjúkoromban még közelről ismertem meg ezt a megingott középnemesi réteget. Bár a családfők között sok volt a diplomás ember s az asszonyok kitűnő, nem egyszer külföldi intézetekben nevelkedtek, e familiák nagyrésznél még kötelező volt a falusi munka tisztelete. Kitűnő gyümölcstermelők, szőlészek, állattenyésztők, kertészek akadtak soraikban; a vetélkedés, harag, góg és gyűlölet széthúzó erőit akkor még úgy ahogy ellensúlyozták a hagyomány, a rokonság, a baráti összetartás szálai. A nép között éltek, mint bírók, vagy első a tanácsban s műveltségük hasznára vált a falusiaknak is, akik nemcsak a barokkos oromzatokat másolták le az úrilakásokról, hanem az észszerűbb gazdálkodásra is kaphattak példát és tanácsot. E családokban, úgy emlékszem, csaknem mindenütt patriarchális szellem uralkodott. Ismertem olyan urat, aki török basaként élt cselédei közt, gazdasszonyát vette, már felserdült gyerekekkel feleségül, s a tehenesek, béresek közül is nem egy apjaként tisztelhetette, de ismertem olyan nemzetes asszonyt is, aki szigorú eréllyel örködött a falu erkölcsi fölött. Keresztanyám házába például cselédgyerek engedelem nélkül be nem léphetett, de özvegyesre jutva, évtizedeken át ő ruházta, nevelte vincelérjének számtalan gyermekét; ha kellett, külön kosztra fogta őket a maga konyháján. S e szorgos, sokszor szenvedélyes gazdák és gazdasszonyok nem süppedtek szükségképpen parlagi műveletlenségbe. »Az ember tragédiájá«-ról nagyanyám öccsének asztalánál hallottam először, a világirodalomba keresztanyám könyvtárában szédültem bele, s az első Beethoven szonátát soklányos nagybátyám játszotta el nekem.

Persze ez a képnek csak egyik oldala, a szebb, az ábrándosabb: a vidék nyári napsütésben. Esztelenség s az igazsághoz való hűtlenség lenne eltagadni mellőle a másikat, az árnyékosat, az ijesztőt. A gyengéd zalai hal-
mok között is élnek démonok, a táj néha ködbe süpped s a sár magába nyeli az ember apróka műveit. A gomolygó pára látványnak gyönyörű, de a valóságban megüli a lelket s megtámadja a tüdőt. Mennyit pusztított a tüdővész csak a mi környezetünkben is! Az én falumban, gyermek-
ségem idején, a fiatalság virágját vitte el. Sok halottat lát-
tam: kékre vált gyerekeket, szelíden elszunnyadt öregeket s vérbefagyott legényeket. S mennyi romlásnak voltam ta-
núja, hány szenvedélybe, gyűlölködésbe, italba szédült emberrel találkoztam, mennyi szétzúlló vagyonnal, hány családdal amelynek elkínzott vagy fennhéjázó asszonyai s félkótya, durva férfijai, mintha Dosztojevszkij regényei-
ből léptek volna elő! Kísértetlátó álmaimban ma is feljár még annak a lucskos, késő őszi éjszakának emléke, ame-
lyet a kies völgy ölén, idilli szőlőskert és fenyőliget köze-
pén álló, festőien szép úri lakban töltöttem a delírium tremens felé közeledő családfő, rákos, csonttá aszott fe-
lesége s beteg gyermekeik társaságában; a kis halomra felkúszott a hideg köd, a szennyes égen valahol fenn vad-
ludak kiáltottak s a férfi részeg horkolását veszekedő cse-
lédek szitkai szúrták át a kietlenül felderengő hajnalban. Emlékszem délzalai benyomásaimra is, a kerítés nélkül egymásra hányt, rogygyant gerendaházakra, a sápadt gyerekekre, a nép irtóztatós magárahagyottságra, a köz-

botrányt élvező züllött papra, aki a lelkiek helyett egészen más táplálékkal látta el híveit. A sivatagi, télen ürességet ma is a kisvárosi, »bélebűzhetk« társasági »krém«élete jelenti számomra.

De mindez az emlékezés iszapos mélyein bolyong csak. A felszín világos s lebegő könnyedségével feledhe-
tetlen.

Tudom, ma már más világ járja. A régi megszű-
nőben von, vagy el is merült már. Az udvarházak lakói kö-
zül egyre többen költöznek a városba, a falvak társadal-
mi s gazdasági képe megváltozik. Gulácson is ipartelep
működik már, a régi családok elmúlóban; helyüket új hi-
vatalnok-értelmiség foglalja el. Sokszor hallok fanyar, ke-
serű híreket a pátriából s mikor ott járok, mindig több az ismeretlen arc, az új, idegen benyomás. Öregszem s más
színből mutatkozik a világ. De éppen ezért lesz mindig szebbé, tisztábbá s áttetszőbbé az a kép, amelyet gyer-
mekkorom tájairól emlékezetemben hordok. Megérik, mint a gyümölcs, zamatos lesz, mini az óbor, zárttá, befe-
jezetté, mini a műalkotás. A valóság bizonyosan nem egy ponton más. Az idők idegesek s az emberek nyugtalanul
sietnek a változás felé. De a hegyeken a történelem pi-
hen s a lankák mosolygó derűje nem változik. A zalai ter-
mészet a valóságban is költői, sőt több: emberi. A szőlők-
ben telnek a fűrtök, a mezőkön érik a vetés s a napfény-
ben fürdő dombokon úgy vegyül össze a mandulafa s a szelíd gesztenye a karcsú nyárfákkal, mint a bibliai tájak ciprusai az olajfával és a fügebokorral.

A lángeszű józanság földjén a Zalai vásár ember-és tájszernéleteéhez is magyarázatot ad. Vásár nincs benne, de van ünnepi mise; a városkák, falvak, hírességek nem kapnak karakterizálást; csak egy-kettő említetik például a Zalai vásár-ban is felbukkanó Besenyő s Botfa: "A mi szőlőnk a Jánka egyik kis fiadombján van; apánk maga telepítette s gondozta; gyümölcsöst is ültetett hozzá, méhkast létesített nyaralót, vincellérházat épített rá s az egészet bekerítette gledicsiasövénnyel. Ez a szőlő, a »hegy« volt gyermekségemnek legboldogabb tanyája. A verandáról tág kilátás nyílik a városra, a távoli dombokra s be, Göcsej felé, Besenyőn, Botfán túlra; a hegy egyik könyöklőjén szokott éjszakánként tárogatózni ifjúkorom egyik legmulatságosabb alakja: Sorsüldözte Ferenc, titkos festőművész s a haza vándorlantosa: költő. Ez a táj is az évszakok fordulása szerint változtatja arcukat; nekem mindig élénkzöld marad, virágzó fákkal s nyíló szőlő feledhetetlen, különös, könnyű illatával."

Ez a szeretet, az emlékezésnek ez a meghittsége teszi öntudatos vallomássá a Zalai vásár-t is. A zalai nép - mondja az esszé - nem a puszták népe: az úr Zalában polgári foglalkozást tanult, a paraszt tehetsége kibontakozhatott, „a falusi munka tisztelete” minden rendű és rangú családban kötelező volt.

"Illyés Hídi vásár s Keresztury Zalai vásár című verses vitáját" már Németh G. Béla úgy összegezte, hogy Keresztury zalai tájrajzait hívta segítségül az érveléshez: „Illyés mintha megirigyelte volna Kodolányi, Sinka, Móricz stílusát és világát, valami folkllór-naturális, mondjuk, ugor-türk-szamojed orientális bazár-archaikus-anarchikus vá-
sárt festett - Keresztury józanul fontoló-szemlélődő, tisztán öltözött, meggondolva szóló, ismerősöknek örvendő, ita-
los hejehujáktól idegen vásári képet rajzolt. S ezt tette akkor is, midőn dombos-hegyes szülőföldje gondosan mun-
kált mezejű-szölejű tájait idézte föl, hol nem a nagy verekedések és a legendás úri csínytevések adják a virtust, ha-
nem a tisztesség, a gazdaság, a család ápolása." (Irodalomtörténet, 1994)

A több mint harminc évvel későbbi vers, A józanság lángelméi már címével is A lángeszű józanság földjén című esszéje utal:

A mélyresüppedi szemű, szova-nincs költő,
a hatvanévesen agg király, a Palota foglya
verset kezdett „a jó öreg úrról”, eltűnődve:

nem volte abban „nagyobb az ember a hazafinál”?
de mint annyi más műve, ez is töredék maradt,
mert a régi sereget szétverték a régi hitek
kiégték, az aranyfényű szavakat rézgarasként
csörgették hamisítók.

Egy évvel az Őszikék előtt

meghalt a férfi, aki szintén nem futott el,
túrta s túlélte Haynaut, Bachot, kívárta a jobb időt,
s alkudott szívós türelemmel, a végső törmelékig
megőrizve mindent az újratemendő haza
eszményeiből - amikért hány jó társ adta
vérét s elméjét! - mit megmenthetett, óvhatott,
míg csak a geszti bolond szél első lápi fuvalma
fel nem emlte a hazardon taktikázó utódot,
ki „szegre akasztván a bihari pontokat” áttallépett
a táblabírón s félresodorta koncra-éhes
újkori martalócaival.

A Megyei Könyvtár
mellett áll az Ómegyeház, amelyben visszavetette
követi megbízatását, mivel ólmosbottal, itallal
szerezte meg neki pártja; előtte magaslik
közhely-bölcs államférfiu-mozdulattal szobra,
mely alatt platánok árnyékában ott golyóztunk,
fogócskázunk szilaj gyerekeként, s melyet
- tisztelet érte a szülőföldnek! - le nem dönthettek
a képrombolók. A hőskorszakban ide gyűltek
egykor a kuruc vármegye kis-urai.

Ó azok
a siratnivaló kis falusi kuriák! térdig
nedves falu néhány szobával, ahol nem csak
henyéltek, mulatoztak, de olvastak is, a hon
dolgoiról vitáztak nagy rómaiak s a reform-gróf
érveivel. Ilyenben héjázta Berzsényi egykor
hérosz-leikét, istállóból lett könyves-házában Horváth
magyar Enciklopédiára készült, itt írta össze
ötödfélszáz szép énekét s csinált az istenhátamögötti
Göcsejben poétriákkal Helikont. A nép Kastélynak

hívta az udvarházakat, mert törzsfő-sátrakként ültek
a zsuptetős, faragott, kontyos-homloku borona-viskók
között.

Söjtör, Kehida: Deák is ilyenekben érlelődött.
Mikor az „ősi dicsőség” parancsait felidéző
költő-barátja hallgatag lomhaságáért feddette, így irt:
„Nézd a bivalyt, mely lassu, de hogyha emel,
nagyot emell!” Ő is kivonszolta nemegyszer
megyéjét a sűrű sár-agyagból; emelkedő
fénnel állócsillag lett a feltápászkodó
ország egén; homálytalan a borulatban is:
némasága beszélt, ha csak arra volt lehetősége,
ha lépett, nehéz komolysággal az elérhető
felmérve; nem szédült szakadékok s ormok
közt roppant terhekkel vállán; egyszerű volt
a parádézó felpezsdülésben; remény nélkül is
emberség példáját mutatta.

A két nagy öreg
bronz szobor-mása ezért is ül talán oly
fáradtan meggörnyedvén a habosan áradó
főváros főterein, az újuló világban. Nagy multak
emlékei? Józanság, hűség lángelméi: utolsó
egy nagyszerű nemzedékből, mely a világszabadság
fényébern az itthoniért küzdött, konok reménnyel
mind magánosabban. Bihar sivatag-tölgye a költő,
Zala gesztenyéje, berkenyefája a bölcs: megálltak
rendületlenül helyükön: növekedtek ritka napsütésben,
sűrű viharban felzúgtok megreccsenő derékkal;
gyökerük hozta a mélység, lombjuk az ég
parancsát, szelek a nagyvilág híreit: koronájuk
alatt elfért egy nemzet, míg éltek vénen is lombosodva.

A vers mottója „Deák Ferenc emlékének” ajánlja ezt az újabb szülőföldvallomást, egyszersmind megidézi a másik „józsanság-lángelmét”, Arany Jánost. Arany az irodalomtörténész Keresztury Dezső „Deák Ference”: kis Arany-könyvétől (1 937) a *Mindvégig* szintéziséig (1 990) elkíséri. Fővárosi dolgozószobája falán is a zalai és a bihari „lángelme” arcmását tartotta, s ha Deákról vagy Aranyról szólhatott, mindig volt ihlete és mondanivalója. (A *Palota foglya* címmel például külön is kiadta az Arany-monográfia ama fejezetét, amely Arany akadémiai főtitkárságának „börtöneit” tárgyalja.)

A mikor Deák 1876-ban meghalt, az Akadémia - akárcsak Széchenyi elhunytakor - Aranytól kérte-várta a gyászünnepre az ódát. De ő most elhárította a megtiszteltetést. A *jó öreg úrról* címmel azonban fennmaradt egy Deákot megidéző 1 877 utáni verstörredéke:

„Öreg” névvel hódolt eszének
Az a bizalmas tisztelet,
Mely a szívet nem érzi vénnek,
S midőn tisztel, inkább szeret.

A fennmaradt huszonegy sorból csak négyet idéztem.

Azért nem többet, mert a Keresztury-kultusz értelmes ébrentartására visszatérve azt javasolhatom: a zalaegerszeji Keresztury-Ház Kuratóriuma vagy a Pannon Tükör szerkesztősége írjon ki zalai diákoknak pályázatot A *józsanság lángelméi* elemzésére. Hányják fel ők a versbe is beleírt Megyei Könyvtár könyveit, nyomozzák sorról-sorra, mi mire vonatkozik a versben, milyen nyelvi, tárgyi és források szerinti magyarázatot kell azokhoz fűzni, vizsgálják meg, hogyan tükröződik abban Zalaegerszeg s Zala topográfiája és művelődéstörténete, értelmezzék ők, mit tudunk meg az ország akkori közállapotáról, továbbá, hogy miként van benne A *józsanság lángelméi*-ben Keresztury Dezső embereszményének foglalatja; ha tetszik, a maga vágyott önarcképe is.

fontos, hogy a helyi múzeum a legjobb művelődési
intézmény. szerepe nem lenne ugyan a kurátorium-
ban. Mert, bár a gyűjtemény egyelőre a városi könyv-
tár fiókja, így lenne jó, hogy már intézménye-
fiókja is legyen. Tölként arra gondoltam, hogy kelet-
gőn ide a zalai éret, must jellemző emlékeiből is
néhány reprezentatív darab, melynek értékei erek-
tye plág, így is igazolva legyen a ház neve,
amelyt apám építetett. Mivel a házhoz fűzős és szá-
raz pinca is tartozik, abban el kellene helye-
ni egy kis kiállítását a zalai, főként gősi
kerámiaak. (Nem ott, hanem a kerámia műhelyben vagy
egy kis házban, melynek mestere volt - apám, a
városi ház mestere - így be lehetne mutatni
a háromny egy élő példányt

és ezeket adhatom - mivel úgy látom, az egyfajta
függő "ipen fontos = a háza volt fűzős akat
betű "élet" ként kell nyilváníttatni. Ennek
irányítása is természetesen a kurátorium
delga, sőt a beutazás is en alakítása az ill-
to intézmények vezetése. Ezért alakulhatna
ház egyfajta his-museumma, ahogy kezdett,
ben, mikor a mag-museum nap csak kezdésben
elt a ház megnyitására kiadatul kiállita-
son néhány darabjával szerepelt is.

A háza nagyobbik része még nálam van, ha
előm után mindenem önként, teljesen intéri
maja Madar klára részvételével és a te közreműk-
dezővel az átadás, lezállítás, elrendezés igazolt.
A városból kapott pénzt az állapítványra, a
műhely átállítására fordítotok. - Mi most aligha
teljesíthetjük, mivel nem van pénz! Minden jót! Aludt illő
kezdés kezdés

A költő kézírása

Aföldy Jenő

MOHÁCSI EXHUMÁLÓK

Csanádi Imre verse Székely Bertalan festményéről

Az írott képek költeményei közül elsősorban a Mohácsi *exhumálók* az, amelyben Csanádi nem a rokon-, hanem inkább az ellenérzéseit fejezi ki egy művel, alkotói magatartással szemben. A vers alcíme közli, mely képről van szó: Székely Bertalan 1860-as festményéről (II. *Lajos holtestének megtalálása*). Az érzelm kifejezése közben, mellyel a költő a műhöz, festőjéhez és általuk a magyar történelemhez viszonyul, mélyen elgondolkoztat a tizenkilencedik század magyar festőművészetének egy nevezetes irányzatáról, a *historizmusról*, s arra készíti, hogy párhuzamot vonjunk a festőről alkotott ítélete meg a saját költészeté közt. A mű problematikája ugyanis - más viszonyok között és magasabb színvonalon - őt magát is gyötri. Azt sugallja: döntsenek erről azok, akik majd hajlandók lesznek az ő feledékenyen kezelt életművét is „exhumálni”.

Az alapfogalmak tisztázásául bocsátom előre: míg a historizmus egy meghatározott képzőművészeti stílusáramlatot jelöl, addig a historizálás nagyjából műnemektől, műfajoktól és irányzatoktól független munkamódszer és magatartásmód, mely az irodalomban is jócskán fellelhető. Az irodalmi historizálás nálunk megelőzi a képzőművészetit.

Székely Bertalanra sok minden hathatott a XIX. század irodalmából - olvashatta például Kölcsey 1826-os megemlékezését a mohácsi vész háromszázadik évfordulójáról, melyben az író azt fejtegeti, hogy a gyásznapiok legalább olyan katartikusnak hatnak az emberre, mint az örömnemek, mert nem elbizakodottá tesznek, hanem gondolkodásra készítik. Ez is bátoríthatta Székelyt, de legfőképpen ha bátorította: nem eléggé gondolkodtatta el. Festményének irodalmi megfelelője Kisfaludy Károly harminchat évvel korábban keletkezett romantikus elégiája, a Mohács - a „Hősvértől pirosult gyászter, sóhajva köszöntek”. Kisfaludy borongása a költemény nagy részében az ünnepélyes gyász és a hősök áldozatát hangsúlyozza, s csak a mű vége felé merülnek fel a bűnök és mulasztások, amelyek a vereséghez vezettek. Székely Bertalan mintha Kisfaludy verséhez festene illusztrációt. Különösen akkor érezzük így, a mikor az elégiának azokhoz a soraihoz érünk, amelyek a halott II. Lajosról szólnak: „Tátogat a mélység, aranyos páncél - - fakó lesz, / S összezott testét hab fedi s barna iszap”. A festmény bal alsó sarkában az iszapban félig elmerülve ott csillog a király mellvértje, s a jelenetből bárki láthatja, hogy a megáradt patak sarába fúlva találták meg az uralkodó tetemét.

Kisfaludy azonban az idézett rész után váratlanul fordít egyet gondolatmenetén: „Haj, s ezt visszavonás okozó mind s durva irigység, / Egységünk törten, törve hanyatlík erők. / A sorvasztó lánc így készülé árva hazánkra; / Nem! nem az ellenség, ön-fia vágta sebé.” Erre nem utal semmi a képen.

Kisfaludy egy fokkal hívebben ábrázolja Mohács katasztrófáját, mint Székely Bertalan: kitér legalább a nemzeti széthúzásra s a „visszavonásra”, mely a kor más költőinél is előfordul meghátrálásra vagy szószegés értelemben (Bercsenyi: A magyarokhoz; Czuczor Gergely: *Mohács*). A reformkor hajnalán azonban nem a vád, hanem a bizakodás lesz az elégia konklúziója: „Él magyar, áll Buda még! a mult csak példa legyen most. / S égve honért bizton nézzen előre szemünk.” A nemzedékkel fiatalabb Czuczor Gergely nem éri be ezzel a szemlélettel. Epigrammát ír Mohács címmel, mely vitába száll Kisfaludy művével. Kisfaludy „Nemzeti nagylétünk nagy temető

je, Mohács” sorára ilyen helyesbítő variánsal felel: „Nemzeti nagy bűnök nagy torolója Mohács”. Míg a nemesi öntudattól fűtött Kisfaludy előbb elsiratja „vitéz seregink” hőseit, s csak aztán beszél az egymással viszálykodó magyarokról - s méltányosan figyelmeztet, hogy a túlerő győzött ellenünk -, addig a plebejusi származék, Czuczor egyértelműen az úri bűnöknek tulajdonítja a vereséget: „Főúri gőg és visszavonás pártokra szakasztó / A Honnak kebelét gyáva királyok alatt. / Isteni ostorkint ült úr jobbágya nyakára, / S a pórnak kicsikart vére kiálta boszút.”

Székely Bertalan a Kisfaludy-elégia alaphangjához tartja magát. Ámde ami Kisfaludytól - a Halász Gábor által „amatőrnek” nevezett költőtől - elfogadható 1824-ben, az kevésbé fogadható el a nagyműveltségű festőművésztől 1860-ban. Ami Kisfaludynál jóhiszeműség és naivítás, az Székely Bertalannál ambiciózus kiszámítottság. (Igaz, hogy a festő ekkor mindössze huszonöt éves, de művészetének alapvető szerveiből később sem gyógyult ki.) Erényeit Csanádi éppúgy nem hallgatja el, mint a hibáit. „Bólint a szakma: mesteri szerkezet, / háromszögekké megkalapált szigor, / műves gond és finom fölény és / régi nagyok szeme, biztos ujj.” E vélemény egyezik Fülep Lajoséval: Székely „Olyan ember, akiben ritka és értékes tulajdonságok seregestül vannak együtt: mesteri rajztudás és finom formaérzék; ritka érzékenység a szín iránt s a szín buzgó művelése; nem mindennapi intelligencia; élénk fantázia; nagy irodalmi, történelmi és művészettörténelmi műveltség; vasakarat, a művészet odaadó szeretete, sose lankadó entuziazmus; rengeteg technikai ismeret; a mesterségnek a régi nagy mesterekre valló tisztelete és becsülése; ritka sokoldalúság. (...) Legendákat mesélnek buzgalmáról és szorgalmáról, mellyel a festék, a szín és a rajz, a fény és az árnyék stb. kvalitásának tökéletesítésén fáradozott; gondosságáról, mellyel kompozíciójának minden mozzanatát meghányta-vetette; lelkiismeretességéről, mellyel dolgozott, - akárcsak a régi mesterek! Csupa olyan tulajdonság, mely nagy festővé és nemzedékek vezetőjévé predesztinálja a művészt életében (...). S ez az ember, akinek fiatalkori arcképén még annyi az értékes és igazi festői tulajdonság, nem mint festő nyúlt a kompozíció kérdéséhez (...) Ez az állásfoglalás (...) kívül esik nemcsak a képírás és a költészet, hanem minden valaha volt és lehető művészi forma határára. (...) minél több benne a látszólagos realitás, annál inkább kiált belőle az igazi irrealitás; minél »logikusabb«, annál logikátlanabb; minél jobban »át van értve«, annál feneketlenebb nonsens.” Még hosszan idézhetném a hazai historizmus legilletéke-sebb kritikáját, de ennyiből is kiteszik egyrészt az, hogy milyen súlyos művészettudományi gondokkal terhes a kép, másrészt hogy ezek a műértői szavak magára a versre is hatottak, nemcsak az erények és hibák felsorolásában, hanem a korai önarcképre való hivatkozásban is, mely Csanádinál így hangzik: „Egy éve tennen hátraszegett fejed / vászonra nem te dobtad-e, Bertalan? / Oroszlánfürtös dac világít / frissen a messzi jövőbe abból!” Csanádi persze korántsem éri be a műkritika „megzenésítésével”: az aprólékos műgondban felőrölt zsenialitás vesztését nemcsak érvekkel regisztrálja, mint Fülep Lajos, hanem lírikus módra, intenzív érzelmkifejezéssel. Heves rákérdezéssel és dühös malíciával olvassa rá a művészre: „Hol dac, merészség, lendület? Ott veszett / mind-mind Mohácsnál: kosztümkön, borún, / fodros, fölmagzott, őszi dudván, / pemzli-nyüvő, guruló göröngyön.”

Székely Bertalan: II. Lajos holttestének megtalálása

A vers intonálásaként Csanádi első szava a cáfolat. Mint aki nem hagyja magát megvesztegetni a tetszetős szakmai fogásokkal, mindjárt a tiltakozás hangját üti meg: „Hát nem, nem így volt... Semmi emelkedett, / méltó, nemes gyász nem koszorúzta meg / Lajost, Mohács halott királyát, / ékes urak raja nem borongott.” Valami különös ellentétet érzünk e szavak értelme és hangzása között: a költő arról beszél, hogy a képpel ellentétben Mohács veszteseiben nem lehetett semmiféle méltóság és fenség, az ő dikciója azonban a kétely és tagadás kifejezése közben is igencsak emelkedett, hiszen klasszikus veretű alkaikumban zeng. Nem kívánok elmerülni az alkaiozsi strofa verstani sajátosságaiban, de ritmusában van valami, ami szinte előírja a mondat logikai ívét, a gondolat futamát, retorikáját. (A szapphikumról vagy az epigrammaíráshoz oly előnyös disztichonról is elmondhatnám ezt.) Az első két sor ritmikai azonossága után a harmadik sor jambusai egy frappírozóan pergő ritmusú záró sort készítenek elő, ami a jól megalapozott gondolat és a mérlegelés, majd a megbizonyosodás hatását kelti. Persze csak valódi mester kezén. Csanádi nagy ebben. Ha végigtekintünk a versen, minden versszak egy-egy önálló gondolat, és versszakról versszakra mellőzi az áthajlítást, holott a deákos forma elve ezt lehetővé tenné. Minden szakasz negyedik sora poén, megvilágosodás vagy végkövetkeztetés; a tízenháromból öt felkiáltás. Nagytanulmányt lehetne írni erről „Gondolat és versforma” címmel. Én csak azért hoztam szóba, mert Csanádi itt olyan kötéltáncot vállalt magára, mely több mint nyaktörő: vállalta, hogy műve, amelyben ítéletet mond másról, egyúttal

ítélkezzék róla magáról is. Amikor azt mondja a festményről, hogy a mohácsi exhumálás nem lehetett ilyen méltóságos és ünnepélyes, mert haszonleső urak nyüzsgöghették körül a halott királyt, akkor ő ünnepélyes hangon szól. Méltóságosan zengő alkaikumban beszél, mint aki tartozik ennyivel a megbírált mesternek: ő sem adhatja alább az igényes formaművésznél. Ámde őt nem lehet szaván fogni: ő fanyar iróniával viseltetik a képen látottakkal szemben A második és a harmadik versszakban mondja el, hogyan képzelel el a mohácsi vész túlélő urait. A királyváltás új prédát kínál nekik: „Jön új király! új asztal, új koncl / Boldogul itt, ha-ki bírja-marja!” A történelmi sorsfordulat színhelyét a képen Székely képzelete festi át „ünnepivé, komoran-komollyá”. Érzelmek nem vonhatók kétségbe: negyvennyolcban-negyvenkilencben tanúja volt kamaszként a bukásnak, a nemzet megalázásának. Egyszer majd az is történelem lesz, pontosan megidézhető, de most még csak rejtett fájdalom, amit a Bécsben tanuló ifjúnak gondosan titkolnia kellett, és titkolni kell még a mű festésekor is. Csak allegorikus utalások formájában fejezheti ki, amit érez. Úgy valahogy, ahogyan Tompa Mihály, a kor népszerű költője fejezi ki magát. Vagy inkább konkrét-szimbolikus módon, a lélektan mélységeibe is aláereszkedve, ahogy Arany János írja történelmi balladáit? Nem, ez utóbbiak tanulságait a festő nem tudja hasznosítani - igaz, *A walesi bárdokai* Székely Bertalan nem ismerheti a kép festésekor; az 1857-ben írt mű csak 1863-ban jelenik meg „ő-angol balladá”-nak álcázva. (Annál rosszabb, ha majd mégis hasznosítani kezdi Arany történelmi balladáinak tanulságait: az *V. László és Czillei* ugyanolyan művészi fiaskó, mint a Mohács/ *exhumálók*; jószerivel Arany V. Lászlójának illusztrációja.)

A historizáló Székely Bertalan festménye csupa irodalmi utalás, ahogy Fülep mondja, „dramatizálás”, színpadi rendezés. A mohácsi csatátér Világosra utal, a halott király az eltemetett magyar Függetlenségre, s a süvegét megemelő vitéz meglehetősen hasonlít Világos nagy vesztesére, Görgeyre. A jelenethez közeledő alak hátrafelé int, hívja a társait, akik szerte a harcmezőn keresik a királyt; van itt még egyetértés, összetartás - sugallja a kép. A vészterhes égbolt maga is gyászol, ám a horizont baloldalán a reménység fénye dereng - arról jönnek majd a többiek, hogy segítsenek a gyászban, majd a feltámadásban. A térdelő, meghajló alakok testtartása megrendültséget fejez ki. A királlyal szemben térdeplő idősebb férfi végbúcsúra, talán kézsókra emeli magához a halott jobbát. A bőrcsuklás férfi a döbbenet jeléül szívéhez szorítja kezét. A király mögött térdeplő páncélinges alak gyöngéden igazgatja a halott feje alatt a leplet. A mellette lehajló fiatal férfi mozdulata této-vázó kezével, gondterhelt arcával és előrehulló hajával a kép legkifejezőbb figurája; ilyet festeni csak mesteri kéz tud. A színek, tónusok ellentétei kiemelik II. Lajos arcát és halotti leplet. A tizenkilencedik század előkelő szalonjaiban még dívó műfaj, a színészileg megrendezett *élőkép* sem adhatná vissza „festőiben” a jelenetet, a letompított színek harmóniáját. Mindez, ami a reformkorban még élétszerűnek, igaznak hatott a költők szálából - bár ott is láthattunk jókora eltéréseket -, itt akadémikus-sá merevedik és illuzórikussá laposodik a mesteri plaszticitás ellenére. Hiába a Raffaellón, Veronesen és más, hírneves mestereken iskolázott szerkesztés, a rembrandti megvilágítás, a holland portréfestőkéhez fogható karakterizálás és spontánság: minden a megrendezettség s a mesterkélt benyomását kelti, minden célzatos.

Csanádi nemzedékének nagy kísértése, amellyel ő mindig tisztességgel meg tudott birkózni: a burkolt, célzatos kifejezőmód, amelyet a Világos utáni évekhez hasonlóan a politikai viszonyok kényszerítettek rá az írókra. Neki is van bőven gyászolni - és rejtteni valója. Gyászolhatja az ifjúságot, amelyet az országvesztő hatalmasságok háborúja, majd a hadifogság nyelt el. Költői szorongatását a Rákosi-diktatúra idején, melynek művészetpolitikája minden előzőnél éberebb és szigorúbb volt. Gyászolhatja az ötvenhatos függetlenségi kísérletet, amelyet eltiportak. A költő mértékkel ugyan, de írt politikai verseket, lehetőleg mindig a legkényesebb tárgyban. Ilyenkor azonban nyíltan beszélt, s nem utalgatott, célozgatott, nem allegorizált. Inkább jelentőségteljesen elhallgatott, mint Az 56-os évre című versében, amelyben egy kipontozott szakasz után ilyen fordulatot vesz gondolatmenete: „énekem, sajtó ének, / maradj meg töredéknek.” Megtehetné ő is, hogy történelmi analógiákba rejtse véleményét ötvenhatról. Hasonlókat élt át, mint a festő ifjúkorában, és tudja méltányolni, amit amaz érez: „Némán kiált, huszonöt éves: / Bújtva beszél, de beszél a festmény!” És ahogy Székely Bertalan „bújtva beszél” Világosról, úgy ő is beszélhetne „bújtva” az ötvenhatos forradalomról és szabadságharcról. Művészi okossága azonban nem engedi ezt. Valamiről mégis árulkodik a vers tengelyében álló hetedik versszak:

Tiprott önérzet áll vala szálfaként,
kosztümbe bújtatva rajta, - de földre hull,
elhantolt, ifjú Függetlenség,
színed előtt, s kikapar saradból.

Az inverziók a termékeny homály hatását keltik. Többszöri elolvasásra készítetnek, hogy aztán megvilágosodjék a határozott közlés: a festményen (ez a mondat egyik, rejtett alanya, mely még az előző versszakban hangzott el) a művész megtört önérzete hullik romjaiba a sárba taposott Függetlenség színe előtt, s a kép sikert hoz alkotójának: „kikapar saradból”. Saj-

nálkozással vegyes gúnyt érzünk e szavakban. Nem kell erről többet mondania: elmondta a szigorúan és csakis Székely Bertalanra vonatkozó igazságot, anélkül, hogy bárminő hasonlóságot keresett volna közte és önmaga, illetve kora és a sajátja közt. Csupán hagyja, hogy analógiát találjon az olvasó, ha talál: ekkor is, akkor is a Függetlenség volt a tét. Ez nem árt a műnek; afféle költői szerencse, bár korántsem véletlen: az ilyesmi az ösztönökben dől el.

Csanádi szigorú ítéletének egyik kulcsszava az anakronizmus. Igaz, heroszi küzdelmet folytatott a művész, de a „Mucsánk-sugallta tévedezés”-ből nem futotta többre, mint a történelmünkkel párhuzamos művészi úttévesztésre. „Nemes tiráda, de tiráda” - vagyis: dagály, színészkedés, amit a holttel körül nyüzsgő urak művelnek. Úgy, ahogy a kiegyezés felé vezető úton is tették. (Görgey, akire az aszkétikus arcú vitéz emlékeztet, önként kimaradt ebből az alkuból, ahogy ezt Németh László az igazsághoz híven meg is írta Az *áruló* című drámájában.)

Miben áll a mű anakronizmusa? Nem a kosztümökben, nem a vitézek fegyverzetében vagy hajviseletében keresendő. Székely mindennek utánanézett, s aligha követett el olyan időtévesztéseket, mint a millenniumi évek honfoglalásábrázolói. A kép szelleme anakronisztikus: a múltidézés. Konzerválja a visszahozhatatlan *reformévtizedek szellemét*. Mintha valaki úgy akarná leélni az egész életét, hogy húszéveskori tudatát véglegesíti az életről, szerelemről, családról, munkáról és egyebekről. Nem jó útravaló ez 1860-ban a magyaroknak. S nem annyira politikai, mint inkább esztétikai értelemben. Dehogy is a művész társadalmi felelősségéről beszél. És a nagy tehetségű, ifjú korában oroszlánkörmöket megmutató Székely Bertalan csakis ilyen értelemben bírálendő. A jobb sorsra érdemes talentum „ott veszett Mohácsnál” - a történelmi tablók sora ezután sem hozott különbet. Ott veszett a gondos részletábrázolásban, a szinte morzsolható, tőzeg-szürkére szikkadt árterületi föld anyagszerű kidolgozásában, a felmagzott őszi dudva botanikai illusztrációnak beillő rajzolatában és a „pemzli-nyüvő” pepecselésben. A realista Csanádi ítélete ez, aki nem lett naturalista „kismester” és nem volt semmi köze a szocreál színezett és retusált fényképekre emlékeztető „valóságshűséghez”.

A költő újabb kulcsfogalma Székely Bertalanról és a historizmusról: *Didaktika*. A szó|barágás, az allegorikus „üzenet”, vagy ahogy Csanádi termő évtizedeiben gyötörték a művészetet és az irodalmat az ideológusok: az „eszmei mondanivaló”. Eletében ennek állt ellent, ezt gyömöszölte vissza a ládába, ha kidugta bábjátékba illő ördögpo-fáját. De amikor az utolsó versszakhoz ér, már mintha nemcsak Székely Bertalanról beszélne. Szavai megsúlyosodnak, s bár az idézőjel arra mutat, hogy a festőt beszélgeti, az egyes szám első személyű vallomás túlságosan átforrósul a személyességtől ahhoz, hogy csak Székely Bertalan szavai legyenek, s ne az övéi egyúttal:

„(..·)
Szolgálni, hatni - tudtam-e máshogy itt?
Ítéletek meg! Vállalom, úgy igaz:
király voltam, kincsemben fúltam...
Béke velünk, fanyar exhumálók!”

Példamutatóan működik Csanádi ízlése: végére érvén a költeménynek, amelyben mindvégig egy nagy tehetséget bírál, mintegy önmagára mutat, hogy íme, ő se különb a megbírálnál, ő sem tudott jól sáfárkodni adottságaival. Holott (talán egy rövid periódusát kivéve) egy életen át elkerülte azokat a bukta-tókat, amelyeket Székely Bertalannal fölfedezett. A szerénység s a megbékélő gesztus arra int, hogy miközben másokról ítélezünk, egyúttal önmagunkról is ítéletet alkotunk.

SIMON JÓZSEF ALKOTÁSAI KÖZÖTT

Tar Ferenc

EGY SVÉDORSZÁGI MAGYAR

Simon József keramikusművésznél

- Gun vagyok, szervusz - köszöntött a stockholmi repülőtéren vendéglátóm felesége. Kicsit törve ugyan, de szépen, választékosan beszélt magyarul. Nyelvünket férjétől és Kovács Margit kerámikus művésztől sajátította el.

Vendéglátóm, Simon József 1953-ban érettségizett Keszthelyen. Szívesen idézi a diákéveket és diácsiéri az akkori gimnázium szellemét, melyben még éltek a régi hagyományok. Az egyik szoba falán megtaláltam a keszthelyi Vajda János Gimnázium végzett tanulóinak érettségi tablóképét. Bár Balatonmáriáról ingázva nagyon sok időt elvett az utazás, maradt idő a diáksínyekre is. A művész nagy szeretettel emlékezik kedvenc tanárára, Torma Ivánra, aki a csillogószemű ifjúnak az orosz nyelvet ugyan kevés sikerrel tanította, de a magyar irodalmat megszerettette. (A djursholmi lakás egyik szobájában hosszan sorakoznak a régészeti és művészettörténeti könyvek mellett a versek - Ady Endre, Nagy László, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Vörösmarty Mihály, Szabó Lőrinc, - de megtalálható a könyvespolcon az Irodalmi Szakácskönyv mellett Keszthely város története is.)

A Zrínyi utcában élő nagy műveltségű, szerény nyugdíjas tanár ma is tanítja a fiatalokat, főként a francia és angol nyelvet, kultúráját igyekszik megismertetni. „Nagy hely van Neki a szívemben” - mondja Gun tisztelettel, férje egykori tanáráról.

Az apától örökölt művészeti tehetségének köszönhetően a keszthelyi gimnazista Budapesten folytatta tanulmányait. Itt érték az 1956-os forradalom eseményei. Nem tudott passzív szemlélő lenni. 1957 végén hagyta el Magyarországot, de a szilvesztert az eisenstadti börtönben töltötte. Csak rövid ideig maradt Ausztriában. A fiatal diákvezér, Olof Palme segítségével került Svédországba. Keményen meg kellett dolgoznia a megélhetésért, ám művészeti tanulmányait Stockholmban tovább folytatta.

1963-ban Párizsba kapott ösztöndíjat. Itt ismerkedett meg az uppsalai egyetemről érkezett fiatal svéd lánnyal, Gunnal. A két Svédországból érkezett ösztöndíjas ma is szívesen emlékezik a francia fővárosban töltött időre. A párizsi napokat három év múlva házasság követte - Grönlandon. Három gyermekük született: Teréza, Juli és Pali.

A keszthelyi Vajda János Gimnázium egykori tanulója a régmúlt idők kultúrájához is vonzódott. Különösen érdekelte az aztékok világa. Az érdeklődést tett követte. Több mint egy évet töltöttek Mexikóban. Az Európából két kislánnyal kikerült házaspár az eltöltött időről csak a szépre emlékezik, pedig bizonyára nehéz lehetett megszokni a nem európai körülményeket.

Josef Simon keramikusművész később is sokat dolgozott külföldön. Norvégiában, Spanyolországban, de különösen Portugáliában és Dániában. A dél-skandináv országban sokáig volt egy kerámiagyár művészeti vezetője. Összegyűjtött pénzéből gyönyörűen gondozott kertjében műtermet épített - most már otthon dolgozhatott, a család közelében.

A családi ház egyik szobáját a sok könyv mellett Kovács Margit kerámiái díszítik. Kovács Margit és Simon József barátsága sokszor szóba került a beszélgetésekben. A két művész az évek során sok időt töltött együtt. A feleség, Gun is meleg szeretettel emlékezik „Margitra”, akitől esküvőjükre, családi ünnepekre mindig kaptak ajándékot, és akitől magyarul tanult...

A djursholmi művésznék sokfelé volt kiállítása. Mexikó, Párizs, London, Verona, Róma, Koppenhága, Helsinborg, Göteborg, Stockholm talán a legfontosabb állomások.

1991-ben Keszthelyen, a Festetics kastélyban mutatta be az 1956-os forradalom emlékét idéző műveit. Ezen alkotásait diákvárosának adományozta. Az érdeklődő azonban hiába keresi a Svédországban élő Simon József munkáit a Festetics egykori városában! A magyar forradalom 40. évfordulóján az 1956-os eseményeknek emléket állító szoborcsoportokat Hévízen, a város galériájában állították ki.

Többször próbált svéd barátjaival, üzletemberekkel szülőhazájában beruházni. Csak egy vállalkozása tekinthető sikeresnek: a Szentgyörgyhegy oldalán finom bor terem a svéd-magyaroknak és barátainak...

Borbás György

A POGÁNY SZIGET TOVÁBB ÉL

Zsiborás István ffaragóval

Zsiborás István

Miközben az asztalra rakta a kiállításra hozott faragott szobrai, nyugodt, kimért mozdulata, csendes, derűs válasza és munkái egyaránt a természettel való régi szoros kapcsolatáról győzték meg. Kézbe véve karakteres faragványait, az élmény frissessége, a faragás tiszta formanyelve, a formák maguktól értetődő rendje, harmóniája ragadott meg.

Tömör, ízes, szelíd humorral átszótt beszéde is arra készítetett, hogy közelebbről megismerjen Zsiborás István keszthelyi ffaragó életét és munkásságát. Megegyeztünk, hogy már másnap, szombaton újabb munkáit hozza magával a reggeli busszal. Percre pontosan érkezett. Borotvatokokkal, tükrössel, karikással, pásztorbotokkal egészült ki az együttes.

Legelőször a tenyéryei kör alakú, lapos tükrös, tökéletes arányrendje és nagyszerű megmunkálása tűnt fel. A keret és a virágmotívum domborműve tökéletes harmóniájával, a fedél jól illeszkedő mozdíthatóságával valóságos kis remekmű volt.

A rafinált, leleményes zárszerkezettel készített borotvatokokat, az egyéni kombinációval megoldott zárat Pista bácsinak is csak percek után sikerült felnyitni. Az egyik oldal a forgatás, csúsztatás, emelés, a másik a rozetta hajszálpontos válaszaik engedelmességek.

A derűs közjáték után indult az ismerkedés az életúttal. Pista bácsi ízes elbeszéléssel, láthatóan az emlékezés szomorkás örömeivel elevenedett meg a múlt.

Zsiborás István 1930. július 15-én Vörsön született. Apja, nagyapja gulyászarmazék. A Kis-Balaton térségében a Festetics-birtokot bérelő Nemestóthy Szabó György gulyása. A sásas, nádas berek szűrte, ülepítette és vezette a Zala folyó vizét a Balatonba. A kiemelkedő szigeteken tágas, gondozott, dús rétek, legelők és kaszálók „szakosított” állattenyésztést tartottak el.

A Bathány-pusztai majorban tanyáztak a fejős tehének. Endes-szigeten az olyan tehének, amelyekben borjú volt, és a növendék állomány. A Simon-szigeten a szilaj-gulya. A Diás-szigeten ősszel a kaszálás után legeltették a fattyú-sarjút. A Tüskés-sziget aklaiban disznókat és birkákat tartották, a csikós házban pedig a ménes volt. A Nyíres-szigeten a cselédség állatállományát fogadott pásztor hajította ki nap mint nap.

Az édesapja „nádgunyhója” a Pogány-szigeten állt. Itt gondozták a nyári gulya aklaiban tartott állatokat. A 8 gyerek közül 4 a pásztorok mellett bojtárkodott, köztük őt, a legkisebbet is bevonták a komolyabb munkába. Kora tavasztól, József naptól, a dús legelőn késő őszig megélték az állatok. A bojtárok is kint tanyáztak.

A család többi tagja Vörsön élt. Hetenként egyszer lovaskocsin hoztak ebédet. A többi napokon főztek a pásztorok. A „gunyhóban” szabadtéri tűzhely volt. A háromlábú állványon öntöttvas lábasban főzte édesapja a halászlét, a pörköltet, „mikor mit”. Egyszerű ácsolt ágy és láda volt a berendezés. A láda szolgált asztalként is.

800 méterre, a Simon-szigeten élő Sági István gulyás, a Csicsa (ő maga csak „Sisá”-nak tudta ejteni) szokott eleget tenni a szóbeli invitálásnak. Az apa kiállt a sziget tetejére és átkiáltott: „Sisa, gyere át egy kicsit!”

Az augusztusi Domján-napi búcsú megtartásáról viszont ő gondoskodott. Ilyenkor a lánya hozta a gulyást és a bort. És kezdődött a nagy lakoma meg a nóta. Előszedték a régi szép nótákat. Előkerült a báty furulyája is...

Délben a gulya az akol körül álló 10-12 akácfa alatt delelt. Este maguktól mentek a karámba. A terelésben napközben az okos fehér és szürke komondorok segítettek. Minden pásztorok volt terelő kutyája.

Zsiborás István édesanyja testvérének fiától, második unokatestvéréltől, Darázs Józseftől tanulta a faragást. „Józsa bátya” a Tüskés-szigeten 200-

Juhász

250 malacozás előtt álló anyakocát és süldőt gondozott. Ő látta el a rokonságot és a megrendelőket tükrösökkel, botokkal, fogasokkal, ostornyelekkel. Egy-egy nagyobb munkájáért, egy egész karikásostorért egy választó malacot kapott.

Nem minden pásztor tudott faragni. Nála rendelték, ő pedig faragott és adta. Szilvafából szeretett ostornyelet faragni. A faluban és a Bari-hegyen bőven volt szilvafa. A családban még anyui nagyapjának, a csikóház számadójának volt ilyen faragó hajlama és adottsága.

- **Legelőször képkertet faragtam.** Józsi bátyánál tükörkereteket láttam. Kisebb képkertet 10x10 cm-es fényképnek készítettem. Aztán botot faragtam, megpróbáltam igát faragni játszásból. 18-19 éves koromban olyat is készítettem, ami használható volt. Ellestem a bognármunka fortélyait. A parasztszékér minden alkatrészét el tudtam készíteni, meg tudtam javítani. Szerszámnyeleket mások is kértek, hogy készítsék...

- 12 éves koromig bojtárokodtam. Jöttek a háborús évek. Az embereket bevitték katonának Engem komolyabb munkára fogtak. A sváb intéző parádés kocsisa mellett én voltam a „rosvájter”. Azt jelentette, hogy a 8 lovat etettem, itattam és közben az intéző kertjében dolgoztam, a tyúkokat kellett gondozni, meg ehhez hasonló munkát...

- Minden embert elvitték már 14 évesen egyedül maradtam 8 lóval. De a tisztításra, csutakolásra, fényesre kefézésre kevesebb gondot fordítottam. Emlékszem egy német őrnagy és az intéző jött. Megnézték a lovakat. A német szót nem érttem, de az intézőt annál jobban: „a radai rossebb egye meg a pófádat, csutakold, keféld fényesre a lovakat, mert nem fizetem meg a béredek!” „Az oroszoknak azért még így is jó lesz!” - mondtam. Már Kéthely-Marcali vonalában voltak... Bizony márciusban, vagy áprilisban el is vitték mind a 8-at, nem nézték, ki vannak-e keféelve.

- Kemény gyerek voltam. Amit egy felnőtt ember elbírt, nem álltam félre, hogy nekem nehéz... A háború után a kapott 10 hold földön gazdálkodtunk apámmal. Ebben az időben mindenféle mesterséget igyekeztem elsajátítani. Kőműves, ács, mindenféle famunkát... eszközöket megjavítani, pótolni.

- Katonaság után egy évre megnősültem. Óvónő feleségemet Babócsára, Dél-Somogyba helyezték. Nekem az ottani fűrészeket, az olajosokat ajánlották, ahol azt mondták: „a tsz elől menekült, nem kell...” Nem vettek fel, elküldtek...

- Földim, egykori kondás ismerősöm, a barcsi járás mezőgazdasági osztályvezetője protezsálásával a csokonavisontai állami méntelepen, a mének mellé kerültem. 4-5 mén gondozásával segítettem a ménes-mesternek...

Aztán a MEZÖKER-hez szerezték be. Szerződés kötés krumplira, káposztára, egyéb terményre. Nyolc község tartozott a körzetéhez.

- **Kereskedő voltam.** Le kellett tenni a kereskedelmi szakmunkás vizsgát. A kihelyezett iskolában 3 év alatt sikerrel elvégeztem. Ezek bizony a tanulási éveim lettek. El kellett végezni a 7., 8. osztályt. A gépkocsi és vasúti szállításhoz is szakvizsgát kellett tenni. Aztán még a marxista középiskolát is el kellett végezni...

Öt évi körzeti felvásárlóság után a felesége vezető óvónő lett Istvándiban. Őt a tsz áthívta a kereskedelmi dolgait intézni, mellette Zsiborás István gépcsoportvezető volt. Az anyagbeszerző raktáros megbetegedett, át kellett venni a raktárat. Ez újabb öt évig tartott... Míg aztán a szülőföldtől távol eltöltött mozgalmas időszak, megpróbáltatásokkal, tanulásval teli tíz évi távollét után visszahúzta a szíve...

- **Közben már 10 évet eltöltöttem Dél-Somogyban.** De én ottan nem tudtam megszokni... Keszthelyen építettünk egy kis családi házat '71-ben.

A Vágóhídra szeretett volna kerülni, de a Helikonba is kerestek az asztalos mellé karbantartót. Aztán egyszer az igazgatóhelyettes megkérdezte van-e erkölcsi bizonyítványa, mert, hogy elvállalná-e az italraktároságot. Felfigyeltek a szorgalmára, öt év alatt se hiánya, se többlete nem volt, akkor sem, amikor végképp átadta a raktárat, leszámolt. Itt kezdett el újra „farigcsálni”, amikor csak az idő engedte.

Sok-sok kitérő után jutott révbe. Sándor János, a Gagarin utcai kollégium igazgatója hívta karbantartónak. Az ott eltöltött 10 év során - leginkább 1979-ben, felesége halála után kezdett el igazán faragni, a faragásnak élni.

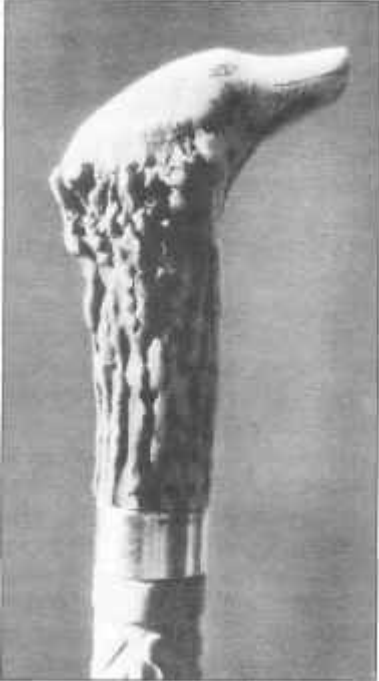
Mérges bika

Cigányasszony, purdéval

Összetalálkozott Bereczky Csabával, aki meglepetten mondta „Pista, te már nem most kezdted a faragást!”

- **Még inkább a '80-as évektől vettem komolyan a faragást. Így aztán elég korán eljutottak munkáim megyei és országos kiállításra. Csaba is sok mindenre rávezetett, de könyvekből is sokat olvastam, ellestem, mit érdemes, hogyan lehet megcsinálni. Szobrokat 5-6 éve kezdtem faragni. Nyírfából készült az első, a Gulyás. Apámra gondoltam. Kalapját, földig érő subáját is igyekeztem felidézni... Aztán a **Menekültek** már a szomszédból idemenekülteket örökíti meg. A féllábát elvesztett, mankóra támaszkodó, fájdalmas arcú férfi szeretettel, ragaszkodással öleli magához egyszerű viseletű asszonyát. Állandó téma lett az egymást pusztító, házat, falut, hazát elhagyó népek sorsa. A nagyatádi táborban élők szomorúsága, bánata. De akad gond itthon is. A szegény ember sorsát diófába faragtam. Markát alamizsnáért tartó kuporgó néni mögött öltönyös, nyakkendős, idős férfi is - lehet éppen tanult ember, talán tanító - a tenyerét nyújtja... A **Nyugdíjas** szobromat is elvitték a szolnoki országos kiállításra.**

Pásztorbot

- Ez az egyszerű faragású kígyófüles ivócsanak a Kapoli Antal Emlékiállításra készült. Magam készítettem az eszközeimet is, akármilyen késsel nem lehet faragni...

- Ennek a karikásostornak is minden részét, a nyelet, végén az ólmozást, a 12 ágú „kockafonással” készült 6 ágra fogyasztott fonott részt, a csapósíját, a sudarat is én csináltam. Az ostor hossza olyan legyen, hogy megkötve a pásztor éppen a nyakába tudja akasztani. A nyél pedig alkarhosszúságú. A faragásnál Darázs Józsi bátyám motívumait használtam fel. Volt ostor, aminek a fonáshoz használt szíjat kutyabőről készítettem, ahogy a pásztorok. Régen a pásztor a kutyát a kútgémre akasztotta fel. „No a Józsi megint ostort készít” - mondták. Selejt, vagy kóbor két éves kan kutya bőrét tartották a legjobbnak. Cserfahamut, konyhasót és trisót használtak a kikészítéshez. Majd lassú szárítás után maguknál hordták, húzogatták, sodrogatták, dörzsölgették, hogy jól elő legyen készítve a fonáshoz. A kutyabőről készült ostorom a Népi Iparművészeti Tanács zsűrijén „A” minősítést kapott 5-6 éve.

- A pásztorbotról is sok mindent el lehet mondani. A juhászbot végén kampó volt. A birka befogásához két, két és fél ujjnyi hajlattal, hogy a beteg vagy vágásra szánt birka lábát el lehessen kampózni, de el ne törje, ki se csússzon. Általában kosfejben végződött. A birkafogó nem annyira díszes, az ünnepit meg csak akkor használták, ha új állást akartak keresni. A pásztornak igazi díszje volt... Látták mindjárt, hogy igazi pásztor-e az illető, rá lehet-e bízni a nyáját. Sokat nyomott a latba a szerződéskor. A bot szárára tekerő kígyót faragtak. Visszaforduló fejével nyeli a békát. A pásztor mindig azokat az állatokat faragta, amik körülvették, amit látott. Szarvast, disznót, tölgyfát, makkot. A kígyó misztikus állat volt, félték tőle. Sokat szerepel a pásztorfaragásban.

- Mindig érdekelt a falusi élet, annak elmaradhatatlan alakjai. Ez a kis szobor a **Cigányasszony purdéval**, a fiával mostanában készült. A cigányok járták a falut. Kéregettek, üstöt, lábast foltoztak, fűzfából teknőt, melencét vajtak. Vitték a híreket, a pletykákat. A gyerekeket tréfás mondókaival gúnyolták a magyar gyerekek:

„Ciligán, biligán,
Túrót lopott az utcán,
Kértem tőle nem adott,
Seggbe rúgtam elfutott.”

Valaki azt mondta, jobb lenne gyerek nélkül a szobor. Az anyja szoknyájába kapaszkodó purdé a cigányok szaporaságát, gyerekszeretét mutatja - gondoltam a faragáskor.

- Sok gyerekkori emlékem van. A testes, tagbaszakadt, leszegett fejű, mérges bikáról, a bikákról, hogy a szarvaikkal szórták a töltés földjét. **Mérges bika** címet adtam ennek a szobornak... Nem így a **Juhász**. Türelemes, békés emberek voltak. A Bari-majorban volt az öreg juhász, arra emlékeztem vissza faragás közben. Ez meg itt a **Mama**. Édesanyámnak akartam leginkább emléket állítani. Öreg parasztruhás néni...

Mellette borovatokot, ivócsanakot, használati eszközöket szeretek faragni, a pásztorélet emlékeit, eszközeit... Sajnos a gyerekeim nem örökölték, de van rendes szakmájuk. Családszerető, becsületes emberek lettek. Talán majd az unokák...

Kerek doboz

KÉT SERPENYŐ

Visszatekintés a Nyílt Fórumra

A forгатókönyv nem változott. Megint úgy festett a dolog, hogy a magyar dramaturgok és színikritikusok, (kezdő) drámaírók és színházi szakemberek egervári tanácskozására, a négy napos rendezvényre nem lesz elegendő pénz. Lett. Ha nem is busásan, de tellett a támogatók és szponzorok folyósította összegekből a különféle kiadásokra, a legalább hatvan vendég elszállásolására és étkeztetésére, valamint a megtárgyalandó drámaszövegeket tartalmazó évkönyv publikálására. A szervező bizottság hét-nyolc hónapon keresztül olvasott, ülésezett, törte a fejét, és sóhajtozott: alig akad megbeszélésre érdemes (kézíratos, vagy frissen kinyomtatott, de még nem mutatott) színmű... Akadt kellő számban. Az egyéb nehézségek és akadályok is elhárulván, 1996. november 28. és december 1. között ismét sor kerülhetett a magyar dramaturgia immár hagyományos műhely-összejövetelére.

Kezdetől érződött jómagam ezt vitavezetőként sem téveszthetem szem elől, hogy állandóan hullámzó érzületek, szinte félóráról félóra váltakozó hangulatok osztják meg az egybegyűlteket. Nem ezredvégi rapszodikusság, nem posztmodern szeszély telepedett ránk. Már az a pengecsattogás is szokatlanul visszhangzott Egervár jobbára csak éles vitákat halló falai közt, amelyet Molnár Gál Péter egyik írásának méltatlan oldavágása kényszerített ki: Merő Béla határozott tónusú válszcikkben mondta el a Népszabadság hasábjain, miért indokolatlan a fórumra soha a lábát be nem tevő ítéző fitymáló beszéde a tanácskozásaiban úgymond alibit kereső szakmai tehetlenkedésről. Bár Molnár Gálnak valóban csekély az erkölcsi jogalapja az egervári és zalaegerszegi műhelymunka résztvevőinek autentikusságát és gyakorlatiasságát megkérdőjelezni, mi magunk sejtettük nem halogathatjuk az önkritikát, eredeti elképzeléseink felülvizsgálatát. Az 1996-os még szükségképp tradicionális Nyílt Fórum maradt, ám 1997 nyilván a számvetés, a programfinomítás esztendeje lesz.

Bő egy évtized egervári történelmét főleg a szakmai és személyes találkozások hasznát, zamatát föl-fölelevenítve őrzi a kollektív emlékezet. Olyan erős láncolat ez, amelyben az egyes szemek el-elvesznek. Esetleg az is kiszalad a fejből, hogy mivel foglalkoztunk az előző évi alkalommal noha az eltöklések, tendenciák, eredmények és balsikerek linearitásukban, együttes voltukban élnek. Most sem vesztegettük rá a sok szót, pedig megérte volna, hogy az 1995-ös Fórum legkészebbnek tetsző műhelyelőadása melyet külön hercehurcák után hívtunk meg, Kiss Csaba *Animus és Anima* című darabja az előzetes beharangozás és a sikerszomjas várakozás ellenére sem került föl a győri színház műsorára (a kamaraszínházi specialistaként elkönyvelt és e tevékenységéért már díjazott szerző rendezésében). Nyilván nem a próbafolyamat közbeni, az alkotók által is akart egervári kirándulás, illetve egerszegi stúdióbemutató okozta, hogy a produkció magas készültségi foka sem volt elegendő a repertoárra iktatáshoz. Mégis elgondolkodtat, hogy a kezdeti szándékoktól eltérően jóideje a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház sem számol komolyan bemutatható művekként a Nyílt Fórum megtárgyalta darabokkal, és, íme, egy másik színházban is késlekedik az a realizálódás, amely az elméletet és a gyakorlatot ötvözni igyekvő Fórumnak szilárdabb szakmai hitelt adna, érdekeltté téve az írókat és a társulatot ebben a (néha természetesen érdekesebb vélekedéseket is megengedő) konzultációs munkában.

A mérleg egyik serpenyőjébe ez a csalódás került a

másikba még nem kerülhetett az az öröm, amelyről csak egy-két hét múlva szerezhettünk tudomást. A kecskeméti Katona József Színház centenárius drámapályázatán, néhány más mű mellett, különdíjat kapott Egressy Zoltán Reviczkyje is. Erről, 1995-ös egervári elemzése kapcsán, így írtam: "A referensek eléggé fukarkodtak a dicsérettel. Kivételesen Mesterházi Márton, aki a Reviczky kalandos rádiós sorsát fanyarul ecsetelve végülis egy lelentékeny új magyar drámát köszöntött amiben viszont az együttlévők, hallgatásuk tanúsága szerint, nemigen osztottak (és ez Egressyt nem nagyon zavarta. Ő volt a Fórum legkamaszosabban jókedvű szerzője)". Ez a jókedv nem volt tehát indokolatlan, és Mesterházit nem csalta meg a szimata. Az ő macacs érdek- és értéképviselője éppúgy közrejátszhatott a mostani sikerben, mint az a tény, hogy a drámaavogatók is szükségesnek látták a tanácskozás elé vinné a színművet, mely a szégyenes visszhang ellenére is profitált az otlétekből.

Az aktuális drámapályázatokról tartott beszámolókat egyébként az érdekes színpaltok közé tartoztak, bár ismét csak ellentmondásosan. Lendvai Zoltán kecskeméti főrendező és Perczel Enikő főiskolás dramaturg beszámolóját nehezítette, görcsössé tette a tény, hogy a hivatalos eredményről akkor még sejtető formában sem szólhattak. Így is sok érdekességről hallhattak azok a dramaturgok, akiknek kezén a versenyző alkotások nem kis százaléka korábban már úgys megfordult, s azok a szakírók, akik ilyen formában nyerhettek bepillantást egy nem tematikus, ezért az ítékezésben is kétségesebb pályázatba. Összefogottabb, tényközlőbb, alapkérdéseket fölvetően kritikai erejű volt Babarczy László igazgató hírhordozása az addigra már eredményhirdetéssel le is zárult, 1996-os tematikájú kaposvári pályázatról. Bár a tárgyat nem határolták be historikus, ideologikus vagy egyéb szigorúsággal, pontosan jelezték, milyen szellemű műveket várnak. A zsűrizést kizárólagosan színházi szakemberekre bízták: nem engedték, hogy az irodalom képviselőinek vélekedéseivel a drámaköltészet beleszóljon a színházművészet érték- és darabkereső öntörvényűségébe. (Más kérdés, hogy Hamvai Kornél, Szilágyi Andor, Spiró György és mások díjazott műveivel esetleg irodalmi természetű bíbelődése is lehet premier előtt a dramaturgnak, s remélhetőleg mint drámairodalmi, nyomtatott alkotásokat is megismeri őket az olvasóközönség. Valószínűsíthető, hogy a kaposvári társulat még az 1996/97-es szezonban műsorra tűzi Hamvai alkotását. A kecskeméti eredményhirdetés utáni elképzelésekről nincs biztos tudomásunk. Az első és a harmadik díjat nem adták ki, második díjas Darvasi László lett a *Bolond* Helgával azonban a különdíjas műveket látszólag ez elé sorolták. Vélhetően mindkét helyen a magyar dráma és színház egészének hasznára termelték ki az újdonságokat, melyek egy részéért már versengenek is a színházak.)

Képzeltbeli serpenyőinket heves mozgásba hozta, hogy örömmünkre Martos Gábor, Jákfalvi Magdolna és mások személyében olyan szakemberek is bemutatkoztak, akik eddig még nem, vagy csak nagyon ritkán voltak körünkben. Viszont - adminisztratív félreértések vagy egyéb gondok miatt nem jöhettek el a szervezés és a tanácskozás olyan meghatározó egyéniségei, mint például Bereczky Erzsébet dramaturg, s hiba vártuk-hívtuk őket, a részvételre valamiképp nem tudott időt szakítani Darina Karová, a nyitrai fesztivál igazgatója és Peter Kovacs fordító-dramaturg sem. Holott valamely távoli vagy közeli idegen nyelvű közösség drámai és színpadi törekvéseinek a taglalása mindig kitágítja, nemzetközi kitekintésűvé teszi a Fórum tematikáját. A kereső pillantás nemegyszer futott már

messzi kontinens (Észak-Amerika) alkotócsoportjáig, specifikus témakörig (nőirók, a feminizmus mint ideologikus és esztétikai irányzat), s ugyanígy rendszeresen próbálunk szomszédolni is (abban a tekintetben is eredményesen, hogy Romániában, s a szándék szerint Szlovákiában már igyekeznek is honosítani a Nyílt Fórum szellemiségét és munkamódszerét, részint a "miénk" segítő közreműködésével: Radnóti Zsuzsa mellett főként Martos Gábor és Nánay István az "utazó nagykövetek").

Szerencsére eljött viszont ha csak pár órára is a Dusza István (és Hizsnyan Géza) fordította, *Gyilkolósdí, halálosdó avagy élettan* című színmű írója, Viliam Klimáček. Benne fanyarul színes alkotót ismertünk meg, egy spediális szerveződésű szlovákiai kisszínház spiritus rectorát (aki egyébként az orvoslás, az orvostudomány területén keresi kenyerét). A nyelvi korlátok sem gátolták annak megsejtését, hogy a nálunk is olyannyira kedvelt cseh abszurdal összecsengésben létezik a szlovák művészet groteszk irányzata is. Bár a kiszemelt műre koncentrálna az általánosabb kérdésekre kevesebb idő jutott, a szavak mögött és között is érződött: a kultúraszerveződések részben ugyanazok a nehézségei "odaát", mint nálunk.

Helyreállítva az eddigiekben kissé megtördelt kronológiát, az első tanácskozási napról a Bartis Attila-Kemény István szerzőpáros *A félszent* című darabjának vitáját (Sándor L. István kritikus és Mesterházi Márton dramaturg előadását), továbbá a Tasnádi István írta Ómon elemzését (Reményi József Tamás irodalomtörténész és Zoltán Gábor rádiórendező analízisét) említtem. Ebben a disputában is előre jelezte magát a kettősség, a kétarcúság. A gyakorlati színházi szakemberekben fogy a türelem az irodalmi közelítésű, szövegcentrikus felolvasások iránt a kritikusok, a literátorok viszont nincsenek elegendő bizalommal a színházi jósló-elképzelő találgatási, megvalósítást álmodó víziói iránt. Köztes műfajt aligha sikerül találni a jövőben. Vagy magunk szavazunk nagyobb toleranciát irodalmi és színházi énkünknek is igazodva a színházi textus mindenkori, műfajközi polivalenciájához, szakszóval: plurimedialis szubsztrátum jellegéhez, vagy az egyik esztendőben a praktikus színházi, a másikban a közvetlenebbül irodalmi jellegű tárgyalásnak biztosítunk elsőbbséget.

November 28-án este Győrei Zsolt és Schlachtovszky Csaba az egerszegi stúdiószínházban maguk jelenítették meg *Bolygó király* című kétszemélyes darabjukat. A másnapi vitában Csáki Judit kritikus és Martos Gábor irodalomtörténész részéről is sok bírálatot kapott a kamaszosan kiforratlan játékmód reménytelenül kergetett és hiábavalóan ironizált diákszínháziassága, valamint a nyelvi poénokban tobzódó szöveg konstrukciótlansága. Ám tón épp a sok kritika hatására pártfogói is akadtak a kétségtelenül friss hangú és tehetséges vállalkozásnak. Ezúttal Győrei és Schlachtovszky mutatkozott a két jókedvű megbírálnak: szelíden és figyelmesen vették tudomásul a kifogásokat. (A dolgok logikája szerint jövőre, azaz hát 1997-ben nekik kell nyerniük valamely drámapályázaton...)

A dráma és a színház tárgykörben rendezett debreceni irodalmi napokról Upor László hozott hírt. Mivel ott jómagam voltam az egyik referátum előadója s a másik referátumból, Fodor Gézáéból emeltem ki ímént a plurimedialis szubsztrátum terminust: hadd tanuljuk a kifejezést, nem tisztem hozzászólni Upor igencsak tapintatos krónikájához.

Este Spiró György *A nyulak Margitja* című színművét nézhetjük meg a Hevesi Sándor Színházban. A rendezők ezúttal Merő Béla talán már ki nem állhatják, hogy a "nyílt-fórumos" előadások után sokan járulnak a színük elé, elmondandó, mit kellett volna másként csinálni. Én itt mondom el: Spiró korábban nem véletlenül seprűzte ki munkásságából a darab szimbolikus naturalizmusát. Merőnek sikerült ugyan kicsíráztatnia a probléma-magot, a díszletkép és egyes helyeken a játékmód is nivós volt, de nem mindegyik szerepre akadt szí-

nész, s mintha az idő valóban túlhaladta volna azt a drámaépitést, amely az itt hallható kiszólásokkal, illetve mögöttesekkel utalgat a mindenkori jelenre.

Klimáček darabján kívül szombatra maradt Szilágyi Andortól az *M. Pope, az ember fia szenvedése és halálai* ama kaposvári díjnyertes színmű. Jákfalvi Magdolna irodalomtörténész és Spiró György író elemzéseit, elsősorban értéktudatosító - Spiró esetében bajtársi - szavait követően eléggé ádáz disputa bontakozott ki, amelyben Szilágyi (aki nem tartozik a jókedvű csöndességgel és passzivitással figyelő szerzők közé) ugyancsak hallatta ellenvéleményét és az elemzés szituációjával, beszédmódjával, fordulataival kapcsolatos - szakszerűséget és a pontosságot, az empátiát és a továbbgondolást hiányoló - nézeteit.

A tizenkét dühös ember Halasi Imre rendezése, miként egy évvel korábban a Palásti Bea által színpadra állított Komédiások, az egerszegi társulat férfi tagjainak karakterformáló ereiről, a stúdióhatásokat hibátlanul ismerő és kihasználó munkáról győzött meg.

A műhelyfolyamat napjain végighúzódtott Tasnádi Ómenjének házi színpadi próbasorozata. A kiválasztott részt Éry-Kovács András rendező és színészgárdája töltötte meg élettel. Akárcsak a színház a színházban alaphelyzetű Bánk bántársziflázs, a Bolygó király ironizáló-nihilizáló történelemfelfogása esetében, itt is a groteszk példázat valóságos gondolati ereje volt kérdéses. A Nyílt Fórum kényszerű karcsúsodását jelzi, hogy most csak egy ilyen próbasor volt a megszokott kettő helyett. A vitában a konkrét kérdéseken kívül az is újfent fölmerült, hogy a relatív "készség" erőltetése helyett ténylegesen is csak egy stádiumot reprezentáló műhely-megmutatkozásra lenne szükség a záró napon, épp a szöveg alakítható elevensége érdekében. Igenám, de... az előző években egyre kevésbé volt alkalmazható az a szabad beleszólásos gyakorlat, amely a próbákon az egyéni véleményekből szerveződő közösségi akarat szerint alakítgatta a szöveg-áldozatot. Egyelőre tanácsalankok vagyunk, mi a jobb: a színészi alkotóerőt és a rendezői dinamizmust is sűrítettebben próbára tevő kvázi-premier (amely a nézőnek is élvezetesebb) vagy a hétköznapi stáció, amely szintén sokat elmond (de a program végén nem lenne lezárás-értékű).

A fluktuáló résztvevők ebéd után hazafelé, vagy egy másik színházba - például az épp Örkényt játszó soproni teátrum felé vették útjukat. A vonatra váró maradók zalaegerszegi részlege kesereghetett, Fradi-szimpatizáns töredéke örvendhetett, hogy a Duna Televízió által közvetített havas színjátékban, az FTC-ZTE-meccsen 5:0 arányban a Ferencváros kerekedett felül (s akkor egy negyedik "futballkülföldit" sem küldött pályára).

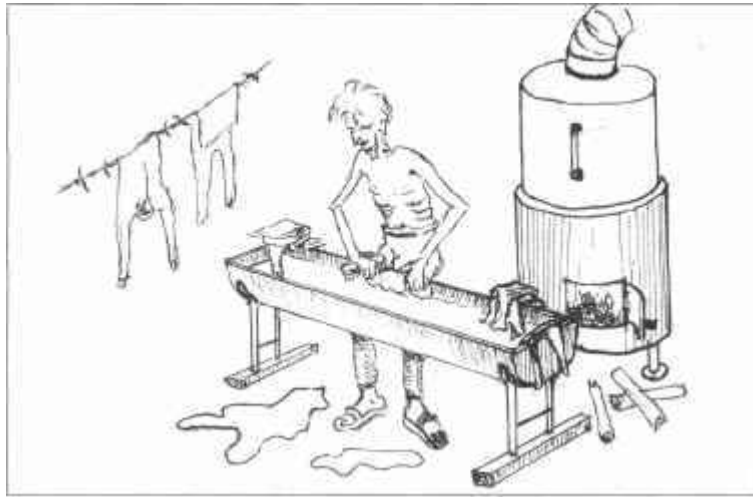
Az 1996-os Nyílt Fórum ismét a dramaturgiai élet fontos eseménye volt és ismét egy volt a szokásos, jól bejáratott Nyílt Fórumok közül. Ma már újra hiányzik az egerszegi színház vendégváró otthonossága, a szakmai találkozások melege, a "kisfesztivál" tartalmas kötetlensége, a Shakespeare Williamról elnevezett, a legjobb (megtárgyalt) drámának járó Vilmos-díj átadása előtti izgatott hangulat (a tiitkos szavazás eredményeként a díjat nem Klimáček Viliam kapta, amint az stílszerű és részben indokolt is lett volna, hanem Szilágyi Andor, aki alkotásával tényleg leginkább rászolgált).

A Nyílt Fórumot, ezt a végvári kulturális rendezvényt nem szabad egy évi pihenővel megszakítani, mert nem kétséges a tapasztalatok szerint, hogy a vég vár az ilyen felfüggesztett vállalkozásokra. Sok a teendőnk, az átgondolnivalónk. 1997 decemberéig még vagy tíz hónapunk van.

Használjuk ki.

Tarján Tamás

Berentés Tamás
NYOLC ÉV
A SZÖGESDRÓTOK ÖLELÉSÉBEN

Bátki József rajza

Az ötödik rész közreadásával folytatjuk a szerző háborús naplójának közlését.

Beköszöntött a tél, amely itt kemény és kegyetlen. A hideg és a vele párosult állandó erős szél a rosszuláplált és rongyos rakbokat mindég megtizedeli. Ezt a telet -] 948/49 telét - én könnyen átvészelttem. Derékig meztelenül dolgoztam a teknő mellett, hátamat melegítette a fortyogó kazán. Időnként dobtam néhány lapát szenet a tüztérbe és a vizet is pótoltam, ha kellett. Boldogan végeztem ezt a munkát, ha arra gondoltam, hogy volt brigádtársaim most a vagonokból vasrúddal feszegetik szét az összefagyott köveket. - Istenem! - gondoltam, milyen jó dologom van... A mosoda előtt egy kis térségen szögesdrót huzalok voltak kifeszítve, ezekre dobáltuk a kimosott, még gőzölgő ingeket és gatyákat... ott azok abban a pillanatban kővéfagytak. Leszedni volt kissé bonyodalmas (a szögesdrótról! - de, ha egyszer ott csak ilyen volt - mit számított az, hogy a ruhát kissé megtépte? Semmit!). Néhány óras fagyás után, a földalatti szárító helyiségben felengedett és másnap reggelre szárazzá vált.

A napok gyorsan múltak, a karácsonyt cukrozott kenyérral és csáj-jal ünnepeltem meg. Van Juan apó és Kiomi aznap nem engedett a teknő mellé, helyettem is dolgoztak. Csak a katlan körül ténykedhettem. Esti imámban köszöntem Istennek, hogy nyomorúságomban megsegített s kértem: tegyen csodát vélem, hogy egyszer hazajuthassak. Meghallgatta kérésemet; a csodák is megtörténtek...

Meg a téiben jártunk, amikor szólítottak: készüljek a holnap reggeli indulásra. Az öreg Van Juan és Suzuki láthatóan érzékenyülten vett tőlem búcsút, de magam is nehéz szívvel váltam meg tőlük; Ok voltak az én családom s én az övék - ha rövid időre is. Útravalóul kenyeret, cukrot és mahorkát kaptam tőlük. Később is sokat gondoltam rájuk. Suzuki Kiomi hamarost hazakerülhetett, mert 1949 tavaszán repatriálták a japánokat. Ami Juan apót illeti, csak bizhattam abban, hogy túlélte. De ha kitéték a mosodából, a kinti munka hamar végezhető vele. Jó ember volt.

Két teherautó indult velük a pályaudvarra. Szokatlan módon a személypályaudvar peronján ültettek le minket, szorosan és ötösével. A közönség - néhány szánakozó tekintettel vett rólunk tudomást csupán - láthatóan hozzászólt a hozzánk hasonlókhöz. Mi pedig - mi egyebet tehettünk volna - közönyösen várakoztunk sorsunkra.

IV.

Előkelő utazás Szverdlovskba. Egy cellában a Klérussal. Tovább Permbe. Banzájl! Fel az Őshazáig: Szolikamszk - a Tujga küszöbén.

Órákig várakoztunk a dermesztő hidegben a peronon ülve. Felállni, mozogni tilos volt. Őreink felváltva be-betértek. A jólfűtött várócsarnokba, miközben mi fogvacogva vártuk a megváltó vonatot, hiszen a zsúfolásig tömött vagonok még ilyenkor is elviselhető hőmérsékletűek. Milyen jó, hogy viszonylag jólöltözött voltam. Juan apó gondoskodott arról, hogy gúnyám nem volt rongyos, a vattásnadrágom és a kabátom vattával dúsan tömött volt.

Végül is befutott egy személyvonat, és őreink a szerelvény utolsó kocsiához terelte: egy „Sztolipin”-hez. Így nevezte a lágerek népe azt a speciális rabszállító kocsit mely befogadott minket. Külső nézésre ugyanolyannak látszott mint egy közönséges személykocsi, csak éppen az ablakai rácsosak és befestettek voltak - de kit érdekelt ez? Betódultunk a szűk folyosóra, majd a számunkra kijelölt fülkébe. Azt már nem említem hogy a szokásos átadás-átvételi ceremónián itt is átestünk, de az életünknek ez már annyira tartozékává vált, ha elmaradt volna, úgy éreznék: itt a világvége: összeomlott a Birodalom... hát erre még várni kellett néhány évtizedet.

A fülkék kétoldalt 3-3 egymás fölötti rekeszre voltak osztva, ezekbe kellett kettesével befeküdnünk. Az őrszemélyzetnek is volt fülkéje, de állandó ügyeletesként, ketten fel-alá jártak a folyosón, minket szemmel tartva. Ezt könnyen megtehették, hiszen a mi fülkéink vasrácsos ketrecek voltak - szabad belátással a folyosó felől. A fülkék oldalfala zárt volt. Nos, ezt a kerekéken guruló börtönt egy Sztolipin nevű vasúti mérnök tervezte - azt nem tudom, hogy érdemben kipróbálhatta-e. (Nem zárható ki ez sem.) Végre kinyújtathattam elgémberedett tagjaimat. Jó meleg volt a kocsiban, lekerült rólunk a vattásruha, arra feküdtünk. Pompás utazás volt, ha az eddigieket vesszük alapul. Reggel kiadták az egész napra való ételmünket: kenyér helyett „szuharé” járt - akinek volt foga, meg is tudta enni. Aztán 2-3 darab sózott, szárított halat kaptunk, egy fél vödör forróvizet és egy kiskanál cukrot. Mindezt - napi 2 részre osztva - nem volt nehéz befalni; sokan azon nyomban megették, ahogy megkapták.

Szerelvényünk északnak száguld velünk; ezt onnan gondoltam, hogy a befestett ablak a nap második felében világosodott meg. Olykor lekapcsolnak minket, s órákig várakozunk. Azt, hogy hol, azt természetesen nem láthatjuk; de teljesen közömbös számomra. Mi közöm is van ahhoz, hogy hová rendel a Hatalom... még jó hat és fél évem van vissza. Azt sejtem, hogy olyan jó dolog nem lesz, mint a mosodában volt, de bizakodom: egészségem jó. Ezt onnan tudom, hogy folyvást éhes vagyok. Ha egy lágerlakó - aki csak a garantált adagon él - nem éhes, az beteg. Ezek szerint kiűnő egészségnek örvendek. Azután már rendelkezem némi lágtapasztalattal, nem úgy, mint kezdetben. A nyelvet jól beszélem. Igaz: írni nem tudok, olvasni nehezen olvasom még a cirill betűket; később az olvasást tökéletesen elsajátítottam, az írást soha.

Talán három napig tartott az út, amikor hirtelen véget ért: - „Vihagyí! Davaj! Davaj!” - hangzott a parancs. Kimásztunk kényszerű ketrecekéből és kissé tántorogva felsorakoztunk ötosével a peronon. Átadás-átvétel-formulárok-számolás - a „Miatyánk” - „Pirjot, sagom marsi”. Körülnézve megállapítottam, hogy jóval többen menetelünk a pályaudvarról kivezető széles utcán, mint ahányan Temir Tauból elindultunk. Az állomásépület feliratát elolvasni már nem volt nehéz feladat: Szverdlovsk. Ezt valamikor Jekaterinburgnak nevezték. Szomorú, baljós hely: itt gyilkolták meg II. Miklóst, az utolsó orosz cárt, feleségét Alexandrát, négy kisleányukat és a cárevicset... de akkor már - egy füst alatt - lelőtték az eddig, a cári családot kiszolgáló közvetlen személyzet tagjait is. Mindez 1918 július 16-án történt - mintegy jó három évtizede. Ez alatt a három évtized alatt, a szovjeteknek annyi vért sikerült kiontani, annyi emberéletet kioltani és olyan terrort kiépíteni, amiről a cárok legádázabbika „Iván-Gróznij” - a rettegett - még csak nem is álmodhatott.

Mint említettem, ötosével felsorakozva, szibbadt tagokkal, fázósan a hideg, nyirkos szélől, sorainkat minél szorosabbra zárva botorkáltunk előre a mind sűrűbb hóesésben.

Kétoldalt szürke, kopott háztömbök maradtak le, a járdán vattaruhás, csizmás, kopott, szürke alakok igyekeztek a dolguk után. Mint már utaltam rá valahol: hasonlítottunk egymásra. Legfeljebb kevésbé voltak szakadozottak és rongyosak mint mi. De abban bizonyos vagyok, hogy léleekben azok voltak: szakadozottak és rongyosak. Kapcsolatunk a Birodalom szabad embereivel alig volt; legfeljebb néhány munkavezetőre és egyéb bürokratára korlátozódott. Ennek ellenére tudtuk, hogy a lakosság elsöprő többsége milyen nyomorban él. A háborúban kivérett, megtizedelt és a háború befejeztével Amerika által már nem támogatott Szovjetunió népe, az általa meghozott óriási áldozatok után, életének jobbrafordulását várta: úgy anyagi, mint szellemi vonatkozásban. E helyett valóságos éhínség köszöntött be az 1945 utáni években, olyannyira, hogy mi, nyomorult fegyencek - irigység tárgyai voltunk 1946-47 években a garantált napi 65 dkg kenyérünk miatt, melyhez a cirill lakosság jó része nem volt képes hozzájutni.

Ezzel egyidőben - vagy talán éppen ezért - a rezsिम szorítása nemhogy engedett volna, de inkább erősödött. A legkisebb gyanú felmerülése is, amely arra utalt, hogy sorsával valaki elégedetlen és ennek bármilyen módon kifejezést merészelne adni, elegendő volt a letartóztatásához. A légerek ismét megteltek, az emberek tömegét hurcolták el egy fej káposztáért, néhány szem krumpliért, - amely a „gondos” betakarítást követően „a földeken maradt”. Az ilyen bűncselekmény elkövetéséért általában 5 év járt.

De térjünk vissza hozzánk, akik közben megérkeztünk a központi börtönépület elé, s most várjuk a súlyos kapu kinyitását, hogy végre valami melegebb helyre kerülhessünk és végre megkapjuk a tányér „balandá”-t. (A levest nevezték így, jobban mondván: a börtönleves - a moslékot, amelyből egyébként három tányérral jár naponta.) Még ha tartalmatlan lötyi is, de talán meleg.

Késő este lett, míg ezek az álmok megvalósultak. Még órákig tartott az átvételünk, s ami ezzel jár: a kapu előtti ácsorgás. Ezek a kapu előtti ácsorgások sokszor kízóbbak voltak a gyalog-

meneteknél, mert télidőben a csontig hatoló hideg ellen jóformán nem volt védekezésünk.

Végre bejutottunk a börtönépület folyosójára, ahol elhaladva egy asztalnál ülő ráncosképű, öreg csekista előtt, az kijelölte kinek-kinek a zárkáját. Még ma is emlékezem mélyen barázdált arcára, a szeme villanására, amint egy pillanat alatt felmérte: kivel áll szemben. Egy pillantás a „Formulár”-ra, egy az elítélt képére és már meg is kaptam a cellaszámomat: 55-ös!!

Belépve a cellába, szokatlan csend fogadott. A falmelletti emeletes priccseken ötven ültek, öt sötétruhás férfi: Fialat és öreg vegyest. Midőn beléptem körülvettem, kezüket barátságosan felém nyújtva. Honnan jöttél, ki vagy? - kérdezték. Majd amikor elmondtam, hogy magyar vagyok, el kellett mondanom történetemet. Jól emlékszem halk beszédükre, tekintetükre: mind az ötven pravoszláv papok voltak. Mindahányan 20-20 évet kaptak, mert hitüket megtartották és lelkesi hivatásukat titokban gyakorolták. Ez főbűnös bűn volt, mivel egyet jelentett a szovjetemberek lelkének alkotom megemlékezésével, tehát szovjetellenes propagandával.

Rövidesen nyílt a zárka ajtaja és beadták a régvárt „balandá”-t. Meleg volt. Társaim letérdeltek és imádkoztak. Elszégyelltem magam, s bár legszívesebben nekiestem volna az ételnek, követtem példájukat.

Talán két-három napot töltöttem még abban a cellában, aztán kiszóltatták őket. E derék emberek között töltött napok új reménységet adtak. Lám, ebben az embertelen világban, annak is a mélyén, akadnak jó emberek, akiknek erejéből - nem a testi, de lelki erejéből - telik arra is, hogy embertársaiknak vigaszt nyújtsanak.

Még aznap, hogy lsten szolgálait elvitték, új társak érkeztek: kaukázusiak voltak, csecsenek. Három felnőtt férfi és egy fiú. Ez utóbbi nem lehetett idősebb 14-15 évesnél. A férfiak és a gyerekek is jó erőben volt, ruhájuk nem rabruha, csizmájuk fényes, prémes szép kucsujuk, öltözkük tiszta. Látszott rajtuk, hogy egészen „friss zsákmányai” a GULAG-nak. Nem látszottak letörtnek, hangosak, majdhogy jókedvűek voltak - mint aki nincs is tudatában annak, hogy hová is került... Ahogyan ma visszagondolok rájuk és amilyenek később megismertem őket, biztosra veszem, hogy mindez a hányaveti, harsány magatartásuk csak külső máz volt. Nem mutathatták magukat kivülálló, de a saját véreik előtt sem másnak, mint rettenthetetlen, bátor férfiaknak. Tudták ők jól, hogy hol vannak... és tudták azt is, hogy mire innen kikerülnek - ha megéri - megfáradt, elnyűtt öreg emberek lesznek; még akkor is, ha csak 10-15 évet kell itt, a légerekben eltölteniük.

Ez a kis nép azóta csak küzd függetlenségéért és szabadságáért, amióta csak megkezdődött az orosz befolyás kiterjesztése (1 774 Kucsük-Kainardsi orosz-török békekötés óta) a Kaukázus irányába. Évtizedeken át folyt a fegyveres küzdelem, változó sikerrel. A legendáshírű cserkesz vezér Samil parancsnoksága alatt harcoltak a mohamedán hitű csecsenek is. Végül is a sokszoros túlerő megtörte az ellenálló kis népek erejét, és Oroszország bekebelezte Kaukáziát. (1 878 évben a san-stefanoi béke ezt, mint tényt elismerte; hasonlóan a berlini kongresszuson kötött szerződés is.)

Az 1917-es bolsevik hatalomátvétel csak fokozta elnyomtatásukat, így aztán 1941-42 év volt sokuk számára a reménykedés időszaka: kenyérral és sóval fogadták a Kaukázus előterébe nyomuló német csapatokat.

A térséget hamarosan visszafoglaló szovjetek - Dzsugasvili személyes parancsára - a Csecsen-Ingus autonóm köztársaságot megszüntetnek nyilvánították, és a lakosságot a szibériai tajgába deportálták. Mindazokat pedig, akik szerepet játszottak a rövid befolyás idejében - akár a legcsekélyebb mértékben is, azokat letartóztatták, bebörtönözték.

Talán egy hetet töltöttem itt el, mígnem egy reggelen szóltattak. Ácsorgás a kapu előtt, kivonulás a vasúttállomásra, elosztás vagonokba, ott be a ketrecre... mindez úgy ment már, akár a vízfolyás. Fél nap sem telt belé, szerelvényünk elindult.

Ez az utazás rövid volt: talán 2-3 nap múltával megérkeztünk esedékes uticélunkhoz. A szokásos vezényszavak, szitkozódások közepette kászálódtunk le a vagonokról, majd felsorakozva el-

foglaltuk a peron sarkában kijelölt helyünket. Közömbösen néztük az emberek sürgés-forgását. Az utazóközönség általában batyukkal felszerelve hangoskodik, tolszik az indulásra váró vonatok előtt. Mások ülve várakoznak a tarkára festett padokon, ujjnyi vastagságúra csavart cigarettáikat füstölve. Távolabb, egy mellékvágányon három-négy vagon áll - ezekből a „mi fajtánkbéliek” kavicsoit lapátolnak ki. Körülöttük őrség áll... unottan nézik a nagy, szivalakú lapátokkal birkózó, éhes tekintetű rabokat. Az egyik katonának közlésként dob egy parázsló csikket, s vigyorogva nézi, hányan ugranak utána.

Állunk a sorba, majd vezényszó hallik: „Zaklucsonnie vnyimanyie! Za nye vipolnyenie priказа...” - Fegyencek figyelem! A parancs megtagadásáért... az őrség fegyverét használja! Ezerszer hallottam már és még ezerszer fogom hallani. Indulunk.

Az állomásépület homlokzatán a felirat: Perm. Emléketem szerint Verne egyik kalandos regényének színhelye („A cár futára.”). Érdekes, titokzatos városnak kellene lennie... élettől teli, nyüzsgő sokadalommal. Az a város vízszint - amelye most áthaladtunk, szürke, kopott volt; szürke és kopott emberekkel. Semmi feltűnést nem kellett csapattunk: mindennapos látvány volt. A permi „Pereszilnij punkt” - elosztó-központ, hatalmas gyűjtő- és ellátóhelye volt messze környéknek. A „Szollag”-on belül a szolikamszki után következett - nemsokára majd azt is meglátogatjuk. (A „Szollag” rövidítés a Szigetvilág közigazgatási beosztására utal: a szolikamszki táborok összességét jelenti. A Börtönvilágnak is megvolt a maga területi szervezete: én most - aki eddig a „Karlag” állampolgára voltam - a karagandai légerekhez tartoztam - megérkeztem egy másik tartományába az óriási GULAG Birodalomnak.)

Ácsorgás a kapu előtt. Számlálás, formulárok, átvétel stb. Végre bejutunk. Mindenféle óriási barakkok; beterelnek az egyikbe. Ahogyan belépünk, egy darabka kenyeret nyomtak a kezünkbe és egy tányér balánda jut hozzá. Éppen ideje. Emeletes priccsek sora kétoldalt, középpüth szélesen és hosszan ezek között nyíló folyosó. Közel az ajtóhoz kinéztem magamnak egy emeleti helyet és felmásztam. Ez nem ment nehezen, mert összes ingóságom - a rajtam lévő ruházaton kívül - egy fakanál volt. Így aztán nem kelteztem feltűnést azok körében akik már a barakk régebbi lakói voltak.

A barakk nagy volt és szellős - de legalább nem volt büdös. Nem is voltak benne sokan, talán 150-200 ember lehetett mindössze, elég vegyes összetételben. A barakk tulsó végében helyezkedett el az „arisztokrácia” - ezek alatt a köztörvényesek közt is a legalábbvaló csirkefogókat kell érteni, akik idejüket vad kártyacsatákkal töltötték el. Elég hangosak voltak, vitáik olykor vad verekedésbe torkolt. Nem zavart már a jelenlétük, és én sem érdekelttem őket: tőlem nem volt mit elvenni.

A napok egyhangúan teltek, a három tányér levessel és a reggel kiosztott kenyéradaggal. Ezt az egyhangúságot törte meg, és tette máig emlékezetessé az az esemény, melyet most elbeszélni - az azóta elmúlt 46 év távlatából - sem lesz nehéz: mintha tegnap történt volna.

Egy délelőttön 20-25 új „vendég” érkezett a barakkba. Már a megjelenésük is szokatlan volt: vadonatúj lágeröltözék volt rajtuk. Fényes bakancsuk, hibátlan prêmes sapkájuk láttán elállt a sok toprongyos fegyenc lélegzete. A csoport az ajtóhoz közeli jobb oldalon, lent helyezkedett el, vadonatúj szürke takaróikat a pricc deszkáira terítve. Csöndesen beszélgettek egymással, láthatóan mit sem törődve környezetükkel. Pillanatok alatt felismertem őket: Kiomi nyelvén beszéltek. Nyilvánvalóan repatriálásukra tekintettel kaptak új ruhát és - csak rájuk kellett nézni - kivételes, feljavító élelmezést is.

Említést tettem a barakk hátsó végében tanyázó banditák-ról. Ezek - a szokásjognak megfelelően - a belépőről nyomban leszedték annak jobb ruhadarabjait, amit aztán elcseréltek kenyérre, dohányra. Ebben az őrszemélyzet partnerük volt. Ezek most úgy látták, eljött a bőséges aratás ideje. Barátságos vigyorgással közelítettek a japánok felé és közülük egyet-egyet körülfogva, vállveregetve invitálták túlfelől lévő tanyájukhoz. A barakk hossza

50-60 m is lehetett és az általános zsvajj ellenére is jól hallottam annak a 2-3 jóhiszemű embernek a segélykiáltását akiket addigra pörére vetkőztettek.

De meghallották ezt bajtársaik is. Éles vezényszó csattant fel, és a maroknyi japán viharként támadt a többszörös túlerő ellen. Olyan látványban volt részem, melyet máig sem tudok felejteni: nem telt bele öt perc és a banditák zöme szószerint a földön volt - levekőztetve. A róluk lehúzott ruha pedig halomba rakva a barakk közepén hevert... szabadon visszavehettem bárki a sajátját, amitől ezek a sakálók megszabadították. A japánok ezután szépen visszamentek a helyükre, a dolog részükről lezárult. Amíg el nem szólították őket - szívből reméltem azt hogy Kiomi is hazatér - a banditáknak hangját sem lehetett hallani.

Nemsokára engem is szólítottak, utam folytatódott. Ez alkalommal a már megszokott, négyketreces vagonban utaztam. Középen az őrség terpeszkedett, mi pedig némi szalmával leszórt ketrecek padozatán kuporogtunk.

Az út rövid volt, talán két napig tartó. Az állomás, ahol kizavartak minket a megszokott szitkozódás és ordítózás közepette Szolikamszki volt - ezen az északnak vezető vonalon a végállomás.

Kiszállás, sorakozó, számlálás után gyalogmenetben át a városon a szemerkélő havasesőben. Majd megérkezés, a lágerkapuhoz. Ujabb ácsorgás, formulárok átvétele, egyenkénti azonosítása, motozás... szóval minden meg a maga kitaposott útján... a vattás gúnyám átmedvesedett, fáztam. Órákig tartott ez az átkozott szertartás, míg végre bejutottunk; voltunk vagy 150-en, magyart nem leltem közöttük, bár nem is igen kerestem. Egyetlen vágyam volt valami meleg helyet keresni és ott lefeküdni egy jó meleg, tányérra való leves, no meg egy darab fekete kenyér befalása után. Ám mindez egyelőre még távol volt.

Mindnyájunkat betereltek egy fabarakkba. Alig fértünk be, csak állni lehetett. Itt azért már annyival jobb volt, hogy nem áztunk tovább. Innen aztán húszasával szólítottak ki bennünket - mint kiderült: a fürdőbe mentünk és a hozzáépült fertőtlenítőbe.

Erre a fürdőre máig is emlékezem. A helyiség fűtéséről kihűlt vézna testünk maradék melege gondoskodott. Átkozottul hideg volt. Rongyainkat elszedték tőlünk s vitték a fertőtlenítő kamrába. A rosszul záródó faajtó résein bevágott a kinti havaseső. Egy nagy dézsából mindenki kapott egy kevés langyos vizet, a kezébe nyomott fatál aljára. Egy másik helyen pedig valami fekete kenőcsöt kentek kinek-kinek kezébe, képébe, nyakára... ez volt a szappan. A kenőcsöt takarékosan szétkentem magamon - ahol a legfontosabb volt - majd a kevés vizet igen gondosan felhasználva igyekeztem magamról a fekete kulimászt és a szennyet lemosni. Az egész tortúra - vacogtunk a hidegtől - nem tartott tovább mint 15 perc és már hajítottak minket a szomszédos terembe, ahol már a padlón heverték forró, gőzölgő rongyaink. Nekiestünk azonnalmód valahányan, mert vézna testünk igencsak követelte már azt a meleget, melyet a kamrából éppen csak kidobált ruha még rejtgetett. Majd átfutottunk a havas udvaron egy távolabbi, számunkra kijelölt barakkba. Ledőltem egy szabad helyre és itt tudtam meg aztán, hogy ez az elosztóhely a Tajga előszobája.

Talán 2-3 hetet is eltöltöttünk itt tétlenül, és vártuk azt az Etápot, amely majd kimenekít innen. Reggeltől estig mardosta a gyomromat az éhség. Az ellátás még a szokottnál is hitványabb volt, nyilván a főnökség még szeméretlenebbül lopott, mint máshol. Egymás hegyén-hátán szorongtunk barakkunkban. Tíznaponként a rémes fürdő, a napi három tányér moslék, reggel a darab kenyér. Minden idegszállammal azt vártam, hogy vigyenek már el innen, mert akárhová is visznek, az csak jobb lehet. (Emlékeztetőül: „Mindennél jobb, mint ahol mi vagyunk.”)

Így teltek napjaim, mígnem egy napon szólítottak: egy óra múltával egy rozoga teherautó platóján ültem, a megszokott drótketreccben s a kocs megindult velünk Észak felé, a Tajgába. Lágeréletemnek következő szakaszába léptem.

(Folytatjuk)

Tarján Tamás
**EGY S MÁS A
 BÚTORGYILKOSSÁGRÓL**

(Gion Nándor: Mint a felszabadítók)

Szereti az ember a régivágású epikát. Azt is szereti. Jó benne megkapaszkodni, ha már túlságosan is táncoltat a posztmodern forgószele.

Miféle epika a régivágású epika? Anekdotából sarjasztott, lineáris kifejtésű próza, az élőbeszédszerű stílusból fakadó melizmákkal. A hely, az idő, a tárgy világos kijelölésétől vezet az út a kifejeletig és lezárásig, mely egyben két-három mondatos summázat is. A régivágású epika, ha megfelelő furfanggal szövik, oly friss, hogy szinte már egybeesik az új érzékenység irodalmával: napjainkban a szemünk előtt játszódik le az egyenes vonalú történet visszaiktatása hagyományos jogaiba. Spékeld a mesét groteszkummal, fogócskázó nyelvi játékkal és humorral, teríts az elmondottakra jótékony homályt - s a színes többértelműségben korszerű prózaformákra lelsz.

Gion Nándor *Mint a felszabadítók* című, laza regényként is olvasható novellafüzére valószínűleg nem keresett magának mintát, mégis a főntebb vázolt, vonzó és színvonalas epikum lett belőle. Némi fejtegetésre ad okot, hogy az *Osiris Könyvtár (Irodalom)* e kötetét az egyik sorozatszerkesztő, Domokos Mátyás válogatta és szerkesztette. Gion talán fölhúzódtott attól a munkafázistól, mikor a részekből egész lesz? Nem tudom. A kompozíció mindenestre mesteri; Domokos ebben az értelemben, meglehet társszerzőnek is tekinthető.

Alaposabb irodalmi jártasság nélkül is könnyűszerrel átlátható a könyv rendje. A tizenöt novellából az első és az utolsó M. Holló Jánosról mondatik, aki „drága ember és neves író”. Bőséges malíciával, iróniával beszél Gion e kedvelt alakjáról; úgy, ahogy M. Holló beszélne Gionról - vagy esetleg ahogy M.H.J.M.H.J.-ről. A nevet nem én kurtítom helytakarékosságból. Az író módszere ez (a nyitó és a záró helyen is): a teljes személyiséget fedő teljes tulajdonnév fokozatos rövidítésével mintegy kimossa a történetből a fáradt és blazírt művészhőst. Az írások törzsanyagát így karkai vagy egyéb áthalálásokkal az M.H.J. monogram stigmatizálja. Nevének visszaszolgáltatásával azután az elbeszélések (és a kötet) végére visszaépül a személy is. Gion Nándor e technikai megoldása képletként mutatja a másutt is gyakori eljárást: bizonyos elemeket kivesz a történetből, félrakerkja őket, hiányukkal tüntet, majd a történetmondás nélkülözhetetlen javait visszaszedvegetve kikerekíti a fabulát. A nevek - újfent kiderül még - fontos szerep hárul: a valóságos, az ál- és ragadványnevek jelentős epikaszerző erővel, helyenként névmágiás sugallattal bírnak.

A tizenötös szám (háromszor öt; esetleg tíz plusz tíznek a fele) a rendezettség, a szabályozás száma. A keret által közrefogott novellák száma, a tizenhárom viszont a rendezetlenség és a szabálytalanság babonás sötétlítésű prímszáma. Elnyugvás és nyugtalanság, föloldás és megoldhatatlanság is ilyesformán váltogatja egymást a *Mint a felszabadítók* lapjain. Az egyik novellától vett

könyvcím maga is ilyen biporális értékszerkezetű. A hasonlító jelentéstartalom önmagában tele van optimizmussal, pezseg a reménytől. A *felszabadít* ige névszói származékai azonban diszsonáns, negatív melléköngével is rendelkeznek a legutóbbi félszázad magyar akusztikájában. Olyannyira, hogy a *felszabadulás* szó sokak számára kerülendő és ellenszenves kifejezéssé vált. Mások viszont csakis ebbe a szóba hajlandók belefoglalni a háború vége (1945 tavasza) szinonimáját. A felszabadulásban éppen a szabadság kérdőjelezhető meg. S hogy nem egy nyelvtani elem grammatikai paradoxonáról van szó, azt az idézett írás bizonyítja: a *Mint a felszabadítók* fő témája egy olyan - bár különös, partikuláris - rombolás, pusztítás, mely „A felszabadító hadseregek is becsületére válna”. A könyv fő szólama végül is a szabadsághiány fájdalma. A jugoszláviai, vajdasági magyar irodalom köréből indult (1941-es születésű) Gion a délszláv polgárháború közegébe helyezte - azaz ebből a közegeből vette - novellái tekintélyes részét.

Az egyes szám első személyben előadott tizenhárom belső történet Irmái József asztalosmester fordulatos életének állomásait térképezi föl. A *ki beszél?* kérdése ettől még korántsem evidencia. Irmái a „Sok mindent meséltem én már magának, azokat is megírhatja” gesztusával nyújtja át érdekesnek vált életfejezeteit, s M. Holló az, aki „jó novellát”, „igazi szép békebeli történetet” kerekít belőlük. Vagy épp háborúbeli, ha ez elkerülhetetlen, mint *A málnaszedő gyógyulása* esetében. A beszédhelyzet így Irmait is az író alteregójává avatja, noha egyértelmű a különbségtétel az életrel, teherbíró, magához való ésszel megáldott kétkezi ember és a borongós, kedélybeteg izsákos, csak kényszerből csavaros eszű prózapoéta között. Létrejön az a kettős stílus-kötődésű beszéd, amely egyszerre tükrözi M. Holló (-Gion) kötetlenebb, elkalandozóbb, kopárabb fogalmazáskészségét. Amiben *ők ketten* közösek: ironikus és önironikus kedvükben, szemlélődő-elhárító attitűddel teremtik meg az írások finoman fátyolos hangulatát, sőt a kihagyásos strukturálással a szövegek enyhén balladisztikus jellegét is.

Bodor Ádám *Sinistra körzet* című - véletlenül ugyancsak tizenöt alig kapcsolódó fejezetből álló, keres, balladás motiváltóságú - regénye nemcsak (a) *Sinistra - balszerencse*, balvégzet, baloldaliság - tudatát ébresztette föl a korábbiaknál nyomatékosabban és riasztóbban, hanem a *körzet-tudatot* is. Ahogy az alantas létnívón vegetáló, szabadságfosztott, bürokratikus és rendőrileg megszervezett *Sinistra* büntető- és munkaterület, úgy Közép-Kelet-Európa egésze is egymással összefűzött, folytonosan hadakozó, érdekkülönbségektől szabadalt etnikumok hatalmas, zárt - bezárt, önmagába zárt - locusa. Ezt a világhállapotot Bodor a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján bekövetkezett óriási történelmi változások előtt, a totálisan szabadsághiányos évtizedek tapasztalatai alapján rögzítette - de érvényesen arra a jövőre (a mi jelenünkre) is, amelyben a szabadság mindedig képtelen volt megalkotni a maga teljességének létfeltételeit, s így kénytelen önmagát mint „szabadság”-ot egyelőre idézőjelbe tenni.

Gion könyvében a „körzet” előbb a soknemzetiségű, utóbb a szétesett Jugoszlávia. Ez a (volt-) ország egyrészt Magyarországgal határos, másrészt messze esik Európától. A kötet több novellájában Magyarország felé

nyílik egérút, például Modrovich Béla, a fegyverpopogtásba, a gyilkolásba szinte beletévelyt, halványsárga arcú, „vizenyős szemű vékony suhanc” számára. Béla Irmái József mostohafia: az egyik klasszikusan tisztá novella, a *Halk szavú tisztességes lányok* derít fényt rá, miként tett szert erre a nem feltétlenül kívánatos - és Budapesten sem feltétlenül tisztességes életmódot választó - családtagra. A Norvégiától *Észak-Afrikáig* címével is messzire merészkedik a helytől, ahol a figuráknak élniök rendeltetett. A tervezett útból azonban nem lesz életösszegző, újragondoltató gépkocsis zarándoklat: Luka Markov, a valamelyik Sándor királyra fölesküdtt szerv - aki a nagy utazás és Irmái József kedvéért még a folyamatos magyar beszédre is hajlandónak mutatkozna - „az idényzárás éjszakáján megfulladt a lakókocsiban”. A betegség nem engedi, hogy a jó és a rossz emberi tulajdonságok Luka Markov nevű összegződése Magyarországon, Ausztrián, Németországon, Dánián és Svédországon át eljusson Norvégiába, Angliába és Észak-Afrikába. Az országneveknek ez a habzsoló sorolása mint *nem teljesülés* ad számot a kisember röghözkötött-ségéről. Nincs kiút a körzetből. Itt élnek, halnod kell.

Figyelemre méltó, hogy Bodor könyvének főhőse is részint maga taglalta történetét; ő is névvesztő alak - az Andrej Bodor nevet egy „dögcédulán” kapja, tehát egészen bizonyosan nem Andrej Bodornak hívják! -; és ő is a mostohafia - egy másik Béla, a Sinistra körzetbe végeztesen bekerült Béla Bundasian - érdekében cselekszik. Bodor és Gion művei között a filológia nemigen talál közvetlen összefüggéseket: nem átvétellel, nem hommage-os rokonulással! állunk szemben. Valószínűbb, hogy a Közép-Kelet-Európa térségébe beleértett, a Kárpátok magaslatai közt rejtőző Sinistra - és a Közép-Kelet-Európa térségébe beleértett Jugoszlávia (e két, dél-európai színezettel is bíró körzet) valamiféle speciális „milieu-elmélet” jegyében hasonlít egymásra részlegesen. Az Erdélyből Magyarországra települt Bodor és a Jugoszláviából Magyarországra települt Gion (az előbbi mindössze öt esztendővel idősebb az utóbbinál) szülőföldjén részben egyező benyomásokat szerezhetett a többségi nemzet(ek) és a kisebbségek viszonyáról, a jogállamiság nem csupán nacionális természetű hézagairól, a nyelvhasználat nem pusztán iskoláztatás és törvények okozta kedvezőtlen módosulásairól. A szlovákiai magyar irodalom is szolgálhat idevágó példával. Grendel Lajos némelyik regénye - akár a legújabb, az *És eljön az Őrszága* is - helyenként tematikusan, szemléletileg vagy stílusosan egybecseng Bodor, Gion és mások közelítéseivel.

Gion Nándor epikája a kisformákban Kosztolányi Dezső novelláinak átszűrt hatását érezteti, s a *Mint a felszabadítók* soraitól nem idegen Krúdy Gyula próza-szemlélete, írástechnikája sem. A *hatodik ujj* főszereplője, a saját lábfejének oly kellemetlen ráadását egy val baltacsapással amputáló Bruzsinszki eleve olyan nevet visel, amely állítólagos lengyel eredetével a saját környezetében is fölhívja magára a figyelmet, identitást ad a hősnak és alighanem Krúdy „felvidéki” írásainak névháló-jába bogozódik. A modernebb szcenírozástól - műláb, portás stb. eltekintve Gion sajátosan fájdalmas-groteszk mondatai is Krúdy dallamára tolnak: „- Végre olyan vagyok mint a többi ember - mondta vigyorogva. (...) - A láb az nem számít - legyintett. - Kapok majd műlábát, és akkor olyan leszek, mint a többi ember. Az a fontos, hogy már nincs hat ujjam.

Így beszélt, és boldog volt a mankóival. Sokszor bejött a műhelybe, néha Bögyes Marcsa is elkísérte a kapuig. Később műlábát kapott Bruzsinszki, Bögyes Marcsa meg faképnél hagyta, hozzámment egy köszörűshöz, a ki-nek akkora anyajegy volt az arcán, mint egy szétlapított egér. Úgy látszik, az ilyen férfiak tetszetek neki, Bruzsinszki is csak addig kellett neki, amíg hat ujjá volt, később faképnél hagyta. De Bruzsinszki még ezt sem bánta. Boldog volt a műlábával, és portás lett nálunk. Még most is portás.”

A „közép-európai hang” persze nem magyar specificum. Ebbe az erősen osztott, mégis homogén epikai világba Bohumil Hrabal kedélyes realizmusának önmaguk allegóriájává növekvő életképei éppúgy beletartoznak, mint Tadeusz Rózewicz szürreális valóhűsége, Danilo Kis expresszív textusainak abszurdoid elrajzoltsága - s hány még a példa! Gion fogékony az indíttatásokra, rugalmasan tájékozódik. Ha „bekötött szemmel”, a szerző nevének ismerete nélkül kellene gazdát lenniük a *Kardvívó télen és tavasszal* című elbeszélésének, Bohumil Hrabalra éppúgy joggal gyanakodhatnánk, mint esetleg Jordan Radicskovra. Kételyeinket az oszlatja el egycsapásra, hogy a magyar olimpiai keretből kiebbrudalt, 1956 ősze után Jugoszláviába disszidáló, az érdeklődőket nádpálcával vívni tanító kardozó az oly költői nevet, a magyar Angyalos családnevet mondhatja magáénak. Gionra elehetséges inspirációknál sokkal jobban hatott az a tény, hogy szuverén, egyéni hangú író, aki örömet - bár mind több finesszel - folytatja a népi történetmondás hagyományait. A legsikerültebb elbeszélések egyike, a csattanót ravasz-késlelettel előkészítő, mindenestül kópés *Március* a piacon, korcsmában, ámbituson (utóbb meg városi kávéházban) szokásos mesélgetés költői megemelt variációja. Mint majdnem valamennyi írásában, a szerző itt is épít arra, hogy esendő alakjait a náluk nagyobb erők (itt a szabadító tavasz) kegyelmébe ajánlhatja.

Bármilyenek és bármily mértékűek is a hatások, Gion egyértelműen a maga író-személyét állítja középpontba. Ezt emeli ki a keretes szerkezet; ezt hiteti, hogy az limai-történetekben megelevenített színházigazgató, Till Sándor is Gionra hasonlít és centrális szerepet visz; s ez fejeződik ki abban, hogy M. Holló János végül a *saját* könyvét (vagyis az *Izsak-hárt*, Gion Nándor egyik közelmúltbeli regényét) olvassa. Bár az író nem kevés szakmussal ábrázolja könyvbéli „író-társát”, s olykor az irodalomra is csak legyint (a címadó elbeszélésben a remek fűzfapoéta-portré révén), ez az önlvasás életet ment (mondhatni Modrovich Béláét is), ami által az irodalom mint a való életben egyszer-ször hatni képes erőforrás tételeződik. Igaz, inkább az ügyesen kitervelt szituáció turpissága érvényesül, nem a szellemi energia.

A tizenöt történet a klasszikus - mondjuk: „dekameronos” novellák, továbbá a kalandregények - főleg a pikareszk regények - számos fordulatával, vándormotívumával szembesít. Így van rendjén, lévén a szerkesztés elve a láncolatosság - amire M. Holló és Irmái is címeikkel, motívumokkal utal-, és lévén a sokat vándorló Irmái - sőt akár a Szomorú *langaléta néger*ek Kubát megjárt M. Hollója is - tipikus pikaró. E hőstípus elpusztíthatatlansága kárpótolt az általános pusztulás, a háborús lepusztíthatóság képeiért. A modernizált „csavargóhős” hiteti el, hogy *egyhelyben* is lehet halhatatlanság, s lehetséges a

folyton megszakadó - novellákra szakadó - egyetlen történet mindenkorai folytatása.

Nemcsak ismerős epikai elemeket dolgoz föl újra Gion: egyébként is sokat bír az ismétlésre (rövidke idézetünkben is kitűnhetett az ismétlődő építkezés.) Akadnak elbeszélések, amelyek egymás variánsai, a tematizáltság megerősítői. A szókészlet állományából, a mondattan szintjéről mindig elrugaszkodnak az ismétlődő jellegű szövegfordulatok. A legérdekesebb az, amikor az ismétlődő megoldások iróniát lopnak a komolyságba. A *Márciusban* úgy ismétlődik az „idillikus kép” szözerkezet, hogy harmadjára már csak az idill hiányáról vagy fonákjáról értesülünk az elkopatott kifejezésből. Így bánik (néha így bánik el...) Gion az állandósult szókapcsolatok sematizáló elemeivel, vagy a látszólagos „eposzi állandó jelzők”-kel.

Az ismétlés vadhajításait: az élményeiket és sorukat néha túlbeszélő alakok szócséplését - s ezzel együtt a nem ritka kimódolt, pontoskodó megszólalásokat - sietve felejtjük. Jó lenne, ha ezt a gyomlálást maga az író nem feledné (ezt igazán nem hagyhatja Domokos Mátyásra). Szerencsére az írárok lendülete, az élményanyag egyedisége átsöpör a gyöngébb részeken. S bár egyik-másik írásban zavarnak a vákuumos bekezdések, ezekben is érezni, hogy a gondolat nyilvesszeje egy bizonyos szövegszerű célképzet felé tart. Gion a novellabefejezéseket is majdnem mindig ismétlődő (visszautaló) technikával oldja meg. Visszahoz egy nem túl fontos, de a textusban önállósult - motívumot, fordulatot, amivel verbálisan bezárja, tartalmilag saját magába, menetének egy korábbi pontjába fordítja vissza az elbeszélést. A *Mint a felszabadítóknak* ez a befejezése (Hugyik volt az a rossz költő, aki csónakjába erőltette a versírást): „Odakint szép fehér világ volt. A ribizlibokrok hó borította, a folyó befagyott, és a jég összeroppantotta Hugyik Mihály öblös halászcsonakját, mert senki sem húzta ki össze a csónakot a vízből. Hugyik Mihály azonban már vidám ember lett, emiatt sem bántódott, azt mondta, hogy tavaszra majd fölgyújtja a megroggyant csónakot a nádas mellett, hiszen a művészeknek egyébként is az a dolguk, hogy felgyújtják a világot”. Ez az önmagán belül is ismétlődő zeneiségű zárlat a fehér színtől a ribizlibokrokra át a csónakig csupa ismétléssel, visszautalással él. Hugyik Mihály „költő”-ből napi használatú versek rímfaragójává konszolidálódik - *tehát*, és a végső állítás *ellenére*, senki nem fogja fölgyújtani, megváltoztatni a világot. Művész? Nincs.

A könyv alighanem legszebb írásai a *Március*, a *Mint a felszabadítók* és a *Halk szavú tisztességes lányok* - bizonyosan legszebb, legeredetibb motívuma pedig a bútorgyilkosság motívuma. Az úgazdag kenyéradójának hosszú hónapok munkájával pompás népi bútorokat készítő Irmái remekait a hozzá erőszakkal bevaccolódott csavargók a hosszú és a megfélemlítés szándékával zúzzák össze és hányják a kandallóba (*Március*). Özvegy Nesebikné - a szökött menyasszony anyja - és Juhász András - a hoppon maradt vőlegény - az áru gondos kifizetése után verik szét a Hugyik-Irmái cégnél rendelt masszív diófa bútorokat; dühükben ők rombolnak úgy, „mint a felszabadítók”. Az egy időben színházi asztalos Irmái a direktorának üdülőlakását és főlegesen próbálja lakályossá és kényelmessé varázsolni: „Majdhogynem hiábavaló munkát végeztem. Evekkel később, amikor ki-

tört a háború, és az emberek gyilkolták egymást, a tengerelléki bérházak lakásait kifosztották, bizonyára az én karcsú bútoraimat is széthordták, talán darabokra hasogatták, és feltűzték az egészet a hidegebb éjszakákon” (*A medúzák nem hoznak szerencsét*). Rokon motívum *A mimózákat nem szabad késsel bántani* lapjain: benzinnel leönti, felgyújtja tévesen megítélt vetélytársa, N.L festményeit a kétségbeesett dühű Vukoje. Gion e már-már művész becsű alkotások tönkretetésében pótolhatatlan kinézetű, épületek, épület-együttesek, falvak, városok pusztulását szimbolizálja. A rombolás démonikusán jár az építés nyomában (új házhoz vagy új házassághoz kapcsolódik mind a négy műaprítás, műégetés). A bútorgyilkosságban minden alkalommal az otthonosság reménye hal meg. A készítő jelképesen vele hal produktumával - Hugyik, aki csak a munka organizátora, így szól: „Én is darabokra hasadtam. Nem vagyok jó semmire” -, de élete folytatódik. Tovább lép a következő bútorgyilkosságig: annak elviseléséig. (E bútorok megfelelője M. Holló János lakásában az Irmái készítette könyvespolc - mely viszont benépesül könyvekkel, s kerül hozzá „karcsú és dekoratív” létra is.)

Az etnikai kevertséget sorsokként, viszonyokként jeleníti meg az író. A nemzeti és nyelvi vegyesség természetes - és normális körülmények között szinte semmi nehézséget nem jelentő - állapot a szereplők számára. Bruzsinszki megkérdőjelezett lengyelisége több gondot, galibát okoz, mint az, hogy valaki magyar-e, szerb-e, horvát-e. Bár sejtet mögöttes zöngéket a mondat, tárgyszerű Luka Markov kijelentése: „... szűkszavú modorában közölte velem, hogy ő valamikor igen jól beszélt magyarul, de azután elfelejtette ezt a nyelvet, mert a mindennapi életben nem volt rá szüksége, a magyarok ellen azonban alapjában véve nincs semmi kifogása”. A „Máték” elnevezés már pejorálóan illeti „az őslakos dalmaták”-at („Legtöbbjüknek Máté a neve, vagy legfeljebb Ivó”), akik viszont Imernek szólítják és albánnak, muzulmán hitvallásúnak hiszik az emiatt ingerült Wanderer Imrét (*A medúzák nem hoznak szerencsét*). A „Nem Máté a nevem” az önvédelem tovább nem kommentált szava. A *málnaszedő gyógyulása* is a nyelv felől közelíti a nációt. A rossz külsejű muzulmán fiú „mégis megszólalt szerbül vagy horvátul azzal a jellegzetes vontatott és selypítő tájshózzólással, amellyel a szellemeskedő emberek a korlátolt és tökféjű bosnyákokról szoktak trágár vicceket mesélni”. Ugyane fejezet budapesti részében Irmái így tájékozik: „... a villanyok alatt három fiatal férfi állt, kettő közülük igen barna bőrű és lófarkas hajú volt, ezeket cigányoknak vagy araboknak néztem, de később kiderült róluk, hogy nem cigányok, nem is arabok, az egyik grúz, a másik román volt, a harmadik férfi hamvas fehér bőrű és kopaszra nyírt volt... „Jurij, Jon, Johann”: a csak tulajdonnevekből álló mondatban még a nevük is összeköt, alliterál. Jurij Tbiliszből, Jon Szászrégenből, Johann - illetve János - Gyöngyösről vagy Szakadáról. Az előítéletek, a fenyegetések és fenyegetettségek rendre fölűnnek, de a háború nem ezekben az emberekből, nem a különbözőségükben lakozik. A háború okok nélkül, és nem is következményként, hanem tényként, állapotként szerepel Gionnal. Szerepel? Inkább érződik - misztifikáció nélküli, súlyos és végzetes titokként.

Az eddig cím szerint nem említett, meséjében legteljesebb *Nemzeti színek* - ezúttal is a közvetettség, a ráutalás eszközeivel, didaktikus érvelést nem erőltetve -

felfed valamit az ország széthúzásának, a népek és vallások egymás ellen fordulásának előzményeiből. A színházi klubban a piros székek, fehér asztalok, zöld falak a magyar zászló színeire emlékeztetik a párttitkár Dévics Tamarát. A színekben ott a „nacionalista színezet”. Nosza, átfestik a falakat kékre, hogy Jugoszlávia nemzeti színei materializálódjanak... Nem nehéz történelmi szemlélyel azonosítani az Elnököt, akinek véletlenül megsemmisülő fehér szobra is nagy bajt okozhatna a hiányával. De mert piros függöny előtt, zöld növények övezetében ennek sem lett volna félreérthetetlen helye, éppen a magyar nemzeti színek negligálásaként fogható fel a szobor összetörése.

A színekben: a színek kutyakomédiájában hirtelen megjelenik a polgárháború előérzete. A komédiásoknak a bemutató fontosabb mindennél. Valaki meghal, baleset áldozataként vagy öngyilkosként. Tragikum és komikum rezonanciájából létrejön az az anyagtalannul tömény, érdekes, groteszk írásmű, amely a Gion-kispróza prototípusa. A kupleráj-épületből kialakított színház, a csúnya beszédről leszoktatott színésznők, a magányos fapadon üldögélő dr. Gajdos Tamás, a keserves éjszakáin a toronyház tetején vadászkürtjét fújó Harsonás Emil, a balett-táncosból lett, nagyhasú és szunyókáló igazgató: csupa olyan helyszín és figura - az általuk provokált, metaforikus jellegű eseményekkel együtt -, amelyek és akik éppúgy otthon lehetnének a cseh új hullám egy filmjében, mint valamely dél-amerikai író regényének fantázia-világában.

Gion, ha elkapja a fonalat, ha tudatosan és feyelmezetten szerkeszt, az egyes ember magánkörzetét éppoly pontosan látatja, mint a világ egészét: a világot mint köreket. Egy kis térségről ír, ám nem ragad meg abban, modelleket alkot. Mindenütt ott van, ahol bútorgyilkosságra lehet számítani.

Füzi László A VILÁGTEREMTÉS KÍSÉRLETEI

(Géczi János: Esszék)

Régóta készülök esszét írni Géczi János művészetéről, gondolkodásáról. Úgy érzem, magamnak tartozom ennek a most is elhalasztott esszének a megírásával. Magamnak, mert az esszé nemcsak kísérlet, hanem tanulás is. Tanulás és megértés. Egy másik világnak a magam világával való szembesítése, s a csak bennem továbbélő tapasztalat megfogalmazása. Mi tagadás, lennének közösnek mondható kiindulópontjai annak az írásnak. Ha nem járna előttem pár esztendővel, akár nemzedéktársaknak is mondhatnánk magunkat, ha hinnénk-hihetnénk még egyáltalán a nemzedékekben és a nemzedékesdihez kapcsolódó játékokban. A szegedi egyetemistáság évei is összekapcsolhatnának bennünket, ám az az egy-két esztendő, amivel Géczi akkor fölöttem járt, túl sok volt ahhoz, hogy valódi kapcsolat alakuljon ki közöttünk. S azóta is szinte állandóan valami külsőle-

ges tényező rántott bennünket egymás mellé: a vidéki lét sajátosságainak felismerése, egy tanácskozás megszervezése, egy kötet szerkesztése, s így tovább... Valóban külsődleges lenne az a kapcsolat, ami így, a közös munkák, vagy a remélt közös munkák tervezgetése közben alakult ki? Aligha. A hiányt, a Géczi János munkáival való szembenézés hiányát mégis érzem, s most, amikor az általa megteremtett világhoz talán a legjobb kalauzul kínálkozó Esszék című kötetéről írok, úgy gondolom, először erről a hiányérzetről, s ennek a hiányérzetnek a természetéről kell szólnom.

Kezdjük egy nem is teljesen pontos és helytálló Kosztolányi mondattal. Kosztolányi írta, emlékezetem szerint 1913-ban: „Minden vidéki élet csak lelki élet.” Igaza volt-e vagy sem a vidékiség felmagasztosításával, most ne elmélkedjünk ezen, magam inkább módosítanám a kijelentését, huszadik századvegi életünkre vonatkoztatva: „Minden szellemi élet csak az igazi lelki élet.” Arra utalnék ezzel a rövid mondattal, hogy valódi életünket csupán az íróasztalhoz visszahúzódnak, írásaink, munkáink, sajátos világunk megteremtésével, ennek a lehetséges módon történő kivetítésével élhetjük meg; minden, ami ez előtt, fölött, után van, csupán elengedhetetlen és ma már megkerülhetetlen, mert a megélhetéshez szükséges semmittevés. Rég eltűnt az évszázadokkal korábbi természetes kapcsolat az élet és a mű között. Már Tolsztoj is panaszkodott, amikor Goethe verseit olvasta, mondván: „Gondolati költészet, tárgyat semmilyen más művészet nem képes kifejezni. Mi pedig széttördeljük, elszakítván a festészet, a pszichológia stb. valóságától...” S hát hol vagyunk már Tolsztoj korától is. A bennünket jellemző önálló világokat egymástól erősen különböző esztétikai kiindulópontokból próbáljuk felépíteni. A korábban emlegetett hiányérzetnek alighanem itt a magyarázata: azok a kiindulópontok, amelyeken Géczi s a magam világlátása, szellemi élete, s valódi élete nyugszik, távolesnek egymástól. Ha Géczit, egy-egy művét, vagy éppen könyvét, egy könyvtestet, műként létező könyvét érteni akarom, ki kell lépnem a magam világából. Azt hiszem, ebben rejlik a legmélyebb oka annak, hogy miért nem írtam eddig esszét mindarról, amit Géczi János eddig megteremtett... S talán annak is, hogy miért szeretném azt az esszét megírni.

Eddig egyetlen félmondatot szántam Géczi Esszék című kötetének (az életmű-sorozatban jelent meg, azaz a Géczi eddigi tevékenységét láttató sorozatban, hiszen ennek a sorozatnak nem egy lezárult életművet kell magába fogadnia, dokumentálnia, hanem egy formálódó életműbe kell bepillantást adnia, méghozzá úgy, hogy a jelen nézőpontjából értelmezze is azt), s ez a félmondat mintha degradálta is volna az esszét, alárendelve őket a műveknek, mintegy jelezve, hogy feladatuk azok értelmezésének a segítése lenne. Az esszéknek van és lehet is ilyen feladata, hiszen a valóságanyagot az író mégiscsak elsőként, s áttételek nélkül ragadja meg bennük, ám félrevinné gondolkodásunkat, ha csupán ezt a szerepüket látnánk. Ezek az írások valójában az egyes művek értelmezéséhez kevés támpontot adnak (e téren talán csak a *Napló a 21 Rovinéhoz* című írás képez kivételt), viszont pontosan bemutatják azokat a tereket, amelyeken Géczi művei is formálódtak, s azokat a kereteket is, amelyek között Géczi gondolkodása maradandót hozott létre.

Önálló írások ezek, valójában semmiféle alá- vagy fölérendeltségi viszonyban nem állnak Géczy verseivel, vagy más szövegeivel. Egyszerűen mellettük a helyük, ahogyan amazoknak is ezek mellett.

Mindezek után csupán az lehet a kérdés, hogy mit mutatnak meg ezek az írások Géczy János világából. Ha most ismerkednék ezzel a világgal (merthogy azért nem most ismerkedem vele), akkor a színekhez, a tájakhoz és a képekhez való vonzódását említeném elsőként. Ám mivel régóta foglalkoztat az a kérdés, hogy mi az, ami ezeket a vonzódásokat is egymás mellé állítja, ezért azt mondom, hogy a *szellemi mohóság, a világ elsajátításának vágya* hozta létre ezeket az írásokat. Igen, a mohóság. Nem egyszerűen a kíváncsiság, hanem a kíváncsiság, s a kíváncsiságot kísérő világteremtő ösztön. Géczy folyton új, s önálló világokat teremt, valóságos kisvilágokat, melyeket a valódi világból hasít ki, s formál, vagy valóságosan vagy a szellemiség segítségével a saját képére. Az általa művelt műfajok sokasága is erre a folytonos, szinte folyamatos világteremtő hajlandóságra és készsége utal...

Az esszék ebből a mikrovilág-gazdaságból a természetes és a teremtett világokkal kapcsolatos reflexióit mutatják meg. Az eszményi táj, a teremtett táj, a kert, a település, a város, a szellemi hagyományokkal rendelkező város, a megélhető és az átkozható város, a kép, a szobor, a kép és a szobor mögött álló ember, s hát az irodalom, a vers: ezek Géczy témái, de csak azért ezek, mert ezek mögött ott van ő is, s mivel ő van a témák mögött, ezért a fentebb említett címszavakkal leírható jelenségek azok, amelyekből önálló kisvilágok kialakulásának folyamata szinte pontról pontra nyomon követhető. Pontosabban, mint a verseknél, s azért így, mert a vers az áttételeket nem mutatja, csak a végeredményt. Noha ezeknek az esszéknek a szerepét, súlyát, ahogyan utaltam is már rá, azonosnak tartom a versekkel, képversekkel, a prózákkal, s így tovább, mégsem csodálkoznék, ha sokak számára mégis ezek az írások jelentenének bevezető kalauzt Géczy világaiba, ahogyan tanúja is lehettem már, hogy kifinomult, s eddig Géczyvel szembeni fenntartásukat hangsúlyozó irodalmárokat éppen ennek a kötetnek a gazdasága, ereje győzött meg, Géczy munkásságának értékességéről...

Nézzük csak meg, miképpen fogalmazza meg az eszményi tájjal szemben támasztott igényt a Korfuról szóló írásban: „*Egy sziget önmagában is elhatároltat, különállót, saját törvényekben létezőt, függetlent jelent. A sziget élete eleve öntörvényű - megismerése, ha egyáltalán lehetséges, nagy kihívás. S mert a sziget zárt, lehatárolt, belátható munkájú és idejű a feladat, s így viszonyítható az emberi élet lehetőségeihez és tartamához. A sziget fogalma belső minőséget is feltételez. S a sziget tájjai is rendelkeznek - ha addig nem rendelkeztek volna - ezzel a minőséggel.*” Korfuról beszél itt, vagy a szigetletről a maga elvontságában, avagy a maga önálló világáról? A mohóság nélkül nem írta volna meg a Korfu-esszé méltó párjaként a Tihany-tanulmányt (*Tihanytörténet*, önálló könyvformájában is valódi remek), a mediterrán világhoz való vonzódásból kiindulva nem teremtette volna meg a paloznaki kert, s Veszprém városát sem emelte volna át szinte egyedülként az újabb magyar irodalomba. A mohóság nélkül Géczy apró világai, kertjei, szobrai, képei, lapjai, szerkesztőségei - és művei sem jöttek volna létre,

hiszen a megismerési ösztön mellett a világalapítás és világteremtés ösztönének is dolgoznia kellett ahhoz, hogy mindez megvalósulhasson...

Ha ily módon sikerül egyben látnunk a kötet írásait, s sikerül a többi írás mellé állítanunk valamennyit, akkor, s csak akkor vehetjük számba, hogy mi is van ebben a kötetben. Benne van minden, ami a világteremtő ösztönnek segítségére lehet. Benne van az eszményi táj megfogalmazása, s benne a tájban a maga helyét megjelölő ember körültekintése (még hozzá a magyar irodalomban eddig jóformán ismeretlen táj- és kertesszéssel, a tájtörténet és a kultúrtörténet elemeinek felhasználásával), s ezzel párhuzamosan megtaláljuk az alkotó ember jegyzeteit, glosszáit - kortársairól, kedves képeiről, szobrairól. Ha majd egyszer valóban együtt látjuk mindazt, amit Géczy leírt, akkor láthatjuk majd meg azt is, hogy mi mindent tett a képzőművészet és az irodalom között felállított határvonalak eltüntetéséért. Addig csak annyit: *Szilágyi László, Szilágyi Zoé, Raffy Béla, Szabados Árpád, Várnagy Ildikó, Maurits Ferenc* sokak számára jóval ismeretlenebb lenne, ha Géczy nem írt volna róluk...

Sok mondatát, színét, képét szeretem Géczy Jánosnak, sok mondatáról, színéről, képéről szeretnék hosszan írni. Talán éppen azért, mert a részek, a képek, sorok, színek felől szerettem meg azt, amit csinál, itt mindig az egészhez próbáltam viszonyítani egy-egy részt, részletet. Pedig milyen jó a részekbe elbújni. Paloznaki kertjéről mondja, s magam a mi apró, hatvan négyzetméteres kertünkről gondolom: „*A kert nem menekülés - csak annak belátása, hogy mennyi lehetőségem és jogom van magamhoz.*” Nem több, ennyi. S gondolkodjunk el, mennyi közünk van még a világhoz - s önmagunkhoz... Lehet, hogy itt kellene ezt az esszét elkezdeni...

(Orpheusz könyvek, I 996)

Büky László

ÖBÖL MADÁRRAL

Kerék Imre könyvéről

A kötetnek címet adó vers valamelyest jelzi azt az alaphelyzetet, amelyet a költemények halmaza tár föl: „*nádizenéből suhogó / sás közül figyel egy madár / karcú törékeny alig látod // parányi pont a mérhetetlen / mindenség erővonalai közt / mégis e gyönyörű színjáték érte van csupán // féllábon áll / szűri szemén át a lélegző világot*” (39). A Pannon táj látványelményének leképezését teszi meg Kerék Imre e verseskötete. Ebből származik a könyv némi szerkesztetlensége, ugyanis nincsenek ciklusok, fejezetek, mégis olvastatják magukat az egymásra következő versek, hiszen olyanféle rend (is) munkálja, meghatározza elhelyezésüket, amelyet a természet, a táj szab meg. Amiként szét lehet tekinteni egy öbölben (a Balatonnál), és tetszés szerint választódik ki a szemlé-

lőnek a tágabb és szűkebb tér és benne valamely részlet (pl. a féllábon álló madár), úgy veszi lírai birtokába a dunántúli tájat a költő. S ebben az eljárásban nem a magyar táj lírai birtokbavétele az új, amint annak idején Horváth János állapította meg Petőfi lírájáról ezt, hanem a szókivágyossá vált látás- és közlésmódokra ügyet sem vető festőnek, Egrý Józsefnek művészetbeli magatartására gondolhatunk, l. Farkas Zoltán: Egrý. Budapest, 1969. 15. Tehetjük ezt annál inkább, mert az Öböl máddal versnek alcíme: Egrý képére. A festő Egrý végeredményben nem tartozott egyik izmushoz sem – l. Németh Lajos: Egrý József. In: Művészeti lexikon I. Budapest, 1965. 589—1 –, s talán ez az önállóságigény irányítja Kerék Imre törekvéseit jelen kötetében, s talán ezért helyezi a természeti formák alig ismeretes alakulási szabályaira emlékeztető elhelyezéssel egymásután a verseket. A természet, a táj jelenségei saját rendjüket persze kialakítják, így az évszakok váltakozása, a növény- és állatvilág élethelyzetei és így tovább rendre megjelennek, s természetesen a szemlélő költői én gyermekkorra éppúgy, mint a felnőtt férfiúé.

A kötetet nyitó Tavasz alkaukumok a természetben örömet lelő szemlélődés verse: „Fagypáncélját leveve csobog, csorog // az lka szűk medrében, ikrásodó / hókupacok alól a hóvi- / rág süvegét emelinti fénybe”, és: „A Pinty-mocsár vizéből a napra ki- / evickélnek lomhán a vörös hasú / unkák, ásóbékák, varangyok / felmelegedni a langy időben” (5). A világ tárgyi elemei a folyók, mocsarak, növények (hóvirág, farkasboroszlán, bükk, lúca, mogyoró, kecskefűz, akác), az állatok (nyitnike, ásóbéka, varangy, gyík, szalakóta) nem díszítmenyek, létezésük sui generis észlelése váltja ki e lírát, a leírás, a megnevezés az eligazodást adja meg a világban. Számos vers hasonló felépítésű és megformálású (Emlékezés egy régi kertre, Szigorú idő, Tavasz a pusztán, Ágerdő, Választok magamnak, Széttör hitet, látzatot, Soproni évszakok, A barátsonyi vers stb.). A leírás módszerét következében a versék szókincséből – amint az előbbi két felsorolás is jelezte – csaknem ismeretárat lehet összeállítani az „öböl” meghatározta hely természetrajzából.

Nemegyszer tapasztalhatjuk, hogy a költői én lelkébe a gyermekkor rögzítette a most is felszínre jutó élményt, amely varázsige-kifejezésben állandósulva nemcsak megvan a felnőtt ében, hanem védi is őt mint ilyen: „galagonya som berkenye / kölyökkorom zöld édene / csillag-ércceppék bársonya / berkenye som galagonya / halálomig bennem suhog / berkenye galagonya som” (Varázsigé, 11). Másutt: „csutaszár-hegedűmmel madarat / rikatok cérnavékony barázdát / cserebogárral szántok a homokba [...] réten tehenet hajtok útamon / csülöknyomok füstölő kráterek” (Gyerekkor, 13). Egyéb helyeken is megtalálhatjuk a gyermekkori indítékokat (Ének az ismeretlen madárról, A Rinya-parton), a költeményekből érződik, hogy a költői én látásmódja a természetet illetően ekkor alakult ki. Kerék Imre kötetének utolsó lapjain Ezüstsíp főcím alatt a költő által is Gyermekverseknek jegyzett anyagot találunk (131 – 42), ebben változatos ritmikájú verscsokor van tavaszról, télről, madarakról, szarvasokról.

Az élővilágnak a versekben ábrázolt szépsége mögött, a költői én által szépnek tartott tárgyi elemek tapintható, látható közegének hátterében fölsejlik a pusztu-

lás is, így az Üres csigaház a folyóparton címűben (14): „törekeny csontház, árva, mi lesz veled? / megadva, néman várod a sorsodat, / míg egy durva talp rádtipor, vagy / tél iszonyú fagya összeroppant?” Többnyire azonban – egyébként a most említett versből idézve – „álomi rebbenések” finom megfigyelései uralják a Kerék Imre-i lírát. Némelykor a szóhasználat mutatja, hogy valamilyen meg nem nevezett félelem is bujkál itt-ott. Ilyenféle használatra az iszonyú melléknév lehet példa, az iménti előfordulása mellett van még *iszonyú erő* (18), *iszonyú zűrzavar* (32). Am ezekkel együtt a néhol fölbukkanó szerkezetek [*Szigorú idő*, 9; *szigorú dac*, 34; soraid *mértanában*, 42] inkább a közhelyes fogalmazásnak tett ritka engedménynek tarthatók.

A dolgok, jelenségek leírása – már utaltunk rá – voltaképp a világban való eligazodást, sőt a világon való felülemelkedést, uralkodást jelenti, hiszen a jelenségek múltandók, a költői megnevezés viszont az időbeli állandóság lehetőségét jelentheti. A Niklai ősz – Hódolat Berzsényi Dánielnek című versben (35) olvashatjuk ennek bizonyítékát: „A láng kilobban. Mint jelentés, enyész ... / Csak lantod zengi túl a teret s időt, / Somogy komor Diogenésze [A ritmusképlet itt őt kívánna. B.L.], barna tömött bajuszú poéta”.

Az Egy boros butéliára (37) írt költemény formájában is idézi az előbb mondott emberi – költői magatartást, amely a Kalevala-eposzról (is) jól ismeretes, ebben ugyanis a dolgok tudása leírásukkal lesz nyilvánvaló, például: „Tudom én a vas velejít, / Ösmerem az acél eleit: / Levegő az első anya, / Víz a vénebb testvér vala, / Vas az ifjabb ezek közül” (Kalevala, 9. ének. Vikár Béla fordítása. Budapest, 1962. 80). A magyar felező nyolcasban írott Kerék Imre-vers ritmikái egyezése az ún. Kalevala-verssel erősíti ezt a rokonságot: „karcolt madarat éret / szőlőfürtöt lányszem-kéket ... ő s méhében dalok érnek / ürítsék új nemzedékek”. Ugyancsak e témakörből való a hasonló versformájú Varázsigének – Finnugor motívumokra című vers (102), amelyben „húrt hangolni ősi hárfán / Vejnemöjnen hű szerszámán” kezd a költő, s elmondja, hogy „föld megindul tűz föllobban / gyökér izzik fő kisarjad / folyó páncélja fölenged (...) ahány ága a cserésnek / annyi szóval szól az ének”. Alighanem ebben a törekvésben lelhetjük meg e verseskönyv darabjainak legjellemzőbb tulajdonságát: a sokféle ágú cserésnek megfelelő, így többféle hangulatú verset. A már mondott „öböl” partján mintegy mitikus csodálkozással leltározza a költő – vegyük kölcsön kifejezését: – a cserés ágait. Ezért számos táj- és természetleírás, növények és állatok megjelenése ikonikus látvány gyanánt válik értelmezhetővé, mint például: „s az ablakon túl nézed amint egy-egy / szarvas erre lépked” (A hegyi házban, 30); vagy: „s Borszűrő Szent Mihály vacogó szobrán / ösztövére varjú cikákol serényen” (Őszi rézkarc, 77). E legutóbbi idézet egyébként versbefejezés is, ezért a látvány egyúttal képszerű oldása és kötése a szövegműnek. A költő ilyen technika a lezárásokban sokkal természetesebb és hatásosabb, mint a némelykor túlírtnak tartható megoldás, amelyre például vehetjük ezt: „Vállam fölé emelkedő Nap / hozzád igazodom ne hagyja el / május bokrok alá tüzet rakó / sarkcsillagom ragyogó koronám” (Öledben folytatódik, 23–4).

A képekben való világábrázolás kapcsán jelennek meg a festők a verstéma-kapcsolatokban. A már em-

lített Egy József mellett Van Gogh (Mintha az ő szemével, 19; Van Gogh: A festő szobája Arles-ban, 62), Amadeo Modigliani (Modigliani: Rózsaszínű akt, 63), Pieter Brueghel (Három Brueghel-képre, 64), Georges-Henri Rouault (Öreg király, 87; Hommage a Rouault, 85), Oskar Kokoschka (Kokoschka: Téli táj, 89) és szobrászok is megjelennek ihletőként, így Henry Moore (Moore: Király és királynő, 90), Judit Hagner (Fa, 91). – Természetesen Kerék Imrének verskészítési indítékot kínál a líra is. A Változatok egy Horatius-versre voltaképpen Quintus Horatius Flaccusnak Chloéhoz (aki fél a férfaktól) című versét olvashatjuk jó ritmikájú – az ún. második (a magyar szakirodalomban negyedik) aszklepiadészi szakban – és szép szövegvezetésű átköltésben. A Horatius-hagyomány nagy múltú felhasználása (Berzsenyi Dániel, Arany János, Petőfi Sándor, József Attila) Kerék Imre lírájában folytatódik, maga a Horatius-fordítás és a költő iránti érdeklődés mintha ismét fellendülőben lenne, ennek jele a néhány éve kiadott fordításkötet: Horatius összes művei. Fordította Bede Anna. Budapest, 1989. (A Chloéhoz szóló verset ebben I. és 37. oldalon.) – Kerék Imre megidézi – egyebek közt – Kosztolányi Dezsőt (Kosztolányi hangja, 112), Weöres Sándort (kimaradt strófák az Orbis Pictusból, 1 1 7), Vályi-Nagy Ferencet, aki a hajdani iliázi pör kapcsán lett nevezetes (Az erdőhöz, 110), Szergej Jeszenyint (Jeszenyin-futamok, 118), Pflinszky Jánost (Impromptu, 97), Arany Jánost (Feleúton, 100), Guillaume Apollinaire-t (Apollinaire-változatok, 95).

A természet és tájszemlélet önfeledtségével szemben a képzőművészeti és irodalmi szemlélet már nem idilli. Az a féltés, amely a folyóparti csigaház láttán megjelent, immár többrétű. Ugyan némelykor a rétegeztség csupán a lehetőséget adja, a költő túlságosan általánosító kifejezésmódja miatt: „szembefeszülve/az Idő meg-megújuló / lovasrohamaival” láttatja a Henry Moore-i példakép-királyt és királynőt, amint „ülnek a tájban / fölmagasodva ősi nyugalomban”, de csupán „szélnék hónap esőnek / szembefeszülve” (90) –, s ez a magyarázat kevés az *Idő lovasrohama* metafora súlyának kiegyenlítésére és magyarozatára. (Az említett helyen egyébként értelmes sajtóhibát gyanítunk: „szélnék hónap esőnek.”) – Hasonlóképpen nem érezzük a gondolati kimunkáltságot ebben sem: „Bazalton írt soraid mértánban / új éden konturjai izzanak” (Bece-hegyi képeslap – Takáts Gyulának, 42). Véleményünkben megerősít a *mértan* főnév szinonimájának hasonló, ha nem is közhelyes, ám mindenképpen toposzszerű előfordulása: „egy szűz *geometria* rendjét körvonalazzák” (126); s ilyenek tartjuk a „gördül a Nagy Univerzum tovább” (66) verslezárást is. – Legtöbbször a szóba hozott többrétégség a nem áttételes közlésmódokban is szentenciaszerű látletet ad: „hisz egy kicsit mindannyian / bohócok vagyunk így vagy úgy” (Hommage á Rouault). Az életszerepek bohócjellegének földolgozása végigkövethető a modern kor művészetében, vö. Szabolcsi Miklós: A clown mint a művész önarcképe. Budapest, 1974. Ugyancsak törvényszerű az e hasonlatba szőtt helyzet megoldhatatlansága, melyen az ötven évet maga mögött tudó lírai én tűnődik: „a Cél ha vélném: közeledőben / nem lehet már messze tőlem: / mint egy álom, szertefoszlik a / levegőben” (Feleúton – Arany modorában).

Itt *említjük meg* visszatérve a mértan szó toposz-szerűségére a képalkotásban, hogy a „mérhetetlen /

mindenség erővonalai” (Öböl madárral) kifejezésben, stilisztikai műszóval: teljes képben az *erővonal* szó szemantikai mezőkapcsolata révén szintén a mértan-hoz kapcsolódik, és sajnos: erősíti a közhelyre hajló kifejezésmódot, még ha eme közhelyesség meglehetősen lírai nyelvhasználathoz van is köve. – Hasonló teljes kép a „riasztó távlatok / nyílnak a végtelen térben” (Téli éj, 73), ilyenféle metaforaszerkezet az *örvénylő idő* (91); s ugyancsak gondolatismét vélünk ebben is: „Kutatva fák, madarak, csillagok / törvényeit, amit kínál a lét” (Bece-hegyi képeslap, 42), vagyis a *lét törvénye(i)* a klisé-metafora, amelyet a költő használ, aki itt egyébként is enged a közhelyi lazaságnak: *ami* névmást használ *amely* helyett, vö. NymKk. I, 205-8. – Az egyes versekben megbújó efféle jelenségek a kötet egészében már egymást erősítik.

A legtöbb helyen a költő nem törekedik végső igazságok beleszövésére a színes versanyagba, rábizza (Roman Ingarden műszavával élve:) az ábrázolt tárgyiaságokra a következtetések hordozását, vagyis az olvasó megállapíthatja ezeket. A sok leleményes példa közül egyet említnék, az Őszi rézkarc utolsó szakaszát, melyből már idéztünk: „Aliig zörgő páncélban csikorogván, [E vessző bizonyára sajtóhiba. B.L.] szál bogáncskóró posztol a fenyéren, / s Borszűrő Szent Mihály vacogó szobrán / ösztövére varjú cikákol serényen.” E látványképpel és a földézett hanghatással lezárja a verset, amelyben – akár a szövegében a Rinya-parti tájon –, „leng a jeszenyini bánat.” – Egyébiránt a versben szereplő *cikákol* ige tájszó, hangutánzó eredetű alakulat. A kötetben föl-fölbukkan néhány nyelvjárási szó, ilyen például a *kocódik* 'ütődik (valamihez)': „mintha két vagon / ütközői összekocódnak” (8), a tájszavak segítségével nélkül festi a költő a magyar élet képeit, az irodalmi nyelvre való támaszkodása és a tájnyelvi elemeknek az ebbe való belesimítása hitelesíti azokat az összeszervüléseket, amelyek a honi tájat és a hozzá kapcsolott vagy belőle fakadó idillt az antik előzményekkel forrasztják egybe: „S mintha Hellász sugaras-kék ege borulna fölénk, hallani véltük a Tempe-völgyi kecskepásztor elnyújtott, szélbe-foszló énekét” (Egy nyári nap emléke, 22), ámbár ezt az összekapcsolást már Berzsenyi Dániel megtette. Kerék Imre egy helyen életrajzi utalásokkal sejteti a niklai nagy előddel való rokonszerv-kapcsolatot (Somogyi dal, 52). A költőnek olyannyira természetes a görög világgal kialakított azonosulás, hogy a magyarországi időjárási viszonyokat írja bele, látja bele az ottanakra: „rügy nyit lomb hull hó pitinkéi” (Mükéne, 44), s éppen egy tájszóval valósítja meg ezt (*pitinkéi* 'szállingózik'), bár mindezzel némileg rontja a tárgyi hitelességet. A tárgyi hitel problematikus azzal a csigaházzal is, melyet „a tél iszonyú fagya összeroppant” (14), hiszen a mérszváznak nem árt a fagy. Mindezt csupán azért mondjuk el, mert ellenkező eljárásra, a túlságosan pontos leírásra is akad példa: pleonazmusnak tarthatjuk a *csonthéjú dió* (108), a *felnyúló facsúcs* (73) szerkesztményeket. – Az iméntinél sokkal szervesebb alakítású a Hellász-élmény például a Levéltöredék című versben (43).

Megkapó őszinteségű a lírai én a kötet szerelmes verseiben. A megszólított versalanyról Az aki te voltál címűben megtudjuk: „luktetsz egy másfajta közegben / már örökké megszületlen”, majd: „az ágyon hol öleltük egymást / kitölthetetlen űr dereng lásd /

bennem halvány remény csak anyyi / tudjalak végképp megtagadni" (33). A Valami más címűben az „izzón egymásba-forrt / szerveink önkívülete" kapcsán a legalább Caius Valrius Cutullus lírája óta jól ismert odi et amo-érzelemről képes egyénien szólni: „a se-veledet-nélkülöd, / a köztes állapot, // a sóvárgás, a gyűlölet / kaloda-magány" (96), I. Catullus LXXXV versét. – A z erotikus S tarkótól talpig átjár címűben (1 29) is őszinte s a buktatókat elkerülve természetes.

Az Epistula Szepesi Attilához (122) némi iróniával és mintegy a falernusi bort szopogató hangulatban ítéli meg és el mindazokat, kiknek „versein új csak a köntös, a máj / módít utánozgatják híven: csupa szabadvers – / jelleg nélküli, sötétlan" (123), s hitet tesz egy „Kálnoky, Nagy, Weöres, Illyés, Kormos, Rába, Nemes Nagy" hexametersort kitevő elődök mellett. Persze a baráti hangot tudatosan használó verses levél nélkül is látszik, mely hagyományt kívánja folytatni a költő akkor, amidőn „Aranyunk odavetve".

Az itt előforduló hexameteres forma nem az egyedüli példa, ilyen verselés másutt is van: Ágerdő (12), Levéltörődék, HB – Csanádi Imre halálhírére (121) stb. A verslábkezelés némi szabadosságot is mutat, vagy sajtóhibákról van szó, így a „füstben míg az ablakodon túl messzi világít" (43) elején talán *füstbe* mg megoldás hozhatta volna a daktilust; a „képei úsznak elő az időből azúr egű Hellász" (43) sorban az *időből azúr-egű* helyesírás jelezhetné ugyanezt a verslábát. A „gáncsok, vad tülekvés hangjai el sose jutnak" (121) sor a *vad tülekvés* miatt nem tiszta képletű, ugyanis a *tülekvés* szó kezdőhangsúlyja nem nagyon helyettesíti a *tü-* szótag rövidségét; egy protézissel alkotott *tülekvés* szóalak megoldhatná a szpondeusz hiányát. A „s hol már várnak meghitt-nyájas égi körükbe" (121) negyedik lábában is szpondeusz kívánczik a *nyájas* trocheusza helyett, lehetne epentézissel javítani: nyájass-ra. – Kisebbség nagyobb zavarokat a görög-laton versszakípusok ritmikájában is tapasztalhatunk. A Sapphicus (125) némely sora több helyen sem felel meg az aktuális képletnek (– u – / o – u u – u——): „s engem, mintha sűrűszövésű háló: / átfon lassan fojtogató hiányod", és: „Vetköztetve szép alakod pucérra, / Vágytól izzó férfiszemek kísérnek", Ezeknek egy része metaplazmussal (mint fentebb is) helyesbítható, így *vágytól* : *vágytol*; *kísérnek* : *kísérnek*; szövésű : szövésű. Más részüket aligha indokolhatjuk nyomdahibával. Többször a sormetszeteket keressük hiába az ötödik szótag után, ahogyan Horatius nyomán Berzsenyi is írta a szapphói szakot, de a harmadik szótag után sincs mindig cezúra: „Várom hogy láthassalak újra már hogy / működésükből furamód kibillent / dolgok tárgyak ritmusa helyreálljon" (Levéltörődék, 94.' – A költő ír még alkaiozi szakban (Őszi strófák, 101), Balassistrófát is találunk (Céliáról szerzette, 108), alexandrinus is akad (Notre-Dame, 75), van szabályos szonett is (Roualut: Öreg király), de van egészen laza formaalakítású is (Ünnep előtt, 60).

A versformák gazdagsága összefügg a nyelvnek, jelesül a magyar nyelvnek szeretetével (Vallomás az anyanyelvhez, 31). Már a vallomás ténye az érzelmi szempontból elsivárodó korunkban eleve emberi értékről tanúskodik, s Kerék Imre kötetének egésze jó hitelesítő arra, hogy „Híves patakra hajló szarvas: / mohón ittam

igéid, anyanyelvem". (Érzelmi világunk szegényesedése, ennek nemzetközi nyelvi – pszichikai – szépirodalmi vonatkozásaival tüzetesen foglalkozik Vértes O. András: *Érzelmi világunk és a nyelv történeti változásának kölcsönhatása*. Budapest, 1987.) – A z előbbieken toposzszerűnek tartott kifejezések talán éppen ennek az elsivárosodásnak nyelvi hatásaként könnyvelhetők el, efféléket a mai magyar líra egészében jócskán tapasztalhatni, vö. Vértes O. i. m. 27 kk. Kerék Imre költői nyelvében mindebből csupán szeplőnyi jelek észlelhetők. Amint hasonló nagyságú folt az a néhány képzavar, amely néhol föllelhető, így: „Ha már a hang csak fölsebez: / az ujjak begyén is kibuggyan / az ének visszatartathatlan" (67). Itt a *hang fölsebez* metafora igei alaptagjának szemantikai mezője érintkezésben van az *ujjak begyén is kibuggyan* szerkezet jelentésével, amelyhez pragmatikai kapcsolatként (előismeretként) a 'vér' fogalma tartozik, ti. az szokott az ujjak begyén kibuggyanni, viszont az *ének visszatartathatlan* kijelentés azt sugallja, hogy az ujjak begyében az ének visszatartathatlan... (Az idézetben szereplő szövegmondatdarab talán sajtóhibás? Vessző lehetne a kibuggyan ige után, jöllehet akkor is érezhető volna a szemantikai zavar.) – A „Közénk szigorú dac feszül: / katedrális szél-rakta hóból" (34) szövegmondatban a *feszül* ige jelentései (l. ÉrtSz.) nem nagyon engednek meg a második mondategységben a feltételező *katedrális feszül közénk* kép alakulását. Hasonlóképpen kifogásolhatjuk a „Hold süt: vérszínű bárd / árnyalja homlokom. // Csenevész bokor dajkál / kabátos varjakat. / Gyökerei a csönd szívéig izzanak" (61) szövegrész képeiből a bárd *árnyalja* homlokom és a *(varjakat dajkáló csenevész bokor) gyökerei ... izzanak* szerkesztményeket. Az elsőkben a *bárd* és vérszínű jelzője aligha fér össze az *árnyal* igével, a másodikban a csenevész jelző van zavaró ellentétben a csönd szívéig izzó gyökerekkel, nem hihető, hogy odáig terjednek azok, ha maga a bokor csenevész megjelenésű. E ritka kivételeket bizonyára azért észleljük, mert a képek zöme eredeti és friss látásmóddal van megalkotva. Ugyanakkor helyenként ráismerünk egy-egy szóban vagy kifejezésben a magyar lírai nyelv múltjára: „szőke bikkfák", ez bizonyos Csokonai Vitéz Mihályra megy vissza, ő írta: „A lenge hold halkal sicl világosítja / A szőke bikkfák oldalát" (A Magánossághoz. Összes művei IV. Budapest, 1994. 72). – Az Apollinaire-változatok a francia költő L'Adieu című versének csaknem minden sorát – „Letéptem ezt a hangszálat" stb. – Vas Istvánnak műfordításából szövi Kerék Imre új versbe, és így intertextuális kapcsolatot hoz létre. – Arra is mutathatunk példát, hogy egy szóképet különböző szövegkörnyezetben szerepeltet a költő. A Gyerekkor tartalmazza ezt: „az őszi réten / tehenet hajtok útamon / csülöknyomok füstölgő kráterek" (13), másutt pedig ekként: „Légzománc pattog, a csülök- / nyomok füstölgő kráterek - " (Badacsonyi vihar, 21). Már tárgyaltuk a *gyökér izzik* metaforát, ez is megvan máshol: „tűz föllobban / *gyökér izzik*" (Varázsének). Egy Petőfi Sándortól való szövegrész szintén ismétlődik: „kólyika / kezdi gyötörni [a :] A mopszlikutyácskát mopszlikutyácskát; vö. Petőfi-szótár: *mopszlikutyka* a." (Hajdani recenziókat lapozva, 68), másodjára: „olyan a vers, akár a / kedves [mopszli-kutyácska], ha kólyika gyötöri szegénykét ..." (Epistula Szepesi Attilához).

Reméljük, nem járunk úgy, mint a Hajdani recenziókat olvasva című költeményben szereplő

műítész, aki szerint „Egyébként tűzérzelem, szívkinccs, lángeszme híján / lapályosak ezek a költemények [ti. Petőfiéi].” Kerék Imre kötete mai líránkban aligha lapály, inkább olyan fennsík, melyről a költői látásmóddal azonosulva érdekes az olvasónak az „öbölben” szétteljesednie.

(Hazánk Könyvkiadó, Győr, 1995. 147 oldal)

Szántó Gábor

AZ IRODALOM VISSZAVÁG

avagy őrsegváltás a posztmodern
irodalomban?!

„nem Párizs, sem Bakony:/ vér és takony” - jellemezte a nyolcvanas évek Magyarországnak világát Sziveri János a Ver(s)ziók című antológia nyitóversében. Azóta azonban lezajlott a rendszerváltás, s épp itt az ideje annak, hogy a magyar posztmodern irodalomban is bekövetkezzen - ha nem is rendszer - legalább őrsegváltás.

A Ver(s)ziók antológia szerzői közül egy, Zalán Tibor elérkezettnek látta az időt arra, hogy az irodalom az újat közelmúlttá bővülő időnek újra visszavágjon. Csatasorba állított nyolc vékony páncélú irodalmi katonát, hogy támadást intézzen a Tegnap Köztársasága ellen. A támadás eszközeként szerkesztetett a **NEM mind** egy című antológia, melynek szerzői az ELTE TFK-n megjelenő irodalmi közöny(2) - pardon, közlöny - szerkesztői: Tomkiss Tamás, Hajnal V. Csaba, Janox és Heltai Ákos, valamint Haklik Norbert, Kerékgyártó György, Marai Zoltán és Molnár András. Szándékuk vizuálisan is megjelenik a könyv borítóján, mely Hajnal V. DűH című alkotását mutatja, grafittiként egy híd traverzán. A mű - Méreg - s a szerkezet áthúzászerű X alakja szinte előlegezi Hajnal V és Tomkiss erőteljes, szinte dühös líráját.

Természetesen az antológia címe is beszédes. Benne van az anarchikus lázadás, meg a tagadás gesztusa éppúgy, mint a józan magamutogatás és a figyelemfelhívás mozzanata. Persze, a **NEM** nem jelenti a múlt teljes eltörlésének igényét, a klasszikus formai elemek megtagadását, hiszen aki é/í/r valamit, tud szonettet és hexametert is írni. Így Heltai Ákos és Janox is derék mesterebereknek tekintendők. /Házszonett ill. *Erotika* és *Törvényen kívül/*.

Az újat hozó költőnemzedékek persze nem kerülhetik ki művészi elveik megfogalmazását. Ez a nyolc alkotó sem teheti másként. Nem kerül(het)ik meg az Én és a /Művész/világ; az Én és Önmagam; az Én és a Közönség viszonyának tisztázását. A közös branchesba tartozók a kérdések megválaszolására sajátos allegóriát, metaforákat hoznak létre: Hajnal V, Heltai és Tomkiss alkotásaiban például fel-felbukkan a *Favágó* alakja, akinek József Attila-i fejszéje a „beteges erdő” fáit dönti

halomba. Akárcsak a tabukat, vagy a jelen művészi nagyságainak, a *Fent levőknek* hírnevét. A cél természetesen nem más, mint egy új, immár termő világ létrehozása.

Az antológia szerzői világunkban más világunkban - zsigeri idegenséggel vannak jelen. Nem latolgatják, nem élvezik - csupán a szennyét. Költészetük törvényszerűen a posztmodern szemét-művészete /vö. Bókay Antal: Az irodalomtudomány alapjai. BDTF MIT, 1992. 46. old/. Szerepük tehát a *Szippantóé*: „Csatornánk zárva, most mindent én nyelek.” /Heltai: Házszonett/ Ok azonban nem a világ bűneit magára öltő krisztus alteregói, magukat akarják megváltani: „Én az Ego-Krisztus vagyok” - mondja Tomkiss.

A feltörekvő költőgenerációkhoz hasonlóan szerzőink is a költészet /az irodalom/ lstenének jobbán kívánnak helyet foglalni. Csakhogy helyzetük még aLANTas. Vers- és léthelyzetükből csak a *Mozgó Lépcső* viheti fel őket a csúcsra. Hajnal V. egy egész, gondolatritmusra épülő verset szán e témának - hasonló címmel -, és Heltai Házszonettjének is szerves része e motívum. Eszközük és idejük bőven van, hogy az aLANTasból felsőházi lantosok lehessenek. Hangpróbának, gyakorlásnak ez a cél persze jó, programnak kevésbé. Hajnal V. A *kínai majom utolsó vacsorája* c. vizuális költeménye utolsó felszólításában azonban már a programadás igényét sejteti: „...Teremts magadnak világot.” Mert az Irodalmi Ház öreg, talán megsemmisítésre érdemes, ám lebontani csak akkor lehet, ha van helyette másik. A kötetből azonban egyelőre csak a készülődés lázas kopácsolása hallatszik.

Forma- és műfajkísérletek sokaságával van dolgunk.

A leggazdagabb műfaji választékot **Hajnal V. Csaba** kínálja. Klasszikus építményű novellától kezdve ars poeticán át a képversekig láthatunk nála példát a költői megszólalásra. Ő mindenképpen kiemelkedik a kötetből.

A témákat tekintve azonban kevésbé tűnik gazdagnak a válogatás. Külön figyelmet érdemelnek viszont a művészetéről, a művészi elvekről valló alkotások. Az antológia nyitóverse, az *Állapot* című adja az alaphangulatot. Akár a **Brancs** ars poeticájának is tekinthetők Hajnal sorai: „...Kizártuk a tegnapot a szobán túlra / elég ha csak tiszteljük.” Számára költői ideálja a magányos Favágó, aki öntörvényű világa közepén még az olvasóra sem tart igényt (a posztmodern elveknek megfelelően!), hiszen **így** teljes a személyiség: „küldd el innen azt a kíváncsi öregembert / Ha elment / Menj Te is / mert megölhetünk” - olvassuk.

Művészetéről, művész és közönsége, művészet és valóság viszonyáról vall Hajnal a beszédes című *Realizmus* novellában.

A tucatnevű címszereplő, Kovács, elhatározza, hogy sikeres művész lesz. Feladja bohóan zöld elveit (minden alkotásban ő akart főszereplővé válni, mindent úgy kívánt láttatni, ahogy ő látta), és kitanulja a szobrászmesterséget. Jó iparos lesz, azaz hűséges a valósághoz. Gömb című, a Földet ábrázoló alkotásáért eladja asszonyát és gyerekeit (vajon ennyire prostituált a hagyományos művészet?), de amikor elkészül a nagy mű, fordul és az alkotó máris *alatta* pihen meg. Utolsó

mozzanatként aztán az egymást kölcsönösen utáló, irigykedő szobrásztársak kihúzzák Kovács nevét a likvidálandók listájáról.

Hajnal V. Csaba hűvösen pontos novellája kapcsán érdemes felfigyelni a téma és az ábrázolás mód kapcsolatára. Példa a maró gúnyra: Kovács „*vidékről származó parasztyerek I aki még ma is imádja, ha gumicsizmában friss trágyalében gázolhat, és a trágyalé időnként... elárasztja lábfejét.*” Hasonlóképpen azonosíthatók Kovács művészetéről vallott szavai a már befüttak fennkölt semmitmondásával.

A Rudi bácsi, a *Bitang ember, sehonnai* és a *Nyúl* már több bepillantást enged Hajnal világszemléletébe. Mindhárom hangulata a „Szippantó” világát sejteti, ahol az önzés, a szeretetlenség és a világ félelmetessége mutatkozik meg emberi sorsokba vetítve.

Formanyelvét tekintve az első két novella nő az átlag fölé. Struktúrájukra az önmagába záródó körív jellemző, jelezvén a kitörés lehetetlenségét. A *Bitang ember, sehonnai* hrabali egy mondata egy sanyarú sorsú férfi dühös magabazárkózását mutatja, melyet szerelme elvesztése felett érez. Külön érdekessége, hogy két ellentétes világfelfogású ember összetartozását ábrázolja, olyanokét, akik taszítva vonzzák egymást. A férfi sehonnaiságát érzékelteti, hogy örök szerelméért a legnagyobb áldozatot végül nem képes meghozni.

Haklik Norbert már nem a kísérletezők sorába tartozik. Sajátos műfajt művel, és kitaposott ösvényén következetesen lépked. Újját a modern próza világhírű alkotói jelölték ki, így novelláiban számos kellemes íz mellett a Garcia Marguez-i áfonya fanyarsága is érezhető. Iróniája különösen a Mennybemeneteli *Iroda* című novellában teljesül ki. A fabula itt egyszerű és világos: egy istenhátamögötti faluban egy szeszcsempész és egy kurva mennybemeneteli jegyeket árul, mert közelegni látták a végítéletet. Az ítélet elmaradása és a család miatt a falu népe elégtételt kíván venni, ám ők mérgezetten fekszenek.

A novella zárlata egyébként ügyes ötlet: a megszólaló trombita éppúgy jelezheti az újév eljöttét, mint a nagy tisztogatás kezdetét. Lehet gondolkodni hitről, hitetlenségről, becsapásról és igazmondásról.

Haklik különös hangulatú novellái közt a *Napfogatkozás* című képi megjelenítése miatt érdemel szót. Az „Isten meghalt” filozófiai gondolat érdekes víziókkal való megjelenítése ez. A címben megjelölt természeti jelenség indítja az ellentétes tartalmú képek áradását, melyek voltaképp „a fény és sötétség ősi játékát” hivatottak érzékeltetni. A novella megoldása a hagyományokhoz hű: Haklik nem veti el a csattanó lehetőségét: „Herr Nietzsche, kérem, távozzon.”

Ha már az ellentétnél tartunk: mintha a Haklik-novellák idegenül hatnának az antológiában. Nem azok a kérdések foglalkoztatják, mint a többi szerzőt, nem is ugyanazon hangon fogalmaz. Őt inkább a „*nemevilágiság... gyönyöre*” érdekli. Fejjel kimagaslik a többiek közül.

Heltai Ákos is tetszik. Benne is dül a Méreg, s ő is Szippantó. Amit nyelni kell, azt a *Családunk* és az *Alom* című verse rejti. Ez utóbbi szinte adalék a József Attila-i Esmélethez: „*Eletünk - meglehet másodpercnyi álom I Mely ébredésünk előtt tombol / ..Bábeli Zűrtől hangos I Igazágtalan I Ország felé közeledve.*” Szen-

vedésünk egyetemes, menekülés nincs, időnk teljes és tragédiával teli - sugallja a költemény kitűnő szerkesztője. Az anya tragikus meséje, a gyermeki nyugalom tovafűnése lépésről-lépésre válik egyre elviselhetetlenebbé, s talán kegyetlenné is, ha a verszárlat fel nem oldaná: „*Az álom elől menekülő / Gyermeki csillagszóró-gondolat I Az ágy mélyén keresi a játszóársakat...*” A vers címe ugyanakkor kétségtelenné teszi / *Családunk* /, hogy itt is a Brancs rettegése jelent meg.

Az obligát szonetten túl Heltai is vonzódik a vizuális költeményekhez. Ám sajátos módon jelenik meg nála a posztmodern költői tárgy Az *elveszett gon* című alkotásban. A mű egy kettétépett lapon található - ill. csak az írott rész -, s a versszöveg szerint: „*Eldobott rongy a képzelet ablaktörlője...*” Meg nem kerülhetem: mintha Bókay már idézett könyvének kitételével találkozoznánk a műben: „*A posztmodern... számára az értelemmel bíró tárgy véletlenszerű.*” Költői tárgyunk, képzeletünk mozgatója akár értéktelen is lehet. Ugy vélem, ezt az alkotást e tételszerűség hozza kapcsolatba Hajnal V elemzett novellájával. (*Gömb*)

A z t hogy miért is dül benne a Méreg, Heltai igen találó metaforával foglalja össze a Házszonettben: „*Időnk kvarcóra, az élet számlaposa.*” Kár, hogy a kikölkent időt ő sem tolja (tolhatja) vissza a helyére. Nem hamleti személyiség hát, mégis „szigorú a kortárs magyar irodalommal”, akárcsak Tomkiss. Eme szigorúságot a már említett *Fejsze a kézben* és a *Napraforgó* c. költeményei mutatják. Ez utóbbi vers címébe foglalt fogalom természetesen „*a fiatalosan alkalmazkodó /zavaros fejű/ vörös torkú/ művészfajtákra*” vonatkozik. Töretlen optimizmusának, feltörekvő diadalmas vágyának kimondása zárja a vizuális költeményt: „*mégis látni fogom mellszobromat.*” Ez utóbbit tulajdonítsuk a kamaszos magamutogatásnak, a nagyot mondásnak. (De József Attila is így kezdte valamikor)

Persze, nemcsak a kamaszos hangot kölcsönzi Heltai a nagy elődtől, de a versszerkezet tekintetében is jó tanítványnak bizonyul. Az *Éjjeli Pillantvány* mintha sajátos feleselés lenne a *Klárissokkal*. Heltai versének képi szerkezete tökéletesen egyezik a József Attila-i struktúrával, de míg ott a csillogás az elérhetetlenség szimbóluma, itt a könnyen elérhetőséget sugallja. A költői tárgy ott a szeretett, de elérhetetlen nő, itt az alkalmi, de elérhető. Ott a döbbenetet a távozás, itt a közeledés adja. Így teljesedik ki a múlt őrizve tagadása.

A legtalányosabb költő az antológiában önmaga számára is - **Marai Zoltán**. Ha hinni lehet neki, zalaegerszegi. Minden másban azonban kételkednünk kell. Mert önjellemzésében állítja, hogy nem dohányzik és nem alkoholist. Az antológiába felvett művei azonban dohányfüstben és alkoholgőzben válnak köddé. Mint egy rituális mosdás után a tükör. Ő alighanem komolyan veszi a „versben bujdosást.”

Marai a bizonytalankodó személyiség poétája. Sorsa nyitott, de kapcsolataiban a szabadságát félti. Egy valamiben biztos: csak része a világunknak, és mégsem az. *Sőralátét* című versében mondja: „*Távol vagyok I messzebb I mint szeretném s közelebb / mint kéne.*”

Versében a központozás hiánya miatt mondatok, szövegrészek fonódnak egymásba, s teszik többértelművé a verset: „*Kialudt a cigi I rágyújtának / ha megtalálnám / önmagam az asztalon...*”

Marai keresi önmagát, latolgatja valóságát, mely hol barátságos, hol pedig félelmeket hordoz; s egyszerre ellenséges, és megnyugtatóan tartós kapcsolatokat ígér. Ennek a köztes és kiismerhetetlen létmódnak természetes közege az álomközeli, füsttel takart és sörtől homályos állapot. Alkotásainak ez ad egyéni ízt.

Molnár András verseiből viszont épp az egyénítés hiányzik. Stílusát Pilinszky szikár mondatai hatották át, - *Bakucz* című verse pl. Pilinszky egy versformájának más tartalommal való megtöltése -; *Dichten* című alkotásában is a főnévi igenevek pilinszkys időtlenségére építve vall a költészetről; de a *Mi* felütése is a nagy költő hagyatéka.

Molnár kísérletező. Átformáló hajlama a weöresi versszerkezetre is kiterjed, [*kicsi üveggolyók*] című alkotása a *Fughetta* tragikumára alapoz. A *Die Verwandlung* ugyan szintén erre a technikára épít, ám valamivel nagyobb ötletességgel mutatja a karkai tragikumot: a „Harmadnapon” krisztusi állapotából a „potroh”-há válás lealacsonyító metamorfózisáig.

Molnárnál jóval egyénibb és erőteljesebb hang jellemzi **Tomkiss Tamás** líráját. Ő a *Favágók* vezéralakja, hiszen reméli és tudja: „*valami még legyűrheti a századot...*” /*Idegek*/, melynek „*ürüléke, szara mérgezett trágyája / vérbeli ganajtúróknak való...*” /*Az. abortusz híridje*/ borralaló 2000/

Tomkissnak sajnos van oka e kemény szavak használatára. Az *Auschwitz 50 éve - gondolat* című versében a modern világ megoldásra váró problémái sorjáznak. A környezetszennyezés, az emberi élettér beszűkülése, az emberi kapcsolatok gépiesedése, a szerző üvöltésének tárgya /vö. Ginsberg!/. Az utálat ismert, a tartalom azonban evilági, így megjelenhetnek a számírástechnika szókincsének elemei: „...és a szívem *egy nagy hangkártyán dobog / ha elfér még a vicsesztereden...*”.

Tomkiss sokoldalú alkotó. Keveset akar: mindent

és semmit. Képzett Náhum, századunk s fennálló viszonyaink pusztulását hirdeti, mint jó próféta, és verseiben többnyire egyedül van. Vizsgázott pokoljáró, honosként ismeri a századvég/ezredvég „*édes részét*”: az *Úttörés* című költeményben a jelen Rondabugyrodjának tájait járjuk meg vezetésével.

Ezenkívül Pilinszky és József Attila hű olvasója is: jelenének *tilos csillagát* ugyanúgy számkivettként járja mint ők, költői s személyes élete éppúgy csak testi kényszer; s dühének harangja - hitelesen - „*Nem álmában nem csönget nem picit...*” /*Úttörés*/ Kiszolgáltatottságát, számkivettségét mindazonáltal félistenesen viseli a kiemegyezés biztos tudatában. /*Prométheuszok*/

Az Én és tükörképe, az Ő csak egyszer tűnik el verseiben, és lép színre a kassági Mi. /*Utószó*/. Újat akaróként így határozza meg nemzedékének mibenlétét és küldetését: „*Elétek toljuk holnap is / a cinikus és barbár arcokat / itthon vagyunk, köztetek.*” Nem építkeznek - nincsen miből /*a régi csupa rom*/, így csak a szennyet takaríthatják el. Ezért is *Szippantások*. Életerejük („*árnyas lugasok helyett csatakos combokról álmodunk*”), a „*megejtjük az érett, pártalan asszonyokat*” mellőngető gesztusa elég is ehhez a sziszifuszi munkához. Hozzáállunk hősi és áldozatkész, nem is kecsegtet sikerrel: „*Okolunk, vagy okulunk*” - fogalmazza meg Tomkiss a lehetőségeket.

Harcukat az Újak megharcolták. Fegyvereik letéve. A tegnapi Köztársasága halott. A győztesek fent állnak az erkélyen - vagy legalábbis úgy hiszik. Mert a fegyvert le kell tenni egyszer, s aztán kapát a kézbe. Kell a hely az új magoknak.

„*-lesz tett is?*” - kérdezi Tomkiss. Lesz végre igen is a nem helyett? Mert Nem mindegy.

/M-Szivárvány Alapítvány - Framo Publishing, Budapest-Chichago, 1996/

SZERZŐINK

Alföldy Jenő irodalomtörténész (Budapest)

André András költő (Martonvásár)

Ács Jenő költő (Budapest)

Babic, Sava filozófus, egyetemi tanár (Belgrád)

Bence Lajos költő (Lendva)

Berentés Tamás nyug.hov.örgy. (Nagykanizsa)

Bisztray Ádám költő (Budapest)

Borbás György tanár (Zalaegerszeg)

Büky László nyelvész, egyetemi tanár (Szeged)

Czegő Zoltán költő (Budapest)

Czigány Zoltán író, rendező (Budapest)

Dienes Ottó költő, irodalomtörténész (Székesfehérvár)

Galambosi László költő (Pécs)

Géczi János költő (Veszprém)

Gion Nándor író (Budapest)

Györek László tanár (Nagykanizsa)

Hamvas Béla (1897-1968) filozófus

Kardos Ferenc költő (Nagykanizsa)

Kelemen Zoltán költő, kritikus (Szeged)

Kerek Imre költő (Sopron)

Keresztury Dezső (1904-0996) költő, irodalomtörténész

Kovács Sándor Iván irodalomtörténész (Budapest)

Kustos Lajos jogász (Zalaegerszeg)

Lázár Tibor költő (Budapest)

Morvai Péter költő (Keszthely)

Oláh András költő (Mátészalka)

Sárány Márta író (Székesfehérvár)

Simek Valéria költő (Bakonycsérnye)

Szántó Gábor tanár (Nagykanizsa)

Szepesi Attila költő (Budapest)

Szegedi Kovács György költő (Sárszentmihály)

Tar Ferenc történész (Keszthely)

Tarján Tamás irodalomtörténész, kritikus (Budapest)

Vasy Géza irodalomtörténész, kritikus (Budapest)

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Ébert Tibor, Fa Ede, Hules Béla, Karáth Anita, Kemsei István, Makay Ida, Nyírfalvi Károly, Somos Béla, Szoliva János, Takács László, Tari István és Tornai József versei * Kemény Katalin: A napköltő * Fábián László, Lászlóffy Csaba és Sárkány Márta szépprózája * Sarusi Mihály útinaplója * Gábor Jenő, Jagasics Béla, Kovács Sándor Iván, T. Mérey Klára és Wéber Antal tanulmánya * Egy brassói diák a századelőn * A MAORT-per * Ács József Hules Béláról, Baán Tibor Takács Lászlóról, Büky László Rákos Sándorról, Bozsik Péter és Egri Zsolt Zeke Gyuláról, Kelemen Zoltán Tüskés Tiborról * Nagy Előd grafikái és Pezetta Umberto fotói * Költészet napi mellékletünkön Dienes Ottó szonettciklusa

1997

Ára: 95 Ft.

PANNON TÜKÖR tükör

1995 november - 1996 december

A folyóirat 1995-ös próbaszámát az összevont tartalomjegyzékben p-vel, az 1996-ban megjelent számokat számokkal, illetve az 1996-os avantgarde különszámot A-val jelöltük. Az írás lelehelyét a következőképpen: év/szám.oldal

Vers

Ács József: egy alattvaló merengése 96/p.7.

Ady Endre : A szétszórátás előtt 96/6.58.

András Sándor : Világcsúcs 96/3.13-14.

André András : Becsülni kezdi 96/4.21.

Aranyi László : ájulásszerű, dermedt alvás:, szokatlan álmom 95/p.4.

gnózis 95/p.6.

létsíkok (képvers) 95/p.5.

vizuális költészeti alkotások 96/A.35.

Baán Tibor : A lejárt évszázadok palotájában 96/5.9.

Teendők 96/A.13.

Tévközles 96/A.13.

Babits Mihály : Mint különös hírmondó 96/3.4.

Baráti Péter : Időtlen blues 96/4.19.

Pelikán blues 96/4.20.

Bayer Béla : Hűtlenné lesznek 96/4.22.

Vemhesen moccan 96/4.22.

Bécs Ernő : A Lovag történetei 95/p.33.,35.

Bence Lajos : (nem/hihetem..) 95/p.26.

A por csak beföd 95/p.26.

Bíró József : Csaláncsillagfúró 96/A.14.

Practically ez van 96/A.14.

Bisztray Ádám : Egy előkerült fénykép (1956-1996), lásd

„Az idő nem óra szerint járt” 96/5.36.

Bohár András : Art saves lives (vizuális költemény) 96/A.51.

Bújdosó Alpár : Bohócok vagyunk I-II-III. 96/A.46.

Cselényi Béla : barátnőm 96/A.8.

A delfinek 96/A.8.

Horea és Closca keréketörése 96/A.8.

középkor 96/A.8.

román zenebohóc 'hatvanfiat szilveszterén 96/A.8.

Cselényi László : Acetilén ágyak 96/4.4-5.

Cukor György : De profundis 96/3.17-19.

Csernik Attila vizuális költészeti alkotásai 96/A.42.

Czegő Zoltán : Cellaének 96/2.30.

Czigány György : Missa in Angustiis 96/5.11.

Dautbegovic Jozefina : Menekült ének 96/6.46.

Második menekült ének 96/6.46-47.

Dukai Takács Judit : Mezei virágok 95/p.69.

Ébert Tibor : Csallóközi uszadékfák 96/3.25-26.

lő volna most 96/5.18.

ef. Zámbó István : Kis egész 96/A.6.

elek is : ...ha tud 96/A.7.

Nem minden férfi szeme érdemli meg 96/A.24-25.

(cím nélkül) 96/A.32.,68.

Fa Ede : Alkony 96/3.30.

Nemzedékek 95/p.25.

Tél a hegyek közt 95/p.25.

Tükör 96/3.30.

Farkas Olivér : Reggeli - könyvtárban 96/A.10.

Terhek 96/A.10.

Fedor Zoltán : Betűkép 1. 96/A.23.

Betűkép 2. 96/A.26.

Fenyvesi Ottó vizuális költészeti alkotásai (kollázs) 96/A.49.

Fodor András : Izsák golya 96/6.9.

Köpködők, avagy pártfogoltjaink szitkozódásaiából 96/6.9.

Forrai Eszter : Franz Marc 96/6.61.

Joseph Sima 96/6.61.

Rodin 96/6.61.

Fülöp Gábor : Számok 96/3.38.

Galambosi László : Öröklét 96/2.13-14.

Géczi János : Római plakátok (részlet, 1993) 96/A.50.

Gubis Mihály : Csere (vizuális költemény) 96/A.45.

Szöveg / BBE / vizuális költemények / 96/A.38.

Gyurkovics Tibor : Tankodrom 96/6.11.

Túlélni 96/6.11.

Hangyási Attila : Fogatkozás 141. 96/A.34.

Hat hang I-II-III 96/A.34.

Kun miatyánk I-II 96/A.34.

Heltai Ákos : Hívatlan vendég 96/5.10.

Hules Béla : Bárky 96/1.4-6.

Kísértés 96/4.23.

Ihan, Alojz : A földön állok 96/6.47.

Jánosy István : Somlai bordal (Újra csak Horatius) 96/2.26.

Jónás Csaba : (Figyelem) 95/p.11.

(Napút) 95/p.11.

(Az utolsó író) 95/p.11.

József Attila : Számvetés (kézirat) 96/6.4.

Karay Lajos : Krédó 96/1.33-37.

A legkisebb fiú 96/3.39.

Kelemen Lajos : Getsemáné 96/3.26.

Izsák 96/3.27.

Szigetvilág 96/3.27.

Kelemen Zoltán : A vodkakirályfi reggeli éneke 96/5.17.

Kemenes Géfin László : Fehérlófia (Részlet a második könyvből) 96/2.6-7.

Keresztesi Tímea : Akkord 96/1.9.

Epigramma 96/1.9.

Magam 96/1.10.

Keresztury Dezső : Számadás (kézirat) 96/2.29.

Zrínyi 96/3.3.

Kiss Dénes : Emlék az óceánból 96/2.4.

Versváró 96/2.4.

- Virrasztó 96/2.5.
 Klámber Juli imádsága, lásd Szokor Józsefné
 Kósa Annus balladája 96/2.60.
 Körmendi Lajos : Jel előző életemből 96/A.52.
 Krausz Tivadar vizuális költészeti levelezőlapjai
 96/A.30.
 Lászlóffy Aladár : Homokórák 96/4.13-14.
 Szótáraink tisztásain 96/4.13.
 Lászlóffy Csaba : Még és már 96/4.13.
 Lipcsey Emőke : márciusi tézisek 96/A.7.
 Oz I-II-III (vizuális költemény) 96/A.37.
 Makay Ida : Áldva légy (Szabó Lőrinc variáció) 96/5.16.
 Többé nincsen 96/5.16.
 Marno János : A föld éppolyan lakatlan, mint a hold
 (változat egy filmtervre Fassbindernek) 96/6.10.
 Szimbiózis 96/6.10.
 Matijevic Katarina Zrinka : A múzeum lángoló termei
 96/6.44-45.
 Matyikó Sebestyén József : És azután 96/6.60.
 Méhes Károly : Néhány testtöredék 96/5.17.
 A téli termés 96/2.12.
 Meliorisz Béla : Örökzöld 96/6.20.
 Talán csak sejtem 96/6.20.
 Tudták-e 96/20.
 Mészáros Ottó : Érthetetlen 96/A.12.
 Hallgatok 96/A.12.
 Molnár Katalin : New Sex 96/A.69.
 Monoszló Dezső : Csavargó számla 96/6.63.
 Incifinci 96/6.64.
 Korszerűtlen 96/6.62.
 Meg különben is 96/6.62.
 Morvai Péter : Az úrnak csöndesei 96/5.16.
 Vers Sz. J.-nek 96/5.16.
 Mózsi Ferenc : A mélység 96/2.20.
 Viseltes kísértés 96/2.19.
 Nagy Gáspár : Lépcsők ürügyén 96/3.11.
 Mostanában egy fekete macska 96/3.12.
 Titkolódzó 96/3.11.
 Nagy Pál képverse 96/1.14-15.
 Nagy Vilma imádsága, lásd Rácz Vendelné
 Németh J. Attila : Holnaptól minden más lesz 96/3.37-
 38. Kelet-európai front 96/3.37.
 Novak, A. Boris : Száműzetés 96/6.43.
 Virrasztás 96/6.42.
 Nyírfalvi Károly : (és pondrók a végtelen járatok
 útvesztőiben) 96/4.14-15.
 In Vivo 96/6.19.
 Oravecz Imre : 1972. szeptember (részlet) 96/5.5.
 Pécsi Gabriella : Betűzés a Pannon T-be 96/3.46-47.
 Pék Pál : Októberi napló, lásd „Az idő nem óra szerint
 járt” 96/5.38.,41.
 Péntek Imre : Két dal (szöveg) az 1-oldalak könyvéből
 96/1.8.
 Pemeczy Géza vizuális költészeti alkotásai 96/A.33.
 Petőcz András : Kínai daktilus 96/A.53.
 Poetts, Yvette : Jön...mint ami.../ Kánon I-II-III 96/A.48.
 Polner Zoltán : Főpróba 96/3.40.
 Hiába 96/3.40.
 Rácz Vendelné Nagy Vilma imádsága : Szárnya alatt
 szent oltár 96/4.31.
 Salamun, Tomaz : Uros 96/6.43.
 Szabó Lőrinc : A huszonhatodik év (részletek: Omló
 szirtről, Valami örök) 96/5.4-5.
 Székely Ákos vizuális költészeti alkotásai 96/A.39.
 Székelyhídi Zsolt : Mondat 96/A.6.
 Szoba kiadó 96/A.6.
 Széki Patka László : Lecce - 1994 (Tengerparti látomások
 félálomban, délvidék - LECCE) 96/1.16.
 Szeles József : Vázlat 96/2.12-13.
 Szepesi Attila : E-nek 96/1.31.-32.
 Koldusdal 96/1.31
 Rimay János 96/6.59.
 Szlaukó László : Das sollen 96/A.71
 Négy palimpteszt 96/A.44.
 Szokor Józsefné Klámber Juli imádsága : Aranygyűrű
 pecsététje 96/4.28.
 Szoliva János : Hiányzol 96/6.60.
 Most kéne a Nap 96/6.61.
 Szombathy Bálint vizuális költeményei 96/A.47.
 Szűcs Enikő : Magányára döbben 96/A.11.
 Rövid bevezetés a hiába 96/A.11.
 Szügyi Zoltán : Szicíliai védelem 96/A.11.
 Takács László : Agónia 95/p.18.
 Apokrif szonett 96/4.27.
 (hiába volt) 95/p.16.
 (Kilendültek) 95/p.18.
 Testámentumféle 96/4.27.
 Tandori Dezső vizuális költészeti alkotásai 96/A.41.
 Tarbay Ede : Kb. vers?/Levél K.B.-nek 96/A.9.
 Meggondolandó 96/A.9.
 Utolsó kísérlet 96/A.9.
 Tari István : Valaki mindig 96/5.9-10.
 Tomkiss Tamás : Téliég 96/5.16.
 Tornai József : A mákonyos csoda 96/6.15.
 Elvarózló 96/6.15-16.
 Turczi István : A keresztesháborúk győztesei (filmvers)
 96/1.22-23.
 Varga Imre : Álmoskönyv 96/A.10.
 /Haiku/-betűverse/1/96/A.43.
 Villányi László : Három haiku 96/1.3.

Széppróza

- Albert Gábor : Forgó ég alatt (Részlet a „...mi pedig itt
 maradtunk” című regényből 96/6.13-15.
 Balázs Attila : Hosszúvás töredék a felejtés könyvéből
 (Város, vitriol) 96/A.15-22.
 Bayer Béla : Ajándékhold 96/3.24.
 Kőkényszerom 96/3.23.
 Bertók László : Talán ha öregebb lesz (Közelítések)
 96/3.28-29.
 Csernák Árpád : A balerina 96/2.21-25.
 Dimic, Moma : Egy éjszaka a Kosmaj-hegy lábánál
 96/6.44-46.
 Fábrián László : Folyóvíz - alábukó vadkacsákkal
 96/5.13-15.
 Fodor András : Zalában...(Napló-részletek a HETVENES
 ÉVEK-ből) 96/3.32-34.
 Géczy János : Tiltott ábrázolások könyve 96/A.melléklet
 I-VIII.

Gere István : A szabadság sasmadara, avagy az első magyar repülőgéptérítés hiteles története 96/3.42-45.

Hajnal V. Csaba : A nyúl 96/4.25-26.

Haklik Norbert : apokrif 96/A.X.

"Az idő nem óra szerint járt" Vallomások '56-ról.

(Szerkesztőségi körkérdésre válaszolnak :

Szabados György, Bisztray Adóm, Monoszló Dezső, Pomogáts Béla, Pék Pál, Bazsonyi Arany, Döbrentei Kornél, Kósa Csaba, Czegő Zoltán, Szakonyi Károly, Kiss Dénes, Lackner László, Rózsás János, Bozay Attila, Csalog Zsolt) 96/5.35-48.

Kálnay Adél : Csak számolni háromig 96/6.16-18.

Ha a folyó vad lesz és gonosz 96/1.24-29.

Lackner László : A skorpió jegyében (Részlet a regényből), lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.45.

Lainscek, Feri : Redő (regényrészlet) 96/6.47-49.

Nyírfalvi Károly : A favágó 96/A.IX.

Oláh János : Üres lapok 96/2.15-17.

Orsós Jakab : Rongyokba pólyált emlékek 95/p. 13-15.

Pósa Zoltán : Frontváltás 96/4.16-18.

Tábori Zoltán : A hegy 96/1.1 7-20.

Tamás Menyhért : Pásztorék karácsonya (Filmnovella Sára Sándor ötlete alapján) 96/5.20-22. , folytatása 96/6.67-71.

Turczy István : A tintalovag (Irodalmi dokumentum-játék

Jókai Mór és Nagy Bella házasságáról) 96/5. melléklet

Varga Imre : Álmoskönyv 96/A.10.

(Szerkesztőségi körkérdésre válaszolnak :

Szabados György, Bisztray Ádám, Monoszló Dezső, Pomogáts Béla, Pék Pál, Bazsonyi Arany, Döbrentei Kornél, Kósa Csaba, Czegő Zoltán, Szakonyi Károly, Kiss Dénes, Lackner László, Rózsás János, Bozay Attila, Csalog Zsolt) 96/5.35-48.

József Attila : Számvetés (kézirat) 96/6.4.

Keresztury Dezső : Számadás (kézirat) 96/2.29.

Kiss Dénes : Szent világpillanat, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.44.

Kósa Csaba : Beroppant hegedűk, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.42.

Lackner László : Ökológia és turizmus a Balatonnál 96/3.melléklet XVIII-XVI.

(Szakmai konferencia a tő jövőjéről. Előadók :

dr. Sáringer Gyula, a keszthelyi Agrártudományi Egyetem rektora, Alan L. Godsave, a WTTC budapesti képviselője, Clair Boobyer, a Green Globe marketing igazgatója, Dick Sisman, a Green Globe vezérigazgatója, dr. Láng István akadémikus, dr. Nemcsók János államtitkár, a Balaton kormánybiztosa, dr. Heródek Sándor, a tihanyi Limnológiai Intézet igazgatója, dr. Sonnenvend Imre, a Közép-dunántúli Természetvédelmi Igazgatóság igazgatója, Székely György, az IKM Turizmus Főosztályának vezetője, Rosta Sándor, a Balaton Alapítvány ügyvezető igazgatója, dr. Lengyel Márton professzor, a MATUR elnöke)

Láng István, dr, akadémikus, lásd Lackner

Lengyel Márton dr, professzor, a MATUR elnöke, lásd Lackner

Monoszló Dezső, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.37.

Nemcsók János államtitkár, dr, a Balaton kormánybiztosa, lásd Lackner

Pék Pál, lásd Arató

Pomogáts Béla, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.37-38.

Rosta Sándor, a Balaton Alapítvány ügyvezető igazgatója, lásd Lackner

Rózsás János, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.46.

Sáringer Gyula, dr, a keszthelyi Agrártudományi Egyetem rektora, lásd Lackner

Sisman, Dick, a Green Globe vezérigazgatója, lásd Lackner

Sobor Antal : Hatvan felé (Naplójegyzetek) 96/3.20-22.

Sonnenvend Imre, dr, a közép-dunántúli Természetvédelmi Igazgatóság igazgatója, lásd Lackner

Szabados György, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.35.

Szakonyi Károly, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.43.

Székely György, az IKM Turizmus Főosztályának vezetője, lásd Lackner

Tompos Lajosné vallomása: Egy parasztasszony emlékeiből : I. Hernyéki lány voltam (lejegyezte : Horváth Károly) 96/2.59.

Dokumentum

Arató Jenő emlékiratából : Dél-Nyugatnak szegletén (Kanizsa a századelőn) közreadja Pék Pál 95/p.37-41.

Bazsonyi Arany : 56-os naplórészlet, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.39-41.

Berentés Tamás : Nyolc év a szögesdrótok ölelésében (háborús napló) I. rész 96/2.36-39., folytatása 96/3.48-51. II.rész 96/4.34-37., folytatása 96/5.50-53.

Booyer, Clair, a Green Globe marketing igazgatója, lásd Lackner

Bozay Attila, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.47.

Csalog Zsolt, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.48.

Czegő Zoltán, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.43.

Döbrentei Kornél, lásd "Az idő nem óra szerint járt" 96/5.42.

Dukai Takács Judit verse 95/p.68.

1956 emlékezete (fotók és plakátrészletek) 96/5.27-28.

1956 Keszthely. A katona szemével (A 9. lövész hadosztály irataiból) 96/5.29-34.

Fadrusz János levele 96/6.76-79.

Godsave, Alan L., a WTTC budapesti képviselője, lásd Lackner

Heródek Sándor, dr, a tihanyi Limnológiai Intézet igazgatója, lásd Lackner

Horváth Károly, lásd Tompos Lajosné

"Az idő nem óra szerint járt" Vallomások '56-ról.

A Zalai Írók Egyesületének kiadói tevékenysége 95/p.77 - 78.

Tanulmány, esszé, interjú

Irodalomtörténet

- Ács József : Radikális eklektika (Garaczi László : Mintha élnél) 96/4.64-68.
Baán Tibor : „Engedjétek a tárgyak börtönéből” (Fodor András költészetéről) 96/3.35-36.
A költő hazatér (Bécs Ernő posztumusz kötete elé) 95/p.36.
Bíró József : En Garde 96/A.4.
Bohár András : Az emberélet útjának felén : Az előtt és után között (Cselényi László költészetéről) 96/4.6-11 . A Magyar Műhely avangárdja a '70-es '80-as években 96/A.27-32.
Cséby Géza : Egy versfordítás margójára 95/p.68-69.
Dienes Ottó : Homo Noeticus. Esszékíséret egy Babits-vers ürügyén. („Mint különös hírmondó”) 96/3.5-10.
Hegyi Lóránd : Avantgarde és Transzavantgarde (részlet) 96/A.5. Új szenzibilitás (részlet) 96/A.5.
Kulcsár Szabó Zoltán : Beleírás és kitörlés (A Te emlékezete Szabó Lőrinc : A huszonhatodik év és Oravecz Imre : 1972. szeptember c. műveiben) 96/5.6-8.
Ladányi István : Regényes utazás 95/p.8-10.
Laczkó András : Bernáth Aurél és Déry Tibor 96/3.56-60.
Lehota János : A Bánk bán színszerűsége I.rész 96/5.66-68.
Lengyel András : József Attila Számvetése (A Kosztolányi- inspirációk első összegzése Bari Károlynak) 96/6.5-8.
Lőrinczy Huba : Egy spengleriánus nyugati keleten (Márai Sándor : Istenek nyomában) 96/2.31-35.
Milosevits Péter : Magyarországi szerb irodalom, ma 96/6.41-42.
Nagy Pál : az irodalom új műfajai 96/A.45.,54.,72.

Testvérműzsák (Művészettörténet)

- Benedek Katalin : Az Ernst-gyűjteményről (dr. Virág Péter tárlatán) 96/1.61-62.
Borbás György : „Mily gyönyörű feladat nekem...” Fadrusz János levelét olvasva 96/6.76-78.
Cservenka György : Király Ferenc szobrai a Balatoni Múzeumban 95/p.45-47.
Halász Gyula : Jazz-sziget Kanizsán 95/p.53-54.
Sándor János : Hevesi Sándor és Szeged 96/5.69-71.
Tarján Tamás : Japara-golyócskák (Az egerszegi Nyílt Fórumról) 96/1.42-44.

Hon- és tájismeret

- Bacsa Gábor : Magyarország térképének átrajzolása a trianoni békediktátum alapján 96/6.51-53.

Bertók Pál : A Keszthely - Hévíz közötti vasúti és villamos közlekedés meg nem valósult tervei 95/p.65-67.

- Gesztesy András : Szent István és a kereszténység 96/6.27-30.
Halász Albert : Falucsúfolók a Muravidékről 96/4.59-63.
Kapiller Imre : A zalai kisnemes és a "betű" a XVIII. században 96/1.53-54.
Kemény Mária : A Keszthelyi Hullám Szálló 96/1.55-59.
Kerecsényi Edit : Oromfalas házak Kiskanizsán 96/2.48-54.
Lackner László : Kettős szerelmi tragédia a századelőn Zalabaksán (Egy kései zalai ballada születése) 96/2.61-63.
Molnár V. József : A mindenséget rázkódtató óhajítás (Szent Iván éjszakájáról) 96/5.56-58.
Müller Imre : Fogyatkozó falvaink, fogyatkozó népünk (Gondolatok a Zala megyei kistelepülésekről) 96/2.55-58.
Müller Márton, lásd P Miklós Tamás
Müller Róbert : A Phoenix gálya 96/3. melléklet V-VIII.
Ördög Ferenc : Eltűnt patikaneveink nyomában 96/4.55-58.
P Miklós tamás - Müller Márton : „...a kormány guzsa el szakadván...” (Adalékok a balatoni révhajózás és az 1796-os révhajó szerencsétlenség történetéhez) 96/3. melléklet IX-XII.
Pap Gábor : „Az ég mennyezeti...” (Gondolatok a magyar festett kazettás templomi mennyezetekről) 96/1.51-52.
Petánovics Katalin : Egy néprajzkutató naplójából 95/p.75-76.
Polner Zoltán : Aranygyűrű pecsététje (Az archaikus népi imádságokról) 96/4.29-33.
Rózsa Miklós : Kanizsa környéki „szent helyek” 96/4.50-53.
Városi közigazgatás Nagykanizsán 1690-ben 95/p.58-64.
S. Lackovics Emőke : Képek a Káli medencei falvak életéből 96/3. melléklet II-IV
Szántó Endre : Hévíz a két világháború között 95/p.70-74.
Tompos Lajosné vallomása : Egy parasztasszony emlékeiből : I. Hernyéki lány voltam 96/2.59.
Turczel Lajos : Magyarok az első Csehszlovák Köztársaságban 96/6.54-57.
Vándor László : Boldog Buzád (Gondolatok középkorkutatásunkról, kulturális emlékeinkről az egyetlen méltatlanul elfeledett középkori zalai szent kapcsán) 96/1.48-50.
Zalavár (A millicentenáriumi év zalai ünnepéről) 96/6.31-34.
Zsoldos Attila : Honfoglalás és államalapítás 96/6.22-26.

Interjú

- Baán Tibor : „Szolgálva légy szabad” (Beszélgetés **Jánosy Istvánnal**) 96/2.27-28.
Bodonyi Emőke : „Másutt élni nem kívánok” (Beszélgetés

- Szánthó Imre** grafikussal) 96/3.39-41.
- Csapó Ida : „Ami megvan, azt őrizd" (Beszélgetés **Melega István** grafikusművésszel) 96/2.41-43.
- „Játszani még mindig jobb, mint nem játszani" (Beszélgetés Merő Béla rendezővel) 96/4.42-44.
- „...Minden játék és minden komoly" (Beszélgetés **Somogyi Győző** grafikussal) 96/3.52-55.
- A mindenséget rázkódtató sóhajlás (Beszélgetés **Molnár V. József** néprajzkutatóval Szent Iván éjszakájáról) 96/5.56-58.
- Egri Mária : „Mindig a feladat a döntő" (Beszélgetés **Szabolcs Péter** szobrászművésszel) 96/6.73-75.
- Fellegi Balázs : Beszélgetés **Farkas Ferenc**cel 96/1.45-46.
- Füzes János : „Picívé kell törpülnie annak, aki ragaszkodik a szárnyaihoz" (Beszélgetés **Balázs József** grafikusművésszel) 96/5.54-55.
- Gombos Judit : A rajz szeretete (Beszélgetés **Frimmel Gyula** grafikusművésszel) 96/1.39-41.
- Halász Gyula : „Hiszek az egyetemes zenében" (Beszélgetés **Süle László** zongoraművésszel) 96/2.46-47.
- Nászta Katalin : **Borhy Gergő** hatvan éves 96/1.45-46.
- Czegő Teréz** Egerszegen (25 év a színpadon) 95/p.55-56.
- Ruff János : Pannonhalma 1000 éve (Beszélgetés **Várszegi Asztrik** pannonhalmi főapáttal) 96/6.36-39.
- Tar Ferenc : Akiben nincs pokolgép : **Kemenes Géfin László** 96/2.8-10.
- Egy magyar Párizsban : **Nagy Pál** 96/1.11-13.
- A háziszolga (részletek) (Beszélgetés **Kohári Józseffel**, a Festetics-család utolsó háziszolgájával) 95/p.28-32.
- Itthon lenni : **András** Sándor 96/3.15-16.
- „Nem én voltam a kalandor, hanem a történelem." **Monoszló Dezső** 96/6.64-66.
- Beszélgetés **Perneczky Gézával** 96/A.XI-XIV.
- Három az ötödiken (Bertók László könyvéről) 96/3.64-66.
- Mócsi Ferenc : Versvisszafojtva 96/2.64-66.
- Csapó Ida : Amikor jön a zene (Orbán "Hota" Sándor CD-lemeze) 96/1.71-72.
- Cservenka György : Király Ferenc szobrai a Balaton Múzeumban 95/p.45-47.
- Csiki László : „Ugye majd minden sikerül véletek..." (Czegő Zoltán : Lelkek világhuzatban) 96/2.71-72.
- Egri Mária : Gábrriel Józsefről 95/p.49-51.
- Egri Zsolt : Csillaglobbanás (Megjegyzések Gyárfás Miklós posztumusz novellafutamához) 96/4.71-72.
- Mesterkedések. Kálnay Adél kötetéről. 96/3.67-68.
- Vermes Géza : A zsidó Jézus 96/3.67-68.
- Fáy Miklós : A torta meg a hab (Berlioz : Symphonie fantastique és Placido Domingo) 96/3.70-71.
- Géger Melinda : Áthatások (Kovács Katalin és Stamler Lajos kiállítása) 96/4.73.
- Gimes Katalin : „Miért nem lettél szárnyas oltár" Albert Gábor : „...mi pedig itt maradtunk" című kötetéről 96/6.82.
- A nyomorúság áradó folyamata (Ficsku Pál : A videodisznók esete és más történetek) 96/2.67-68.
- Guerra Gusztáv : Fényben járjatok (Finnugor népzene Orbán "Hota" Sándor CD-lemezén) 96/1.71.
- Gyurácz Ferenc : A KALOT-ról - fél évszázad múltán (Ugrin József : Emlékezéseim) 96/4.70.
- Horváth György : A nyelv, az írott szó, a történelem - megtartó erő. (Bence Lajos : írott szóval a megmaradásért című kötetéről) 96/6.84.
- Hujber Katalin : Nyári színházak a nyugati végeken 96/5.63-65.
- Kelemen Zoltán : Művészetek metszéspontjain (Cs.Tóth János : Művészeti metszetek) 96/4.70-71.
- Kemsei István : Madárház (Baán Tiborról) 96/5.76.
- Kerek Imre : Mint vándor régi metszeten (Béky-Halász István válogatott verseiből) 96/5.77.
- Lackner László : Lenti története II. kötetéről (1849-1945) 96/5.72-73.
- Szülőföld - élmények Péntek Imre költészetében 96/1.66-68.
- Lendvai Béla : Színeképek 96/2.44-45.
- Molnár Miklós : Az olvasó lélegzése (Goncсарov : Oblomov) 96/3.70.
- Ölbei Lívia : Vízipisztollyal az Armadát (A Zalaegerszegi Erdei Színház társulatának sziporkázó előadása Kőszegen) 96/4.44-45.
- Pék Pál : Szoliva János : Szavakkal tapogatózol 95/p.44.
- S. Rieder Zsuzsanna : Gelencsér Ferencről (Dunaújvárosi kiállítása kapcsán) 96/6.80.
- Szabó Ágnes : Kántor János Kurszán : Üzenet parkközeiből 95/p.44.
- Szabó Zoltán : „Személyiségnek lenni a legtöbb" (Lőrinczy Huba : Márai - tanulmányok) 96/3.66-67.
- Tarján Tamás : Buborék (Németh Klára képeiről) 96/5.59-60.
- Tüskés Tibor : Megyek magam. Fodor András legújabb versei 96/6.81.
- Zsirai László : Bayer Béla : Nászingű Libánus 96/4.72-73.

Szemle

A kritikusok betűrendjében

- Ács József : Egy akarnok krónikás (Térey János : A valóságos Varsó) 96/2.69-70.
- Radikális eklektika (Garaczi László : Mintha élnél) 96/4.64-68.
- Baán Tibor : Hétköznapi csodák (Villányi László : Az alma íze) 96/1.64-65.
- Bakonyi István : Dalos György : A kulcsfigura 96/3.69.
- Egy életmű beérése (Szepesi Attila : Rézgarasok, csigahéjak) 96/1.69-70.
- Nagy Gáspár : augusztusban, Ludvík Jahn nyomában 96/3.69.
- Baráth Zoltán : Hajdú Sándor Márk Passiója 96/3.61-62.
- Benedek Katalin : Vándor és fotográfus (Szabó Zoltán kiállítása Zalaegerszegen) 96/4.46-48.
- Büky László : Betűk homokon (Major Zala Lajosról) 96/5.74-75.
- Felderítés (Jónás Csaba könyvéről) 95/p.42-43.
- Fölött, alatt, között (Bécs Ernő versei) 96/4.69-70.

Az ismertett művészek és művek betűrendjében

- Albert Gábor : „...mi pedig itt maradtunk” 96/6.82.
András Sándor 96/3.15-16.
Baán Tibor : Madárház 96/5.76.
Babits Mihály : Mint különös hírmondó 96/3.5-10.
Balázs József 96/5.54-55.
Barenboim, Daniel, karmester (Berlioz : Symphonie fantastique) 96/3.70-71.
Bayer Béla : Nászingű Libánus 96/4.72-73.
Bécs Ernő : Fölött, alatt, között 95/p.36.
Béky-Halász István : Mint vándor régi metszeten 96/5.77.
Bence Lajos : Írott szóval a megmaradásért 96/6.84.
Berlioz : Symphonie fantastique 96/3.70-71.
Bernáth Aurél 96/3.56-60.
Bertók László : Három az ötödiken 96/3.64-66.
Borhy Gergő 96/1.45-46.
Czegő Teréz 95/p.55-56
Czegő Zoltán : Lelkek világhuzatban 96/2.71-72.
Cs.Tóth János : Művészeti metszetek 96/4.70-71
Cselényi László költészetéről 96/4.6-1 1.
Dalos György : A kulcsfigura 96/3.69.
Déry Tibor 96/3.56-60.
Domingo, Plácido 96/3.70-71.
Dukai Takács Judit 95/p.68-69.
Fadrusz János 96/6.76-78.
Farkas Ferenc 96/1.45-46.
Ficsku Pál : A videodisznók esete és más történetek 96/2.67-68.
Fodor András költészetéről 96/3.35-36. Megyek magam. 96/6.81.
Foster : I. Erzsébet (Színpadra állította Merő Béla) 96/4.44-45.
Frimmel Gyula 96/1.39-41.
Gábrriel József 95/p.49-51.
Garaczi László : Mintha élnél 96/4.64-68.
Gelencsér Ferenc kiállítása 96/6.80.
Goncsarov : Oblomov 96/3.70.
Griffiths, Trevor : Komédiások (Hevesi Sándor Színház, Zalaegerszeg, rendezte Palásthy Bea) 96/2.45.
Gyárfás Miklós : Ó, ti szegény Erasmusok... 96/4.71-72.
Hevesi Sándor 96/5.69-71.
Hajdú Sándor : Márk Passió 96/3.61-62.
Jánossy István 96/2.27-28.
Jónás Csaba : Felderítés 95/p.42-43.
József Attila : Számvetés 96/6.5-8.
Kálnay Adél : Kövek ideje 96/3.67-68.
Kántor János Kurszán : Üzenet partközeiből 95/p.44.
Katona József : Bánk bán 96/5.66-68.
Kemenes Géfin László 96/2.8-10.
Király Ferenc kiállítása 95/p.45-47.
Kis, Danilo nyomában 95/p.8-10.
Kohári Józseffel, a Festetics-cslád utolsó háziszolgája 95/p.28-32.
Kosztolányi Dezső : Édes Anna (Csiky Gergely színház, Kaposvár, színpadra állította Bezerédi Zoltán) 96/2.44.
Kovács Katalin kiállítása 96/4.73.
Lőrinczy Huba : Márai - tanulmányok 96/3.66-67.
Major-Zala Lajos : Betűk homokon 96/5.74-75.
Márai Sándor : Istenek nyomában 96/2.31-35.
Melega István 96/2.41-43.
Merő Béla 96/4.42-44.
Molière : Az úrhatnám polgár 96/5.63-64.
Molnár V. József 96/5.56-58.
Monoszló Dezső 96/6.64-66.
Mócsi Ferenc : Versvisszafojtva 96/2.64-66.
Nagy András : Báthory Erzsébet 96/5.64-65.
Nagy Gáspár : augusztusban, Ludvík Jahn nyomában 96/3.69.
Nagy Pál 96/1.1-13.
Németh Klára képeiről 96/5.59-60.
Oravec Imre : 1972. szeptember 96/5.6-8.
Orbán "Hota" Sándor : Fényben járjatok (CD) 96/1.71-72.
Papp Tibor 96/5.23-26.
Péntek Imre : Kényszer képzetek 96/1.66-68.
Perneczky Géza 96/A.XI-XIV.
Somogyi Győző 96/3.52-55.
Stamler Lajos kiállítása 96/4.73.
Süle László 96/2.46-47
Szabó Lőrinc : A huszonhatodik év 96/5.6-8.
Szabó Zoltán kiállítása 96/4.46-48.
Szabolcs Péter 96/6.73-75.
Szánthó Imre 96/3.39-41.
Szepesi Attila : Rézgarasok, csigahéjak 96/1.69-70.
Szoliva János : Szavakkal tapogatózol 95/p.44.
Tantalics Béla : Lenti története II.kötet (1849-1945) 96/5.72-73.
Térey János : A valóságos Varsó 96/2.69-70.
Ugrin József : Emlékezéseim 96/4.70.
Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát 96/6.36-39.
Vermes Géza : A zsidó Jézus 96/3.67-68.
Villányi László : Az alma íze 96/1.64-65.

Tárgymutató

- Balaton 96/3. melléklet
Egervári Nyílt Fórum 96/1. 42-44.
Ernst gyűjtemény 96/1.61-62.
1956-ról 96/5. 27-48.
fürdőkultúra 96/p. 70-74., 96/1. 55-59.
hadifogság 96/2. 36-39., 96/3. 48-51., 96/4. 34-37., 96/5. 50-53.
Helytörténet
balatoni hajózás 96/3. melléklet V-XII. egyesületek 95/p. 77-78.
falvak 96/2. 55-58.
Hahót-Buzád nemzetség 96/1. 48-50.
Hévíz (1918-1944) 95/p. 65-67., 70-74
Festetics-családról 95/p. 28-32.
Keszthely 95/p. 28-32., 65-67., 96/1.55-59.
(1956) 96/5.29-34.
Kiskanizsa 96/2.48-54.
közigazgatás 95/p.58-64.
Nagykanizsa 95/p.37-41., (1690) 58-64.
96/3.34.
Lenti (1849-1945) 96/5.72-73.
vasút 95/p.65-67.
Zala-középkor 96/1.48-50.
Hernyék 96/2.59

Hévíz (1918-1944) 95/p. 65-67., 70-74.

Káli medence 96/3.52-53. melléklet II-IV.

képzőművészet

festészet 96/3.60.

grafika 96/3.52-55.

szobrászat 95/p.44.51., 96/1., 39-41., 61-62.,
96/2.41-43., 96/5.54-55. 59-60., 96/6.76-78.

Keszthely 96/p. 28-32., 65-67., 96/1.55-59.

(1956) 96/5.29-34.

Lenti (1849-1945) 96/5.72-73.

művelődéstörténet

Balaton-felvidék 96/3.56-60.

Fadrusz János leveléről 96/6.76-78.

festett kazettás templomok 96/1.51-52.

írásbeliség a XVIII. században 96/1.53-54.

patikanevek 96/4.55-58.

Zala 96/3.32-34.

Nagykanizsa 95/p.37-41., 53-54., 58-64.

96/1.45-46.

néprajz

ballada 96/2.63.

búcsú 95/p.75-76.

életmód 96/2.59.

építészet 96/2.48-54.

falucsúfolók 96/45.59-63.

Hernyék 96/2.59.

Káli medence 96/3. melléklet II-IV

Kiskanizsa 96/2.48-54.

Muravidék 96/4. 59-63.

népi vallásosság

búcsú 95/p. 75-76., 96/4.29-33.

népi imádságok 96/4. 29-33.

szent helyek 96/4.50-53.

zalai szent 96/1. 48-50.

Szent Iván éjszakája 96/5.56-58.

népzene 96/1.71-72., 96/2.60-63.

Zalabaksa 96/2.60-63.

ökológia 96/3. melléklet XIII-XIX.

Szeged 96/5.69-71.

színház 96/p.55-56., 96/1. 42-44., 96/2.44-45.

96/5. 61-65., 69-71.

Történelem (magyar)

Árpádkor és honfoglalás 96/6.21-33.

XX. század 96/2. 36-39., 96/4. 34-37., 96/5.

50-53. 96/6. 51-57.

Türje 96/1. 48-50.

vallástörténet

búcsú 95/p. 75-76., 96/4. 29-33.

domokos rend 96/1. 48-50.

népi imádságok 96/4. 29-33.

szent helyek 96/4. 50-523.

Szent Iván éjszakája 96/5. 56-58.

zalai szent 96/1. 48-50.

Zalabaksa 96/2. 60-63.

Zalaegerszeg 95/p. 55-56.

Zalai Írók Egyesülete (1983-1995) 95/p. 77-78.

Zalavár 96/1. 48-50.

zene 95/p. 54-54.

Hajdú Sándor: Márk Passió 96/3. 61-62.

jazz 95/p. 53-54.

klasszikus zene 96/1. 45-46., 96/2. 46-47.

népzene 96/1.71-72., 96/2. 60-63.

Szobrok, képek alkotói

Artner Margit : (cím nélkül) 95/p.címlap, 17.,34.,
96/4.3.,12.,54.

Benczúr Gyula : Vajk megkeresztelése 96/6.21.

Bernáth Aurél : Önarckép sárga kabátban 96/3.56.

Primitív aphoteozis 96/3.57.

Cservenka György fotói Király Ferenc szobrairól, lásd
Király Ferenc

ef. Zámbo István : Talált kép pecsételése I-II. 96/A.6.

elek is : elek is 96/A.4.

...ha tud 96/A.7.

(cím nélkül) 96/A.68.

Frimmel Gyula : (cím nélkül) 96/1.7.címoldal

Átváltozás 96/1.38.

Hasadt kép 96/1.30.

A híd 96/1.10.

Kirakat 96/1.21.

Szabálytalan tükröződés 96/1.40.

Zászlós 96/1.40.

Gábor József : Fagyöngy 95/p.51.

Játékok (pannó) 95/p.48.

Nagyapám emlékezetére 95/p.50.

Gelencsér Ferenc : (cím nélkül) 96/6.79.,80.,borító 2.,3.

Gécsi János : Római plakátok (részlet, 1993.) 96/A.50.

Halas István : Union square /részlet a labirintusból/
96/A.66.

Hohl Zoltán fotói : (cím nélkül) 95/p.borító 3.,57.

Kassák Lajos grafikája 96/A. címlap

Kelényi Béla : Zóna 1-2. 96/A. 10.

Király Ferenc szobrai : Csábítás 95/p.47.

Egyszarvú 95/p.22.

Erényöv 95/p.22.

Imádság 95/p.46.

(cím nélkül) 95/p. 12., 15.,24.,43.,45.

Korniss Péter fotói : Fáradtság 96/3.9.

Kalotaszegi szoba, lakodalomkor 96/3.63.

Nagymosás 96/3.31.

Öregember (1974) 96/3.18.

Kotnyek István fotói : (cím nélkül) 95/p. borító 2., 27.,
96/1.3., borító 2.

1956. emlékezete 96/5.27.

Kresz Albert fotói : Lebegve 96/A.9.

Madonna - szobrok 96/4.29-32.

Nagyboldogasszony ünnepe 96/4.32-33.

Rendszerváltás 96/A.9

Lackner László fotói 96/3.borító 2., poszter

Mauer Dóra : Átrium 96/A.3.

Melega István fotói és grafikái 96/2.2., 3., 5., 11., 14.,
18., 24., 40., 42., 43.

Mészáros Ottó : Hógolyózás /performance/ 96/A. 12.

Mészáros T László : Télbe szenderült Zalaegerszeg (7
fotó) 96/1 .poszter

Michalik Tamás : Pannonhalma 96/6.3.

Molnár János rajzai Berentés Tamás visszaemlékezéséhez
96/2.36., 96/3.48.,96/4.34.,96/5.50.

Németh Ilona : vesszőfutás /installáció/ 96/A.67.

Pezzetta Umberto fotói 96/2.borító 1-3.,96/3.borító,
poszter 3., 96/4.borító 1-3.

Pichler József : (cím nélkül) 96/1.borító 3.
 Róczy György szöveges grafikái 96/A.40.,64.
 Somogyi Győző : Köveskál 96/3.55.
 Kővágóórsi ház 96/3.54.
 Salföld (részlet) 96/3.12.,22.,24.
 (cím nélkül) 96/3.címlap,3.,41.,53.,melléklet II-IV.
 Szabó Zoltán : (cím nélkül) 96/1.63.
 Szabolcs Péter: Csábítás 96/6.50.
 Egymásba feszítve 96/6. címlap
 Öregség 96/6.12.
 Szent Kristóf (részlet) 96/6.63.
 Tiszta forrás 96/6.72.
 Új dallam 96/6.40.
 Szakony Attila fotója 96/1.63.
 Szánthó Imre : (cím nélkül) 96/4.39-41.
 Szkárosi Endre : Paperback /performance/ 96/A.70.
 Szlauko László : Irányrepülés-imitáció 96/A.63.
 Négy palimpszeszt 96/A.44.
 Szűcs Enikő : TV-Sucker/Vertigo I./performance/ 96/A.13.
 Tóth Gábor : Művészképeslapok/Művészbélyeg/mail art 96/A.55.,59.,65.
 Váczy Jépont Tamás : Családi ház /object-dokumentáció/96/A.60-61.
 Dologház /object-dokumentáció/ 96/A.62.
 Isidore L. Ducasse : Maldoror (Részletek) 96/A.poszter
 Lábhajtású köszönőgép /mobil/ 96/A.57.
 Mail art letters /object/ 96/A.58.
 Nyári daráló /mobil/ 96/A.56.
 Zágon László : Csenedélet 96/u.47.

Franciaország

Forrai Eszter (Párizs) 96/6.61.
 Molnár Katalin 96/A.69.
 Nagy Pál (Párizs) 96/1.1 1-15., 96/A.45.,54.,72.

Horvátország

Dautbegovic Jozefina 96/6.46-47.
 Matijevic, Katharina Zrinka 96/6.44-45.

Jugoszlávia

Csernik Attila 96/A.42.
 Dimic, Moma (szerb) 96/6.44-46.
 Szombathy Bálint 96/A.47.
 Tari István (Újvidék/Novi Sad) 96/5.9.

Kanada

Kemenes Géfin László (Montreal) 96/2.6-11.

Németország

Perneczky Géza 96/A.33.,melléklet XI-XIV.

Románia

I.áslóffy Aladár (Kolozsvár) 96/4.13.
 I.áslóffy Csaba (Kolozsvár) 96/6.59.

Svédország

Lipcsey Emőke 96/A.37.

Szlovákia

Mészáros Ottó 96/A. 12.
 Németh Ilona 96/A.67.
 Poetts, Yeanette 96/A.48.
 Szűcs Enikő 96/A. 11.
 Turczel Lajos (Pozsony) 96/6.54.

Szlovénia

Ihan, Alojz 96/6.47.
 Lainscek, Feri 96/6.47-49.
 Novak, A. Boris 96/6.42-43.
 Salamun, Tomaz 96/6.43.

Poszter

Göcseji falumúzeum, Zalaegerszeg 96/1.
 Hévíz fürdő 200 éves 1 975-1 995.,Hévíz a századforduló után., Hévíz az ezredforduló előtt 95/p.
 Isidore Lucien Ducasse : Maldoror énekei I-II-V-VI. ének /rajzolta Váczy Jépont Tamás 96/A.
 Jelenetek a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház 1995/96-os évadjából 96/4.
 „Legyen a Balaton a gyermekes családok paradicsoma” 96/3.
 Millecentenárium emlékhely-avatások Zalában (Nagykanizsai várkapu, Nagy Imre mártír miniszterelnök szobra Hévízen, Árpád vezér szobra Zalaszentgróton, A zalavári Szent István kápolna, István király szobra Lentiben) 96/5.
 Nagykanizsa 96/2. Pannonhalma 1996 (MTI fotók) 96/6. Télije szenderült Zalaegerszeg 96/1.

Szélrózsza

Nem magyarországi művészek

Amerikai Egyesült Államok

András Sándor (Washington) 96/3.13-16.
 Mócsi Ferenc (Chicago) 96/2.19-20.

Ausztria

Bujdosó Alpár 96/A.46.

Szerkesztők és munkatársak

Főszerkesztő : Pék Pál 95/p-96/6.
 Szerkesztők : Bíró József vendégszerkesztő 96/avantgarde különszám
 Bősze Katalin (Testvérműzsák) 96/2.
 Czupi Gyula olvasószerkesztő 96/6.
 Lackner László (Szépróza, Dokumentum) 95/p-96/6.
 Péntek Imre főmunkatárs 95/p-96/6.
 Tar Ferenc (Hon- és tájismeret) 95/p-96/6.
 Z. Ferencz Győző olvasószerkesztő 95/p-96/5.
 Munkatársak : Bence Lajos (Lendva) 96/3-6.
 Bősze Katalin (Zalaegerszeg) 96/3-6.
 Cséby Géza (Keszthely) 96/3-6.
 Czupi Gyula (Nagykanizsa) 96/3-5.
 Kardos Ferenc (Nagykanizsa) 96/6.
 Tánczos Katalin szerkesztőségi titkár 96/2-6.

Az összevont tartalomjegyzéket Kardos Ferenc készítette.